TUHAF HAVA • Andrew Ross

TUHAF HAVA

andrew ross

SINIRLAR ÇAĞINDA KÜLTÜR, BİLİM VE TEKNOLOJİ

İngilizceden çeviren: Kamil Durand

AYRINTI

ANDREW ROSS

Princeton Üniversitesi'nde İngiliz Edebiyatı ve Kültürel Çalışmalar bölümünde öğretim üyesidir.

Strange Weather (Tuhaf Hava) dışında *No Respect: Intellectuals and Popular Culture* (1989; Saygısızlık: Entelektüeller ve Popüler Kültür), *The Failure of Modernism* (Modernizmin Başarısızlığı) ve *The Chicago Gangster Theory of Life. Nature's Debt to Society* (1995; Chicago Gangsterlerinin Hayat Teorisi. Doğanın Topluma Olan Borcu) adlı üç kitabı daha vardır. Ayrıca *Technoculture* ve *Universal Abandon* adlı derlemelerin editörlüğünü yapmıştır.

Ayrıntı: 122
İnceleme dizisi: 63

Tuhaf Hava
Sınırlar Çağında Kültür, Bilim ve Teknoloji
Andrew Ross

Çeviren
Kamil Durand

Yayına hazırlayan
Ferma Lekesizalın

Kitabın özgün adı
Strange Weather
Culture, Science and Technology in the Age of Limits

Verso/1991
basımından çevrilmiştir

© Verso

Bu kitabın tüm yayım hakları
Ayrıntı Yayınları'na aittir.

Bilgisayarda kapak tasarımı
Andrew Ross, Mixed Media, 1990
'The Baby Lenin Disk Drive'

Kapak düzeni
Arslan Kahraman

Düzelti
Murat Kocadağlı

Basıma hazırlık
Renk Yapımevi (0 212) 516 94 15

Baskı ve cilt
Mart Matbaacılık Sanatları Ltd. Şti. (0 212) 212 03 39-40

Birinci basım
Eylül 1995

ISBN 975-539-073-1

AYRINTI YAYINLARI
Piyer Loti Cad. 17/2 34400 Çemberlitaş-İstanbul Tel: (0 212) 518 76 19 Fax: (0 212) 516 45 77

Andrew Ross

TUHAF HAVA

SINIRLAR ÇAĞINDA KÜLTÜR, BİLİM VE TEKNOLOJİ

AYRINTI

İÇİNDEKİLER

— GİRİŞ 9

I. YENİ ÇAĞ–DAHA MÜŞFİK, DAHA NAZİK BİR BİLİM Mİ? 25
A. Sınır çekme tartışması 35
B. Sayısal simya 44
C. Zen ve iktidarı koruma sanatı 57
D. Zalim olmayan doğa 65
E. Toplumsal olmayan doğa 74
F. Dişçinin değiştirilmesi 78
G. Yeni Çağ siyaseti 87

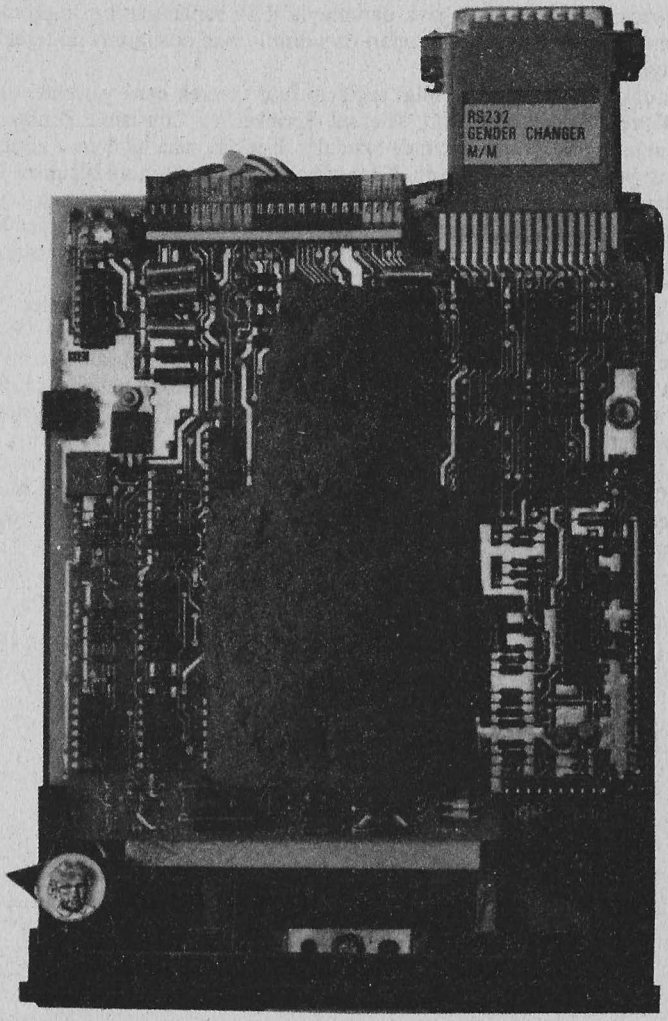
II. KARŞI KÜLTÜRDE ÜÇKÂĞIT 98
A. Siber-karşıkültür? 110
B. Kültür ve teknoloji sorunu 123

III. GERNSBACK SÜREKLİ DİZİSİNİN DIŞINA ÇIKMAK 133
A. Hugo'nun katı çizgisi 140
B. Bilimkurgu eylemi 151
C. Mühendislerin düşleri 155
D. Bu böyle sürerse 165

IV. ERKEK ÇOCUKLAR KASABASINDAKİ SİBERPUNK 179
A. Erkek çocuklar kasabası 190
B. Siberpunk ve farklılık 203
C. Değişen durumlar 209

V. HAK ETTİĞİMİZ GELECEĞE ULAŞMAK 218
A. "Burjuva" fütürolojisi 222
B. Vadeli ticaret 233
C. Çevreci fütüroloji 235
D. Şimdiki gelecek 243

VI. BU KEZ KURAKLIK 247
A. Soğuma 256
B. Bütçeyi denkleştir 264
C. Kültür olarak bilim 274
D. Yağmur kültürü 283
E. Taylor'laştır ya da öl 291
F. Haritayı hareketlendirme 303
G. Not: Ulusal hizmetin ötesinde 313

RS232
CİNSİYET DEĞİŞTİRİCİ
M/M

TEŞEKKÜRLER

Bu kitap hayatımda hiç tanımadığım bilim öğretmenlerine ithaf edilmiştir. Zaten bu kitap da ancak onlarsız yazılabilirdi.

Ayrıca, yıllar boyunca hava durumuyla ilgili saplantılarımı hoşgörüyle karşılamış, hatta kimi zaman bunları özendirmiş olan dostlarıma da teşekkür etmeliyim.

Birçok kişi malzeme ve bilgi sağlayıp fikir vererek bana yardımcı oldu. Joel Kovel, Meaghan Morris, Michael Sprinker ve Constance Penley kitabımın taslağını ayrıntılı biçimde okudular. Her biri paha biçilemez görüşler ve canlı yorumlar ortaya koydu. Kitabın bölümlerinden birinin biçimine ilişkin olarak geniş bir tartışma ortamı sağlayan, *Socialist Review*'un Bary Area editörler topluluğu üyelerine, ayrıca, *Tuhaf Hava*'nın savunduğu türden kültürel politika tartışmasına katılan *Social Text* topluluğundaki arkadaşlarıma minnettarım.

Bu kitabın büyük bölümü Cornell Üniversitesi'nin Beşeri Bilimler Topluluğu'nda araştırmacı olduğum sırada yazıldı. Ithaca'daki A. D. White House'da bulunan herkese –Jonathan Caller, Mary Ahl, Aggie Sirrine ve Linda Allen'a– ayrıca, Cornell'deki araştırma asistanım Lucinda Rosenfeld'e ve Princeton'daki araştırma asistanım Jennifer Hayward'a da teşekkürlerimi sunuyorum.

Kitabın bazı bölümlerinin ilk biçimleri ya da kısımları, *Postmodern Culture, Critical Inquiry, Social Text* ve *Socialist Review*'da yayımlandı. Chicago Üniversitesi Yayınları'na, kitabın yeniden basımına izin verdiği için teşekkür ederim.

GİRİŞ

Bu kitabın önemli bir bölümünü yazarken ve kitap için araştırma yaparken hemen her gün aynı fotokopi makinesini kullandım. Makinenin üzerinde, duvara asılı biçimde şu duyuru yer almaktaydı:

DİKKAT!
Bu makine, çok acil gereksinmeniz olduğu dönemlerde çalışmayabilir.

Makinenin içinde, "acil gereksinme dedektörü" denilen özel bir devre, makineyi kullanmadaki ümitsizlik derecesine bağlı olarak kullanıcının duygusal durumunu algılamaktadır. Bu "dedektör" daha sonra, makineyi kullanmak isteyenin ümitsizliğiyle orantılı biçimde bir bozukluk yaratır. Makineyi şiddet kullanmakla tehdit etmek durumu yalnızca daha da kötüleştirir. Aynı şekilde, başka bir makineyi kullanmaya çalışmak, onun da bozulmasına neden olabilir. Bu makineler aynı birliğe aittirler. Sakin olun ve makineye güzel şeyler söyleyin. Bunun dışında hiçbir çaba fayda etmez.

Mekanik hiçbir şeye aceleniz olduğunu fark ettirmeyin.

Bu alaycı uyarı sözcükleri yalnızca kullandığım fotokopi makinesi düşünülerek kaleme alınmamıştı. Bu duyuru, farklı birçok işyerinde, farklı birçok makinenin yakınlarında (her ne kadar ben bu duyurunun bir imalat atölyesinden ya da Stealth savaş uçağının pilot kabininden çok bir ofise yakışacağı kanısındaysam da) bulunan sıradan bir duyurudur. Ayrıca, hantal bir mekanik teknolojiden çok "akıllı" bir bilgi makinesine uygun düşmektedir. Duyuru, makineyi örgütlü bir emek birimi olarak kişileştirerek ve diğer makinelerle ortak kardeşlik çıkarlarına ve birliğe bağlılık duygularına hitap ederek, onun belirli bir düzeyde özbilince sahip olduğunu da varsaymaktadır. Dahası, sanki makinenin özbilinci ve kendi türüne gösterdiği bağlılık sonuçta kaçınılmaz olarak gücenme, çelişki ve sabotaja yol açmış gibi bir düşmanlık ilişkisini de ima etmektedir. Bu açıdan bakıldığında, duyuru, gündelik ofis yaşamını alaya alma kisvesi altında tipik emek karşıtı duygular yaratmaktadır. Bu tuhaf amacına ulaşmak için de, işçi sınıfının teknolojiye karşı duyduğu, makinelerin ilk kullanıldığı atölyelerin zamanından kalma geleneksel korku ve endişelerden yararlanmaktadır. Bu durumda makinenin düzenbaz, güvenilmez bir işçi olarak kişileştirilmesi daha da alaycı olmaktadır ve uyarıyı okuyanları yönetimin bakış açısını paylaşmaya çağırmaktadır.

Öte yandan, duyuru farklı türden bir "uyarı" olarak da görülebilir. Bu bakış açısına göre, bizzat kullananları kontrol etmek için teknolojik gözetim ve denetim araçlarıyla donatılmış yeni bir akıllı makineye ilişkin bir mesaj içermektedir. Kullanıcıda görülebilecek herhangi bir düşmanlık ya da kötü davranışı saptayıp cezalandırmaya programlanmış olan bu akıllı makine, kullanıcıyı mantıklı davranmaya zorlayan –"Sakin olun ve makineye güzel şeyler söyleyin"– ve ona bir işçiymiş gibi hitap eden yönetimin bir aracı olarak görülebilir. Makinenin sadakatle bağlı olduğu "birlik" artık patronların ve yöneticilerin çıkarlarını temsil etmektedir. Makineyi taciz eden kullanıcıya dostça bir öğüt olarak sunulan "Bunun dışında hiçbir çaba fayda etmez" duyurusu, sıradışı davranışlara ilişkin bir ceza uyarısıdır – "Mekanik hiçbir şeye aceleniz olduğunu fark ettirmeyin."

Bu türden alaycı duyurular, gelişmiş teknoloji içeren iş ortamlarının günlük kültürünün birer parçası haline gelmiştir. Bun-

lar, teknoloji aracılığıyla oynadığımız ve bizimle oynanan oyunların öğeleridir. Bu oyunların ürettiği mesajlar, bu tür teknolojilerin, özellikle de kısmen işçi davranışını denetlemek üzere geliştirilmiş teknolojilerin çevresinde düzenli biçimde yaratılan bir korku psikolojisiyle yüklüdür. Bu psikolojiden yararlanmak üzere fesat bir grup editörün böyle mesajlar yazmak üzere görevlendirildiğini düşünmek saçma olurdu; ancak böyle bir grup olsaydı da sonuç farklı olmazdı. Kullanıcıya ister bir yöneticiymiş ister bir işçiymiş gibi hitap etsin, sonuçta uyarı, kişiyi sanayi teknolojisinin –artık, sanayi sonrası teknolojinin– gelişimi ve kuruluşu aracılığıyla işyerinin planlı biçimde "rasyonelleştirilmesi" çabasına uyan bir tür kontrollü mantıklılığa çağırmaktadır– "Bunun dışında hiçbir çaba fayda vermez."

Retoriğini ve taşıdığı mesajı daha derinden çözümleyerek bu uyarıya ilişkin daha çok şey öğrenebileceğimize kuşku yok. Ancak modern teknolojilerin yarattığı ve bu duyuruda yararlanılan korku ve isteklerin, teknolojinin tehlikelerine karşı gene teknolojinin potansiyelini yansıtan "insan-makine" çelişkisinin yakın görünümünden çok daha karmaşık, gizli ve dolaylı olduğunu anlamak için bu kadarı yeterlidir. Makineyi ister hilekâr bir işçi ister yönetimin casusu olarak görelim, burada sınıf çelişkisinin grafik işaretlerinin yanlış anlaşılması gibi bir durum yoktur. Ancak bu dostça uyarı, harekete geçirdiği duygusal çelişkinin derecesi sayesinde teknolojiyle aramızdaki ilişkiyi daima önceden var olan duygu ve beklenti kalıplarıyla bağlantılı olarak evcilleştirdiğimiz karmaşık yapıya işaret etmektedir.

Bir kere, bu uyarının kendisi teknolojik ortamın bir parçasıdır; sonuçta hiç de daha az kuralcı olmayan ve her parçası en az her yeni makine için verilen yönergeler kataloğu kadar rasyonel olan kurallar bütününü çağrıştırmakla birlikte, retoriği "duygusal durumumuza" hitap etmektedir. Ardından, teknolojilerin yalnızca birer donanım nesnesi ya da insan vücudunun teknik bir uzantısı olmadığı hatırlatılır bize. Teknolojiler, aynı zamanda, amaçlı birer dil sürecidir. Bu süreçlerin temel kurallarını, bağlılıklarımızı sarsabilecek şeytani bir retorik biçiminde bile görebiliriz. Teknolojinin doğru ölçüm yöntemlerinin, dünyanın anlamını kavramadaki geleneksel yollarla –estetik, dinsel, ideolojik– hiç uyuş-

mayan bir bilimsel nicelik ve verimlilik hesabına dayanarak nesne dünyasını rasyonelleştiren disiplinli bir yaklaşımın sonucu olduğunu düşünmeye alışığız. Ancak bu süreçler ne kadar uzak, soyut ya da yabancılaştırıcı olursa olsun, teknolojiyi günlük eylem ve pratiklerimizde tam anlamıyla yaşıyoruz ve işte bu nedenle de teknolojiyi yaşamlarımıza mekanik bir müdahale olarak değil, yalnızca bildik davranış türleri bağlamında bir şeyler ifade eden, sosyal anlamla iç içe geçmiş tamamen kültürel bir süreç olarak algılamak önem taşımaktadır. Her ne kadar teknolojiler davranışlarımıza ilişkin sürekli ve çoğunlukla zorlayıcı bir diyaloğun öğesi oluyorlarsa da tavırlarımızı *belirleyemezler*.

Teknolojinin bağlamından ayrı "özüne" ilişkin masabaşı spekülasyonları oldukça yaygındır. Benim içinse burada önemli olan kendi spekülasyonlarımın bağlamını ve sınırlarını tanımaktır. Fotokopi makinesi, teknoloji konusunda özellikle bilgisiz olduğunu düşünmeyen, kültürel konularda eleştirmenlik ve eğitmenlik yapan biri olarak işlerimde düzenli olarak kullandığım medya teknolojilerinden yalnızca biridir. Kullandığım makinelerin adları ve modellerinin listesi sıkıcı ve Donkişotvari bir şiiri andırıyor: Bir Toshiba T3100e portatif kişisel bilgisayar; güçlendirilmiş bir IBM PC, Hayes 2000 modemle birlikte; üç yazıcı Hewlett Packard Deskjet 500, Brother HR-15XL ve Epson FX-80; bir Magnavox RK5565 televizyon; bir Panasonic PV-2812 VCR; bir Nikon N2020 AF fotoğraf makinesi; bir Adler-Royal FX915 faks makinesi; bir IBM Wheelwriter 10 Series II yazı makinesi; bir Sony Soundrider CFS-W501 kaset kayıt cihazı; bir Sony Walkman WM-AF55 ve bir oto stereo sistemi; ayrıca, üniversitedeki işyerimde film ve video projeksiyon teknolojileri. Bunlara şu gerçeği de eklemeliyim: Aylığımdan vergi olarak kesilen her bir doların yaklaşık 62 senti (Savaş Karşıtları Birliği'nin Körfez Savaşı öncesi tahmini) geçmişteki, şimdiki ve gelecekteki savaşlar için yıkıcı teknoloji üretmek ve geliştirmek ya da bu savaşları finanse etmek için kullanılmaktadır. Sonuç, hümanist bir aydının (genellikle teknolojik dünyadan uzak duran bir tür olarak algılanır) kültürel ve iktisadi yaşamında teknolojinin önemli ölçüde varlığının canlı bir kanıtıdır. Böyle bir imge düpedüz anakronistik bir özellik taşır. Bilgi teknolojilerinin ve bürokrasilerin modern aka-

demik yaşamdaki hayli gelişmiş rolü göz önüne alınırsa, hümanist bir aydının bile, sistematik "üretkenliği" ya da "verimi" "profesyonel standartlar" rejiminin sıkı denetimi altında olan bir bilgi işçisi olarak algılanması adet haline gelmiştir.

Kültürel üretime yönelik bir sözde sanayi sisteminin sürdürülmesinin, bilgi işçilerinin "proleterleştirilmesi"nin ötesinde bir toplumsal maliyeti vardır. Fotokopi makinesinin üzerindeki uyarı yazısı, ofisteki bu tür tek mesaj değildi. Fotokopi makinesinin bir metre kadar yakınında yeniden işlenebilir kâğıt için bir kutu durmaktaydı (ofislerin son zamanlardaki giderek yaygınlaşan standart manzarası). Bu iki şey, bilgi üretimi teknolojisine ilişkin farklı bir mesaj vermekteydiler. Bu tür kutuların otoriter varlığı, bilginin hızlı biçimde dolaşımını garanti altına almak üzere tasarımlanan teknolojik sistemin sorunlu fiziksel temellerini hatırlatmaktadır. Kutunun yanındaki parlak, rengarenk çizimler, fotokopi makinesinin o "sihirli" sınırsız çoğaltma vaadiyle çelişen, doğal kaynakların sınırlılığı gerçeğine dikkat çekmektedir. Mesaj, davranışlarımızı düzeltici bir niteliktedir. Bu tür makinelerin tasarımının politik ekolojisini –bilgiyi demokratikleştirme ya da bilgiye ulaşmayı düzenleme kapasiteleri– göz önüne almamız gerekir, fakat öte yandan yeniden işlenebilirlik işareti, bizden makinelerin, kaynaklarını onlarla aynı teknolojik ilkelere göre üretmeyen ya da yenilemeyen daha büyük bir fiziksel ekolojinin birer parçası olduklarını hatırlamamızı istemektedir.

Birçok bakımdan, bu iki mesaj arasındaki diyalog –uyarı ve yeniden işlenebilirlik işareti– bu kitaptaki tartışmaların çerçevesini oluşturmaktadır. Başlangıçta *Tuhaf Hava*'nın teknolojinin kültürel politikasına ilişkin bir kitap olmasını düşünmüştüm. Ancak kitabı yazarken bir yanda özgürleştirici teknolojiler, öte yanda toplumsal denetim sağlayıcı teknolojilerin önemi arasında geleneksel olarak ikiye bölünmüş teknokültüre ilişkin yazıların bildik alanının büyük bölümünün altını kazan ekolojik sorularla gitgide daha çok karşılaşmaya başladım. Kendim gibi genellikle sol özgürlükçü olarak adlandırılan ve çoğu "sınırlamaları" düzenleme, hatta baskı amacıyla toplumun dayattığını düşünme eğiliminde olan kültürel politika savunucuları için ekoloji hareketinin sınırlamalara ilişkin temel dersleri, özel-

likle incelenmeye ve dikkate alınmaya değerdir. Dolayısıyla bu kitapta, doğal kaynakların sınırlılığı adına salık verilen kıtlık ve yoksulluk koşullarının doğal zorunluluklar değil, her zaman toplumsal kararların bir sonucu olduğunu, bu sınırlılığın kabul edilmesiyle ortaya çıkacak toplumsal özgürlüğün, yalnızca, kıtlıksonrası bolluk koşulları altında ve toplumsal seçimle elde edilebileceğini savunan Murray Bookchin'in uyarısına son derece sıcak bakmaktayım.[1] Bookchin'in toplumsal ekoloji yorumu, jeolojik ya da doğal kıtlıkla *doğrudan* bir ilişkiyi reddeder ve "doğal" sınırların dayatılmasını toplumsal egemenliğin sistematik biçimleriyle ilişkilendirir. Bu, Christopher Lasch gibi kültür asilzadelerinin önerdiğinden daha değerli bir bakış açısıdır. Lasch, aşağı-orta sınıf kültürünün değerlerine dönüşü önermek amacıyla ilerlemenin doğal ekolojik sınırlarına ilişkin argümanlar ortaya koymuştur; çünkü bu değerler akla gelebilecek her şeydeki türlü "sınırlamalara" genellikle saygı gösterirler ve ahlaki açıdan aile, kilise ve semt çevresinde örgütlenmişlerdir.[2] Bookchin'in köktenci hümanizmi ve Lasch'ın tutucu ahlakçılığının gösterdiği ve bu kitapta daha ayrıntılı açıklanmaya çalışıldığı gibi, "sınırlar"dan söz edilirken kullanılan dil, farklı bağlamlarda farklı anlamlar taşıyabilir; tıpkı, Bookchin'in veri olarak aldığı "özgürlük" söyleminin hem bir özgürlük nutku olarak hem de bir kanun ve düzen aracı olarak kullanılabilmesi gibi. "Doğa" ya da "çevre" gibi "sınırlar" da zamanımızın çok daha önemli siyasal anahtar sözcüklerinden biridir; 1990'larda, bu sözcüklerden her birinin daha geniş anlam içermeleri beklenebilir. Bizler, her biri şu ya da bu ağır önlemi öneren çeşitli yorumları siyasal olarak açıklamaya hazır olmalıyız.

Günümüzde bu çok çeşitli yorumları çok çeşitli bağlamlarında ele alan karmaşık bir kültürel eleştiri akımı gerçekten de vardır; ancak modern ekoloji hareketinin yirmi yılından sonra elimizde

1. Murray Bookchin, *Post-Scarcity Anarchism* (Berkeley: Ramparts Press, 1971); *Toward an Ecological Society* (Montreal: Black Rose Books, 1980); *The Ecology of Freedom* (Palo Alto: Chesire Books, 1982) [*Özgürlüğün Ekolojisi*, çev. Alev Türker, Ayrıntı Y., 1994; *Remaking Society: Pathways Toward a Green Future* (Boston: South End, 1990).

2. Christopher Lasch, *The True and Only Heaven: Progress and its Critics* (New York: Norton, 1991) özellikle s. 22-24.

yeşil kültürel eleştiri akımı denebilecek çok az şey kalmıştır. Bu kitabın bir amacı da böyle bir ekole küçük bir katkıda bulunmaktır – ve bu, içinde bulunduğumuz son on yılda kültürel politikanın en önemli sorunlarından biridir. Bu tür bir eleştiri anlayışının ele alacağı konulardan biri, insanın ve toplumun sınır tanımayan gelişimine adanmış Batı hümanist kültürünün tarihidir. Bu hümanist tarihin bilimsel ve teknolojik tarihle ilişkisi çok sıkı ve temel bir ilişkidir. Sonuçta, C. P. Snow'un, "iki kültür" arasındaki ünlü entelektüel ayrımının o kadar da geniş olmadığını gitgide daha iyi görmekteyiz. Akademik bilgide uzmanlaşma artar ve Snow'un 1959'da, bilim adamları ve hümanistler arasında "karşılıklı anlayışsızlık körfezi" dediği şey genişlerken iki kültür, gelişme ve büyümeye ilişkin aynı öykünün değişik versiyonları haline gelmiştir. Bu iki kültür, günümüzde, tüzel devletin büyüme yönelimli mantığına bağlı olarak son derece sıkı biçimde düzenlenen akademik kurumlarda ve araştırma kurumlarında yan yana gelişmektedir. Bu olay, iç içe geçmiş çıkarları gittikçe daha iyi koordine edilen ve göz ardı edilemeyecek olan bu kültürlerin gelişmiş, pratik biçimlerinde –askeriye-sanayi-medya– daha açıktır. Bu birlikte çalışma özelliği hiçbir zaman Basra Körfezi'ndeki çatışmaların başlangıcında olduğu kadar açık biçimde sergilenmemişti. Askeriyenin ve medyanın operasyonlarının dakik koordinasyonu, Körfez semalarındaki füze savaşları manzarasının saat saat sunulmasında kendisini göstermişti. Televizyonda, patlayan roketlerin ve akıllı bombaların hedeflerini bulmalarının gösterilmesi, ileri teknolojik kültürün, sömürüye en çok dayalı çıkarlarını böylesine pervasızca örgütleme yeteneğine düzülmüş sapkınca bir övgüydü. Burada, yenilenemez kaynakların açıkça neosömürgeci biçimde denetlenmesi için başlatılan bir savaşta, ucuz fosil yakıtların kesintiye uğramaksızın akışıyla sürdürülen yeni bir kırk yıllık savaş ekonomisi için görkemli bir reklamı devlet ve medya birlikte sundular. Ardından, savaşın ekolojik sonuçlarının deli bir Arap'ın uyguladığı "çevre terörizmi"nin sonuçları biçiminde sunuluşu, çokuluslu militarist ekonominin her gün yarattığı muazzam ekolojik tehdidin gizlenmesine yaradı.

Dünya çapındaki yeni yöneticilerin sunduğu maliyet fayda çö-

zümlemeleri bile, kültürümüzün böyle bir savaş ekonomisine sürekli bilimsel ve teknolojik yatırımı kaldıramayacağını göstermektedir. Hümanist aydınlar, yani "doğal makine düşmanları", zamanlarını "geleceğin hiç olmamasını dilemekle"[3] harcadıkları sırada, Snow, bilim adamlarının "geleceği derinden hissettiklerini" savunmuştu ve bundan sonraki yıllarda, ekologlar geleceğin hiç olmayabileceği uyarısında bulundular.

Kimya aracılığıyla daha iyi yaşam ya da daha çabuk ölüm. Genellikle teknofob* diye anılan kültürel eleştirmenler bu yargıların ikisinin de kaçınılmazlığına meydan okurken teknolojiden daha çok haberdar olsalar çok iyi olur: Teknik olarak hoş bir lunaparkı andıran ve bilimin "kemiklerinde" çoktan filizlenen gelecek; bir de kurtuluşçu senaryolarda betimlenen korkunç, karanlık ekogelecek. Bu meydan okumaya cesaret etmek ve alternatif geleceklere katkıda bulunmak teknik açıdan bilgilenmenin ötesinde başka birtakım şeyleri gerektirmektedir; ayrıca, birkaç tarihsel derse önem verilmesi de zorunludur. Özellikle Kuzey Amerika'da, kurtuluşu, Snow'un kendi zamanının aydınlarının sanayi öncesi fantezilerinde yer aldığını düşündüğü "organik köyler"de ya da Walden'larda aramayan köklü bir kültürel eleştiri geleneği vardır. İster popülist ya da ilerlemeci fütürizmin güçlü ideolojisi tarafından ister teknolojinin özgürleştirici potansiyeline inanan neo-Marksist ideoloji tarafından desteklensin, bu entelektüel gelenek teknolojiyi ilerleme ve demokrasinin bir müttefiki olarak görmüştür. Bu gelenek, sanayi sonrası yüksek teknoloji ve elektronik ütopya çağında da varlığını sürdürmektedir. Bu kitabın göstermeye çalıştığı gibi bu geleneğin tarihi, bir zamanlar toplum üzerindeki rasyonel entelektüel önderliğin son sözü olan, günümüzdeyse yeni bilgi teknolojilerinin devasa işlem gücüyle cesaretlenen, ruhsuz bürokratik karar verme sürecinin somutlaşmış biçimi olan "teknokrasi" düşüncesinin alçalışını gözler önüne sermektedir. Bu tarihte, geleneksel olarak ilerici sol akımların ütopik yurdu olarak görülen "gelecek", seçkin askeri güçlerin yanı sıra

3. C. P. Snow, *The Two Cultures and the Scientific Revolution* (Cambridge: Cambridge University Press, 1959), s. 11. [*İki Kültür*, çev. A. Usluata, Varlık Y., 1973]

* Teknolojiden korkan. (ç.n.)

dev şirketlerin planlama ve tahminlerinin gözde nesnesine dönüşmüştür.

Ancak gelecekte düşlenecek hiçbir "altın çağ" ve basit teknolojik çözümler yoktur. Teknofütürizmin sol akımlarını yenileme görevi günümüzde önemli ölçüde yeni toplumsal hareketlerin ütopyacı damarlarından beslenmektedir. Gelecekte farklı biçimde yaşamak, köktenci teknokrasinin imgeleminde en enerjik dönem olan 1930'larda bile yer almayan ırk, cinsiyet, milliyet, cinsel tercih ve sınıf farklılıklarıyla birlikte yaşamayı içerir. Günümüz gençliğinin yoğun siberpunk imgeleminin yirmi yıl önce karşıkültürün teknolojik rasyonellik eleştirisine destek veren "doğal yaşama" ilişkin sanayi öncesi fantezilere özellikle sıcak bakmasını da bekleyemeyiz. Günümüz doğa politikası, âdemimerkezi tarım topluluğu ütopyalarının önde gelen görülerinden (*vision*) ya da koyu ekologların insan ayağı değmemiş yerleri atalara düzülen övgülere benzer bir şekilde övmelerinden daha fazlasını kapsamaktadır. Artık "doğa" teknobedenin üzerinde bir savaş alanıdır: Yeniden üretim özgürlüğü politikası, bağışıklık yoksunluğu, biyogenetik mühendisliği, işçi güvenliği, polis gözetimi, narkotik trafiği, temiz hava, evsizlik, militarizm, vb. Devlete karşı verilen ve içeriğini insanların gizli, gündelik ortamlarının oluşturduğu bu savaşların en şiddetli yerinde, modern bilim ve teknolojinin istilasından soylu bir biçimde korunmuş, yabancılaşmamış, "doğal" benliğin kutsallığındaki geleneksel hümanist inanca tutunmakla elde edilecek fazla bir şey yoktur. Ayrıca, denetim araçları olarak tasarımlanmış teknolojilere karşıkültürün yararına korsanca sahip çıkılmasına da her zaman güvenemeyiz. Kısa vadede böyle yararlı gerilla taktikleri gerekli olabilir, ancak uzun vadeli mücadele açısından, artık bürokratik rasyonellik ve denetim sürecinin hizmetinde olmayan, yeni teknolojik tasarımlara olan gereksinimin desteklenmesi gereklidir.

Tuhaf Hava, son kitabımda yer alan ve özellikle aydınların kültürel otoritesinin ve kültürlerin düzenlenişinde oynadıkları rolün ele alındığı tartışmaların bir uzantısı olarak düşünülmüştü. Planım bu tartışmaların, kültürel eleştirmenlerin yasak bölge ilan ettikleri

ya da nesnelliğin katilleri olarak, *personae non gratae** kabul edildikleri, bilim ve teknoloji dünyasındaki kollarını açığa çıkarmaktı. Bilimsel yöntemin kesinlikleri içinde ne kadar iz bırakmış ve özeleştirel olursa olsun, bir bilim aydınının eğitiminden ve inancından yoksun olduğum için konumum, bir gizem çözücü olarak bile olsa resmi ya da "yüksek" bilimsel kültür içinde olamaz. Bunu çok çabuk anladım. Böylece konumum, yalnızca, bilim ve teknolojiye (bilgi hiyerarşimiz içindeki egemen söylemler) yönelik iddiaların gücünü ve otoritesini değil, aynı zamanda bu iddialara genel olarak popüler, laik kültürde ya da halk kültüründe verilen yanıtları inceleyen bir kültürel eleştirmen konumuna dönüştü. Zaman zaman egemen bilimsel iddiaların dilini, felsefesini ve söylemini çözümlesem de benim ana ilgi alanım, yarı yasal, alternatif, marjinal ya da muhalif değişik bilimsel kültürlerin bu iddiaları kendi kültürel etkinlikleri ve inançları içinde nasıl bir yandan somutlaştırıp bir yandan da bunlara karşı çıktıklarını göstermek olmuştur. Dolayısıyla burada birbirine bağlı iki eleştiri birden iş görmektedir. Birincisi, teknokratik seçkinlerin –entelektüel ve siyasal– geleceğimizi biçimlendirirken bilim ve teknolojinin rolüne ilişkin olarak kamuoyu oluşturma yöntemlerini ele almaktadır. İkincisiyse, bu seçkin söylemlerinin popüler ve alternatif kültürlerdeki farklı biçimlerini ve bunlara karşı olan görüşleri ele alır.

Bu eleştirilerden ikincisini izlerken yalnızca bilimkurgu gibi genel popüler kültürleri değil, teknokratik ya da kurumsal karar verme mantığının yönettiği resmi bilimsel kültürlere bağımlı, marjinal ya da muhalif Yeni Çağ gibi alternatif kültürleri de titizlikle inceledim. Bununla birlikte, bu kitap, bu bağımlı kültürlerin "direnişçi" niteliklerine düzülen bir övgü değildir. Bu açıdan, kültürel araştırmalarla ilgili son çalışmaların çoğuna egemen olan Ortodoks öğretiden ayrılmaktayım. Bağımlı ve egemen bilimsel kültürler arasındaki ilişki bir muhalefet ilişkisi olmaktan çok, zevk konusunda, popüler ve entelektüel kültürler arasındaki ilişki kadar karmaşık ve iç içedir. Sonuçta, egemen bilimsel iddiaların otoritesinin, egemen bilim kurumlarından belirli bir öl-

* İstenmeyen kişiler. (ç.n.)

çüde bağımsız olan çıraklar, amatörler, yarı yasallar ve yasadışılar tarafından ne kadar itiraz edilirse edilsin, nasıl saygıyla karşılandığı ve takdir edildiği üzerinde yoğunlaştım. Her ne kadar resmi bilimsel ve teknik araştırma çevrelerinin seçkinci, kurumsal çalışmalarına görünüşte karşı olsalar da günümüzün bilimsel karşıkültürleri, resmi bilimin doğada gözlemlediği mutlak gerçeklere ilişkin metodolojik norm ve iddialarının birçoğunu paylaşmaktadırlar. Hakikaten, karşıkültürlerce benimsenen, toplum kurallarına uymayan, özgürlükçü bazı değerler, kurumsal araştırma ve geliştirme çalışmalarındaki girişimci öncü güçlerin son derece önemsediği değerlere koşut bir biçim almıştır. Bu bakımdan, özgürlükçü değerler, etkinliklerini yasadışı ve bilimdışı addeden egemen bilim kültürü için deneysel ve zaman zaman da ahlaksal açıdan düzeltici bir rol oynarlar.

Çağımızın ana kapitalist devrimi ve yüksek teknoloji müjdecilerinin neredeyse otuz yıldır çığırtkanlığını yaptıkları yeni ütopyacı iletişim düzeninin kaynağı olan enformasyon devriminin yaygın etkisi bu kitabın çoğu bölümlerinde bir arka plan olarak kullanılmıştır. Silikon pozitivizminin İncili'nden kuşkulanmak için birçok haklı nedenimiz olsa bile mali, kültürel ya da oligarşik olsun, miras alınan sermayeden çok bilgi, uzmanlık ve akılla egemen olma iddiasındaki bir teknokrasinin kültürel gücünün işletimine ilişkin düşüncelerimizin modernleştirilmesinden öğrenecek birçok şeyimiz vardır. 1920'lerdeki ve 1930'lardaki ilk teknokrasi savunucuları, verimliliğin denetimi adına, daha az israfçı, daha rasyonel bir iktisadi ve toplumsal yaşam sistemi ve kazancın daha hakkaniyetli dağıtımı adına kapitalizme meydan okudular. O zamandan bu yana teknokrasi, kapitalizmin (gitgide daha çok bilime dayalı sanayiye bağımlı olan) iktidar yapısında bir öğe olarak görülmüş ve verimlilik mantığı gündelik yaşamın bilimsel yönetimine egemen olmuştur. Emeğin yeniden örgütlenmesinden kültür ve eğlencenin sanayileşmesine uzanan bir alanda toplumsal mühendisliğin sistematik etkileri yaygın biçimde hissedilmiştir. Rasyonelliğe ve ilerlemeye sözde önem verilmesine karşın, kâr İncili, verimlilik İncili'nden çok daha güçlü bir öğreti olarak kalmıştır. Hâlâ gündemde olan, teknik değil, kapitalist mantıktır.

Teknokrasinin daha rasyonel bir toplum vaadi, her şeyin ötesinde, uzmanların ya da teknik seçkinlerin öngörülerine dayandığı ve böylece demokratik karar alma yöntemlerine ilişkin herhangi bir koşulu dışladığı için ilerici kampta gözden düşmüştür. İşte bu nedenle teknokrasi, günümüzde, halkın daha yaratıcı ve çeşitli, daha az standartlaştırılmış yaşam tarzına yönelik isteklerine yanıt vermeyen hantal bir bürokratik planlamayla özdeşleştirilmektedir. Merkezileşmiş karar alma mekanizmasına olan bu güvensizlik, çok daha cazip teknoloji alanına ilişkin popüler tavırlara da uzanmaktadır. Sanayi sonrası gelişmelerin başarıları 1980'lerde yeni bir resmi teknolojiye tapınma çağına öncülük yapabilirdi; ancak, inançtaki canlama, 1920'lerin ya da 1930'ların makine çağı ya da daha az bir ölçüde Dünya Savaşları sonrasındaki atom çağında olduğu kadar yaygın ya da derin bir popülerlik kazanmadı. Teknolojik gelişmenin toplumsal, iktisadi ve çevresel maliyetleri konusundaki kuşkuculuk, kamu bilincinin daimi, zaman zaman da militan bir özelliği durumuna geldi. Teknokratların uzaklığına ilişkin sinizm ve "denetimsiz teknoloji"den korku –her ne kadar teknolojinin özerkliğiyle ilgili varsayımlarında temelsiz de olsa– günümüzde ekolojik değerlerin düzenli birer ifade biçimidir. Teknolojinin gizemi özellikle savaşta hayranlık uyandırmaya devam etmektedir; ancak, on yıllar boyunca teknolojiden kuşku duyulması, teknolojinin gündelik yaşamlarımızda daha etkili olmasına izin vermek konusunda bizi tedbirli olmaya itmiştir.

Teknokrasinin gözden düşmüş etiğinin yanı sıra bizzat bilimsel rasyonelliğin meşruluğu da gitgide daha çok tartışılır olmuştur. Modern bilimin temelini oluşturan kesinliklerden birçoğu yıkılmıştır. Bilimin deneysel metotlarının pozitivizmi, aksiyomatik olarak kendi kendini başvuru kaynağı biçiminde görmesi, doğadaki bağlamsız gerçekleri sergileme iddiası; bütün bunlar nesnelliğin relativist eleştirisiyle sarsılmıştır. Tarihsel bakış açısını benimseyen eleştirmenler doğal bilimi, belirli bir zaman ve mekânda ortaya çıkan, toplumsal bir gelişme olarak tanımlamışlardı; bu görüş, bilimin kendini doğa yasalarının evrensel bir hesabı olarak sunuşuyla çelişmektedir. Feministler de bilimin "evrensel" yöntemleri ve hedeflerine ilişkin eril deneyim ve ritüelin dar görüşlü bir temele oturduğunu açıkça ortaya koy-

muşlardır. Çevrebilimciler, bilimsel dünya görüşünün mekanik alanının dışında kalan çevresel bağlamlara dikkat çekmişlerdir. Antropologlar ise Batı biliminin herhangi bir bağlamdan yoksun *olguları* özbilincini devreye sokmaksızın arayışını, diğer kültürlerin sahte-bilimsel *inançları* olarak gördüğü şeylerden ayıran etnosentrisizmi gözler önüne sermişlerdir. Bu eleştirilerin toplu sonucu, bilimsel kurumların gerçeği ilan etme ve doğruluğunu kanıtlamadaki otoritesini önemli ölçüde aşındırmıştır.

Stanley Aronowitz gibi eleştirmenler bilimi evrensel nedenin realizasyonu olarak değil, gündelik yaşamlarımızın her alanını düzenleyen, kendi kurumlarının epey ötesine uzanan güce sahip bir ideoloji olarak görmektedirler.[4] Korku veren böylesine kapsamlı bir varlığa karşın, bilimin iddialarının nesnelliğine meydan okuma ve bunların gizemini yok etme görevi çok önemli hale gelmiştir. Öte yandan bazı eleştirmenler, kesin bilgiye ilişkin bütün temel iddiaların çürümesinin, bilimin dinamik toplumsal potansiyelini ilerici rüzgârların yokluğunda felç eden bir durgunluğun hüküm sürdüğü relativizmin sıkıcılığına mahkûm etmesinden korkmaktadırlar. Donna Haraway'in şu uyarısına eklenecek fazla bir şey yoktur: "Bilim baştan beri ütopyacı ve hayalci olmuştur; ona olan gereksinmemizin bir nedeni de budur."[5] Her zaman nesnelliği acımasızca eleştirenlere gerek duyacağız, çünkü, dünyanın "doğal" ve temel olma iddiasındaki herhangi bir tablosunun aslında doğaya ve toplumsal davranışa ilişkin belirli ahlaksal ve siyasal inançlardan büyük ölçüde etkilenmiş olduğunu göstermek isteyeceğiz. Sonuçta bu, evrensel yargılar arayışında o farkları zorunlu olarak dikkate almayan, rasyonelliğin merkezindeki *farkın* etkilerini tanıma biçimimizdir.

Öte yandan, günümüzdekinden çok daha demokratik olacak yeni geleceklere duyulan talebi yenilemek gibi eleştirel bir sorumluluk da vardır. Bu nedenle sınıf, cinsiyet, ırk ve biyoloji farklılıklarından bir şeyler öğrenebilecek ve bu farklılıklarla birlikte onlar adına yaratılan toplumsal eşitsizlikleri de ele almak üzere

4. Stanley Aronowitz, *Science as Power: Discourse and Ideology in Modern Science* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1988).
5. Donna Haraway, *Simians, Cyborgs, and Women: The Reinvention of Nature* (New York: Routledge, 1991), s. 192.

ilerleme ve nesnellik gibi kavramları dönüştürebilecek bilimsel bir kültüre gereksinmemiz vardır.[6] Böyle bir kültür, yaşadığımız çevreleri onlara ilişkin deneyimlerimizden ampirik olarak ayıran, geleneksel olarak bilim tarafından desteklenen bir bilgi türü yerine, yaşadığımız çevrelere ilişkin somut bilimsel bilgiden aktif olarak yaratılacaktır.

Böyle bilimsel bir kültürün özelliklerini ayrıntılandırmak bu kitabın kapsamını aşmaktadır; ancak bu kültür, yalnızca sevimsiz denklemlerden oluşmayan, tümüyle maddi bir "kültür" olacağından, ele aldığım kültürel konu ve sorunların bu kültürün geleceğine ilişkin tartışmaya katkıda bulunacağını ümit ediyorum. Bu kitabın, bilimi bir kültür olarak görmekte ısrar edişinin nedeni buysa okuyucu, bu sayfalarda karşılaşacağı sonucun epeyce tuhaf bir hava olduğu konusunda uyarılmalıdır. Ne de olsa kültürün, bilimsel olmayan ve şu altın kuraldan yararlanan bir şey olması beklenir: Retoriğin bulaşıcılığı, tutkunun çarpıtılması, imgelemin yıkıcılığı ve ritüel, inanç, halkbilim ve geleneğin katılığı. Kültürün, deneyimin erimiş akışkanlığına ilişkin olması, öte yandan, bilimin ise gerçeğin somut boyutluluğunu hedeflemiş olması beklenir. Fiziksel dünyanın ampirik olarak adlandırılması ve bilinmesi tam olarak siyasal anlamlarla yüklü, kültürel açıdan anlamlı bir eylem olmadığı takdirde hiçbir şey ifade etmez. Günümüzdeki ekolojik bunalım, dünyaya ilişkin bilgimizin böyle yapay biçimde bölünmesinin sonuçlarının son derece ağır olduğunu göstermektedir ve günümüzde bilimin bunalımının, aynı zamanda hem ussal hem de doğal kaynaklara sınırsız erişim varsayımlarıyla yönlendirilmiş olan kültürümüzün bir bunalımı olmasının nedeni budur.

Yönteme ilişkin olarak kısaca bir şeyler söylemek istiyorum. Bilimsel (karşı) kültürler ve toplulukların biçimleri ve iddialarına ilişkin olarak bu kitapta sunduğum argümanlar, kültürel inceleme alanındaki son dönem çalışmaların heyecan verici bir özelliği haline gelmiş olan yakın etnografik inceleme tarzının bir sonucu değildir. Benim çalışmam bu tür toplulukların düşünceleri ve iddialarının oldukça kapsamlı bir incelemesine dayanmaktadır ve

6. Bu bölümün daha kapsamlı bir çözümlemesi için bkz. Sandra Harding, *The Science Question in Feminism* (Ithaca: Cornell University Press, 1986).

bu toplulukların davranış ve düşünce biçimlerine ilişkin bildik ve kimi zaman kişisel (kimi zaman kişisel olmayan) işe yarar bilgilerin bir sonucudur. Öte yandan, kitabımda, bu toplulukların ayrıntılı bir "tanımını" vermeyi amaçlamıyorum. Yapmaya çalıştığım şey şu: Söz konusu kültürlerin dikkat çeken eylem ve iddialarının, son derece bilimsel bir tartışma yerine, genel bir tartışma açacak biçimde, polemiksel bir taslağını sunmak. Bu amaca ulaşmak için bu etkinliklerin, daha aleni ortamlarda nasıl sunulduğuna ve tartışıldığına ilişkin daha genel açıklamalar yapma kararına karşılık, bu topluluklardan bazılarının yaşantı deneyimlerinin kaçınılmaz biçimde yanlış sunulması riskini göze aldım. Aynı amaçla özellikle kamuoyu ve medyada yaygın olarak tartışılan ilgi çekici konulara dönüştükleri için kültürel yelpazenin her yanından inceleme konuları seçtim: Yeni Çağ, maddi kazanç kaygısıyla yazı yazma, siberpunk, çevre kirliliği, fütüroloji, küresel ısınma, vb. Her ne kadar malzememin sunumunda doğrusal bir biçimi korumaya ve her bölümde önceki bölümde yer alan olaylara ve argümanlara dayanmaya çalıştıysam da bu incelemelerden her biri, ortaya atılan sorularla ilgili kendi içinde bütünlüğü olan bir tartışma olarak da okunabilir.

Umuyorum ki sonuç, bu alandaki bir uzmanın kesin bulgularından çok, bilim ve teknolojiyle ilgili konularda mantıklı bir genel tartışma olmuştur. Teknolojik gelecek hepimizi ilgilendiren bir konuysa, bu geleceğin nasıl olacağına ilişkin kararlar, yalnızca uzmanlara bırakılamaz. Ayrıca, bu tür kararlara dayandırılması gereken kişisel tutkular da göz ardı edilemez. İşte bu kitap adını, bu tutkuların potasından almaktadır; çünkü, hava, doğal dünyanın psikososyal yaşamımdaki rolüne anlam vermede kullandığım bir araç görevi görmektedir. Benim için hava, her zaman dünyanın yakında değişeceğine ilişkin en güvenilir tanık olmuştur. Kendi fütürolojime ilişkin bir metafor bulmam gerekseydi, bu *sosyal meteoroloji* gibi bir şey olurdu sanıyorum. Hava tahminlerinin geleneksel gözlem alanı olan havaya olduğu kadar yere de ilişkin olan ve ayakları yere basan bir meteoroloji. Soğuk ya da sıcak cephelerin gelişini önceden gören bir meteorolojiye ek olarak yerden yukarıya doğru cepheler de oluşturan bir meteoroloji. Ve her

şeyden önemlisi, toplumsal yaşam, doğal yaşam ve iktisadi yaşam arasında olması arzulanan ilişkilerin bir kısmını açıklayabilen bir meteoroloji.

I. YENİ ÇAĞ - DAHA MÜŞFİK, DAHA NAZİK BİR BİLİM Mİ?

Ancak iç savaş öncesi dönemde kaçak bir kölenin sahip olduğu kadar tam ve gerçek bir özgürlüğe erişmiş durumdayım.
YENİ ÇAĞ ANKETİNE YANIT VEREN BİRİ

1989 sonbaharında, New York City'de ilk kez Beden, Akıl, Ruh İçin Tüm Yaşam Fuarı'na katıldım. Yeni Çağ topluluğunun başlıca ticari kongrelerinden biri olan bu fuarda, şaşırtıcı bir dizi satış pavyonları, sergiler, konferanslar, paneller ve seminerler yer alıyordu. Yeni Çağ'la ilgili tüm ilgi alanları ve uygulamaları fuarda temsil edilmişti: Modern düşünceyi antik gizemlerle canlandıran, Gülhaççı* inancına sahip, ağırbaşlı ve yaşlı devlet adamlarından tutun da çok dikkat çekici, akıllı makinelere, "beyin genişletme" alanındaki en son yüksek teknoloji ürünü görkemli aygıtlara kadar her şey oradaydı. Bu aşırı uçların ortasında bir yerde, şifa dağıtan

* Gülhaççı: (İng. *Rosicrucian*) Doğaüstü felsefeyi insan ilişkilerine uygulama inancına sahip kişi. (ç.n.)

medyumlar, kutsal yiyecek üreticileri, halk metafizikçileri, psikoteknologlar, UFO'larla temas kuranlar, kristal terapistler, yunus avukatları, kanalcılar ve bir dizi Yeni Çağ starının eklektik ve renkli karışımını görebilirdiniz. Bu starlardan bazıları Timothy Leary, Marilyn Ferguson, Lynn Andrews, Elizabeth Kubler-Ross, Uri Geller, Kevin Ryerson, Whitley Strieber, Sun Bear, Wallace Black Elk, Gary Zukav ve Deepak Chopra'ydı.

Katıldığım oturumlardan biri 'bilim paneli' olarak sunulmuştu. Bu panelin, enerji aletleri üretiminde uzmanlaşmış bir şirket olan ELF Cocoon International'ın mali desteğiyle yapıldığı açıkça belirtilmişti. Paneldeki konuşmacılar, Aşırı Düşük Frekanslı (Extra Low Frequency/ELF) elektromanyetik radyasyon konusunu ele aldılar. Panelin amacı, düşük voltajlı enerji hatları, bilgisayar VDT'leri*, yüksek teknolojiye dayalı ev aletleri ve benzerleri çevresinde oluşan 60 Hz'lik alanların yol açtığı vahim sağlık sorunlarına ilişkin olarak son zamanlarda yapılan açıklamalarla yoğunlaşan genel tartışmalara yanıt vermekti. Bilim adamları uzun bir süredir, iyonize olmayan elektromanyetik enerjinin insan dokusunu ısıtma dışında olumsuz bir biyolojik etkisi olmadığına inanmaktaydılar. Ancak her gün evlerde ve işyerlerinde düşük frekanslı radyasyona maruz kalmanın kanserojen etkisi konusunda güçlü kanıtlar bulunmaktadır.[1] Gerçi, hem askeri çıkarların hem sanayi alanındaki çıkarların zorlamasıyla bu tür elektromanyetik alanların kamu sağlığına yönelik büyük tehlikesi azaltılmışsa da bu konu, sağdaki felaket kuramcılarının paranoya derecesinde gözde bir konusu olmuştur. Bu kuramcıların temel ilgi alanıysa psikotronik savaşta açıkça gözlenen Sovyet liderliğiydi. Bunların hepsi de, ufuküstü radyasyonu ABD'nin batı kıyısı gibi yerlere yö-

* VDT: Video Display Terminal; video görüntü terminali. (ç.n.)

1. Paul Brodeur, *The Zapping of America* (New York: Norton, 1977) En son kitabı, *Currents of Death: Power Lines, Computer Terminals, and the Attempt to Cover Up Their Threat to Your Health*'de (New York: Simon&Schuster, 1989). Brodeur, elektrik şirketleri, ABD ordusu, sağlık kurumları ve elektrik sanayisinin araştırma organı Elektrik Enerjisi Araştırma Enstitüsü'nün kanıtları örtbas etmesine karşın, şu bireysel araştırmacıların, 60 Hz'lik alanların tehlikelerini açığa çıkarma girişimlerinin kapsamlı bir tarihini sunmaktadır: Nancy Wertheimer, Robert Becker, Andrew Marino, Ross Adey, Karel Marha, Carl Blackman ve diğerleri.

nelten dev Tesla vericilerinin kullanımına ilişkin en son iddiaları ortaya koymak için can atıyorlardı.

Panelin düzenlenişi çok başarılıydı. İlk konuşmacı, popüler teknoloji alanında yayın yapan, eli ayağı düzgün, iyi giyimli biriydi. Bu kişi, ELF teknolojisinin geliştirilmesindeki sorumluluğu ve etik boyutu ele aldı. Ardından, çevresel elektronik kirlenmeye ilişkin tartışmanın can alıcı bazı konularına değinen, cana yakın bir bilim adamı konuştu. Bu tür kirliliğin, yeni ve henüz açıklanamayan bazı hastalıklar üzerindeki etkisini ve bağışıklık sistemimizin elektromanyetik ortamda erozyona uğrama olasılığını ele aldı. Sonraki konuşmacı Robert Beck panelin yıldızıydı. Stroboskopun ve öteki bazı elektromedikal stimülatörlerin hünerli mucidi olan Beck, ELF'nin hükümet tarafından, yığınların duygusal yaşamlarını denetlemek amacıyla kullanılması olasılığına karşı ölçülü bir uyarıda bulundu. Bu arada, 1960'larda yaptığı bilimsel bir buluşu da anlattı. Beck'in anlattığına göre, şifacılar ve medyumlar aynı frekansı -7.83 Hz- kullanıyorlardı ve bu frekans, dünyanın, iyonosferdeki titreşimini ifade eden frekansıyla aynıydı. Panelde ayrıca, bu tür panellerde zorunlu olarak bulundurulan bir de Sovyet bilim adamı vardı. Bu bilim adamı da ELF radyasyonunun parapsikolojik yönlerinin ölçümünde Sovyet bilim çevrelerinin kaydettiği ilerlemeleri ağırbaşlı bir edayla anlattı. Panelin en havai konuşmacısıysa, asker tıraşlı, geri zekâlı bir bilim adamıydı. Bu kişi, sağlık amaçlı ve insan potansiyelini geliştirmeyi hedefleyen, biyoenerjiye dayalı aletlerin denetimsiz biçimde, önüne gelen herkes tarafından geliştirilmesine veryansın etti (Yeni Çağ konferanslarında olumsuz konuşmalara pek rastlanmaz aslında). Bu denetimsiz uygulamanın içerdiği tehlikelere değinerek bir örnek olmak üzere, bazı AIDS'li toplulukların HIV enfeksiyonuyla mücadelede bu tür teknolojileri kabul etmelerinin tehlikesinden söz etti. Konuşmasını da hükümetin, gördüğü her türlü "kötü" örneği, yasallık kazanmaya çabalayan biyoenerji alanına ilişkin sıkı tedbirler almak amacıyla kullanabileceği uyarısıyla bitirdi. Benzer argümanlar, düşük frekanslı radyasyonun tehlikeleri konusunda eylemcilerin sergilediği olumsuz tutumun, beynin elektrokimyasal işleyişinin araştırılması için sağlanan fonları olumsuz yönde etkileyebileceğini belirten bilim adamları ta-

rafından da öne sürülmüştü. Bu tür genel tartışmaların çoğunda olduğu gibi bilim adamlarının yanıtları çoğu zaman, kendi uzmanlık alanlarındaki araştırmalara fon sağlama yeteneklerinin sınırları tarafından belirlenir. Bir uzlaşma metnini sunan panel yöneticisi, kendi şirketinin, yani ELF Cocoon International'ın uyduruk teknolojiye dayalı üretimde bulunmadığını ve ürünlerinin somut bilime dayandığını belirtti. Öte yandan, "iyi insan" frekansları arasında "kötü insan" frekansları olabileceğini ve bu konuda gözümüzü dört açmamız gerektiğini de söyledi. Bu ayrımla, şirketinin iş alanındaki rakiplerinin bu konuda yeterli özeni göstermediğini de ima etmiş oldu.

Bu panelde dinlediklerimizi en azından üç ayrı görüşe indirgeyebiliriz: Somut bilimsel bakış açısı, kutsal şeylere inanan toplulukların çıkarlarını dile getiren bakış açısı ve ikna edici bir girişimci bakış açısı. Bir Yeni Çağ dinleyici kitlesine yalnızca "bilim" sunmayıp, aynı zamanda biyoenerji ürünleri alanındaki rakipler üzerinde kuşku yaymak amacıyla konuşmaların özenle seçildiği bu Expo paneli şunu göstermiş oldu: Bu tür ürünlerin geliştirilmesine karşı katı bilimsel ilkelerin otoritesinin kullanılmasını isteyenlerin üslup ve polemiğine en yakın muhalif ses, panelin ticari açıdan destekleyicilerinin isteğine uyan bir gündem içinde kesinlikle yer alabilecek tarzda bir sesti. Zaten, paneli destekleyen şirketlerin ürünleri, kendilerini bilimsel pozitivizmin yüce rahiplerinin otoritesine gerçek bir radikal alternatif olarak gören topluluklarca kullanılmak üzere üretilmekteydi. Egemen pozitivist, Ortodoks bilim, Yeni Çağ'cılar tarafından seçkinci, sol kafalı ve insanlık dışı olarak sık sık aşağılanmakla birlikte, Yeni Çağ çevrelerinde, bilimin ruhunun ya da adının bir *persona non grata** olarak kabul edildiğini sanmak yanlış olur. Stanley Aronowitz'in belirttiği gibi bilgi hiyerarşimizde bilimin üstünlüğü, bir ölçüye kadar, bilime bağımlı tüm kültürlerde, hatta bu kültürlerin kendilerini bilime alternatif bir kimlikle sunmaları durumunda bile, yansıma bulur ve taklit edilmeye çalışılır.[2] Bunun sonucunda, işi doğal dünya hakkındaki Ortodoks iddialara karşı çıkmak

* *Persona non grata:* İstenmeyen kişi. (ç.n.)

2. Stanley Aronowitz, *Science and Power: Discourse and Ideology in Modern Society* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1988).

olanlar için rasyonalist bir üslup benimsemek kaçınılmaz bir şeydir.

Mesleki inançlarına karşın, biyoenerji savunucuları panelindeki tek muhalif ses, rasyonalist merkezin oldukça kıyısında bir konumdan konuşmaktaydı. Bu konuşmacının etkinlik alanı hâlâ yasallık kazanma çabası içindeydi ve bu nedenle yaptığı eleştiriler, "çok dışarıda" olarak görülebilecek herhangi bir görüşten uzak durmak gayreti içindeki bir disiplinin kaygılarını yansıtıyordu. Yeni Çağ topluluklarına karşı daha resmi ve örgütlü lanetlemeyi, CSICOP'nin (Committee for the Scientific Investigation of Claims of the Paranormal/Paranormal Kişilerin İddialarının Bilimsel Olarak Araştırılması Komitesi) çoğu zaman büyücü avı olarak nitelenen etkinliklerinde bulabilirsiniz. CSICOP, 1970'lerin ortalarında, yalnızca Hıristiyan fundamentalistlerinin yaradılışçı iddialarıyla mücadele etmek değil, aynı zamanda, egemen bilimsel Ortodoks görüşlere karşı birçok Yeni Çağ alternatifinin tartışma konusu yapmak istediği, bilim ile sözde bilim (*pseudoscience*) arasındaki sınırı aktif biçimde korumak amacıyla çoğunluğu akademisyen olan hayalet avcılarının oluşturduğu uluslararası bir "engizisyon"dur.[3] Her ne kadar, CSICOP'nin polemiklerinin çoğu, pozitivist bir yaklaşımla rakiplerinin kirli çamaşırlarını ortaya çıkarmak gibi oldukça sıkıcı ve önceden kestirilebilir bir tarza bürünürse de, Carl Sagan gibi daha popüler sözcülerinden bazılarına göre, Ortodoks rasyonalist doğal dünya görüşü, aklın karanlık ve esrarlı kıyılarında heyecan aramamıza gerek bırakmayacak ölçüde yeterli mucizeyi –örneğin, kara delikler– barındırmaktadır. Benzer biçimde, CSICOP'nin en başarılı bölgesel stratejisti Muhteşem Randi profesyonel bir sihirbazdır. Randi, Uri Geller gibi paranormal davranış uygulayıcılarının gerçekleştirdiği başarı ve mucizelerin aynısını el çabukluğuyla yeniden yapma iddiasındadır. Böylece, rasyonalistlerin, profesyonel olarak rasyonelliğe karşı olanlar gibi göründükleri sırada bile üstün bir tür oldukları öne sürülmektedir. İster salt polemik açısından ister gösteri amacıyla olsun, paranormal davranış uygulayıcılarının bu şekilde teşhiri yapılırken,

3. CSICOP'nin resmi yayın organı *The Skeptical Inquirer*'dır; bu arada, kitaplarının çoğunu şu yayınevi basmaktadır: Prometheus Books, 700 East Amherst St, Buffalo, NY. 14215.

rasyonalist bilimin doğal dünyayla ilişkilerimizde gerçeğin tek ölçüsü olarak belirlediği deneysel doğrulanmaya başvurulmaktadır. Bu bakımdan, bunlar, doğal dünyanın başka tarzdaki açıklanışının altında yatan ilkeleri benimsemeyi kaldıramayacak belirli bir kültürün dünya görüşüne inancın onaylanması olarak görülebilir. CSICOP gibi hayalet avcısı bir kuruluşun varlığı, bilimsel rasyonellik ve materyalizmin içinde bulunduğu bunalımın bir belirtisi olduğu kadar, Yeni Çağ'ın, Avrupa-Amerikan kültüründeki rasyonel olmayan azınlık geleneklerine olan ilgisindeki canlanışın da istemeyerek kabulü anlamına gelmektedir.

Söylemek gereksiz, ama Expo panelindeki izleyicilerin çoğu –ben dahil– panelden sonra, çılgın beyin makinelerinde ücretsiz bir gezi için ticari standlara koştular; bu makinelere ilişkin söyleyecek fazla bir şeyim yok. Şimdilik şu kadarını söylemeye cesaret edeceğim: Panelde olup bitenler, Yeni Çağ akımının, her ne kadar gelişmemiş olursa olsun, bilimsel ve teknolojik rasyonelliğine ilişkin egemen paradigmalara bir alternatif olarak (karşıt olarak diyemeyeceğim) sunduğu bir tür "rasyonelliğin" bileşik bir açıklaması olarak görülebilir; ayrıca panelde güya bitişik odalarda seans düzenleyen çılgın bir kanalcılar ve medyumlar kalabalığından uzakmışız havası yaratılması da bunu desteklemektedir.

Birincisi ve en önemlisi, panelin varlığı, izleyici kitlesinin düşük frekanslı enerjinin etkilerine önceden beri bir ilgi duyduğunu göstermekteydi. Çoğunlukla, holist* şifacılar olan bu kişilerin uygulamaları, ister vitalist ister yıldızlarla ilgili olsun, çeşitli "enerji" felsefelerine dayanıyordu. Panelin tutanaklarındaki ılımlılık dikkate alındığında, bir yanda kanalcılık seansı sürdürülürken öte yanda tartışmacıların biyoenerji araştırmalarının yasallaşması talebinde bulunmaları hiç de çelişmiyordu. Panelin ana konusu olan ELF, birçok parapsikolojik ve paranormal olayın açıklayıcı temeli olarak ortaya kondu. Kristalin çok çeşitli özelliklerini de açıklayan bu frekans, medyum şifa dağıtıcıların, mistiklerin, uzaylılarla ilişki kuranların, kanalcıların ve öteki psikoteknologların etkinlik gösterdiği bir frekanstır. Ayrıca, çok sayıda Yeni Çağ metafizik sisteminin temel öğelerinden biri olan

* Felsefede, doğanın, birimleri organize edilmiş bütünlerde sentez yoluyla birleştirme eğiliminde olduğu kuramı; holizm. (ç.n.)

çeşitli kozmik enerjilerin (örneğin: *ch*'i, *prana, mana, kundalini,* odik enerji, orgon enerjisi, *aura* vb.) tercih ettiği frekans da budur.

Ancak paneli düzenleyenler, izleyenlerin rasyonalist bilime karşı duygularını da az çok biliyorlardı. Belki de yakınlardaki kanalcıların etkinliklerinde daha iyi görülen, Yeni Çağ topluluğunun şiddetli bağımsızlık tutkusu, meşru bilimsel dünyada marjinal bir konumdan öteye geçme yönünde gösterdiği şevk yüzünden gitgide daha çok tehlikeye düşmektedir. Bunun sonucunda, Ortodoks rasyonellikten farklı olarak, *alternatif* bir dünya görüşü iddiası, bu iddianın, egemen bilimsel paradigmanın dışına haksız bir biçimde *atıldığı* ya da bu paradigma tarafından bastırıldığı görüşüne gitgide daha çok dayanmaktadır. Böylece, meşru bilimsel topluluk içinde yer almakla birlikte, çalışmaları karşıt yönde olduğu için marjinalleştirilen ya da baskı altına alınan (bu durumda, elektromanyetik radyasyonun biyolojik etkileri hakkında egemen düşünceye karşı çıkan eylemci araştırmacılar) kişilerle belirli ölçüde bir dava ortaklığı oluşturulmaktadır. Çıkar ortaklığı, çoğu zaman, kişilerin kendilerini, güçlü çıkar çevrelerinin eşgüdümlü biçimde ihmaline ya da baskısına uğramış kurbanlar olarak sunmasına dayanır. Biyoenerjinin özgürleştirici "insan potansiyelinin" araştırılmasıyla ilgilenen holizm uygulayıcılarının bu ilgilerinin altında yatan güdüler, eylemci bilim adamlarınınkinden farklı olabilir. Ancak her iki grubun da çıkarları, kamuoyunun dikkatini düşük frekanslı enerji konusundaki tartışmaya çekmekte yatmaktadır. Son olarak, holistlerden bazılarının arzusu, materyalist öncülleri temelde onu ne kadar zayıflatırsa zayıflatsın, rasyonalist bilimin, insan yaşamının elektro-vitalist temeline ilişkin Yeni Çağ iddialarının meşruluğunu kanıtlayabilecekleri umudunda ifadesini bulmaktadır. Sonuçta holistlerin alternatif bilimsel bilgi hakkındaki iddialarını öne sürerken kullandıkları biçim ve dil, egemen paradigmanın rasyonalist dil ve deneysel yöntemlerine başvurmakla yumuşatılmaktadır. Belirttiğim gibi aksi takdirde iddialarını sürdürme mücadeleleri mümkün olmazdı. Yeni Çağ yelpazesinin en rasyonalist ucunda, egemen değerlerden farklı, *alternatif* bir bilimsel kültür temelinde kurulan, meşru kültürün diline ve terimlerine açıkça boyun eğen *muhalif* iddialar ortaya koymak zorunda kalan sosyal bir akımın bünyesindeki gerilimi

görebiliriz. Bu durum, bugünkü varoluş biçimiyle Yeni Çağ kültürünün çelişkilerine ilişkin bir öyküyü anımsatmaktadır. Ancak belki de bu öykü, aynı zamanda, marjinal ve önsezisel kökenlerinden profesyonelleşme ve kurumsallaşmaya doğru ağır bir gelişim süreci gösteren bu tür bütün sosyal akımların evrimsel yapısını açıklayan bir öyküdür.

Belki de burada, egemen bir kültürün, kendi suretinde bir muhalefet doğurmaya muktedir olduğunu belirten eski Marksist dersin dışında dikkate değer bir şey yoktur. Diyebilirim ki bu başlangıç olarak iyi bir derstir ve bugünkü biçimiyle Yeni Çağ akımının birçok özelliği için oldukça geçerlidir. Yeni Çağ terimiyle kastettiğim, kültürel uygulama ve inançları Batı'da onmilyonlarca kişiyi cezbetmiş olan ve toplumun iyiliği adına bilim ve teknolojiyi devlet dinine dönüştürmüş bir kültürde alternatif, metafizik seslerin her gün televizyon ekranlarına çıkmaya başladığı Sovyetler Birliği'nde de gitgide artan sayıda kişiyi çeken egzotik bir altkültürdür. Bu ders, 1960'ların karşıkültürünün ardından görece tutarlı bir biçimde ortaya çıkan, zengin ve çeşitli tarihsel miraslara sahip olan ve genellikle teknolojinin yüceliği romantizmiyle sevdalı girişimci bir çevrede, 1970 ve 1980'lerde kendi kurumlarını ve yayın şebekelerini geliştirirken fikir değişikliğine uğrayan çok sayıda felsefe ve uygulamanın geçmişini izlemek istediğimizde akılda tutmamız gereken yararlı bir derstir. Ancak Yeni Çağ düşüncelerinin kültürümüzdeki yaygın etkisinden çıkarmak istediğim başka ve daha karmaşık dersler var; örneğin, bilim ve teknolojinin bunalımı; "doğa" bunalımı ve materyalist bireycilik bunalımı. Günümüzde çoğu Yeni Çağ uygulaması hâlâ bir azınlık kültürüyle sınırlı olarak görülüyorsa da bu uygulamaların etik ilkelerinin etkisi, ana bir kanaldan akar ve orta sınıfı kapsayarak kent yaşamıyla kurumsal felsefeye kadar uzanır. "Büyüme" ve "potansiyel" kavramlarını bol bol duymak için *Oprah Winfrey Show* gibi popüler TV talk show'larını seyretmeniz yeterlidir. Günümüzdeki Kuzey Amerika kültürünün ideolojik biçimini kavramak isteyen herkes açısından, Yeni Çağ'ın bireycilik dilinin mantığını anlamak yaşamsal bir önem taşımaktadır.

Yeni Çağ bireyciliği kişisel gelişmeye aşırı önem verişiyle

Batı kültüründeki âdemi-merkeziyetçi azınlık geleneklerinin uzun geçmişine dayanır; örneğin, çeşitli Gnostik mezhep ve sapkınlıklarıyla Hıristiyan gizli tarikat geleneği, her biri *avantgarde* ya da bohem çevrelerde kurumsallaşmadan varlığını sürdüren (ya da Mason ve aristokrat kliklerce titizlikle korunan), bu arada zaman zaman, devrim ya da reform dönemlerinde daha geniş bir seçmen kitlesine siyasal açıdan çekici gelen son iki yüzyılın Transandantalist, Spiritüalist akımları ve de kendine yeterli olma düşüncesine dayalı akımlar. Yüzyıllar boyunca bu köktenci bireycilik gelenekleri, Doğu'nun Çin ve Ayurvedik* (*Ayurvedic*) tıp geleneklerindeki daha resmi nitelikli sosyal felsefelerinden etkilenmiştir. Natüralist, holist ve panteist bilimler temelinde ortaya çıkan tüm bu etkiler, Batı ampirisizmi tarafından sistematik biçimde değişime uğratılmış ve bastırılmıştır.

Bu önemli tarihsel bilgileri bir kenara koyarsak, Yeni Çağ bireyciliğine dayalı sosyal akımın halen revaçta oluşuna ilişkin her türlü açıklama, "kişisel gelişim"in köklerini oluşturan daha yakın dönemdeki sosyal ve tarihsel koşullara değinmek zorundadır. Bu bakımdan, "büyüme" hakkındaki Yeni Çağ görüşünün, son yıllarda, esas olarak ekolojik kaygılarla yaratılmış olan büyüme ve gelişme konusundaki resmi Batı ideolojisine ilişkin yaygın endişelere bir yanıt olduğu düşünülebilir. Bunu izleyen sayfalarda amacım, Yeni Çağ akımı gibi alternatif kültürlerin incelenmesinden bazı dersler çıkarmak, böyle bir kültürün sunduğu, "büyüme sınırları"na ilişkin "çözümlerin" ve yeni görüşlerin, nasıl olup da insanın ve teknolojinin gelişimine ilişkin egemen değerlere hem anında karşı çıkıp hem bunları kuvvetlendirdiğini göstermek olacaktır.

Burada kısaca açıklandığı gibi, Yeni Çağ rasyonelliği, teknokratik bunalım çağında bir karşıkültür oluşumu olarak görülebilir. Bu bunalım, teknolojiye tapınmayla uyum içindeki resmi meşruiyet, içi boşalmış Amerikan rüyasının resmi biçimlerinden arta kalanlar için belki de binyılcılık** (*millenialism*) inancının olası tek yurdu olan Kuzey Amerika'da teknolojiye ta-

* *Ayur Veda* ya da kimi zaman 5. Veda denilen bir Hint tıp risalesine dayalı olarak bitkiler ve ilaçlarla yapılan tedavi usulü. (ç.n.)

** Binyılcılık: Hıristiyan inancında Hz. İsa'nın kıyametten önceki bin yılda yeryüzü krallığını kuracağına inanış. (ç.n.)

pınmaya yeni bir sivil din statüsünü garanti ettiği sırada ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bu, modern bilimin temelindeki ayinlere –sarsılmaz nesnellik, aksiyomatik kesinlik ve iktidar önyargılarından etkilenmeyiş– inancın hızla çözüldüğü bir zamandır. Bu çözülmenin nedenleriyse yalnızca, bilim papazları, efsaneleşmeye karşı çıkan eleştirmenler ve eylemcilerin baskısı değil, bir ayağı eşikten içeride duran feminist ve ekologların bilimciliğe (*scientism*) yönelttiği tarihsel eleştiriler ve korkunç boyuttaki küresel çürüme olgusunda bilimin oynadığı rolden duyulan genel hoşnutsuzluktur.

Bu durum göz önüne alındığında, Yeni Çağ "rasyonelliği" platformunda bu bunalımın bazı belirtilerini bulmak hiç de şaşırtıcı olmayacaktır. Bu "rasyonellik" bir yanda egemen rasyonalist söylemi taklit etmek zorundadır. Diğer yanda, Ortodoks düşünce bekçileri tarafından sözde bilimin kıyısına ve aklın alacakaranlık kuşağına mahkûm edilmektedir.

Son kertede, Expo panelinin amacı, mali destekleyicisi olan firmanın yüksek teknoloji ürünlerinin satışı için güvenli bir yol oluşturmaktı. Bu ürünlerin gelişimiyse bilinen tehlikeler karşısında, bilimciliğin en idealist hedefleriyle bile oldukça örtüşen, insan potansiyeli ve gelişiminin mükemmelliğine ilişkin varsayımlara bağlıdır. Öte yandan, engellenen araştırmalar, hükümetin tertipleri, bilimsel seçkincilik, çevre istismarı ve kaçak girişim mantığı hakkında bazı panelistlerin anlattığı olaylar, Yeni Çağ yelpazesinin katı bilim yanlısı kesimiyle, günümüz biliminin etik olma çabalarını tedirgin eden, nesnelliğin yok edilen özü arasındaki çatışmanın yarattığı derin paranoyayı açığa çıkarmaktadır. Tuhaf biçimde, Yeni Çağ topluluğunun daha geniş ve hümanist kesimleri, kuantum fiziğiyle dava ortaklığı oluşturmuş durumdadırlar. Bunlar, bu disiplinin daha spekülatif taraftarları arasında, kendi holist metafiziklerini bütünleyen gizemciliğe hoşgörülü bir yaklaşım ve "iki kültür" arasındaki uçurumu kapatacak yeni bir *raison d'être** bulmuşlardır.

Bu durumda, dışlananların *ressentiment*'ından** çok bir siyasal belirti niteliğindeki paranoyanın, Yeni Çağ tarafından bilimsel

* *Raison d'être:* (Fransızca) Var olma nedeni. (ç.n.)
** *Ressentiment:* (Fransızca) Hınç. (ç.n.)

nesnelliğin sorunlu varlığına karşı yürütülen daha ampirik tartışmalara derinlemesine girmesi beklenir. Yeni Çağ yelpazesinin en ampirik ucunda meşruiyet çekişmesinin, bilimsel rasyonelliğin metafizik eleştirilerine dayananlar arasındakinden daha *girift* olduğu doğru olmakla birlikte, bu çekişme belki de tür olarak modern bilimin sunduğu doğal dünyanın rasyonalist açıklamasına benzer biçimde kendi içinde mantıksal bakımdan tutarlı bir dünya görüşünü paylaşan bu okült çekişmelerden farklı değildir. Dinamik güçler ve enerjiler kozmolojisine inanan holistler, ayrı neden ve sonuçlara dayalı mekanik bir dünya görünümünü benimsemeyebilirler; ancak rasyonalist varsayımların egemen olduğu gündelik bir dünyayı paylaşmak zorundadırlar. Bu nedenle, holistlerin iddialarını ilan etmeye yönelik her türlü çabanın, varsayımlara doymuş bir kültürde son derece ikna edici olması gerekir.

A. SINIR ÇEKME TARTIŞMASI*

Yeni Çağ metafiziğinin bilimsel düşünceyle olan tedirgin dostluğunun uzun bir geçmişi vardır. Antik Çağ'ın Hermesçi geleneğine bağlı oldukları kabul edilen ve Reform hareketinin doğaüstücülüğe karşı oluşuyla sert bir darbe yiyen okült uygulayıcıları, sonuçta, Ortodoks Hıristiyanlığı eleştirmek için başlıca araçlardan biri olarak bilime sarıldılar. Yüzyıllar boyunca, bilime bu sarılış, heretik** geleneklerin yaşamlarını sürdürmelerine yardım etti. Günümüzün sağlık ve parapsikoloji kültlerinin çoğu onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyıllardaki heretik, bilim âşığı, metafizik akımların doğrudan birer devamı niteliğindedir: Örneğin, Manyetizma, Mesmerizm,*** İspritizma, Swedenborgizm ve Teosofi. Bu akımlardan bazıları da Frenoloji,

* Bilim felsefesinde bilim ve sözde bilim arasında bir ayrım yapabilmek için kriter belirleme tartışmasına atıfta bulunuyor. (ç.n.)

** Heretik: Genel kabul gören doktrinlere aykırı. (ç.n.)

*** Mesmerizm: Avusturyalı fizikçi Franz Anton Mesmer'in (1733-1815) adıyla anılan manyetizma akımı.

Swedenborgizm: İsveçli mistik felsefeci Emanuel Swedenborg'un (1688-1722) adıyla anılan, Hz. İsa'nın tek Tanrı olduğuna inanan, Kitabı Mukaddes'in simgesel yorumuna ağırlık veren bir akım.

Hidropati, Vitalizm, Kronotermalizm ve diğer allopatik* olmayan disiplinler gibi daha tavizsiz tıbbi akımlardır. Bu uygulamalar bir ölçüye kadar ampirik bilim ve tümevarımcı uslamlamaya dayanmakla kalmıyor, o dönemin reform hareketlerine de katılıyor, böylece geniş ve popüler bir sosyal kesime hitap ediyorlardı. Siyaset, felsefe ve maneviyatın popüler biçimlerine hitap etmenin yanı sıra bu akımların tıbbi alandaki iddiaları, o zamanın Ortodoks tıbbı tarafından sunulan, barbarlara özgü bazı reçeteler karşısında ayakta kalmayı başardı. Bu durum, özellikle doktorların arındırma (*purging*), kanatma ve kalomel (cıva klorür) kullanımı gibi şiddet kullanımına dayalı tedavileri kullandığı Cesur Tıp dönemi açısından geçerliydi. 1910'da yayımlanan Flexner Raporu'na gelinceye kadar, Amerikan Tıp Birliği sözde bilimsel uygulamaların birçoğunu yasaklamayı başarmıştı. Ancak tıp kurumunun alternatif, reformcu ve tedaviye yönelik uygulamalarından bazı dersler çıkarması ve kurumun ilk zamanlarındaki üyelerinden bazılarının "sözde bilimsel" eğilimlerle, sosyalizm ve feminizm hayaletleri arasında bir bağ olduğu yolunda suçlamalarda bulunması bu tarihten sonra olmuştur. *Boston Medical and Surgical Journal*'ın editörlerinin yakındığı gibi o sırada "bu hidropatik maskaralık peşinde koşan" tıp pratisyenleri, önceki yıl "transandantalizmle, daha önceki yıl homeopatiyle, önceki yıllarda da çekicilik (*animal magnetism*), Grahamizm ve frenolojiyle haşır neşir idiler. Sonraki yıllarda bunlar birer Fourierci, komünist, George Sandcı, vb. olacaklardır."[4]

Benzer bir öykü, modern bilimin oluşumu sırasında simya geleneğinin rolüne ilişkin olarak anlatılabilir. Evrensel bir ilaç –yaşamı uzatan ve tüm hastalıkları iyileştiren büyülü bir terkip, toz, iksir ya da denektaşı– bulma hevesindeki Hermesçi arayışın

---

Teosofi (İngilizce *Theosophy*): Tüm din, bilim ve felsefe sistemlerinin altındaki temel gerçeği kucakladığını iddia eden doktrinleri Budizm ve Brahmanizme benzeyen bir sistem. (ç.n.)

* Allopatik: Zıt tedavi usulüne dayanan. (ç.n.)

4. Alıntı şu kitaptan alınmıştır: Arthur Wrobel, der., *Pseudo-Science and Society in Nineteenth-Century America* (Lexington: University of Kentucky Press, 1987) s. 13. Sınır çekme tartışmasının tarihsel olarak kavranması bakımından vazgeçilemez nitelikteki bu denemeler koleksiyonunda, sözde bilimlerin ardında yatan rasyonalist, reformcu, eşitlikçi ve faydacı varsayımlar vurgulanmaktadır.

mirasçısı olarak simya, ortaçağın maddi bilimi durumundaydı. Animizm ideolojisiyle yayılan simya, madencilik, boyama, cam imalatı ve ilaç hazırlamanın endüstriyel mantığıyla sıkı bir ortaklık içindeydi. Animizmin yerini mekanizmin alması ve yeni zanaatkâr gruplarının, eski lonca sisteminin gizli tutulan ticari bilgilerine açıkça meydan okuyan *laissez-faire* piyasa ilkelerine bağlanması, simyacının gücünün sonunu simgeleyen ölüm çanı oldu. Rasyonalist bayramlığını giyinen Reform hareketi tarafından gitgide daha fazla sapkın olarak nitelenen simya, yalnızca, bilime karşı gruplar içinde ya da İngiliz Uluslar Topluluğu'nda sınıfları ortadan kaldırma çabasındaki akımlar gibi siyasal bakımdan köktenci çevrelerde varlığını sürdürdü.[5] Bununla birlikte, Morris Berman'ın öne sürdüğü gibi yeni bilimin mekanik dünya görüşünün, Hermesçi geleneği şarlatanlığın gizlendiği kılıf olarak görüp onu şeytan yerine koyarak yasadışı ilan ettiğini ya da aforoz ettiğini sanmak yanlış olurdu (aslında, Hermesçi gelenek yalnızca yeraltına sürülmüş oldu). Büyünün temel öğeleri, –doğayı değiştirme, dönüştürme ve dolayısıyla doğaya egemen olma gücü– süzülmüş bir biçimde de olsa sistematik olarak doğal dünyayı yönetmeye dayalı mekanik bir dünya görüşünün merkezinde yer aldı.[6] Ne de olsa simya, doğayı enerjiye dönüştürmenin bir yönteminden başka bir şey değildi; bu yöntemin, modern bilimin, intikam alırcasına hedeflediği teknolojik projelerden biri olduğunu yadsıyacak pek az kişi vardı. Simyacıların doğanın gerçeğini bulma hayallerini Galileo ve Newton da (Newton da okült güçlere inanan biriydi) az çok paylaşıyordu. Newton'un dönemine gelindiğinde mekanik bilim, büyücünün faaliyet alanındaki birçok öğeyi yeniden ele almış ve mutfağındaki ilk dönemlerin araştırma laboratuvarı ortamını, dünyevi güçlerin hizmetinde daha geniş kurumsal alanlara yerleştirmiştir. Egemen animizm önermelerinin yerini yeni materyalizm aldıkça, hep yer değiştiren bilim/sözde bilim sınırı da yeniden tanımlandı. Günümüzde egemen olmaktan çok boyun eğer durumdaki gizil (*esoteric*) bilimler, kilise kurumuna karşı uzun süreli bir savaş yürüten rasyonalizm maskesiyle yaşamayı

5. Christopher Hill, *The World Turned Upside Down* (New York: Viking, 1972).
6. Morris Berman, *The Reenchantment of the World* (Ithaca: Cornell University Press, 1981), s. 89-90.

öğrendikleri gibi iddialarını da tümevarımcı bir uslamlama görüntüsüyle sunmak zorundaydılar.

Yalnızca holist sağlık anlayışı ve okült metafiziğin (kendilerini çoğunlukla yeni simya olarak tanımlayan) ortaya çıkmasıyla değil, aynı zamanda yaradılışçılığın yeniden canlanan köktenci gündemi tarafından yaratılan ses ve öfke, "sahte" ve "gerçek" bilime ilişkin sınır çekme tartışmasının öneminin yalnızca, bilimin çocukluk dönemine atfedilecek dar görüşlü bir geçmişte kalmadığını göstermektedir. Tam tersine, kısaca özetlediğim türdeki tarihler, bu tartışmanın zamanın kültürel ve ideolojik koşullarınca ve dolayısıyla "bilimin" ve "bilim adamlarının" belirli bir yer ve zamanda kendileri için öne sürdüklerince belirlendiğini ve *daima* tarihe özgü olduğunu göstermektedir. Dahası, bilimsel kültürler arasındaki sınırlar yalnızca yarıgeçirgen değildir. Onlar, güçlü kurumlar tarafından sıkı bir biçimde denetlenmektedir. Modern laboratuvarın kendisi bir güç modeli olduğu için ve şirket kapitalizmi geleceğini temel patentlerin büyülü terkibine bağladığı için bu durum giderek daha çok belirginleşmektedir.

Bu bakımdan, belki de bilimdeki sınır çizgileriyle, kültürel eleştirmenlerin ve kültür işiyle ilgili diğer uzmanların uzun zamandır mesleki gözetim işlevini sürdürdükleri hiyerarşik beğeni kültürleri –yüksek, sıradan ve popüler– arasındaki sınırlar arasında bir benzerlik kurmaya değer. Her iki durumda da uzmanların sınırları kendi ölçülerine bağlı olarak denetlemesine gerek duymaktayız. Örneğin, Karl Popper'ın etkili çalışmasından sonra, yanlışlanabilirlik genellikle, bilimsel güvenilirliği değerlendirmede bir ölçüt olarak öne sürülmektedir. Böylece, gerçekten bilimsel olanla bilimsel olmayanı ayırt etmek söz konusudur. Ancak böyle bir kıstas, örneğin, kültürel eleştiri tarihinde estetik karmaşıklıktan nesnel olarak daha uygun ya da daha az mitsel değildir. Yanlışlanabilirlik, bilimde tarafsız olduğu kabul edilen bir gözlemci tarafından sağlanan nesnel kanıtın doğruluğunu yeğleyen bilimin normatif kodlarına uyduğu ölçüde, kendi kendini referans alan bir kavramdır. Benzer biçimde, "estetik karmaşıklık", ancak kurumsal olarak yargılarına güvenilen beğeni yargıçlarının kararına bırakılan "estetik" gibi kategorilerin

varsayılan nesnelliğine ilişkin varsayımlara uyduğu ölçüde, bir sınır çekme ölçütü olarak anlam taşır.

Bu analojinin harfi harfine yorumunda ısrar etmek istemiyorum; ancak bu analoji, bu bölümde ele almak istediğim noktalardan bir bölümü hakkında, bir kültürel eleştirmen olarak benim kendi düşüncemi bilgilendiren bir analojidir. Daha ayrıntılı bir ele alış, kültürel beğeni alanıyla bilim alanı arasındaki yerel, niteliksel farkları inceler; ancak nihayetinde, ampirik düşünce sahibinin, bağlamdan bağımsız inaçların var oldukları ve bunların doğru olabilecekleri iddiası ile kültürel eleştirmenin, inançların yalnızca toplumsal olarak doğru kabul edildikleri iddiası arasındaki soğukluğa bayrak açardı. Kesin olan şudur: Bilimin gücü bu ayrımı yapmaya ve korumaya dayanmaktadır ve biz bilimin, kendi inancını gerçeklerle doğrulaması endişesinin, Foucault'cu anlamda, bir iktidar sorunu olduğunu bilmek zorundayız. Dolayısıyla beğeni kategorilerinin, istenmeyenin dışlanmasında kullanılan iktidar kategorileri olduğunu görmekle bilimsel ideolojinin gücünün, çıkarları yalnızca bir sınır tartışması tarafından ağır biçimde ipotek altına alınan değil, aynı zamanda bu tartışmada hakemlik yapan kiralık bilim adamları tarafından da iyi hizmet edilen güçlü kurumların ya da mali destekçilerin rolünü sorgulamadaki isteksizliğe dayandığını görmek arasında aşılamayacak bir boşluk yoktur. Bir süredir, kültürel eleştirmenler, beğeni kültürleri arasındaki sınıra değinen sınıf, cinsiyet, ırk ve cinsel tercih konusundaki tartışmalardaki benzer kazanılmış kurumsal hakları açığa vurma göreviyle karşı karşıyadırlar ve ben, bilimle karşı karşıya kaldığımızda, güçlükle elde ettiğimiz kuşkuculuğumuzu terk etmek için hiçbir neden görmüyorum.

Buradaki amaçlarım açısından, beğeni kültürleriyle yapılan analoji, resmi bilimsel kültürlerin "entelektüel" statüsü ve popüler bilimin basit alet fetişizmiyle karşılaştırıldığında, Yeni Çağ felsefesi ve kültürünün bazı "sıradan" öğelerine anlam vermemize katkıda bulunmaktadır. Yeni Çağ kültürünün bileşenleri hem sıradan hem alternatif bir nitelik taşıdığı için egemen kültür içinde ne kadar marjinal olursa olsun, bir tür soluklanma yeri bulabilmiş herhangi bir karşıkültür içinde büyük olasılıkla bulunabilecek olan bir bileşiktir. Diğer yandan, alternatif, rasyonalist olmayan

inanç sistemlerine adanış, Yeni Çağ düşüncesini, meşru bilimsel kültür tarafından gözetilen kültür sermayesinin hiyerarşik yapısının dışına atar. Ama bu arada, Yeni Çağ'ın, bilimi daha hümanist ve holistik bir girişime dönüştürme taahhüdü, bir dereceye kadar, kurumsal bir sistem olan rasyonalist kültür sermayesini yöneten otoriteye saygı yapısının ele alınmasını içerir. Yeni Çağ sıradan bir bilimsel kültür olarak, kesinkes kendi kaderini kendi belirlemek istemektedir; ancak bu otoritenin kurulmasına giden yol, bilimsel otoritenin temeli olan ve kurum dışı görüşleri gayri meşru olarak niteleyen, herkes tarafından güvenilir bulunmak gibi engelli bir koşudan geçmektedir.

Yeni Çağ kültürünün bileşenleri alternatif ve sıradanın karmaşık bir füzyonuysa bu tür bir kültürü tanımlamak için eleştirel örnekler bulmak o kadar da kolay olmayacaktır. Sıradan olan ya da bu terimle kastedilen her neyse kültürel incelemeler için en büyük hedeflerden birini oluşturmaktadır. Bu alan, çok sayıda kişinin, daha çok aydınların eleştirilerine uygun olan kültür sermayesi düzeylerinden oldukça uzak "direniş" öğelerinin örtüsünü kaldırarak popüler kültürleri çözümlemek üzere şevkle atıldığı bir alandır. Tuhaf bir biçimde, tutkuyla çamur atılmadığı zaman, sıradan kültürün daha yekpare olan alanının adi, yavan ve kârsız olduğu, siyasetinin dikkati çekmediği ve iddialarının, en azından, bir tür popülist kültür araştırmasının belirtebileceği gibi halk sınıflarının katlandığı olağan yabancılaşmayla birlikte gelen avantajdan yoksun olduğu düşünülür.[7] Örneğin, birçok aydın meslektaşımın Yeni Çağ'ı en seviyesiz şeyden daha da seviyesiz gördüklerini ve günlük hayatlarına etkisine ilişkin kanıtlarla temas ettiklerinde sindiklerini biliyorum. Aynı insanların, TV'deki pembe dizilerin kültürel siyaseti hakkında konuşup kendilerini bu dizileri çözümlemeye tutkuyla adayabileceklerini de biliyorum. Kendimi bu alışkanlıktan uzak tutmak istemiyorum, çünkü ben de temelinde entelektüel olan bu eğilimin aynı derecede "kurbanıyım". Kültürel bakımdan varlıklı olanlar popüler olana kendilerini adamalarını onaylayan türde bir aşağıya doğru

7. Bkz. Meaghan Morris, "Banality in Cultural Studies", Patricia Mellencamp, der. *The Logics of Television* (Bloomington: Indiana University Press, 1990), kültürel araştırmalarda bu eğilimin eleştirisi için s. 14-43.

hareketliliği kaldırılabilirler, ama bir yandan da fırsat buldukça meşruiyet dışı sıradanla alay ederek kültürel düzeni denetlerler. Bu kültürel sermaye mantığının bir belirtisidir. Açıkçası, aydınlar için zor olan, bu mantığın zedelemeyeceği daha demokratik bir kültürel siyaset yaratılmasına katkıda bulunmaktır.

1960'ların karşıkültürünün başkaldırı dalgasında yetiştiğini bildiğim çoğu aydın meslektaşım gibi holist dostlar, tanıdıklarla –ve benim durumumda, kendini Yeni Çağ'a adamış bir eski eşle– olan deneyimlerim Yeni Çağ topluluğunda bir dereceye kadar hayatta kalmayı başarabilen ütopyacı, deneysel kültürlere karşı beslenen ortak bir tutkuyla şekillendi. Bununla birlikte, siyasal ve entelektüel eğitimimizin geçmişi, birlikte toplumsal ve kültürel alternatifleri biçimlendirme taahhüdünü paylaşabileceğimiz ve yine birlikte halk aktivizmi alanını paylaştığımız bu toplum karşısında bizleri çoğunlukla "yabancı" konumuna düşürmüştür. Örneğin, ton, üslup ve eleştirel uzaklıktan açıkça anlaşılmalıdır ki ben ne Yeni Çağ topluluğunun içinden ne de bu topluluk adına konuşuyorum. Yeni Çağ inanç sistemlerine ve bunların siyasal sonuçlarına karşı olan bir konumdan konuşmak da temelde beni ilgilendirmiyor. Benim konumum daha çok Yeni Çağ kültürünün biçiminden ve gelişiminden alınacak siyasal dersler olduğunu düşünen ve hisseden spekülatif bir eleştirmenin konumudur. Bunun sonucunda, bu konuya olan ilgimin önemli bir bölümü, yalnızca Yeni Çağ'a (kültürel yelpazesi ne denli eklektik olursa olsun) egemen olan kendi içinde tutarlı mantığın tartışılmasına değil, aynı zamanda, Yeni Çağ topluluğunun yerleşik bilim ve din kurumlarına meydan okuyuşu çevresinde gelişen çelişki ve mücadelelerin ana hatlarına yöneliktir.

Bu polemiksel konumun dezavantajı, son yıllardaki araştırmalarda en heyecan verici gelişmelerden bazılarını üretmiş olan kültürel toplulukların daha ayrıntılı ya da derin "etnografik" incelemesini ihmal etmesidir. Her ne kadar benim araştırmam "alan çalışması"nda pek yol kat etmediyse de, Yeni Çağ topluluğu ya da bu topluluk çevresindekiler tarafından üretilen yazıların kapsamlı bir incelemesini içermektedir: Temel kitap klasiklerinden son birkaç yıldır her gün posta kutuma yağan daha eklektik bir dizi dergi, broşür ve bültene kadar uzanan geniş bir yel-

paze. Polemiksel eleştirinin geleneksel işlevi, kişinin kültürel siyasetin biçimi hakkındaki daha genel tartışmaya girmek üzere bir aydın olarak konumunu kullanması ve *müdahalelerde* bulunmasıdır. Bu geleneği eleştirmek için birçok neden vardır: Medyaya ve entelektüel düşünceye yalnızca seçkinlerin erişimine yol açmıştır; sık sık, kültürün yaşanan deneyiminden uzaklığını vurgulayan ses ve üslubun tuzağına düşmüştür; aktif kültürel topluluklarla alışverişten türeyen organik otoriteden yoksun olduğu gibi kapsamlı akademik bilimle gelen resmi otoriteyi de reddetmiştir. Günümüzde kamu aydınları özeleştiriye dayalı bu dersleri öğreniyorlarsa, kültürel inceleme geleneği en iyi kaynaklarımızdan biridir; bu geleneğin gücü kültürlerin –entelektüel deneyim dışında– yaşanan deneyimlerine nasıl saygı duyulacağını ve bunların siyasal sonuçlarına karşı ya da bu sonuçlar hakkında konuşmaktan çok bu sonuçların nasıl çıkarılacağını öğrenmede yatmaktadır. Ancak kültürel inceleme pratiği, aktivist doğrultusunu koruyacaksa tüm kültürel farklılıkları saygıyla tanıma ve takdir etme biçimindeki relativist bir tutumun ötesine geçen bir kamu sesinden vazgeçmeyi kaldıramaz. Bu tür relativist bir tutumdaki sorun, kültürel farklılıkların kendilerinin her zaman iktidarın bir işlevi olduklarını gözden kaçırma eğiliminde olmasıdır; başka bir deyişle bu farklılıklar hiçbir zaman eşit değildirler ve daima aralarında bir eşitsizlik vardır. Kültürler arasındaki farkları değerlendirme oyunu, retoriği güçlü olanın kazandığı bir sözcük oyunundan ibaret değildir; bu eşit olmayan farklılıkların varlığı aracılığıyla büyük bir maddi güç uygulanmaktadır. Dolayısıyla kültürel siyasetin resmi denetimine karşı çıkarken yararlanılabilecek kurum ve mesleklerden kaynaklanan otoriteden vazgeçemeyiz.

Donna Haraway'in belirttiği gibi, "dünyaya ait daha iyi bir açıklama"[8] sağlama sorunu belki de "hümanist" kültürden çok bilimin hedefidir ve bu açıklama, kamuoyunca anlaşılabilir olmalı ve ilerici çıkarlara hizmet etmelidir. Bu yükümlülüğü akıldan çıkarmamak, bilimsel kültürleri tanımlarken karşılaşılan birçok şeyin baştan çıkarıcılığına direnmek anlamına gelmektedir: Bi-

8. Donna Haraway, "Situated Knowleges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective", *Simians, Cyborgs and Women: The Reinvention of Nature* (New York: Routledge, 1991) s. 196.

limsel iddiaları, kazanılmış maddi ve kurumsal hakların yan etkileri olarak açıklamanın ya da eğer varsa alternatif olarak, doğru ve bundan dolayı da iktidarın kötü etkilerine bağışık olduğu söylenebilecek belirli bilimsel iddiaları tecrit ederek sapla samanı ayırmaya çalışmanın baştan çıkarıcılığı; birbiriyle rekabet eden tüm bilgi iddialarını savaşan altkültürlerin göreceli bir tablosuna indirgemenin ya da alternatif biçimde, "gayri meşru" addedilen bu altkültürleri direniş sığınakları olarak romantikleştirmenin baştan çıkarıcılığı. "Halk için bilim" diye atılan çığlıklar, hâlâ toplumsal iyinin nesnel görünümünü andıran bir şeyi temsil ediyorsa bu şey, uygulanabilir stratejileri, çoğu zaman bilimin günübirlik çalışmalarının aşırı kültürel çözümlemelerinin sonucu olan baş döndürücü görecelikten kurtarmaya dayanmaktadır. Yerel olarak konuyla ilgili olması ve genel olarak kendi kendini onaylamaması gereken bu tür stratejiler artık, toplumcu görüşlere sahip seçkinlerin başını çektiği teknokratik radikalizmin iyimser ya da ilerici biçimlerine hitap etmekle yetinemez. Bu stratejiler, uzman olmayanların da toplumsal ve fiziksel dünyayla günlük ilişkilerinde bilimin rolünü kavramalarını sağlayacak kişisel sorumluluk ve denetim isteğine hitap etmelidirler.

Yeni Çağ kültürünün, rasyonalist bilimden daha doğru ve tutarlı bir dünya açıklaması ürettiğine inanmıyorum. Yeni Çağ daha çok, kendi kendine biçimlendirdiği eklektik yolda bilim için hümanist -insan yüzlü bilim- bir *kişiliği* yeniden oluşturmada hünerli, deneysel bir rolü benimsedi. Daha müşfik, daha nazik bir bilim. Bu kişiliklendirme çabası, halkın otoriteden duyduğu nefrette, özdenetim arzusunda derinlere kök salmıştır ve bir "küçük burjuva" saplantısı olarak baştan savılamaz. Gelgelelim kişilikçi yaklaşımı benimseme gereği, özsorumluluğa, ancak ve ancak doğal dünyadaki kimliğimizi yöneten toplumsal kurumların dönüştürülmesiyle erişilebileceğini göstermek üzere, bu bireycilik kavramının doğru biçimde toplumsallaştırılması gereğiyle birlikte var olur. Yeni Çağ topluluğu, uzmanların elinden koparılan ve böylece yeniden el konulan bir bilimi uygulamak üzere savaşma çabalarında, bilgi ve kaynakların daha demokratik denetimi için duyulan popüler isteği karşılamaktadır. Bununla birlikte, çatışma konusundan ötürü Yeni Çağ topluluğu, ister oryantal ister arkaik

olsun, Batı'da bizim toplumsallaşmış ortamımızın bir parçası olmayan ve dolayısıyla halkın sıradan düşünce ve isteklerine çok daha az hitap eden felsefi geleneklere başvuran *alternatif* bir bilimsel kültürün ahlaksal saflığını savunmaya itilmektedir. Sonuç, çoğu zaman, bizi bilim öncesine ve tüm çekiciliğine karşın, 1990'larda bizim için oldukça klostrofobik bir yer olan simyacının mutfağına geri götürmesidir.

B. SAYISAL SİMYA

Gayri meşru bilimsel kültürlerin ne kadar gizil olurlarsa olsunlar, kaçınılmaz olarak egemen Ortodoks bilim dilinin damgasını taşıdıklarını öne sürdüm; bu durum, ondokuzuncu yüzyılın "sözde bilimleri" için olduğu kadar, modern bilimin oluşumunda rol oynamış simya gelenekleri için de doğrudur. Buna göre, yüksek teknoloji sistemleri kuramının ve sibernetiğin egemen ideolojileri yalnızca dilin önemli bir bölümünü ve kavramsal mantığı sağlamakla kalmazlar, aynı zamanda, sistemlerin birbirleriyle bağlantılı oluşlarını birlikte vurgulamalarının bir sonucu olarak günümüzün alternatif bilimsel kültürleri için holist çerçevenin önemli bir bölümünü de sağlarlar. Bu noktayı açıklamak için daha önce bahsetmiş olduğum tuhaf beyin-makine teknolojilerinin insan potansiyeli hareketleri içindeki yerini daha yakından ele alabiliriz.

Bu teknolojilerin daha görünür ve ticari bakımdan daha başarılı olanlarından (çoğu sayısal bir programlama aygıtı, başlıklar ve bir optik aygıttan oluşur) bazılarının adları şunlardır: Synchro-Energizer, Alpha Stim, RelaxPak, Graham Potentializer, Hemi-Synch, Tranquilite, Somatron, Biofield Analyzer, Theta One, NeuroSearch 24, Mindeye, Endomax, Mind Mirror, Isis Surge Resonator ve Alpha Pacer. Bunlar, parlayan ışıkların, elektronik flaşların, elektriksel itici güçlerin ve beyincik ile hipotalamusa yöneltilen manyetik alanların eşgüdümü aracılığıyla beyni harekete geçirirler; deri ötesi elektriksel sinir stimülasyonunu [TENS; transcutaneous electrical nerve stimulation] hedef alan ses kalıplarından ve ultrasonik olarak konuşulan sözcüklerden ya-

rarlanırlar. Bazıları, seçilen fizyolojik süreçlerin etkinlik düzeyleriyle ilgili olarak deneği izleyen ve bilgilendiren bir elektronik sistem olan biyolojik geri beslemeyi kullanırlar. Bunlar, deneğin özerk sinir süreçlerini bilinçli olarak "denetlemesine" izin veren bilgileri, yani bedensel etkinliğin tonlarının ya da görsel betimlemesinin geri beslemesini sağlarlar. Bu aygıtlar genellikle, mafsal iltihabı hastalarında, ayrıca saralı hastalarda kronik ağrıyı hafifletmek amacıyla kullanılan, tıbbın onayladığı bir "kara kutu"nun uyarlanmış biçimleridir. Bu alandaki resmi fonlar tıp bilimi için kullanılmak üzere "kara kutu"nun geliştirilmesine yöneltilmektedir. Bu makineleri kendi kişisel amaçları için kullanmak isteyen Yeni Çağ'cı anarşistler, bunları ticari pazarda eğlence ürünleri olarak geliştirmek zorunda kalmışlardır. Oysa ABD Ulusal Kongresi, bu makinelerin davranış değiştirme güçleri konusunda yapılan reklamlara sıkı tedbir koyma eğilimindedir.

Tüm bu makineler, holist eşzaman içinde sol ve sağ beyni dengelemek üzere tasarımlanmıştır. Değişen bilinç durumlarında, beyin dalgaları daha yavaş ve daha derin olur. Bilinç uyanık durumdayken beyin dalgaları betadan (13-38 Hz) alfaya (8-13 Hz), tetaya (4-7 Hz) doğru ilerler; derin uykuda delta dalga düzeylerine erişir. Bu teknolojilerin işletim ilkesi, nedensellik (*causation*) sürecinin tersine çevrilebilir olmasıdır; öncelikle beyin dalgasının frekansını değiştirerek kişi değişen bilinç durumları yaratabilir. Bu soruna ilişkin felsefi ilginin çoğu nöroloji biliminin cesur yeni dünyasından türemektedir. Bu bilim alanındaki araştırmacıların iddiasına göre beynin nöronlarının yüzde 90 kadarı bilinçli etkinliklerde kullanılmadan kalmaktadır ve beyin hücreleri, beyin belleği ve korteksin büyüklüğü hiçbir biçimde entropik çürümeye mahkûm değildir; ancak beyin makinelerinin sağladığı dış uyarım aracılığıyla genişletilebilir. Bu konudaki aşırı taraftarlardan birinin belirttiği gibi: "Bu durum şuna benzemektedir: Diyelim ki, mühendislik harikası bir spor arabadayız ve daha büyük vitesler olduğunun hiçbir zaman farkında olmaksızın, birinci vitese bile takmadan rölantide durmaktayız."[9]

9. Michael Hutchison, *Megabrain: New Tools and Techniques for Brain Growth and Mind Expansion* (New York: William Morrow, 1986) s. 17.

Aslında, bu tür bir yüksek teknoloji performansına ait metafor bir beyin güçlendirici üzerinde yapılan denemenin sonrasındaki etkileri tanımlamada oldukça tipiktir.. "Makineden her çıkışımda.. kendimi çok iyi ayarlanmış hissettim –saat gibi çalışan mükemmel bir motosikletin saatte 160 km hızla düzgün bir otoyolda arı gibi vızıldamasına benziyordu."[10] Hatta daha da makul bir ifade kullanılabilir: "Kırk kiloluk cılız beynim zihinsel demir pompalayabilir ve taş gibi adaleli 90 kiloluk etkili bir düşünür olarak plajdaki herhangi bir kabadayı metafizikçinin yüzüne kum fırlatabilirim."[11]

Diğer tanıklıklar dünyada özellikle belirsiz türde bir başarı vaat etseler de cinsiyet açısından daha tarafsızdırlar. Inner Quest (İç Sorgu) teknolojilerinin bir reklamında şöyle denilmektedir: "Alfa ve teta beyin dalgaları uyarıldıkça yeni, olumlu imaj ve düşünceleri özümsemeye; tümüyle rahatlamaya başlıyorsunuz. Hedefler erişilebilir oluyor. Davranışlar olumlu hale geliyor. Yaşam zevkli hale geliyor." Benim ilk beyin genişletme seansına tepkim hızla uykuya dalmak olmuştu; zaten öğleden sonraları kendimden geçmeye eğilimliyimdir. Çalışmalarımı mali açıdan destekleyen daha sonraki kişi daha ticari düşünceliydi. Bana, hangi tür uyuşturucuya benzer bir şey istediğimi sordu. Hızlı bir programı seçtim ve en azından kısa bir süre için kendimi genellikle olduğumdan daha canlı, küçük bir çocuk gibi hissettim.

Bu zihinsel Nautilus makinelerinin bulunduğu beyin jimnastikhaneleri ve kaplıcaları bütün California'da mantar gibi bitti, çünkü bedensel sağlık rejiminin yüksek teknolojiye dayalı tekkeleri yeni zihinsel sağlık çalışmasına yer açmaktaydı. Uzun dönemli, seri bellek ve zekâ gibi baştan çıkarıcı iddialar *yuppie* çalışma ahlakıyla –her zamankinden daha verimli, daha çok zihinsel çalışma– oldukça uyumludur. Genel olarak kültürde, aynı verimlilik yasası dinlenme zamanına da uzanır –ki bizler *yuppie*'lerin dilinden düşmeyen "güneşte bronzlaş" ya da "çalış" sözlerini duymaya alışkınızdır. Bir beyin makinesi ilanında kanıt olarak belirtildiği gibi: "İki haftalık bir tatili 28 dakikada ger-

10. *A.g.y.* s. 29.
11. *A.g.y.* s. 111.

çekleştirmek." Aynı ilanda oldukça özgül bir demografik yaklaşım sergileniyordu: "Dinleyin: 1960'larda her şeyi yaptım. 1970'lerde tümüyle geri çekildim. 1980'lerde de, beyin ayarlama makinelerinin çoğunu denedim."

Sinir sistemi verimliliği bir yana, kişisel denetime ilişkin *yuppie* ideolojisi, bireyin, hormon salgılama, kan basıncı, beyin dalgasının gücü, damar genişlemesi ve bağışıklık sistemi operasyonları gibi bedensel etkinlikler üzerinde egemenliğini vaat eden, biyolojik geri besleme tarafından yeniden güçlendirilmiştir. Geliştirilmiş biyolojik geri besleme teknolojilerinin en uçtaki Faustvari sınırında, bu teknolojiler bedenin her hücresinin davranışı üzerinde tam olarak isteğe bağlı denetim sözü vermektedirler. Açıkça bu, hiç de daha az Faustvari olmayan, evrimci kendi kaderini belirleme sözüyle desteklenen, yüksek teknoloji döneminin simyasal düşüdür; Yeni Çağ esininin önemli bir bölümü, Aquarius (kova burcu) Çağı'nın doğuşunun, insanlara şimdiye kadar genetik kazayla belirlenen evrimleri üzerinde tarihte ilk kez denetimi ele geçirme fırsatını getirdiği anlayışından kaynaklanmaktadır. Yeni yüksek teknoloji manifestosunda, zeki olmak temel bir insani haktır. Bilim bunu olanaklı kılmıştır; ancak modern bilim, büyük çaplı teknolojiye olan bağımlılığıyla bu hedefe ulaşmanın önünde engel oluşturan bazı "kötü davranışlar" geliştirmiştir. Bu bakımdan, Yeni Çağcılar, *dışsallaşmış* teknolojiyle Faustvari bir anlaşma yapma hatasından kaçınmak istemektedirler. Bu, denetim altındaki koşullarda, özgürleştirici olabilecek olanın kötüleştirilmesi anlamına gelse bile. Berman'ın öne sürdüğü gibi simyacıların hedefi illa altın yapmak değil, altın olmaktı.

Toplumun, bedenin holist yörüngesinin dışında kalan teknolojiler hakkında kuşku duymasından ötürü, beyin makineleri Yeni Çağ meşruiyetinin dış sınırlarına yerleştirilebilir. Donanımı, Yeni Çağ çevrelerinde şimdiye kadar görülen herhangi bir makineninkinden daha karmaşık olmakla kalmayıp dışsal enerji kaynağına bağımlılığı (sadece biyolojik geri besleme devrelerini geliştirmek için kullanıldığında bile), yalnızca bedenin doğuştan gelen yaşam enerjisini kullanan "doğal" biyoenerjinin normlarını tehlikeli biçimde ihlal etme noktasına yaklaşmaktadır. Burada,

bedenin ve aklın herhangi bir dışsal teknolojik müdahale olmaksızın evrimini denetleme ve hızlandırma yeteneğini koruyan Yeni Çağ etiğinin ihlal edilmemiş yasalarından bazılarıyla karşı karşıyayız. Bu yasalara göre, bedenin doğal laboratuvarı neredeyse kendi kendine yeterlidir ve faydası ancak o zaman dış gözlem teknolojisiyle ölçülebilecek olan içsel psikoteknolojilerin uygulanmasıyla kendi deneylerini düzenleme yetisine sahiptir.

Daha geleneksel bir biçimde holistler tarafından onaylanan biyolojik devrelerde, devreyi tamamlamak ve enerji akışını katalize etmek için bir dış iletken kullanılabilir. İnsanların elinin tutulması bu biyolojik devrelerin en "doğal" olanıdır – şifa dağıtıcılara, hastanın yaşam enerjisini hissetmeleri ve bu enerjiyle etkileşimde bulunmaları öğretilir. Ancak insan olmayan bir sürü katalizör de vardır: Kristal, mıknatıs ve Eeman ekranlarında kullanılan bakır, ipek, seramik ya da mika.[12] Daha karmaşık teknoloji bizi Edgar Cayce'in yaş piline ve empedans aygıtlarına, Wilhelm Reich'ın organ akümülatörlerine, radyonik ve radyoestezinin egzotik alanlarına götürür. Bunların tümü de canlı organizmanın bağımsız titreşimsel frekansına duyarlıdır. Bunların her biri "uygun" bir teknolojidir; bunun nedeniyse yalnızca bedenin kendi kendisini iyileştirme sürecinde hızlandırıcı olarak rol oynamalarıdır.

"Uygun teknoloji"nin kişisel dönüşüm için kullanımı, Yeni Çağ'ın başlıca ilkelerinden biridir; bu kavramın öncüsü ekonomist E. F. Schumacher'di. Schumacher bu kavramı, kültürleri, büyük ölçekli Batı teknolojilerinin gelmesiyle tehdit altında kalan gelişmekte olan ülkelerin küçük ölçekli, orta halli teknolojilerinin savunulmasını açıklamakta kullandı. Her ne kadar bu terim, holist çevrelerde, şifa tekniklerini tanımlamak için yaygın biçimde kullanılmıyorsa da ben bu terimi uygun buluyorum. Çünkü bu terim, Yeni Çağ oryantalizmi felsefelerinde ya da Yeni Çağ'ın yeni yeni desteklediği geleneksel, arkaik kültürlerde genellikle sahte bi-

12. Bkz. Leslie Patten ile Terry Patten, *Biocircuits: Amazing New Tools for Energy Health* (Tiburon, CA: H. J. Kramer, 1988), Patten'lerin kendileri tarafından üretilen Eeman ekranlarını ele alan bir kitap.

çimde gizlenen sömürgecilik sonrası bağımlılık derslerine ilişkin hatırlatıcı notlar içermektedir.

Holistlerin terimleriyle ifade edersek bedenin doğuştan gelen yaşam enerjisi kendi kendine yeterlidir. Beden ya da beden-akıl-ruh sürekliliği kendi uygun teknolojisine sahiptir ve kendi şifa verici ya da evrimleştirici potansiyelini kullanmak için dış teknolojik aracıların müdahalesini gerektirmez: Kendi aygıtlarıyla baş başa bırakıldığında, beden her zaman en iyisini bilir. Bedenin işletim imajlarından en az biri, onun bir tür elektrik kapasitörü oluşu şeklindedir. Bu imaj, organik maddenin, bir *élan vital* (yaşam enerjisi) içermesi dışında, organik olmayan maddeden enerji alma kapasitesi açısından hiç farklı olmadığı şeklindeki daha Ortodoks mekanik anlayışa karşılık, ondokuzuncu yüzyıl vitalizmiyle uyum sağlamaktadır.[13] Bununla birlikte, genellikle bedenin enerji akış sistemi ve uyumu yalnızca fiziksel olarak değil, bireyin içinde bulunduğu manevi, toplumsal ve doğal ortamların bir aradaki etkisi olarak kavranmaktadır.[14] Arkaik ve oryantal olanın yanı sıra daha çok postmodern olan imajlar da vardır. Örneğin, modern hücre biyolojisinden bildiğimiz sibernetik beden öğelerinin devreye sokulma çabası: Beden aynı zamanda zeki olmalıdır. Bu durumda, yaşam enerjisi bilgi taşımada kullanılan bir kanaldır; savunucularından birinin deyişiyle, akıl ve beden "bir veri kablosunun iletilen bilgileri iki bilgisayar arasında taşıması

13. Vitalizm olayını yeniden sunmak üzere modern tıbbi bir girişim için, bkz. Robert O. Becker ve Gary Selden, *The Body Electric: Electromagnetism and the Foundation of Life* (New York: William Morrow, 1985).

14. Rosalind Coward, holist terapilerin, "enerji" üzerinde yoğunlaşmasının, sanayi ideolojisinin genel biçiminin de üretkenlik ve verimlilik kavramlarına dayanmasını yansıttığını öne sürmektedir: "Bedene uygulandığında, enerji, gelişmiş bir sanayi toplumunda insanların sahip oldukları üretken ilişki türleri için bir metafor gibi görünmektedir." *The Whole Truth: The Myth of Alternative Health* (Londra: Faber&Faber, 1989) s. 57. Bu eğilim, Yeni Çağ'ın bilimin kıyısındaki birçok önde gelen kişisinde daha da belirgindir: Nicholas Tesla gibi unutulmuş ya da ihmal edilmiş bilim adamlarının eserlerine karşı duyulan saplantı niteliğinde ilginin "serbest enerji" ya da devir-daim makinesi arayışı içinde yeni-simyacı bir yaklaşımla enerji üretimine ilişkin daha verimli teknikler geliştirmeye adanmış amatör araştırmalar. Örneğin, bkz. *The Journal of Borderland Research.* Yayınlayan: Borderland Sciences Research Foundation, P. O. Box 429, Garberville, CA 95440; veya *Rex Research,* P.O. Box 1258, Berkeley CA 94701 tarafından hazırlanan büyük boy kitap.

gibi"[15] iletişimde bulunurlar. Gözlerimizin önüne, Yeni Çağ'ın, kendi hücrelerimizle "iletişim" kurma düşü gelmektedir. Hücre içi zekâyla temas, dünya dışı zekâyla temasta olduğu gibi aynı bildik özelliklere dayanmaya başlamaktadır. E. T. ile konuşmanın doğal sonucu DNA ile konuşmaktır. İç uzay, dış uzaya benzemektedir. Temas olanaklıysa temas *mutlaka kurulmalıdır*, iletişim devresi *mutlaka tamamlanmalıdır*– yapılabilen yapılmalıdır. Niçin? Yalnızca, insanların iletişim duyumuna duydukları toplu açlıktan değil; aynı zamanda, enformasyon toplumunda, bizzat iletişimin teknik *olgusunun*, doğası itibarıyla iyi bir şey olarak övülüyor oluşundan ötürü.

Bu birbirine kenetli zorunlulukların oluşturduğu zinciri izlemek, bizi, dünyayı evrimsel bir zorunlulukmuş gibi tellerle donatma isteğini sunan modern şirket iletişim ideolojisinin özniteliklerini tanımaya götürür. "Elini uzatıp birine dokunmak" ilerici ve zorunlu bir 'iyi'dir; kendi başına da iyidir, kendisi de. Yerkürenin her köşesinde iletişim olanaklarını katlamada enformasyon devlerinin gerçekleştirdikleri hizmet, genellikle geleceğin sorgulanamaz bir özelliği olarak gösterilmektedir. Soru; "Bunu niçin istiyorsun?" değil, "Bunu kim istemez ki?"dir. Dolayısıyla göklere çıkarılan iletişim olgusudur; istenmeyense bu şekilde tellerle donatılmış toplumun ortaya çıkan biçimine ilişkin kamuoyundaki tartışmadır.

Burası belki de iletişim ideolojisinin daha geniş bir eleştirisi için uygun bir yer değildir. Oysa böyle bir eleştiri, bu ideolojinin dışındaki teknisyenin, Yeni Çağ'ın temas kültürleriyle eşit derecede ilgili tedavi gereksinimlerinin ve toplumcu arzuların oluşturduğu güçlü bir organik çekirdek tarafından nasıl desteklendiğini açıklayabilirdi. Sözgelimi, görece bağımsız Yeni Çağ kültürleri olan, UFO'yla temas kurma ve kanalcılık kültürlerini ele alalım. Bunların her biri bir bilgi toplumunda birer zekâ kültüdür: Bir yanda, daha yüksek bir evrim göstermiş yabancı beyinlerin zekâsı ve diğer yanda algılama kanalında temas edilen varlıkların eski (*avant la lettre*) "bilgeliği". Dahası, her iki kült, popüler kültür içindeki benzerlerinden ütopyacılıklarıyla ayırt

15. Patten ve Patten, s. 159.

edilmektedir. Bu kültlerde apokaliptik terörizm ya da teolojik korkudan pek eser yoktur. Oysa onlar dünyevi bilgi alanımızın ötesindeki güçler ve zekâlar üzerine yazılmış ucuz bilimkurgu, korku ve fantezi romanlarında sunulan yorumun cazip ve dokunaklı özellikleri arasındadır. Kuşkusuz, bu popüler edebi tarzlarda "üstün zekânın" haklı olarak bir güç ve egemenlik biçimi, dolayısıyla da oldukça kaygı duyulacak bir şey olarak kavrandığı öne sürülebilir. Tuhaf bir biçimde, Yeni Çağ kültleri üst insan zekâsını, korkunç canavarlar, göksel beyin yıkayıcıları ve intikamcı ilahların yarattığı "yabancılaşma" etkisinden uzak, doğru bilginin bildik bir kaynağı olarak görme eğilimindedirler. Dışarıdaki biri açısından, kanal aracılığıyla temasa geçilen bir varlığın konuşmaları fazla dikkat çekmeyen altın bilgelik külçelerini içerir –yine de bu, izleyicilerin günlük yaşamının uzun vadede örgütlenmesi açısından tedavi edici ve uygun nitelikte olarak görülmelidir. Bu bilgeliğin "sıradanlığı", trans durumundaki medyumun toplumsal bileşiminin bir özelliğidir – uzman olmayışı, sıradan biri oluşu, esas olarak beyaz ırktan oluşu, ekonomik açıdan rahat oluşu ve iyi bir metafizik tatla paketlendiğinde kendini geliştirme pastasına yanıt verecek kadar eğitimli oluşu. Bu izleyici, popüler kültür tarafından iletilen bilginin egemenliğine ilişkin tipik ütopyasızlık mesajlarına iyi yanıt verecek biçimde konumlanmamıştır. Bunun başlıca nedeni onun sınıf bileşimidir. Bu tür bir izleyici için yüksek bilgi manzarası, işyerinde ve sivil toplumda yaşamlarına komuta edecek gerçek güce sahip olan otorite kişilerinin terörizmiyle muhtemelen ilişkilendirilemeyecektir; daha olası bir kişileştirme, arkadaşlıklarını geliştirmek isteyecekleri ve varlığını evlerinde görmekten memnun olacakları ya da işyerlerinde kendisinden bir şey öğrenecekleri, şefkatli ve saygıdeğer bir otorite biçiminde olacaktır. Aydınların ve uzmanların kullandıkları resmi bilgi teknolojilerinden aynı derecede uzak olan, kanalcıların benimsedikleri biçimiyle "daimi felsefe"deki zekâ (isterseniz, Başyapıt Tiyatrosu'nun metafizik eşdeğeri), bilgi hiyerarşisi içindeki yerlerinden emin olmayan ve bu eğitime yanıt vermede komünal bir anlam gören insanlar için tedavi edici nitelikteki kendi kendine doğrulama teknolojisidir.

Bu "teknolojilerin" siyasal sonuçlarının tartışılması kuşkusuz bilgi kastlarının yalın sosyolojisinin ötesine geçebilmelidir. Ama ben yine de birini diğerine karşı savunan herhangi bir siyasal ölçütü, başka bir deyişle orta sınıf kültürüne karşı popüler kültürün yeğlenmesini kuşkuyla karşılardım. "Direniş" tohumlarının, daha çok popüler kültürün belirli biçimlerinde sunulan baskı ve yabancılaşmanın (ne kadar yumuşatılırsa yumuşatılsın) duygulara yönelik yüzüyle karşı karşıya kalan seyircilerde bulunduğunu savunmak, genel olarak kabul görmüştür. Bu bakış açısından, Yeni Çağ bilincinin yavan ve donuk zekâsı siyasal bir boşluktur – yabancılaşma olasılığı, direniş olasılığı yoktur. Ancak bu, temelde amatör kültürün, hümanist softalıkların öztamamlanma ve özaşkınlığa ilişkin olarak ortaya koyduğu çelişkilerle iç içe geçmiş kendi kaderini belirlemeye yönelik çabasına karşı tam bir yanıt sayılmaz. Daha sonra ele alacağım gibi Yeni Çağ bilincinin doğru değerlendirilmesi, kültürümüzde bilgi teknolojilerinin oynadığı rolün saf hümanist yorumu tarafından ortaya çıkarılan sorunların daha kapsamlı bir çözümlemesini gerektirmektedir.

Şu an için bu bölümü, modern iletişim ideolojisinin, özellikle de trans kanalcılık kültürünün etkilerine ilişkin görüşlerimi yeniden ortaya koyarak ve kuvvetlendirerek bitirmek istiyorum. Kanal aracılığıyla temas kurmanın alanı ve bağlamının kuşkusuz çok geniş olmasına karşın, medyum temelde, başka dünyalarla, ölmüş varlıklar, antik varlıklar ya da Evrensel Akıl'la kanal aracılığıyla iletişim kurmaktadır. Bu tanım, kanalcıların uzmanlık alanındaki hünerlerinin tümünü kapsamaktadır: Spontan ya da *gaipten sesler duyan* kanalcılık, hafif ya da tam trans, gözü açık düş görme, açık kanalcılık, otomatizm, uykuda kanalcılık ve gaipten haber veren, holografik bir video disk gibi erişilebilen ve evrensel bir bellek bankası olan Akashi kayıtlarını okumak gibi son derece üstün sayılan teknik yeteneğe kadar uzanan geniş bir yelpazenin tümü. Yirminci yüzyılın kanalcılarının kronolojik bir sıralaması Eileen Garret ve Alice Bailey gibi öncülerden başlayarak *Urantia Book* kanalcıları olan Edgar Cayce ve Jane Roberts'ın "Seth"ine ve daha yakın dönemden bir dizi uluslararası trans teknisyenine kadar uzanır: Findhorn çevresi, *A Course in Miracles*'ın kanalcıları olan Columbia Üniversitesi psikologları, Elizabeth Clare

Prophet (büyük Montana bomba sığınağının mimarı), J. Z. Knight'ın "Ramtha"sı, Kevin Ryerson'ın birden çok varlığı, Jach Purcel'in "Lazaris"i, Jessica Lansing'in "Michael"ı, Penny Torres'in "Mafu"su, Thomas Jacobson'ın "Dr. Peebles"ı, Ruth Norman'ın "Tesla"sı, Shawn Randall'ın "Torah"ı, Ken Carey'in Yıldız Tohumu iletimleri, Sanaya Roman'ın "Orin"i, Jamie Sams'ın "Leah"ı, Daryl Anka'nın "Bashar"ı, Alan Vaughlan'ın "Li-Sung"u, Maurice Cooke'un "Hilarion"u, Benjamin Creme'in "Maitreya"sı, Carolyn Del La Hay'ın "Ramala"sı, Gabriel Wittek'in "Jesus"u [Hz. İsa] ve Alice Anne Parker'ın "Menos"u.

Bu kültürün kirli çamaşırlarını ortaya çıkarmaya meraklı kuşkucular, kaynağın güvenilirliğine (ya da güvenilmezliğine) marazi biçimde bağlı olma eğilimindedirler. Bu arada, dinsel yönelimli eleştirmenler, kanalcıların söyleminin büyük bölümünde karşılaşılan hümanist/aşkıncı karışımı içeriğe çamur atmaktadırlar. Benim için önemli olansa bu kültürün, iletişimin teknik sorunlarını çözme becerisini ilan edişidir. Bu bakımdan, kanalcılık kültürü, dinler tarihindeki dünyevi arabuluculuğun teknolojik tuzaklarına saplantılı bir dikkat gösterme geleneğiyle aynı çizgidedir. Günümüzde yüksek teknoloji, fetişlerin, sembollerin, ikonların, mayasız ekmeklerin ve kutsal kitapların yerini alma noktasına gelmişse iletişimin başarıyla gerçekleşmesi için kültürel açıdan da uygun olmayı sürdürmelidir. Kanalcılığın durumunda, sorun genellikle "enerji"nin –kanal kurulan varlıkların temel kişilik özü– fiziksel olarak algılanabilir iletişime çevrilmesi için verimli bir arabirim bulmakta yatmaktadır. Burada, örneğin "Lazaris"in iletişimi nasıl tanımladığına yer veriyorum; bu, onun kişiliği ile trans kanalı olan Jach Purcel arasında, başlangıçta yarı dijital "bip sesleri" biçiminde geçen bir iletişim:

> Alt basamak, alt basamak –elektrik terminolojisinde bir alt basamak jeneratör– bu özel titreşimi, belirli bir yoğunluğa eriştiği alt basamağa almak. Daha sonra, bu özel bip seslerini, bu enerji yığınını alıp onu hizalayabiliriz, çünkü hizalanacak kadar yoğun... Yıldızsal düzlemden fiziksele doğru iner. Ardından, kanal durumundaki anten –çünkü kanal bir antendir– ona doğru gelir, bip sesleri. Bu sesler yükseltilir ve buraya gelirler (Pursel'in boğazına işaret eder). Bip ses-

lerini duyarsınız ve bunlar kulaklara doğru titreşirler ve beyne belirli sinyaller gönderirler. Beyin bu sinyallerin sözcük haline geldiği yerdir... Belirli bir aksanda gelmesinin nedeninin, enerjinin özel bir tarzda hizalanması olduğunu öne sürebiliriz... Işıkla bir etkileşim var. Titreşim çeşitli düzlemlere inmiştir. Etkileşimde bulunduğu zaman belirli bir yere gelir. Bu noktaya, sevginin ışığa dönüştüğü nokta denilebilir. Işığa dönüştüğü bu noktadan önce o sevgidir. Sevginin, aynı anda hem parçacık hem dalga niteliği olan titreşimsel frekansa çevrildiği belirli bir noktada sizinle etkileşimde bulunabilmemiz için bir *siz* olmalıdır. Bizim olduğumuz sevgi, sistemleştirilebildiği ve ardışık olarak düzenlenebildiği noktaya kadar alt basamaklara indirilebilir, böylece sevgi hizalanır. Daha sonra, ışığa dönüştüğü düzeyle karşılaşıncaya kadar daha alt basamaklara indirilir. Dalga boylarına, ışığın dalga boylarına dönüşür ve burada ölçülebilir hale gelir. Frekans bu alete çarptığında parçacığa dönüşür, –ki kanal da budur– ses telleriyse bir enstrümantasyondur. Işık dalgaları enstrümantasyona çarpınca, birlikte aynı anda, anında parçacığa dönüşürler –parçacığa, titreşim frekanslarına– ki bunlar daha sonra yükseltilirler.

İşte bu kuantumdur. Gerçekleşen gizemli sıçrama budur. Aklıma gelmişken, şimdi bilim adamları, güdüsü olmayan elektronun serbest bırakılınasını görmüşlerdir. Neden olmaksızın etkiyi görmüşlerdir... Kuantumun kesin kanıtını elde etmişlerdir.[16]

Temas kurmanın teknik zorluklarına böylesine ayrıntılı biçimde dikkat çekilmesi, bu anlatıda değer verilen şeyin, neredeyse yorum ötesi bir düzeye yükseltilen, kendi içlerinde ve kendileri için var olan iletişim teknolojileri olduğu gerçeğini vurgulamaktadır. Böyle bir söylemde teknolojik yüce nerededir? Sevgi, ışık ve ses arasındaki arabirimlerde yaşayan Tanrı.

"Lazaris", açıklamasında, kanala alınmış diğer çoğu varlık gibi bilgisinin günün "biliminden" ötede olduğunu mahcup bir edayla ima etmektedir: Yalnızca yazı öncesi kültürlerin halk bilgeliğini içselleştirmez, aynı zamanda gelecekteki bilimsel araştırma ve buluşlar hakkında *avantgarde* bilgi kaynağı işlevi de görür. Kanalcılık topluluğu kendini, bilgiye alternatif erişime adamış olduğundan, bilimsel otoritenin herkes tarafından doğru kabul

16. John Klimo, *Channeling: Investigation on Receiving Information from Paranormal Sources* (Los Angeles: Jeremy Tarcher, 1987) s. 72-73.

edilen sözlerine doğrudan dayanma olanağına sahip değildir; Lazaris'in burada yaptığı gibi bu otoriteye, varlıkların bilgeliğinin alelade biçimde onaylanması amacıyla başvurur. Bilimsel konularda otorite başka yerde aranır: Ya geleceği bilen, ancak bunu söyleyemeyen bütün çağların bilgeliğinde ya da ileri teknolojiler hakkında bilgi verme isteklerine engel olunan ve dünyayı "ziyaretlerinde" daima yanlış anlaşılan yabancı zekâların iyilikseverliğinde. Belki de iletişimdeki bu zorluklar ve kopukluklar, teknoloji transferinin yolu üzerindeki bu engeller, aksi takdirde "temas" kurma düşüncesindeki sömürgeci birliklerin barbarlıkla dolu uzun geçmişini akla getirebilecek olan, "temas" öykülerinin zorunlu bir kültürel öğesidir. Ne de olsa yabancı varlıklardan kolayca yapılacak bir teknoloji transferi, sömürgeleştirilmiş teknoloji alıcıları konumundaki beyaz Batılılarıyla bir sömürge öyküsüne çok fazla benzerdi. Öykünün sömürge özelliği kazanmaması için kanalcılar, *var olan* teknolojinin daha üstün bir iletişim adına düzenlenmesini, geliştirilmesini ve kullanılmasını gerektiren bir senaryo sunarlar. Bu üstün iletişim, hiçbir zaman doğrudan kişileştirilmez ve her zaman iletişim kanalı üzerinde teknik denetim kurmanın bir yolu olarak kalır.

Karşılaştığım daha uygun örnekler arasında, Kentucky, Louisville'de, Rock Creek Araştırma ve Geliştirme Laboratuvarları'ndaki bir grup tarafından kaleme alınmış transkripsiyonlar bulunmaktaydı. Bunların başlığı *The Ra Material: An Ancient Astronaut Speaks* idi ve temas kurmak için yirmi yıl süren deneylerden sonra 1981'de yayımlanmıştı. Bu kitapta, ufoloji (UFO bilimi) ve trans kanalcılık tam anlamıyla birbirine yakınlaşmıştır. Eski bir yabancı kavmin üyelerinden oluşan Ra topluluğu, teknoloji transferi aracılığıyla insan türünün evrimini hızlandırmak için 11.000 yıl önce dünyaya gelmiştir. Mısırlıları ve İnkaları ziyaret etmiş ve piramitlerin inşasına yardımcı olmuştur. Tanrı olarak kabul edilemeyecek kadar esrarengiz, verimli bir iletişimde bulunulamayacak kadar fazla evrim göstermiş olduklarından bunlar dünya dışında bir noktada gözetleme konumuna çekilmişlerdir. Bundan sonra, onlarla iletişim kurmak, ancak titreşim alanları

Ra'yla uyumlu olabilecek kadar duyarlı "yabancılaşmış" faniler aracılığıyla olanaklıdır. Bizden üç evrimsel çevrim (yani milyonlarca yıl) ilerideki "altıncı-yoğunluk toplumsal kompleksi" olan Ra'nın bizimle iletişim kurmada hâlâ korkunç derecede zorluk çekmesine şaşmamak gerekir. İnsan kanalcılar grubunun, bu sürece, alıcı teknolojiyi usanmadan ve yaratıcı biçimde ayarlamak suretiyle katkıda bulunması gereklidir.

Temasın gerçekleşmesi için, bir "insan" aygıtın, kafası 20 derecede kuzey-kuzeydoğuyu gösterir biçimde hizalanması, sonra da Ra'nın iletişim frekansı olarak seçmiş olduğu dar bant titreşimine "tam olarak ayarlanması" gerekmektedir. Bundan sonra sağlanan tüm iletişimler parazitlidir, ancak alıcı aygıt doğru olarak "ayarlanmışsa" bazıları anlaşılabilir. Bunda başarı, tümüyle alıcı teknolojinin öğelerinin düzenlenmesine ve yeniden konumlanmasına gösterilen sürekli dikkate dayanmaktadır. Beşeri antenin hazırlanmasında kullanılan malzemenin çoğu geleneksel, teknolojiyle alakası olmayan Hıristiyan dinine özgü birtakım simgesel süslerdir: Beyaz bir mum, beyaz bir giysi, "kullanılmamış bir buhurdanlık içinde az miktarda tütsü", "kullanılmamış bir kadehte su" ve "aygıtın manevi parazitlerine en sıkı biçimde ayarlı"[17] kitap olan Kitabı Mukaddes'in bir nüshası. Öte yandan, en önemlisi alıcının insan bedeninin kendisi olmasıdır. Geniş UFO altkültürünün daha katı bilim yönelimli uç kesimlerinde, sinyal alımı için yapılan hazırlıklar daha az uygun nitelikteki teknolojileri içermektedir --örneğin, iletişimin temas derecesini tamamlamada insan bedeninin oynadığı rolü tümüyle dışlamayacaksa da bu rolü önemsizleştirecek kadar büyük ölçekte yapılmış olan gelişkin bir uydu donanımı.[18]

17. Don Elkins, Carla Reuckert ve James Allen McCarty, *The RA Material: An Ancient Astronout Speaks* (Norfolk, VA: Donning Company, 1984) s. 53.
18. Bkz. Douglas Curran'ın halk-etnografik araştırması, *In Advance of the Landing* (New York: Abbevite Press, 1985).

C. ZEN VE İKTİDARI KORUMA SANATI

Beyin makinelerini ele alırken bir dış enerji kaynağına dayalı oluşlarının, doğal biyolojik devreler olarak holist statülerini tehlikeye attığını öne sürmüştüm. Buna karşın onları kurtaran şey, daha yüksek bir karmaşıklık düzeyinde, sol ve sağ loblarını senkronize etmek suretiyle beyni diyalektik olarak yeniden örgütleme iddiasıdır. Bu Hegelci hareketin ardında, yeni fiziğin çalımlı spekülasyonlarında ileri sürülen nöro-evrim, kuantum sıçraması ve negentropik davranışa ilişkin bir dizi Yeni Çağ iddiası yatmaktadır. Bize sık sık söylendiği gibi ufukta, artık bilime karşı olmayan metafizikle kişiliksiz ve yabancılaştırıcı olmayan bilimsel rasyonellik arasında bir uzlaşma görünmektedir.

Biyolojik devrelere ve kanalcılığa göz atarken, bedene ilişkin imajlardan oluşan Yeni Çağ spektrumunun iki ucunu da inceledim. Birincisinde, akıl-beden tümüyle kapalı, kendi kendine enerji ve bilgi ileten bir sistemdir; ikincisindeyse akıl-beden iletken bir ortam, alıcı bir anten ya da daha büyük bir enerji ve bilgi devresinin içindeki bir dönüştürme istasyonudur. Her iki modeli kapsamak ve her iki modeli de anlamlı kılmak isteyen bir felsefenin, metafiziğin en eski sorunlarından birini çözmesi gerekmektedir. Örneğin Leibniz'in "monadoloji"sinin ele aldığı bu sorun, bir yanda kapalı, holist bir bilinçlilik (Leibniz'in deyişiyle, "penceresiz") sistemi, diğer yanda da özneler arası bilinçlilik evreni arasındaki iletişim sorunudur. Yeni Çağ Oryantalizmi bu soruna, çoğu genel olarak beden içinde dolaşan kozmik enerji biçiminde birçok geleneksel çözüm önerir. Ancak Yeni Çağ'cılar, bilimin destekleyici kültürel çekirdek olduğu yeni kozmoloji için en iddialı açıklayıcı modelleri, modern beyin biliminden almışlardır.

En elverişli model, Karl Pribram, David Bohm, Kenneth Pelletier, John Battista ve diğerlerinin iddialarına dayalı holografik paradigma biçiminde ortaya çıkmaktadır. Bu paradigmaya göre, beynin derin yapısı holografiktir: Bilincin işlemesini sağlayan bilgiler, beynin her yanında holografik biçimde saklanmıştır ve bu bilgilere buna uygun olarak erişilebilir. Beynin ekolojisi bir kez holografik olarak kavrandığında, beyinden beyine eşbiçimlilik ve

eşzamanlılık ilkeleri devreye girer. Duyumsal gerçeklik görece istikrarlı bir sunum olarak görünür; ancak ilke olarak zaman ve mekânın ötesindeki bir noktadan holografik olarak yansıtılır. Evrenin kendisi ana hologram haline gelirse en küçük biriminden hareketle gerçekliğin tümü geri getirilebilir; her iki beyinde de evrenin bilgilerinin bir bölümü yer alır. Bu nedenle holizm, deneyimin içerildiği tüm düzeylerde kurulur.[19]

Bu paradigma, bir dizi felsefi sorunla ilişkilidir. Yalnızca özneler arası iletişim için sürekli, oynak bir zemin oluşturmakla kalmaz, aynı zamanda ceza ve ödüllerin *karmik* evrenindekinden, toplumsal açıdan daha hakkaniyetli bir genel enerji dağılımı sağlar. Tıpkı bir formalistin, atom çarpıştırma siyasetinin, merkezi Kartezyen özneye yapılan saldırıya her nasılsa eşit olduğunu öne sürebileceği gibi holizm savunucuları da algılayan ve algılananın birleşik holografik alanını öznelciliğin ayrıcalıklarını ortadan kaldırıcı bir eleştiri olarak görürler. Böyle bir alan "mistik deneyimi" şarta bağlı ya da sapkın bir karşılaşma olarak değil, duyumsal gerçekliğin bilinçli holo [bütün]-hareketinin rasyonel bir kavrayışı olarak barındırır.[20] Daha pragmatik bir yaklaşımla holografik paradigma, birkaç on yıldır yeni fiziğin odak noktasını oluşturmuş olan belirsiz, kararsız alanlar ve parçacıklar dünyası için bir dil, yeni bir temsil yöntemi sağlar.

Metafizikçiler artık kendilerini alışıldığı üzere bilim karşıtı köşede bulmuyorlarsa bunun nedeni, kuantum fiziğinin ardından teorik bilimin, süreksiz zaman, uzay, madde ve nesnelliğin mekanik görünümüne ilişkin entelektüel güvenlik duygusunun parçalanmış olmasıdır. Niceliksel rasyonellik –bilimsel materyalizmin normatif tanımı– maddenin kuantum gerçekliği düzeyindeki davranışını artık açıklayamamaktadır. Bu, özellikle parçacık gibi davranmayan parçacıkların dalga ya da alan benzeri bir hareket sergiledikleri atomdan küçük parçacık fiziğinin (*sub-*

19. Ken Wilber'in editörlüğünde derlenen denemelere bakınız: *The Holographic Paradigm and Other Paradoxes: Exploring the Leading Edge of Science* (Boston ve Londra: Shambala, 1985).

20. Yankı uyandıran kitabı, *A New Science of Life*'da (Los Angeles: J. P. Tarcher, 1981) Rupert Sheldrake, kuantumaltı düzeyde işleyen, evrendeki her kalıbı birbirine bağlayan M-alanları (henüz keşfedilmemiş morfo genetik alanlar) dediği şeyleri ele alır.

atomic physics) parçacık-dalga ikiliği açısından doğrudur. Buna ek olarak Heisenberg ilkesi, ölçüm yapan gözlemcinin kaçınılmaz olarak deneyin bir parçası haline geldiğini ortaya koymaktadır; bu durumda nesnellik ve öznellik, içi boş kategoriler olmaktadır, çünkü, maddi ya da manevi alanda test yapılan kişiler ya da kullandıkları ölçüm aletleri için bir karantina alanı yoktur.

Bunun sonucunda, teorik fizik, geleneksel olarak metafiziğin hak iddia ettiği alana kaymıştır – mekanikten çok organik ve materyalistten çok aşkıncı, hatta spiritüalist. Newton, Galileo, Locke, Bruno ve Descartes'ın yerini Lucretius, Leibniz ve Whitehead almıştır. Fizik, yüksek spekülatif dine özgü epistemolojik özelliklerin birçoğunu benimsemiş ve bilinemeyene ilişkin bilgi alanı haline gelmiştir. Bu arada, fiziğin bilgi hedefine ilişkin yeni "olanaksızlık" durumu, onu, normalde bilimsel oluşumunun anlamında yer almayan psikanaliz ve parapsikoloji gibi alanlarla uyumlu hale getirmektedir. Birçok Yeni Çağ'cı için bu durumun, bilimsel rasyonellik ile metafizikçilerin konusu olan kozmoloji ve spiritüalizm alanı arasındaki uzun süredir var olan çatışmanın sonunu gösterdiği sonucuna varmak için iyi bir neden vardır. Weber'in, rasyonalizmin insanı doğadan ayırmasıyla özendirilen "dünyanın büyüsünü çözme" düşüncesinin sonuna gelindiği kabul edilmekte ve fizik ile mistisizm arasındaki yeni kardeşliği göstermek amacıyla ünlü fizikçilerin –Heisenberg, Einstein, Bohr, Schroedinger, De Broglie, Jeans, Planck, Pauli, Eddington– mistisizm ve dine ilişkin gözlemlerine sık sık atıfta bulunulmaktadır.[21] Metafizikçinin bakış açısından, kuantum fiziğindeki paradigma sarsıcı gelişmeler, bilimin sonunda (olağandışı) aklının başına gelmekte olduğunun bir işareti olarak görülebileceği ve görülmekte olduğu şeklinde yorumlanabilir; bunlara göre, şimdi bilim, bir zamanlar evinde *personae non gratae* (istenmeyen kişiler) olan, daha az maddi nitelikli ziyaretçileri –bir zamanlar bu ziyaretçilerin dışlanması bilimin temel kimliğini oluşturan bir göstergeydi– ağırlamaktadır.

Bilim adamlarının dinden söz etmeye başlaması, rasyonelliğin bunalımının tuhaf bir semptomu olabilir ve modern bilimin, dünya dinlerinin kaydedilmiş en eski düşüncesinin yanı başında

21. Ken Wilber, der. *Quantum Questions: Mystical Writings of the World's Greatest Physicists* (Boston: Shambhala, 1984).

da bir anlam taşıyabilecek olması günün habercisi olabilir. Ancak konuyla daha da yakından ilgili olan, bilimin kendi doğasına işlemiş, herkesin güvendiği otoriteye duyduğu saygıya tam bir hürmet gösteren metafizikçilerin yalnızca onun dilini konuşmayıp bilgi hiyerarşimiz içinde bu dille ilişkilendirilen güç ve prestij için de rekabet ediyor olmalarıdır. Metafizikçiler, nadiren bilimden söz etmekten kaynaklanan meşruluğun tadını çıkaracak bir konumda olmuşlardır. Aynı sebeple, bilim adamlarının Stanford lineer hızlandırıcısında Tanrı'dan söz etmeleri, varoluşunun toplumsal ve maddi koşullarını meslekten olmayan kişilerden her zaman olduğundan daha iyi gizleyebilecekleri bir rasyonellik için elde edilen yeni güç düzeyinin –teknolojik yüce– bir belirtisi olmakla birlikte, bu durum, rasyonelliğin gevşeyen nesne dünyasına sarılmasının bir belirtisi değildir. Yücelik söylemi, bilimin demokratik sorumluluğuna ilgi duyanları da dışlamaktadır.

Bilim adamlarınca kaleme alınmış en az iki kitap –Fritjof Capra'nın *The Tao of Physics*'i ve Gary Zukav'un *The Dancing Wu Li Masters*'ı– kuantum fiziğine dayalı yeni dünya görüşünün eski Doğu metafiziğiyle uyum içinde olduğu tezini savunarak 1970'lerde best-seller oldu. Capra ve Zukav, Batı rasyonelliğinin lineer biçim ve dillerindeki yeni dolambaçlı bilgilerini ifade etme sorunuyla uğraşan teorik fiziğin karşılaştığı paradoksların, Hinduizm, Taoizm ve Budizm felsefelerinde anlatılan mistik deneyim türlerini göstermek üzere Zen ustaları ve benzerleri tarafından seçilen paradoksları andırdığını öne sürdüler. Dalgaparçacık ikiliğini ya da kuantum alanlarını tanımlama sorunuyla boğuşan yüksek enerji fizikçisi, Zen felsefesinin rasyonel açıklamalar, talimatlar ya da aksiyomatik bilgiler olmaksızın öğretilerini insanlara aktardığı bilgilerde huzur bulmaya özendiriliyordu. Capra, yeniyetme fizikçilerin ve Zen öğrencilerinin yüksek uzmanlık isteyen zanaatlarını öğrenmek üzere gördükleri uzun eğitime açıkça dikkat çekmektedir. Her ikisi de evrenin doğası konusunda ciddi bir sorgulama yapmaya yöneltilir ve ikisi de bu zanaata kabul edilmemiş olanların erişemeyeceği sırlara ilişkin ileri bilgilerin vaizleri haline gelirler.[22]

22. Fritjof Capra, *The Tao of Physics: An Exploration of the Parallels Between Modern Physics and Eastern Mysticism:* (Boston: Shambhala, 1975) [*Fiziğin Taosu,* çev. K. Ökten-A. Arıtan, Arıtan Y., 1991].

Bilim adamlarının, çalışmalarını uzman olmayanların daha iyi anlayabileceği biçime getirmelerini isteyenler açısından, Capra'nın analojisi genel olarak yanlış yönde atılmış bir adımdır. Bilimin çalışmasının gizemini ortadan kaldırmak şöyle dursun, bilimi, şu anda laik bir Batı papazlığı olarak keyfini çıkardığı statünün de ötesine yükseltmektedir. Sıradan dil ve günlük rasyonellik yetersiz, arkaik ve dolayısıyla ağdalı bir iletişim ortamı biçiminde açığa vurulmaktadır. Fizikçinin sözcükleri sezgisel aydınlanmayı teşvik eden bir paradoks gibi gelmeye başladığında bilimi uzman olmayan bir izleyici topluluğuna günlük dilde açıklama hedefi terk edilmiş demektir. Burada ortaya çıkan şey, bir iyilikseverlik ve alçakgönüllülük tablosu –Batılı olmayan bilgeliğin hümanizmi karşısında secdeye varan Batı bilimi– değil, bunun tam tersidir: Burada bilim adamının daha da güçlenmesinin bir belirtisiyle karşı karşıyayız; mantığın daha yüce gizemlerini araştırma görevi bilim adamına düşmektedir; bilim adamı anlaşılır bir dilde bunlardan söz etmek yükümlülüğünden kurtulmuştur; böylece, imparatorun egzotik yeni giysileri içinde, ancak az sayıda insanın anlayabileceği gerçekleri açıklamaya gönderilir.

Hünerli metafizik bilinçliliğin öncü rolüne ilişkin Yeni Çağ'cı onaylamalar kuşkusuz her zaman oryantal düşüncenin desteğine dayanmaz. Yeni Çağ literatüründe, Batı'nın dönüşüm teknolojilerinden kaynaklanan metaforlar oldukça sıradan niteliktedir, özellikle de bu teknolojiler uçuş figürleri olarak içselleştirilebildiğinde:

> Kendisinin bilincinde olmayan bir akıl –*sıradan* bilinç– bir uçak koltuğuna bağlanmış, gözleri bantlı, bindiği ulaşım aracının doğasından, aracın boyutlarından, uçuş mesafesinden, uçuş planından ve diğer yolcuların kendisine olan yakınlığından habersiz bir yolcuya benzer. Kendisinin bilincinde olan akıl ise pilottur. Doğru bu akıl, uçuş kurallarına duyarlıdır, hava durumundan etkilenir ve navigasyonla ilgili yardımlara bağımlıdır, ancak, yine de "yolcu" aklından çok daha özgürdür.[23]

23. Marilyn Ferguson, *The Aquarian Conspiracy: Personal and Social Transformation in Our Time* (Los Angeles: J. P. Tarcher, 1987; 1. baskı 1980) s. 69.

174 tonluk bir makinenin solundaki koltuklardan birinde oturmaktasınız ve kalkış iznini bekliyorsunuz. Kalkış frekansına geçiyorsunuz. Kontrol kulesinden stakato bir ses şöyle der: "Uçuş 972, kalkış izniniz verildi. Mavi Melek 7, izin için beklemeye devam edin." Yardımcı pilotunuza gözucuyla bakarsınız. "Haydi gidelim." Kulağınızda motorların vınlaması kreşendosuna başlar. Pilot koltuğunuzda geçirdiğiniz binlerce saatin kazandırdığı duyarlı bir hareketle istim kısma valflarını öne doğru ittikçe, kuşun gücü serbest kalır... Ön tekerleğiniz gökyüzünü işaret ederek yerden kalkmaya başlar. Birkaç saniye sonra, geride kalan kısımlar da onu izler. Havadasınız... Yeni bir anlayışa doğru yükseliyorsunuz, süperbilince doğru seyahat ediyorsunuz; *Flightlevel Freedom* (Uçuş Seviyesi: Özgürlük).[24]

Gelgelelim dinamik bilinç ile dışsal teknoloji arasındaki ilişkiden doğan özellikle Batılı çelişkilere dürüstçe yoğunlaşma çabaları daha seyrek görülmektedir. Bu bakımdan neredeyse benzersiz olan yapıt, en azından benim bildiğim kadarıyla Robert Pirsig'in romanı *Zen ve Motosiklet Bakım Sanatı*'dır. Bu roman belki de uyanık kolej profesörlerinin kitap özetlerinde tam bir meşruiyet kazanmış, "1960'ların" son kült kitaplarından biriydi. *Fiziğin Tao*'su gibi 1974'te yayımlanan Pirsig'in kitabı, Doğu yönelimli adına rağmen, Capra'nın kitabının aksine bizi Batı rasyonelliğinin belalı caddelerinden uzaklaştırıp vaat edilmiş nilüfer (*lotus*) ülkesine götürmemektedir. Doğu aydınlanmasına atıflar, gizemleştirici etkisinden çok zaman zaman mizahi nitelikte simgesel bir görünüm katmaktadır:

"Buda", Büyük Tanrı, bir dağın tepesinde ya da bir çiçeğin taç yapraklarında olduğu gibi, bir dijital kompüterin devrelerinde ya da motosiklet transmisyon dişlilerinde de rahatlıkla oturur. Başka türlü düşünmek, Buda'yı küçültmek, yani kendini küçültmektir.[25]

---

24. Ramtha ve Douglas Mahr, *Destination Freedom: A Time Travel Adventure, Stage II: Arrival Instruction* (New York Prentice Hall, 1989).
25. Robert Pirsig, *Zen and the Art of Motorcycle Maintenance* (New York: William Morrow, 1974), s. 16. [*Zen ve Motosiklet Bakım Sanatı*, çev. S. Sertabiboğlu, Ayrıntı Y., 1995, s.24]

Roman, genel olarak, 1960'lar sonrasında egemen rasyonalist geleneği hedef alan yaygın düşünce tarafından bölünmüş kendi kültürünün çelişkileriyle sınırlanmıştır. Romanda, genç ve parlak bir İngiliz öğretmen, tüm Batı felsefesinde "rasyonelliğin hayaletini" aramaktadır. Bu arayış, onu yalnızca eğitim sistemiyle değil, aynı zamanda, rasyonelliğin diğer tıbbi kurumları tarafından tanımlandığı biçimiyle kendi ruhsal istikrarıyla da travmatik bir kopuşa sürükler. Kendi kendini iyileştirme çabası, rasyonellikte yeniden ustalık kazanma sürecini de içerir – motosiklet bakımı aracılığıyla teknoloji *sanatını* öğrenir. Bu sanat, kendi neslini "(kendi) ülkesinde yabancı" durumuna düşüren dışsal bir teknoloji olarak unutulmaya yüz tutmuştur.

Zen ve Motosiklet akım Sanatı, trajik bir biçimde 1960'ların teknofobi zeminine (mantık, düzen ve materyalizme karşı kültürel ayaklanma) oturtulmuştur. Romanda bu teknofobi, öyküyü anlatanın yol arkadaşlarınca temsil edilmektedir. Bunların teknolojiye duydukları nefret, motosiklet bakımı konusunda pek az şey bilmelerine ve hatta hiçbir şey öğrenmemelerine yol açmıştır. Öyküyü anlatan, bu tutumu sonuçta, "kendi kendisini sakatlayan" bir tutum olarak görür. Onların aksine, öyküyü anlatanın makineye ve parçalarına sevecen biçimde bağlanması, araçsal mantığın etkisi altında yaşayan insanların yoksun oldukları, hatta bunu da alışkanlık haline getirdikleri, teknolojiyle manevi bir ilişkiyi ifade eder. "Bir motosiklet" diye düşünür, "temelini oluşturan forma egemen klasik kuralların yönettiği, çeliğe işlenmiş somutlaşmış bir kavramlar sistemidir." Bu bakımdan, onun motosikleti tüm Batı teknolojisinin bir simgesidir. Kendisi teknoloji olan rasyonelliği kavrama çabasına direnmek, teknolojik rasyonelliğin gücü üzerindeki herhangi bir bireysel denetimden vazgeçmek anlamına gelmektedir. Makineler tümüyle mantık yasalarına boyun eğdikleri için kişinin özel bir hünere sahip olması gerekmemektedir. Bu yasalara egemen olmak, teknolojik hümanizmin zaferine götürür.

Pirsig'in romanı 1960'larda teknolojinin, doğal ve zihinsel ortamlarımıza denetimsiz hasar veren, (Charles Reich'ın, herkes tarafından kabul görmüş yapıtı *Amerika'nın Yeşillenmesi*'nde "tüzel devletin makine rasyonelliği" dediği şeyle bürokratik suç ortaklığı

içinde) mekanik bir canavar yani "akılsız kör inanç" olarak görülmesine karşı hayranlık uyandırıcı bir tepkiydi. Her ne kadar özgürleşme modeli tekbenci (sonuçta oğluyla ilişki kurmakta başarısız olan, öykü anlatıcısının yalnız, acı çeken bilinci) ve feminizm öncesi (motosiklet bakımı, kadınların ilgi duyamayacağı kadar kirli bir işti) olsa da Pirsig'in kitabı, karşıkültürel edebiyat ve düşüncede fazlasıyla yaygın olan, modern teknolojinin romantik biçimde yadsınmasına bir alternatif sunmaktaydı.

Bununla birlikte romanın asıl trajedisi, anlatıcının, eğitim sisteminin kurumsal bağlamı içinde rasyonelliğin eleştirisini sürdürmedeki başarısızlığına ilişkin anlatılan öyküde yatmaktadır. Anlatıcı, rasyonelliğin hayaletini avlarken tam da rasyonellik kavramı üzerine kurulu bir kurum içinde iletişimde bulunmak ve mücadele etmek için gerekli –rasyonellik tarafından değiştirilemeyecek şekilde biçimlenmiş– entelektüel kaynaklarını fazlasıyla tahrip eder. Pirsig'in romanı her ne kadar, Buda'nın çok sayıdaki koluna gizli bir uçuşu reddetse de sonuçta, –Kuzey Amerikan edebiyatında, mantık kurumlarından (üniversite), ıslah kurumlarından (hapishane ya da psikiyatri kliniği), mistisizm kurumlarından (manastır) ve ev yaşamı kurumlarından (aile) kaçan, kendine güvenli erkek ruhların geleneksel alanı– "açık yol"un romantizmine geri döner. Teknolojiye ilişkin derslerini günlük temas ve kavrayışlarla sınırlayan roman, "uygun" bir teknokültürel ortamı savunur. Diğer yandan, Batı rasyonelliğinin var olan biçimleriyle çatışmada kurumsal başarısızlığı betimleyişi, o günün çelişkilerine dürüst bir yanıt olmuş olabilir; ancak Capra ve diğerlerinin, günümüzde, bilim adamlarını ve teknologları rasyonalist olmayan bir anlayışın ayrıcalıklarıyla donatma yolundaki girişimini önlemeye pek yardımcı olmamaktadır. Kurumsal bir sistemin dışında kalmak son yükseliş için -gökyüzünde bir laboratuvar- uygun değildir.

D. ZALİM OLMAYAN DOĞA

Bireysel beden-aklın ötesinde bütünlük ve birliğin daha geniş yapılarının arayışı içindeki Yeni Çağ metafiziği, modern biyoloğun entropi ve evrimi, dolayısıyla doğanın kendisini yeniden düşünmesinin otoriter etkisini de sergilemektedir. Ondokuzuncu yüzyıl termodinamiği, enerjinin sızmakta olduğunu ve evrenin saatinin durmakta olduğunu savunarak mekaniğin düzenli, süreduran evren biçimindeki klasik mirasını sarsmıştı. Düzenden düzensizliğe doğru ilerleyen bir entropik sistem tablosuna karşıt biçimde, Darwinizm, biyolojik ve toplumsal sistemlerin negentropik sistemler olduğunu gösterdi; yani bunlar basitten karmaşık düzene doğru ilerleyen sistemlerdi. Modern biyoloji sistemleri kuramı, Ilya Prigogine'in ünlü formülasyonunu kullanırsak düzenin artık, kaostan gelebileceğini ortaya atmıştır. Doğal süreçlerin tersinin olmayışına karşın, ortamla enerji alışverişinde bulunan açık sistemlerin, denge durumlarından uzakta olsalar da bir düzen ve kararlılığı korudukları görülmektedir. Kendi kendini düzenleyen, ortam enerjisiyle geri besleme döngüsü içinde sürekli biçimde dönüştürülen, harcanan yapılar, kapalı sistemler için geçerli entropik davranışın klasik yasalarına uymamaktadırlar. Alışveriş yapılan enerjiyle sürekli etkileşim içindeki bu yapıların geri besleme girişiyle karmaşıklıkları artmaktadır. Sonuç? Klasik mekaniğin öngördüğü bağımsız organizmalar ve kapalı devrelerden çok süreçler, pratikler ve formasyonlar. Birden çok ve tersine çevrilemeyecek biçimde, geçici bir nitelik taşıyan doğal düzende düzensizlik, eşitsizlik ve çeşitlilik bir arada var olmaktadır.[26]

Bu, Locke, Newton ve Descartes'ın oluşturduğu doğa kavramından oldukça farklıdır –lineer değildir, kararsız ve tahmine bağlıdır. Artık, ampirik önermelerin doğruluklarının güvenilir biçimde sınanmasında sözü dinlenebilecek bir hakeme benzememektedir. İnsan ve toplum yaşamının her nihai nedenini zorbaca belirleyen bir doğa tablosu da değildir. Her şeyin ötesinde,

26. Ilya Prigogine ve Isabelle Stengers, *Order Out of Chaos: Man's New Dialogue with Nature* (New York: Bantam, 1984).

doğa gözlemcileri için güvenli bir bakış açısı, etnografları açısından da bir bağışıklık güvencesi sunmamaktadır. Daha yüksek bir organik düzene yönelik holist vaade inanan Yeni Çağ taraftarları, entropik olmayan evrime inancın tazelenmesine sıkı sıkıya yapışmışlardır. Geleneksel sunuluş biçimiyle Yeni Çağ, evrimde kolektif bir sıçramanın kıyısında, nefesini tutmuş olarak beklemektedir. Olayların "doğal" yolunu (artık "doğa yasalarından" söz etmek uygun değildir) ihlal etmeden bu evrimsel sıçrama nasıl hızlandırılabilir? Bilimin ilerleme fikrinin doğayı kirleten ve gürültü yaratan aygıtı teknolojiye doğrudan doğruya yöneltilen soru budur: "Doğal"ın yörüngesi dışında kalmak için teknolojiler ne kadar "dışsal" olmalıdır? Bilimle bilimdışı arasındaki sınırı çizmek için konsensusa nasıl varılır?

Bu soruları ele alan Yeni Çağ pratisyenleri, evrimsel inançlarını genellikle "psikoteknoloji" olarak bilinen kavrama yöneltmişlerdir. Bu teknolojiler, yelpazenin donanım ucundaki biyolojik geri besleme makinelerinden hayali ucundaki Şamanizm ve büyü tekniklerine kadar uzanmaktadır. Geniş ve kapsayıcı bir yelpazedir bu; holist terapiler, bedensel disiplinler, paranormal etkinlikler ve alternatif dinsel pratiklerin oluşturduğu geniş bir alana yayılmaktadır. Sayısız holist psikoteknolojiden seçilmiş bazıları şunlardır: Refleksoloji, yeniden doğuş, yaratıcı biçimde gözde canlandırma, aromaterapi, yüzme, akubasınç, aktualizm, naturoterapi, Bach Çiçeği terapisi, holotropik nefes terapisi, numeroloji, herboloji, bağlayıcı doku terapisi ve derin doku beden çalışması, kişibilim, iridoloji, adale terapisi, sağlık dokunuşu, polar enerjetik, Yeni-Reich kurtuluşu, ortobiyonomi, biyomanyetik, Reiki, mentastik, çakra terapisi, geçmiş yaşama geri çekilme terapisi, manyetik terapi, kinesioloji, Rolfing, kolon şifacılığı, stres yönetimi, vecit halinde nefes alma, kranyo kutsal terapi, beden ayarlaması ve titreşimsel tıp, kuantum şifacılığı, polarite terapisi, bir çözeltideki metalik iyonların etkisizleştirilmesine dayalı terapi, fototerapi, sinirsel dil programlama, Trager yaklaşımı, Aston Patterning, Alexander tekniği, ışıma tekniği, Rubenfield sinerji metodu, hakomi, ohashiatsu, Jin-Shin Do.

Psikoteknolojilerin merkezinde, kendi kendine yardım, kendi

kendini iyileştirme, özdenge ve özaşkınlık yatmaktadır. Holist uygulamaların birçoğu şifa teknolojilerinin maddi süreçler olmadığı modern öncesi ya da Batılı olmayan kozmolojilerle ilişkilidir. Daha sonraları Uyumlu Yakınlaşma'nın mimarı olacak olan José Argüelles, 1975 tarihli "Art as Internal Technology" (İçsel Teknoloji Olarak Sanat) adlı denemesinde, "teknoloji"nin yeniden tanımı sorununu ele aldı: "Arkaik, dışsallığın enstrümanı olan teknolojiye ters bir noktadır... arkaik teknikler içsel bir teknoloji oluşturur."[27]

Holist pratisyenlerin oluşturduğu topluluk, kendi güvenli çevrelerinde çalışan kişisel şifacılardan, toplum ya da devlet standartlarının kısıtlamaları içinde çalışan, tam anlamıyla lisanslı kişilere kadar geniş bir yelpaze oluşturmaktadır.[28] Eğitim önemli olmakla birlikte, şifacılığın temelindeki ilke amatör bir ilkedir: Herkes, kendi çevresinin mühendisi/mimarı/tasarımcısı olma potansiyeline sahiptir. Kişinin kendini psikoteknoloji sanatlarında yeniden ustalaştırması, bir zamanlar gündelik bilgi niteliği taşıyan halka özgü birtakım hünerlerin uzmanlardan yeniden öğrenilmesi olarak görülebilir. Rasyonel, kozmopolit tıbbın iyice kurumsallaşmış olduğu Hindistan ve Çin gibi ülkelerde geleneksel tıbbın yeniden canlanışı, Batılıların onda dokuzunun "tıp" olarak gördükleri şeyin meslekten olmayanların elinde olduğunu göstermiştir. Kozmopolit olmayan tıbba yönelik ilginin artışı, tedavi yöntemlerine ilişkin toplumsal eleştirilerden de kaynaklanmaktadır.[29] "Bütün sanayilerin içinde en müsrif, çevreyi en çok kirleten ve patojenik olan"[30] biyolojik ilaçlar, yanlış tedaviden kaynaklanan hastalıklardaki –kurumsal tıbbın (zehirleme, enfeksiyon ve çoğu kazanın meydana geldiği yerler olan hastanelerdeki ge-

27. José Argüelles, *The Transformative Vision: Reflections on the Nature and History of Human Expression* (Berkeley: Shambhala, 1975) s. 277-287.

28. Bkz. J. A. English-Hueck'in, California'daki Paraiso'da bulunan holizm uygulayıcılarını ele alan etnografik incelemesi *Health in the New Age: A Study in California Holistic Practices* (Albuquerque: University of New Mexico Press, 1990).

29. Ivan Illich, *Medical Nemesis: The Expropriation of Health* (New York: Penguin, 1976).

30. André Gorz, *Ecology as Politics,* İng. çev. Patsy Vigderman ve Jonathan Cloud (Boston: South End Press, 1980), s. 152.

reksiz ameliyatlar) yol açtığı hastalıklar– patlamadan ve insanların bedenlerinin genel olarak megateknolojiye bağımlı profesyoneller tarafından gasp edilmesinden sorumlu tutulmaktadır.

Son yıllarda, biyolojik tıbbın "insaniyetsizliği" ve hastaya özen göstermeyişine ilişkin genel toplumsal eleştiri halkın bilincine yerleştikçe, tıp profesyonellerinin meşruiyeti daha da aşınmıştır. (Genel) teknolojiye Ortodoks inancın sık sık "hastalıktan daha kötü" sonuçlara yol açtığı bir meslekte, alternatif sağlık terapilerinde (örneğin, kadınların alternatif sağlık bakımı hareketi) büyük bir artış görülmüştür. Profesyonellerin kötü tutumu genellikle şu şekilde karikatürize edilmektedir: Biyolojik tıp, bedeni, zaman zaman bozulan ve kötü işlemesi durumunda, tamircinin yani doktorun bunun fiziksel nedenini ve çaresini her zaman bulabildiği işlevsel bir makine olarak görmekte ve ele almaktadır. Buna ek olarak biyolojik tıp, esas olarak toplumsal ve çevresel koşulların neden olduğu düşünülen kanser ve kardiyovasküler hastalıklar gibi kronik ve dejeneratif hastalıkların tedavisinde "başarısız" olarak görülmektedir; biyolojik tıbbın mucize ilaçları yan etki ve sonuçlarında genellikle yeni sorunlar yaratmaktadır. AIDS krizi ve bu virüsün izlediği belirli toplumsal biçim ve yollar, tıbbın ne ölçüde homofobik, cinsiyetçi ve ırkçı önyargılarla yüklü, tümüyle siyasal bir süreç olduğunu gözler önüne sermiştir. Genel olarak toplumsal ve çevresel koşullarla karşılaştırıldığında, biyolojik tıbbın sağlığa katkısı aslında oldukça azdır ve bunun kesin nedeni, verimli bir nedensellik sistemi olarak kapalı, mekanik beden modelinin yetersiz görülmesine yol açan etmenleri göz ardı etmiş olmasıdır.

Tıp profesyonelleri bu eleştirileri bir ölçüye kadar kabul etmişlerdir. Buna kendi deneyimimden anı niteliği taşıyan bir kanıt vermek istiyorum: İngiltere'den ABD'ye taşınmamdan kısa bir süre sonra dişetlerimdeki çürümeyle ilgili kuşkularımı gidermek için dişçiye gittim. Endişemi yatıştırma çabasıyla dişçi, bana kaygılanmam gereken şeyin dişetim olmadığını söyledi. "Duruma şöyle bakın" dedi, "çürümekte olan dişetiniz değil, bedeninizdir." Sanırım, bedenimin tersine çevrilemeyecek entropik doğası hakkında bilmem gereken bilgilere atıfta bulunuyordu ve dişeti çürümesi ilerleyen yaşımı gösteren "doğal" bir işaretti. Ancak ben,

ağzımın içindekileri fetiş olarak görmekle yetinmeyen dişçilere alışkın değildim ve şaka yollu da olsa söylediği şey telaşlanmama neden olmuştu. Dişlerimin bakımının her zaman için refah devletinin sorumluluğu olarak görüldüğü bir ülkeden yeni gelmiş biri olarak bu dişçinin, bedenimin bakımının artık kendi iktisadi –hatta ahlaksal– sorumluluğum altında olduğu yolundaki imasında benim için uğursuz bir şeyler vardı. Her ne kadar dişçim holist düşüncelere sahip biri değildiyse de bedensel işlevlerin birbirine bağımlılığı hakkında holist düşünceye gönderme yapmıştı. Buna karşılık, sanırım daha ciddi bir holist entropik süreci bu denli vurgulamazdı; şunu öğrendim ki geniş bir alana yayılmış bir dizi alternatif psikoterapi, bedenin enerjilerini dişin ve dişeti çürümelerinin iyileştirilmesine yönlendirme ve böylece entropik süreci kısmen tersine çevirme iddiasında olan ve genellikle hipnotizmayı içeren teknikleri teşvik etmektedir.

Aslında, birçok holist sağlık uygulaması, su götürmez bir biçimde entropinin *tersine çevrilmesiyle* ilişkilidir. Sağlık profesyonelinin paternalist tarzdaki diktasının tersine, holist terapiler, bedenin kendi kendini iyileştirme yeteneğine olan inanç temelinde dükkân açmışlardır. Bu noktada, sağlık profesyonelinin bilgi vermeyişi, yerini genellikle görünürde gönüllü bir açıklama yapmaya bırakmıştır: "Sağlık ve hastalık yalnızca bize özgü değildir. Bunlar, bilinç durumlarımızdan derin biçimde etkilenen içsel uyum ya da uyumsuzluktan kaynaklanan aktif süreçlerdir... Bunu bilmek, sorumluluk ve fırsatı da zımnen kabul etmek demektir. Ne kadar bilinçsizce olursa olsun, hastalık sürecine katılım gösterirsek sağlığı da seçebiliriz."[31] Örneğin AIDS krizi, bazı Yeni Çağ çevrelerinde siyasetçilerin, bürokratların, ilaç şirketlerinin ve doktorların canice kötü yönetiminin sonucu olarak görülmek yerine, olumsuz düşünmenin bir sonucu olarak görülmektedir: Bizi hasta yapan virüsün kendisi değil, virüse karşı gösterdiğimiz aşırı olumsuz tepkidir. AIDS aktivistlerinin gösteri ve protestolarının en yoğun olduğu bir noktada, şu tür Yeni Çağ pankartlarını görmek hiç de azımsanacak bir ironi değildir: "Şifa gerçekleşiyor." Bu pankartın yanı sıra "Sağlık bakımı hak-

31. Ferguson, *The Aquarian Conspiracy*, s. 257.

kırmızıdır" diye ısrarla bağırarak hükümetin sağlık politikalarının "katliamvari" etkilerini kınayan daha militan sloganlar da vardır. Bazı kamu sağlığı yöneticilerinin, genel olarak ilaçlara karşı herhangi bir felsefi muhalefetten değil de daha çok bir tür umutsuzluktan dolayı holist tedavilere yöneldiklerine kuşku yoktur. Bununla birlikte, kişinin kendisinin bakımını kendi çevresinde yapması biçimindeki holist ruh, aktivistlerin, tıbbın toplumsal bir süreç olarak yeniden tanımlanması ve bu süreç içinde en çok etkilenen insanların şu mekanizmalara her düzeyde katılım hakkına sahip olması yolundaki talepleriyle çatışıyor gibidir (bu değişmeyecek bir durum değilse de): Hükümet politikası ve fonlara ilişkin kararlar, ilaç alanındaki gelişmeler ve ilaçların sınanması, ucuz bakım ve tedavi.

Aslında, AIDS krizinin başlıca sağlık konusu olarak öne çıkardığı bağışıklık sistemi, Yeni Çağ bedeninin kendisinin bakımını yapma kapasitesine ilişkin gözde metaforlardan biri olmuştur. Ortodoks biyolojik tıp, bedeni, aklın bulunmadığı bir beden olarak ele alırsa o zaman Yeni Çağ sağlık kavramının merkezini oluşturan beden-akıl-ruh sürekli dizisi de doğrudan doğruya kendine güvene ilişkin aşkıncı kodlara hitap eder. Holist tedavinin en önemsiz kısmı fiziksel olanıdır, çünkü bu, bireyin manevi ve toplumsal çevresindeki rahatsızlıklarının bir belirtisi olarak görülmektedir. Hastadan kendi sağlığına bir "taahhütte" bulunması istenir ve tedavi bir dizi özçözümlemeyi içerir. Burada şifa veren, beden-akıl-ruhun enerji ekonomisinin doğal dengesini yeniden oluşturmada bir katalizör işlevi görür.

Ancak holizm argümanı, kimi zaman sağlığın aktif bir biçimde kişi tarafından kollanması ve yalnızca bürokratik kamu yararına terk edilmemesi gerektiği düşüncesine indirgenmektedir. Yanıtsız kalan soruysa holist şifa uygulamalarını doğru biçimde yapabilecek bir toplumsal sağlık bakımı sisteminin olup olamayacağıdır. İlk perspektifin sağlık işini tümüyle özelleştirilmiş, refah devletinden ayrı ve toplumsal kurumların herhangi bir müdahalesine düşman bir konuma dönüştürdüğünü görmek için siyasal bakımdan fazla zeki olmak gerekmez. Bu durum kısmen, holist topluluğun şiddetli bir biçimde bağımsız niteliğinin, kısmen de holist şifacılığı uygulayanların birçoğunun *sub rosa* (el al-

tından) çalışmak zorunda bırakılmalarının bir sonucudur. Holist şifacılar için "birey" ve "beden" gibi kavramlar ve bunları destekleyen kültürel inançlar, Ortodoks biyolojik tıpta ve genel olarak liberal ideolojinin atomistik bireyciliğinde tanımlanan eşdeğer kavramlardan oldukça farklı bir *anlam taşır*. Ancak bu uygulamalar ve bağlı oldukları sağlık felsefesinin özel biçimi, genel ideolojiye karşı bağışıklığı bulunan toplumsal bir boşlukta evrimleşmemiştir.

Beden-akıl-ruhun verimli denge durumu biçimindeki holist tablosu, birçok bakımdan, sorunlu Keynesçi liberal sosyal demokrasiyi son 20 yılda geri plana itmiş olan serbest piyasa ekonomisinin kendi kendini düzenleyen "doğal" organizma ideolojisini yansıtma ya da ifade etme eğilimindedir. "Dışsal" devletçi çözümlerin bürokratik teknolojisindeki mantık "kusurları" refah evini yıkmıştır; şimdi, tüm sorumluluk daha "doğal" bireycilik ekonomisine düşmektedir. Bu görüşü kabul ettirmek için, sanırım, Reagan ve Thatcher dönemlerinde gördüğümüzün "homeopatik" ekonominin yeniden canlanışı olduğunu söyleyebiliriz. Bu ekonomide, arz tarafından yatırım ilkesi, bir tür biyolojik geri besleme görevi görmektedir; böylece, bir bütün olarak serbest piyasa sisteminin dinamik sağlığını azar azar harekete geçirmektedir.

Yeni "asi" terapiler bu yakın dönemdeki ideolojik reformasyonu, zıt tedavi usulüne dayalı tıp kurumlarına duyulan yaygın kuşku ve içerlemeden yararlandıkları ölçüde yansıtmaktadırlar. Yalnızca inatçı bir rasyonalist, kişisel değerlere ve özgüvene hitap eden alternatif bir sağlık paradigmasının, son zamanlarda, doğal dünyayla bedensel ve manevi ilişkimizle ilgili bilgeliği ya da sağduyuyu kısmen tanımlayarak halk bilincinin önemli kısmına egemen olduğunu gördüğünde şaşıracaktır. Ancak asiler, genellikle benimsedikleri bireysel sorumluluk felsefesine iliştirilen genel olarak kültüre ilişkin yeni muhafazakâr anlamlara karşı aynı derecede duyarsızdırlar. 1980'lerde, popülizmin muhafazakâr biçimleri, toplumsal iyinin temeli olarak *laissez faire* ilkesinde bireylerin *önemleri olduğu* kavrayışını yıkmada oldukça başarılı oldu.

Alternatif sağlık bakımı hareketini eleştiren kitabı *The Whole*

Truth'da (Tüm Gerçek) Rosalind Coward, bireysel bedende odaklaşan yeni toplumsal felsefelerin indirgeyici etkilerini özetlemektedir:

> Bedene olan bu yeni ilgi günümüz insanlarının toplumdan hoşnutsuzluklarını ifade edebilecekleri ve bu toplumun saldırılarına karşı direnmek için bir şeyler yaptıklarını hissedebilecekleri bir alandır. Kuşkusuz, bu sağlık hareketinde toplumsal eleştiri duygusu o kadar güçlüdür ki, birçok taraftar sessiz bir toplumsal devrimin öncüleri olduklarını ilan etmektedir. Yine de bu toplumsal devrime doğru seyahat, toplumsal ayaklanmaya doğru bir seyahat değil de daha çok bir iç seyahat, bir kişisel dönüşüm seyahatidir. Doğal sağlık arayışı, bireyin hastalık üzerinde kişisel denetim uygulamaya özendirildiği yeni bir ahlak anlayışının odağı olmuştur. Bu denetime giden başlıca rota "değişen bilinç" ve değişen yaşam tarzıdır. Değişen bilincin bu şekilde vurgulanmasıyla birlikte, dinsel ahlakla ilişkili tüm fantezi ve kestirimler, bütünlük fantezileri, entegrasyon fantezileri ve yaşamlarındaki iyi ya da kötü her şeyin kaynağı olan birey fantezileri ortaya çıkmıştır. Ve bu fantezilerle birlikte, değişikliklerin gerçekleşmesinde bireysel irade gücünün rolünü vurgulayan "hümanist psikoterapi" sanayisi mantar gibi bitmiştir.[32]

Coward daha da ileri giderek sağlığın, bedensel gerçek ve içsel

32. Rosalind Coward, *The Whole Truth: The Myth of Alternative Health*, s. 197-198. Coward'ın keskin çözümlemesi, holist harekete benim eleştirimden daha az hoşgörülüdür. Yeni Çağ uygulamalarının sunduğu kültürel ya da simgesel *alternatiflere* siyasal bir değer atfetmeye genelde pek istekli değildir.

Ayrıca, Coward'ın kitabı esas olarak İngiltere'deki hareketi ele almaktadır. İngiltere ve Kuzey Amerika'daki hareketler arasında yapılacak herhangi bir karşılaştırmanın farklı ulusal etmen ve etkileri ele alması gerekir. Kuzey Amerika'daki hareket açısından, ilk olarak Amerikan Tıp Birliği gibi dehşetengiz bir iktisadi güce sahip bir meslek kuruluşunu (ABD'de, askeriyeden sonra en çok ödenek alan kuruluştur); ikinci olarak, kültürde "kocakarı ilaçları" girişimciliğinin tarihsel rolünü ve üçüncü olarak, belirli zamanlarda toplumsal hareketler üzerinde güçlü bir siyasal baskı uygulayan, Kuzey Amerikan dinsel kültüründeki yeniden canlanmacılık, binyılcılık ve ütopyacı öğeleri ele almalıdır. İngiltere'deki harekete gelince ele alması gerekenler şunlardır: Refah devletinin hegemonyacı varlığı ve böyle bir sistem tarafından paternalist tarzda benimsenen tüm toplumsal işlevler ve aristokrasinin genelde modernlikten hoşnutsuzluğuyla güçlenen, kraliyet ailesinin halkı da etkileyen homeopatik tıptan memnuniyetinin tarihi. Tarihsel açıdan, İngiliz doğa kültürünün, Kuzey Amerika'daki popülist benzerlerinden daha toplumsal katmanlı olduğunun varsayılması temelsiz olmayabilir.

özün ayrıcalıklı konusu olarak cinselliğin yerini aldığını öne sürmektedir. Sağlık, iktidarın hegemonyacı muhalefetini yürütmesinde yeni ahlak kategorisi haline gelmiştir. Kötü sağlık, yakın zamanlara kadar bastırılmış cinselliğe atfedilen ahlaksal zayıflık belirtisidir. Coward'ın belirttiği gibi bu yeni iyi sağlık doktrini, özarınmaya duyulan ateşli gereksinimin tatmin olmamış biçimde yeniden ortaya çıktığı kurtuluş doktrinindeki Hıristiyan dualist öğelerin birçoğunu yeniden kullanır. Her türlü dış kirlenmeye karşı bağışık, temizlenmiş, arınmış bedenin sürekli ve paranoyakça bakımı karantina, doğal seleksiyon ve toplumsal ırk ayrımcılığı siyasetlerinin tarihsel barbarlığıyla yüklü toplumsal bir felsefeyi besleme eğilimindedir.

"Cinselliğin" yerini "sağlığın" almasına ilişkin benzer bir argüman, alternatif terapiler tarafından kavrandığı biçimiyle bedenin metafizik holizmine yöneltilebilir. Holist beden, örneğin psikanaliz yönelimli yapısalcılık sonrası düşüncenin tercih ettiği parçalanmış bedene pek az benzerlik gösterir. Oysa her iki felsefe de benmerkezci Kartezyen hümanist geleneği aynı ölçüde eleştirmektedir. Yapısalcılık sonrası bedenin, bilinçaltının bozucu etkisiyle zedelenmiş yaşamına karşılık, sağlıklı Yeni Çağ bedeni, global/göksel bedenin kendi doğal frekanslarıyla daha yüksek bir düzlemde tını veren, akıcı bir deverana sahip, verimli bir enerji sistemidir. Bedensel doğanın Freud sonrası açıklaması, sosyalizasyon öykülerinden ayrılmaz psikoseksüel tarihin sorunlu, olumsal öyküsünü içeren bir açıklamadır. Buna karşılık, Yeni Çağ bedeni "doğanın yöntemleriyle" aynı doğrultuda olduğu ölçüde, tarih dışıdır; bu nedenle bağışıktır ve toplumsal bir yapı olarak herhangi bir "doğa" kavrayışına kesinlikle muhaliftir. Tarihe yapılan atıflar genellikle kozmik ya da mitolojik tarihe yapılan, belirli bir zamana ait olmayan atıflardır.

Bu bakımdan, "doğal"ın Yeni Çağ'cı savunucuları, –doğa olarak– kadın hakkındaki belli radikal feminist ve ekofeminist düşüncelerle biraz olsun yakınlaşmışlardır. Sağlık ve bedenle ilgili mahrem bilgilerin geleneksel saklayıcıları olan kadınlar, Yeni Çağ taraftarlarının önde gelenleridir. Bu feminist felsefenin en popüler Yeni Çağ'cı temsilcisi Lynn Andrews'tur. *Medicine Woman*, *Windhouse Woman* ve *Star Woman* gibi ruhsal macera ro-

manlarının best-seller yazarı Lynn Andrews'un Şamanlığa kabul seminerleri ("Into the Crystal Dreamtime") ülke genelinde binlerce kişiyi çekmektedir:

> Yaşamımı, rahibelik sistemi içinde yer almış antik çağ kadınlarının deneyimleri hakkında yazmaya adamış durumdayım. Eserim, asli akıl ve beyaz ırk bilinci arasında bir köprü haline gelmekle ilgilidir; –Beyazlar, Siyahlar, Kızılderililer, Asyalılar, hepimiz mekanikleşmiş, materyalist toplumun parçaları haline gelmiş durumdayız– biz insanlar, toprak ana ve doğa anlayışımızı yitirdik. Ruhumuzun o el değmemişliğini yitirdik. Eserim, bizim bu anaya, günümüzde bu gezegende yokluğunu çektiğimiz feminen bilince, yani toprak anaya götürülüşümüzle ilgilidir.

Andrews'un kitapları, Carlos Castaneda tarafından popülerleştirilen "büyülü otobiyografinin" kadın versiyonudur ve medyum Arap safkanlarının uygun teknolojisi tarafından yardım edilen ve cesaret verilen, egzotik yerlerdeki egzotik Harlequin benzeri maceralar için romantik, yeni sömürgeci birer araçtır. Bu kadın yazı türünün ayakları daha bir yere basan versiyonuna, adı halkın gözünde Yeni Çağ bilinciyle hemen hemen özdeş olan Shirley MacLaine'in best-seller otobiyografilerinde rastlanır.

E. TOPLUMSAL OLMAYAN DOĞA

"Doğa"nın insan davranışının nihai hakemi olduğu görüşü psikoteknolojilerin tümü açısından oldukça merkezi bir nitelik taşımaktadır. Metafizik olmayan sağlık yardımından bir örnek vermek üzere, "modern tuvaletin" eleştirisinde sunulan bazı argümanları aktaracağım. Bu eleştiriler, San Diego'daki Welles Enterprises tarafından imal edilen "Welles Basamağı"nın promosyonuyla ilgili yazılara eşlik ediyordu. İnsanların tuvalette otururken çömelme pozisyonuna gelmelerini sağlayan basit tasarımlı bir kaide ya da tabure olan Welles Basamağı, doğadan esinlenilerek hazırlanmış: "İnsanlar çömelmeye eğilimlidir. Tarih boyunca da çömelmişlerdir. Bu duruş sayesinde, biz sıkıştırdıkça

karın duvarı ve bağırsaklar desteklenir. Doğanın yöntemi budur." İmalatçı, "tam çıkamama", bağırsak düğümlenmesi ve dışkı çıkaramama, kana toksin karışması, basur, varisli damar, hastalıklı kolon ve bedenleri iyileştirmeyi vaat etmektedir. Tüm bu iddialar, doğrudan doğruya, özellikle kolonun temizliğinin başlıca referans noktası olduğu, akıcı bir deverana sahip bir beden sistemine ilişkin holist modele yanıt vermektedir.

"Porselen Tacın Gizli Suçu" başlığını taşıyan, Dr. Welles'in kaleme aldığı teknik bir makalede, yazar, hazmedilen yiyeceklerin küçük bağırsaktan büyük bağırsağa akışını düzenleyen "ileum kapacığı" buluşunu açıklamaktadır. Makalenin (araştırma bulgularına dayalı rapor) ortasında Dr. Welles şunu belirtir: "Hastalarımda fazlasıyla yaygın olan, ileum kapacığının çalışmamasının nedeni olarak Batı tipi tuvaletten kuşkulanmaya başladım." "Batı" yaftası, holist sağlık topluluğu için neredeyse şeytanın bir işaretidir; holistler, bizi Batı teknolojisinden yararlananlar yerine bu teknolojinin kurbanları olarak görür. Dr. Welles'in makalesinin devamında, neredeyse kaçınılmaz olarak, eski, çömelen (Batılı olmayan) uygarlıkların bilgeliğine atıfta bulunulmakta ve makale, Dr. Welles'in araştırma bulgularının ayrıntılarıyla noktalanmaktadır.

Sindirim sistemi konusunda uzman değilim ve bu nedenle Dr. Welles'in tıbbi teorilerinin doğruluğuna ilişkin görüş belirtemem. Ancak onun çözümlemesinde kesin olarak neyin eksik olduğunu belirtebilirim: Lekesiz beyaz porselen tuvaletin geliştirildiği tarihsel ya da ideolojik koşulların tanımı. Oysa bu tuvaletin geliştirilmesiyle çömelen toplumlarla çömelmeyenler arasına sınır çekilmesi ve böylece, dışkıyla ilişkili emeğin uluslararası bir bölünmesinin yaratılması amaçlanmıştı.[33] Bu bölünmenin izleri

33. Witold Rybczynski şunu belirtmektedir: "Yemek kaplarındaki farklılıklar gibi oturma pozisyonundaki farklılıklar da dünyayı.. siyasal sınırlar kadar derinden bölmektedir: Yüksek oturanlar (Batı dünyası olarak adlandırılanlar) ve çömelenler (diğer herkes). Her ne kadar iki tarafı ayıran bir demir perde yoksa da her iki taraf da diğerinin oturma biçiminden rahatsızdır... Neden belirli bazı kültürler yüksek oturma duruşunu benimsemiş, diğerleri ise bunu benimsememiştir? Görünürde çok basit olan bu soruya tatmin edici bir yanıt yok gibidir. Soğuk döşemeye işlevsel bir yanıt olarak mobilyanın geliştirilmesi bu konuda bir ipucu olabilir; nitekim çömelmeyi benimseyenlerin çoğunun tropik bölgelerde yaşamakta olduğu doğrudur. Ancak, oturma amaçlı mobilyayı geliştiren

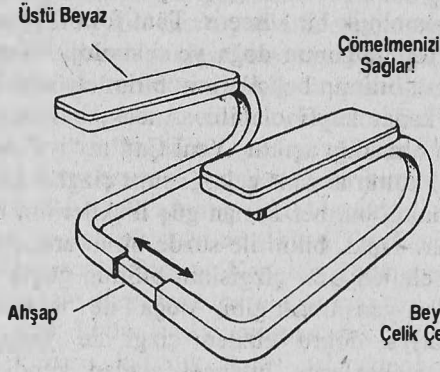
Kuzey/Güney boyunca ve iç sınıf hatları boyunca katmanlaşmış Avrupa kültürlerinde hâlâ açıkça belirgindir. Ayrıca, sömürgecilik dönemi sonrası kültürlerde, ithal Batı tuvalet teknolojisi, çömelme teknolojisi üzerinde anlaşılmaz bir egemenliğe sahiptir. Welles'in bu konudaki gözlemi şudur: Her ne kadar modern tuvalet "yerleşik Batılı insana çok uygun idiyse de" yaratılmasında "insan bedeninin anatomisi hiç göz önüne alınmamıştı". Anatomiye ilişkin ikinci noktayla ilgili olarak yine belirtiyorum, Dr. Welles'in ortaya attıklarının doğru olup olmadığını söylemeye ehliyetli değilim. Ancak ilk nokta, Batılı insanın "dikine" yerleşikliği sorununu tüm ahlaksal ve ırksal üstünlük imalarıyla birlikte çözümsüz bırakmaktadır. Dr. Welles'in ahlaksal açıdan öfke duyınasına karşın teknolojiler nadiren insan işlevselliği, anatomik işlevsellik düşünülerek geliştirilmektedir. Teknolojilerin mimarisi, belirli bir tarihsel anda belirli bir kültürle var olan, son derece toplumsallaşmış ve siyasallaşmış değerleri temsil eder. "Doğru" ya da "doğal" insan duruşuyla ilgili bu oldukça teknolojik kavramın kendisi, benimsenebilecek evrensel hiçbir norma sahip olmayan, kültürel bakımdan göreceli bir düşüncedir.

Kuşkusuz Dr. Welles gibi tıp alanındaki bir girişimcinin, kısa makalesinde "Batı tuvaleti"nin toplumsal tarihini ele almasını beklememiz için hiçbir mantıklı ölçüt yoktur; oysa bu tarihe atıfta bulunmanın "Batı" teknolojisinin genel eleştirisine katkıda bulunabileceği düşünülebilirdi. Ayrıca, böyle bir atıf bu eleştiriye, onu "doğanın yöntemi"ne başvurmaya dayalı bir eleştirinin yörüngesinden çıkaracak bir boyut katardı. Doğanın yöntemi toplumsal yönü kapsamaz; kapsamış olsaydı holist düşüncenin dayandığı felsefi muhalefet çökerdi. Doğanın otoritesi, bilim ve teknolojinin böyle bir eleştirisine dayanıyor olsaydı, doğanın kendi "teknolojileri" aynı incelemeye tabi olabilirdi ve bu incelemeyle kendi ideolojik temelleri açığa çıkardı. Bu bakımdan, alternatif holist doğa kavramı, modern bilimin kendi toplumsal maliyetlerinin "gizli suçlarını" gizlemek yönündeki umutsuz çabalarını yansıtır.

Mezopotamyalılar, Mısırlılar ve eski Yunanlıların tümü de sıcak iklimlerdeydiler." *Home: A Short History of an Idea* (New York: Viking 1986) s. 78-79. Ne yazık ki, Rybczynski yorumlarını, sağlıkla ilgili düzenlemeler açısından dünyadaki kültürel bölünmelere kadar genişletmemektedir.

Welles Basamağı

PATENT BEKLENİYOR

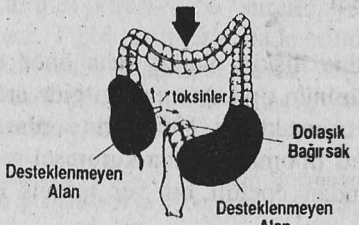

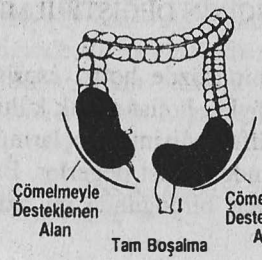

Modern tuvalet büyük bir hataydı. Yere oturduğumuzda karın duvarı ve bağırsağı desteksiz bırakır. (Aşağıdaki resimdeki koyu renkli bölgeye bakın).

İnsanların yapısı çömelmeye uygundu. Tarih boyunca çömeldiler. Bu duruş biçimiyle yere oturunca, karın duvarı ve bağırsak desteklenir. Bu doğanın yöntemidir.

Son çözümlemede, "doğa" ve "teknoloji" arasındaki holist karşıtlığın hemen hiçbir temeli yoktur. Teknolojiler, şu ya da bu biçimde toplumsal organizasyon süreçleridir ve şifacının bir hastanın bedeni üzerinde dolaşan kutsal elleri de *Catscan* ya da elektroensefalografi makineleri gibi dışsal donanımın şeytani kullanımı kadar teknolojik bir süreçtir. Tüm felsefi tutarlılığına karşın Yeni Çağ topluluğunun doğa ve teknoloji kategorilerine *sınırlar* dayatması, bilimin bekçilerinin bilimle sözde bilim arasına sınır çekmesi kadar keyfi olabilir. Ancak, burada "keyfi" sözcüğünün doğru olmadığı açıktır. Yeni Çağ'ın "iyi" holist doğa ile "kötü" bilimsel kültür arasına çektiği sınır çizgisi, keyfi olmaktan çok uzaktır; çünkü, bu, her zaman güç ilişkilerinin belirli bir durumunu yansıtır. Tıpkı, bilim ile sözde bilim arasında, yukarıdan aşağıya doğru çizilen sınır çizgisinin bilimin güçlü kurumlarının kazandığı hakları yansıtması gibi, "doğa" ile "teknoloji" arasında aşağıdan yukarıya doğru çizilen çizgi de yetkisizleştirilmiş, uzman olmayan kişilerin, bilimsel açıdan kendi kendini yetiştirmiş kişilerin ve teknolojik açıdan özgür kişilerin, (ya da bunlara her ne ad verirseniz) ne kadar dolaylı ve paranoyak olursa olsun, teknolojizme yönelik eleştirilerini ifade etmektedir.

Yeni Çağ holist düşüncesinin bağımsız etik ya da siyasetine karşı soyut bir tartışmaya dikkatle yaklaşınamın nedeni işte budur. Metafiziğin alanına girdiğinde bile, bu etik anlayışın anlamı her zaman *yapısal olarak* değerlendirilmelidir; çünkü, bu anlam, yerel ve genel siyasal bağlam –bu durumda, Yeni Çağ metafiziğinin, Batı teknokrasisinin gelişiminin belirli bir anında bilimsel Ortodoks düşüncenin egemen kesinliğine meydan okuması– arasındaki ilişki tarafından belirlenmektedir.

F. DİŞÇİNİN DEĞİŞTİRİLMESİ

Dişçinin sözde holist esprisine ilişkin olarak daha önce anlattığım öykü, holist sağlık kültürünün tıp kurumuna gitgide artan ölçüde nüfuz edişinin ipuçlarını taşımaktadır. 1980'lerin sonlarına gelindiğinde, holist değerler, Batı tıbbının başlıca kurumsal merkezlerinden birçoğunda en azından önemli bir yer tutmuş du-

rumdaydı. Birçok şifacı açısından bu gelişme, şimdiye kadar kurumsallaşmamış özgürlüğünün keyfini çıkarmış bir azınlık kültürünün yutuluşunu haber veren, ölümcül bir gelişmedir. Biyolojik tıbbın mekanik temellerine yönelik yarı profesyonel bir meydan okuma heveslisi diğerleriyse çevreci ve psikotoplumsal tıbbın yanı sıra holist tıpla ilişkili ekstra-somatik etmenlerin, hastalık nedeni konusundaki egemen yaklaşımı dönüştürmesi için daha yakın bir noktada tartışmak zorunda olduklarını görebilirler. Hasta bedenin paradigmaya dayalı tedavisi, çevresel bakımdan "hasta insan" kavramını da içermelidir. Öyleyse, asilerin *alternatif* sağlık modelinin hedef alınmasına ek olarak tam bir kurumsal eleştiri biçiminde daha etkili bir mücadele gerekli olacaktır.

The Second Medical Revolution (İkinci Tıp Devrimi) adlı kitabın yazarları Laurence Foss ve Kenneth Rothenberg'e göre, asi hareketler böyle bir eleştiriyle başa çıkamazlar, çünkü onların modelleri biyolojik tıbbın varsayımlarına çok fazla bağlıdır; alternatif sağlık kuramı, hastalık, tedavi ve nedene ilişkin olarak egemen paradigmayla aynı dili gitgide daha fazla konuşmak zorunda kalmıştır.[34] Toplum kurallarına aykırı klinik başarılar yeterince güçlü değildir; gerekli olan şey, farklı felsefi öncüllere dayalı yeni bir açıklayıcı çerçevedir. Foss ve Rothenberg, kuantum fiziğinde, tersinir olmayan (*irreversible*) termodinamikte ve enformasyon kuramında, bedenin, hem pozitif hem negatif çevresel geri beslemeye açık, kendi kendini düzenleyen bir sistem olarak görüldüğü, gelişmelere dayanan postmodern bilimsel ilkelerden yararlanan yeni bir temel paradigma –"bilgisel tıp"– öner-mektedirler. Bir dış uyarımın sonucu olan eylem, bu uyarının sistemin tek bir parçası üzerindeki etkisiyle yalnızca dolaylı olarak bağlantılıdır; daha doğrusu, bu eylem, sistem içindeki tüm ilişkiler örgüsündeki karşılıklı etkileşimin sonucudur. Ortam içinde kendi kendini ayıran bir sistem olarak görülen hastanın tüm biyokültürel kimliği bu suretle yerel çevresel uyarımlardan etkilenir. Tıbbi terimlerle ifade edildiğinde, Ross ve Rothenberg'in paradigmasının anlamı şudur: Biyolojik tıbbın hastalık tedavisi, çevresel tıbbın toplum tedavisi ve holist tıbbın hasta tedavisiyle bir arada görülmelidir.

34. Laurence Foss ve Kenneth Rothenberg, *The Second Medical Revolution: From Biomedicine to Infomedicine* (Boston: Shambhala, 1988).

Bu, doğaya ait holist kavrayışların, egemen rasyonalist modelle mücadelede rasyonel biçimde kullanılmasına bir örnektir. Başka bir cephede, kuantum devriminin bilimin doğaya ilişkin eski, kesin görüşlerine yaptığı gevşetici etki; rasyonalizmin, rasyonel olmayanı dışlama çabalarını bulandırmıştır. Sonuçta, metafiziğin savunucuları, son yıllarda şu soruyu sorarken önceki yüzyıllara oranla daha meşru bir konum elde etmişlerdir: Niçin bilim, nesne dünyasına ilişkin organize bir bilgi biçimi olarak dünyanın daha kapsamlı görünen metafizik açıklamalarından daha iyidir? Ya da başka bir deyişle milyonlarca insan tarafından ciddiye alınan metafizik kuram ve açıklamalar, "bilim adamı" denilen ve güç sahibi insanlardan oluşan küçük bir grup tarafından nasıl ihmal edilip dışlanabilir? "Sahte bilimlerin" korkunç popülerliğini açıklamaktansa bu soruları yanıtlamak belki de daha kolaydır. Popülerlik sorununu ele almak için, ancak ve ancak profesyonel bilim adamlarının bilimle "uğraşabileceği", başkalarının, özellikle toplumsal açıdan güçsüz olanlarınsa sadece katılabileceği kültürel uygulamaların toplumcu çekiciliğine işaret ederek işe başlamak gerekmektedir. Ayrıca, toplumsal yaşamlarının çevrelerinde, otorite tarafından sürekli engel olunan ve bunun sonucunda, sağduyunun resmi versiyonu tarafından yasadışı ilan edilen ya da yasaklanan ötekiliğin tamamlanması ve kabul edilmesi için duyulan büyük özleme çevrilen, halkın özsaygı gereksiniminin de bir açıklaması yapılmalıdır. Bu durumda, yalnızca bilimsel otoritenin yeni metafizik eleştirisi değil, aynı zamanda taraftarlarını pasif öznelere dönüştüren kurumsallaşmış dinin otoritesinin reddi de göz önüne alınmalıdır. Ve bütün bunlar, yalnızca bir başlangıç olacaktır.

Birinci soru dizisinin yanıtı, bir güç söylemi olarak bilimin statüsünde yatmaktadır. Bu noktada işe, Bruno Latour'un, "irrasyonelliğin" her zaman için birisinin ortalıktan çekilmesini isteyen birisi tarafından yapılan bir suçlama olduğu şeklindeki gözleminden başlanabilir. Bu gözlemin sonuçları, kendi Haçlı Seferleri'ni, karanlık çağların yeniden dirilişine karşı ilk ve son savunma olarak gören, diyelim, CSICOP'un irrasyonelliğe karşı yürüttüğü kutsal savaşın ötesine geçer. Latour'un eseri, teknolojinin geliştirildiği, daha sonra da yalnızca son anda, bilim adına meş-

rulaştırıldığı, birçok farklı aktörü içeren olumsal toplum koşullarının ve kandırma süreçlerinin eksiksiz bir tarihini gözler önüne sermektedir. Latour'un "oluşum halindeki bilime" ilişkin karmaşık çözümlemesi, bizi bilimsel rasyonelliğin sağlamlığına ilişkin soyut tartışmalardan uzaklaştırır ve karmakarışık toplumsal ilişkiler dünyasına götürür. Bu dünyadaysa "bilim" ve "teknoloji" gibi istikrarlı terimlerle tanıdığımız şeyler aslında, uğrunda durmaksızın mücadele edilen, kurumların gücünün yol açtığı sonuçlar, retoriğin savaş alanı, kuramlara otorite kazandırmak için girişilen taraftar kazanma çabaları, katı ya da yumuşak "gerçeklerin" belirsizliği, sermayenin ve teknik kaynakların yerel olarak kullanılabilir niteliği, laboratuvar siyasetinin kaprisleri ve teorik formalizmin etnosentrizmidir:

> [Bilim ve teknoloji] hayal gücümüzün bir uydurmasıdır ya da daha doğrusu, gerçekleri üretmenin tüm sorumluluğunu mutlu birkaç kişiye atfetmenin *sonucudur*... "Bilim ve teknoloji" nosyonunu benimsemek; sorumlulukları belirlemek, dışarıda kalanların çalışmalarını dışlamak ve birkaç önderi muhafaza etmek üzere birkaç bilim adamının hazırladığı bir paketi kabul etmektir.[35]

"Bilim", rakipleri dışarıda tutmaya çalışan, retorik sanatında usta, herkesin güvendiği birkaç uzmanın seçtiği sözcüklerle sınırlı değildir. Bilim, aynı zamanda, önermeleri güçlü çıkarlara uyumlu kılmak üzere manevra ve konumlamaya yönelik karmaşık bir çabanın da bir sonucudur. İşte bu, yukarıda Foss ve Rothenberg'in tartıştıkları türden, paradigmaların yeniden tanımlanmasına yönelik temele ilişkin argümanların, yalnızca felsefi zeminde yürütüldüklerinde oldukça zayıf kalışının da nedenidir. Bu argümanları desteklemek için pahalı laboratuvarlara ve araştırma hastanelerine, sigorta şirketlerinin suç ortaklığına ve daha çok da altyapı desteğine gereksinim vardır. Bu nedenle felsefi argümanlar da kendileri yukarıda açıklanan türden aynı mücadele yöntemleriyle meşruluk kazanmış bilimsel kuramlara dayanırlar. Holizmin doğaya yaklaşımı daha da zayıftır. Latour'un da işaret

35. Bruno Latour, *Science in Action: How to Follow Scientists and Engineers Through Society* (Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1987), s. 174.

ettiği gibi "doğa"nın kendisi tartışma konusu edildiğinde, mücadelede hakemlik yapması için artık, bir daha ona başvurulamaz.

Yapısalcılık sonrası kültür kuramını bilen bilgili biri için Latour'un gözlemleri fazlasıyla bildik gelecektir. Eleştirel kuramın uzmanları, yetkili eleştirmenlerin adlarını ve bunların bağlı olduğu kuramları sağlayacak seçkin kurumların gücünün yanı sıra bitmez tükenmez bir imleyici metinler zincirine itibar ederler. Günümüzde, kültürel eleştirmen açısından, "kültür" ya da "değer"e yapılan atıflar, bilim adamı açısından "doğa" ya da "nesnelliğe" yapılan atıflardan, daha az tarafsız olmadığı gibi her bir parçası da bir o kadar kuşkuludur. Bilimsel ve teknik makaleler, edebiyat kuramcılarının doğal olarak çözmeyi öğrendiği bildik anlatılarla doludur. Kuramsal olarak, ister dilsel (bilimsel makale), ister matematiksel (grafik), isterse teknolojik (mikroskop ya da bilgisayarda model kurma) olsun hiçbir ortam, anlamın ya da olguların iletimi için saydam, nesnel bir araç oluşturmaz.

Ancak bu eleştiriden kaynaklanan görecelikte huzur bulamayız. Bu, kendi profesyonel otoritelerinin gücünün gizemini ortadan kaldıracak kültürel sermayeye sahip profesyonel bilim ya da kültür eleştirmenlerine özgü bir perspektiftir. Latour'un, hakiki bilimsel *bilgi* ile bilimin sözde bilimsel *inanç* olarak belirttiği şey arasındaki büyük bölünme dediği sorun, siyasal açıdan kültürel eleştirmenlerin popüler kültür ve azınlık kültürü konusundaki meşruiyet mücadeleleri kadar önemlidir; bu mücadeleler (ne denli açık yüreklilikle olursa olsun) genellikle bu kültürlerde temsil edilenler ve bu kültürlerin temsil ettikleri adına yapılmıştır. Daha önce belirttiğim gibi sınır çizgisinin çekilmesi oyunu, farklı inançları ya da bilgi iddiaları olan iki kültürün, paylaşabilecekleri herhangi bir ortak zeminde birbirlerine söyleyecek fazla bir şeyleri olmadığının bir göstergesinden ibaret değildir. Kültürel iktidarın önemli bir bölümü, bu bölünme (egemen bir kültürün boyun eğen bir kültür üzerindeki iktidarı) çevresinde harekete geçer ve çok sayıda insanın yaşamı, Büyük Bölünme'yi barındıran bölgede geçer.

Bölünmenin genel özelliği, bir yanda evrensel gerçek olarak görülen bilgi iddialarının, diğer yanda da kültürel bakımdan özgül olarak görülen yerel inançların bulunmasıdır. Bu bölünmenin et-

nosentrizmi, "geleneksel" kültürlere ilişkin halk bilimlerine uygulandığında ve Batı'nın zararlı bilimsel emperyalizmine ilişkin öykünün bir parçası haline geldiğinde, açık seçik bir biçimde görülür. Ancak ileri teknolojik bir toplumun gündelik yaşamındaki rasyonelliğin sınırlarını denetlemeye hizmet eden, dışlayıcı diller, davranışlar ve yargıların oluşturduğu korkunç sistem bundan daha az önyargılı değildir. Sermaye öncelikli bir bilimsel topluluk içindeki taraftar kazanma ağlarını ve sorumluluk yollarını araştıran uygulamalı sosyolojik çözümleme (Latour örneğindeki gibi), bu denetim işine bağımlı güç çevrelerinin çıkarlarının açığa vurulmasına katkıda bulunabilir. Bu denetimin, uzman olmayan kişilerin gündelik yaşamında nasıl ifade edildiğini ve nasıl işlediğini görmek için daha derin ve daha karmaşık bir kültürel eleştiri gereklidir. Bu tür incelemeler, sosyolojinin tökezlediği çelişkili kişisel değer sistemlerinin anlamını kavramak için gereklidir.

Kültürel aydınlar gibi bilim adamları da yaşamlarını, bilimin popüler sunumlarının rasyonelliğini yargılamakta uzmanların otoritesine *hem saygı duyan hem de kızan* uzman olmayan kişilerle paylaşmak zorundadırlar. Medyanın bilimi popülerleştiren bir sözcü olarak gördüğü Carl Sagan'ın da içinde olduğu bu pek az sayıdaki bilim adamı; bilim, uzman olmayan bir topluluğa uygun biçimde açıklanabildiğinde, "sözde bilim" diye bir şeyin kalmayacağı inancıyla konuşmaktadırlar. "İyi" bilimin "kötü" bilim tarafından kovulduğu, bilime özgü bir Gresham Yasası yoktur. Aynı şekilde, yüksek kültürün savunucuları, "insanlar için iyi olan" bir kültürel diyetin, "değersiz" kültüre duyulan açlığı gidereceğini öne sürmekteydiler.[36] Bu tutumun oldukça safça olmasının nedeni, yalnızca, gerçek bilimsel bilginin ideolojiden bağımsız olduğunu varsayması değil, aynı zamanda, bir bilgi topluluğuna ait iddiaların, yaşam destek mekanizmalarından (yaşamı sürdürmede kullanılan tüpler, gıdalar, damlalıklar ve ara-

36. Sagan, sözde bilime karşı yapılan kutsal savaşı bilimin her seferinde kazanacağına inanmaktadır, çünkü "bu terimin anlamı nereye kadar uzanırsa uzansın, bilimin ayrıca bir erdemi vardır ve bu azımsanacak bir erdem değil, gerçek olmanın erdemidir". "The Burden of Skepticism", *Not Necessarily the New Age,* der. Robert Basil (Buffalo: Prometheus Books, 1988), s. 372.

birimler gibi meşru uzmanlığın bağlamını oluşturan bir dizi aygıt) çıkarıldıkları zaman bile aynı bağlam dışı anlamı taşımaya devam edeceklerini varsaymasıdır.

CSICOP'nin "Aklın Övgüsü" ödülünü alırken Carl Sagan'ın yaptığı konuşmanın giriş bölümüne bakın:

> Kuşkuculuk nedir? Çok da gizil anlamlar taşıyan bir şey değil. Onunla her gün karşılaşıyoruz. Kullanılmış bir araba alırken eğer bir parça aklımız varsa; kuşkuculuk gücümüzün birazını kullanırız -eğitimimizden bize kalan ne varsa... Kullanılmış araba satın alırken düşük düzeyde bir kişiler arası iletişim olur ve hiç kimse bunun özellikle hoş bir karşılaşma olduğunu öne süremez. Ancak bunun önemli bir nedeni vardır; asgari düzeyde bir kuşkuculuk göstermezseniz, engel olunamayacak bir safdilliğiniz varsa bunun bedelini ileride mutlaka ödersiniz. İşte o zaman, daha önce kuşkuculuk eğitimine yatırım yapmış olmayı dilersiniz. Bunu anlamak için dört yıl üniversitede okumak gerekmez. Bunu herkes anlar.[37]

Carl Sagan'ın kuşkuculuğun anlaşılamayacak derecede karmaşık bir şey olmadığı şeklindeki ısrarına karşın, burada temel aldığı değer yargılarının tümü şu ya da bu biçimde kültürel sermaye birikimi düzenine atıfta bulunmaktadır: "Kuşkuculuk gücümüzün geriye kalanı- eğitimimizden bize kalan ne varsa", "dört yıl üniversitede okumak" ve ileride karşılığını göreceğiniz bir eğitime "yatırım" yapmaya ilişkin egemen retorik. Konuşmasının başlığı olan "Kuşkuculuğun Yükümlülüğü" daha da anlamlıdır, çünkü, "beyaz adamın yükümlülüğü" (bu durumda, bilim adamının, başkaları adına kuşkuculuğu uygulama yükümlülüğü), uzmanın yükümlülüğü versiyonuna atıfta bulunmaktadır. Carl Sagan'ın konuşması, uzmanların "rasyonelliğinin"; geniş, uzman olmayan bir seyirci kitlesine hitap ederken kendi bağlamını nasıl izlediğine iyi bir örnektir.

Yeni Çağ kültürünün çelişkileri, bu durumun dar görüşlülüğüne ilişkin başka bir perspektif sunmaktadır. Ortodoks görüşün Yeni Çağ uygulamalarına çamur atmasının nedeninin, büyük ölçüde, bilim ve teknoloji hakkındaki alternatif görüşlere dayalı bir

37, Sagan, "The Burden of Skepticism", s. 361.

kültür olarak başlangıçta kendi otoritesini küstahça ilan eden, temelinde uzman olmayanların oluşturduğu bir gruba yanıt vermek olduğu açıktır. Meşru bilim adamları, Yeni Çağ'cıların, bir yandan "bilimsel topluluğun otorite kazanmasını sağlayan kurallara uymayı reddederken"[38] özellikle Nobel Ödülü sahipleri gibi meşru otoritelerin adlarına korkakça atıfta bulunarak "otorite transferinde" bulunma eğilimine ateş püskürmektedirler. Dolayısıyla Yeni Çağ bilimi, kurulu otoritenin gazabını üzerine çektiği gösterilebildiğinde izleyicisine daha da çekici gelen zevkli bir pastişte* yeniden bir araya getirilen, otoriteden yürütülmüş hak iddialarının dolaylı bir biçimidir. Uzmanların "mülkünün" bu tür bir korsanlıkla çalınması, kuşkusuz, otoriteye karşı popülizm tarafından onaylanmaktadır. Ancak ne kadar sahte bir tavırla olursa olsun, bu çalıntı bilim biçiminin, bir yandan meşru otoritelerin himayesine kızan, aynı zamanda da daha ünlü popüler bilim anlatılarında sunulandan daha yüksek bir "sağduyu" versiyonunu hak ettiğini düşünen bir seyirci kitlesi için "ortak bir anlam" oluşturma girişimi olarak nasıl oluşturulduğunu görmek önemlidir.

Daha da iğneleyici olan yanıt, bilimsel otoriteye Yeni Çağ'ın yönelttiği saldırıda kolektivist, gizli faşist bir komplo gören Maureen O'Hara gibi hümanist psikologların (Yeni Çağ düşüncesinin önemli ölçüde girmiş olduğu bir alanda) verdiği yanıttır.[39] Bu, Marilyn Ferguson'un herkesçe kabul görmüş 1980 tarihli kitabı *The Aquarian Conspiracy*'de ilk olarak sunulan garip fikrine verilmiş oldukça edebi bir yanıttır. Ferguson'un bu kitabı, 1960'ların mücadeleyi sürdüren radikallerinden egemen düzene katılmış kişilere kadar nüfusun geniş bir kesiminin, bilinç siyasetindeki yeni ortak çıkarlarını gerçekleştirmek üzere "komplo" amacıyla bir araya geldiklerini ilan etmekteydi. O'Hara'nın görüşü de toplumsal bileşimi ne kadar farklı olursa olsun, önemli bü-

38. Maureen O'Hara, "Of Myths and Monkeys", Ted Schults, der., *The Fringes of Reason* (New York: Harmony Books, 1989) s. 184.

* Pastiş: (ing. *Pastiche*) Çeşitli eserleri taklit edip hicvederek yaratılan sanat eseri.

39. Bkz. yukarıda belirtilen O'Hara ve *Not Necessarily the New Age,* s. 145-146'daki "Science, Pseudoscience and Mythmongering"daki O'Hara. O'Hara, psikolojideki davranışçı Ortodoks görüşlere karşı demokratik meydan okuma olarak ortaya çıkan hümanist psikoloji akımının önde gelen adıdır.

yüklükte bir insan kitlesinin, yalnızca kendi kolektif iradelerine dayanarak "tarih yapmak" şöyle dursun, kültürel gerçekliği gerçekten dönüştürebileceği düşüncesine (biçim olarak merkezi devlet gücünün egemenliğini koruyan "anarşi korkusu"na benzer) tepkisel bir yanıttır.

Diğer yandan, O'Hara'nın tepkisi, belirli marjinal Yeni Çağ uygulamaları durumunda (örneğin, binyılcı Uyumlu Yakınlaşmaları başlatma yeteneğine inanç) daha haklı görünebilir. Ama bu bile esas noktayı gözden kaçırmaktadır. Uyumlu Yakınlaşmalar gibi görüşler, siyasal hedef bir yana, felsefi bir hedefi bile gerçekleştirebilecek pragmatik girişimler değillerdir. Bunlar, birçok bakımdan, NASA'nın roket fırlatışının bir ritüele dönüşen toplu seyrine benzeyen, belirli bir topluluğun kültürel isteklerinin, kaçınılmaz olarak ütopyacı nitelikteki ritüel ifadeleridir; bunların ikisi de sunuluşları kendi mantıkları içinde tutarlı kurallar tarafından yönetilen, teatral inanç uygulamalarıdır. NASA'nın roket fırlatışlarının çoğundaki pragmatik "başarı", gerçekte yalnızca, teknik olduğu kadar siyasal araçlarla da kendi tanımladığı başarıları doğrulamakta bilimin kapasitesini sergilemektedir; aslında, Challenger faciasından, mekik programındaki bir dizi başarısızlıktan ve Hubble teleskopu fiyaskosundan sonra bu önerme gitgide daha riskli olmaya başlamıştır. Aynı sebeple, Uyumlu Yakınlaşmanın doğrulanamayan "başarısızlığı", yalnızca, tüm ütopyacı planlarda olduğu gibi, tarihsel bir dönüşüm bekleyen taraftarlarının binyılcılık inancının her zaman "henüz değil"e ertelenmesi gerektiğini doğrulamaktadır (en son tarih, sanırım, 2012 yılı).[40]

40. José Argüelles, kitabı *The Mayan Factor: Path Beyond Technology*'de (Santa Fe: Bear&Co., 1987), eski Maya takviminin 16-17 ağustos tarihinde sona ermesinin, global bilinçte kitlesel bir sıçrama yapacağını, diğer şeylerin yanı sıra 1618'de Descartes'ın *Meditations* adlı yapıtının yayımlanmasıyla başlayan modern rasyonalizmin "yankılanan alan paradigmasını" tersine çevireceğini öne sürmüştü. Bu tarihte, Argüelles, kendine özgü yüksek teknoloji diliyle Yeni Çağ'ın "teknolojinin ötesine geçen yolu"nun zaferine ilişkin kehanette bulunmuştu:

> Gezegenin ivme oranının endeksine göre, teknoloji kuşkusuz kendini dönüştürmüş olacaktır. Senkronizasyon aracılığıyla bu dönüşüm bize, tüm

G. YENİ ÇAĞ SİYASETİ

Bu bölümde artık Yeni Çağ hakkındaki siyasal gözlemlerimden sonuçlar çıkarmanın zamanı geldi. Yeni Çağ'ın bilimsel rasyonelliğe meydan okuyuşunun, ne kadar dönüşmüş olursa olsun, rasyonelliğin meşru yapılarının izlerini taşıdığında ısrar ettiğim gibi, Yeni Çağ hareketinin siyasetini soyut biçimde, topluma ilişkin özerk bir bakış açısına sahip, bağımsız bir platform olarak değerlendirmenin akıllıca olmayacağında da ısrar ediyorum. Yeni Çağ kültüründe bilim ve teknolojiye ilişkin en iyi ve en kötü düşüncelerden bazıları bulunabileceği gibi aynı şey, toplumdaki siyasal düşünceler için de doğrudur. Benim yakın ilişkilerim, Yeni Çağ'ın kültürel uygulamalarına her zaman sıcak bakmayan kültürel ve siyasal topluluklarla olduğu için Yeni Çağ siyasetinin iddialarını, siyasal (çoğunlukla sosyalist) bir duyarlığa hitap ettikleri ölçüde ele alacağım. Bu siyasal duyarlık Yeni Çağ düşüncesine göre çoktan kaybolmuştur, ancak bana göre bu duyarlık konuyla ilgili bir eleştirmeni harekete geçirmeye yetmelidir.

Yeni Çağ'cıların önemli bir bölümü iktisadi bakımdan rahat beyaz ırktan insanlar; önde gelen yayınlardan biri olan *Llewellyn Times*'a göre Yeni Çağ'cıların yüzde 70'i "Kelt" kökenlidir. Ancak düzenli bir sınıf oluşturacak bir kitleden söz edilemez. Yeni Çağ toplantılarını izleyenler, ofis çalışanlarından şirket yöneticilerine ve teknisyenlerden müdürlere kadar çeşitlilik göstermektedir. Yine de önde gelen Yeni Çağ ideologları; tüm Yeni Çağ topluluğunu, global insan dönüşümleri kuramıyla yola çıkan, âdemi-merkezi bir öncü (ve tüm öncüler gibi, insanları geçmişten radikal biçimde kopma davasına yönlendirme arzusuyla dolu) topluluk olarak sunma eğilimindedirler. Ayrıca, yine tüm öncülerde

---

elektromanyetik donanım ve galaktik ışık-beden programlamamızın bizim kendimiz olduğunu gösterecektir. Maya geri geldi, ki o bizim bedenlerimizde olabilecek en iyi ve karmaşık teknolojidir – teknolojinin ötesine geçen yol.

Argüelles'in retoriği –Uyumlu Yakınlaşma, "benzeri görülmemiş senkronizasyon anına geçerken tarihin dalga uyumunun üstel ivmesi" olacaktı– Yeni Çağ retoriğinin yüksek teknolojiye dayalı bilimsel dilleri istismar edişine iyi bir örnektir.

olduğu gibi Aquarius devriminin sorumluluğu da yaratıcı bir azınlıktadır; oysa devrimci bir dönüşüm için koşullar özellikle yeterli sayıda bilinç değişimi geçiren bireyi gerektirmektedir. Ferguson'un belirttiği gibi bu azınlık "siyasal doktrini olmayan bir fesat grubudur. Manifestosu da yoktur. Güç peşinde koşan ve amaçları bu gücü dağıtmak olan komplocular... Reformdan daha geniş, devrimden daha derin olan, yeni bir insanlık gündemi için yapılan bu iyi kalpli komplo tarihteki en hızlı kültürel yeniden saflaşmayı başlatmıştır".[41] Öncü bir grup olarak bunların amaçlarını gerçekleştirme sürecini hızlandırmadaki başarısızlıkları genellikle muhafazakâr, değişiklikten korkan kitlelerde görülen "halkın" değişime direnişi olarak rasyonelleştirilmektedir. Öte yanda, Yeni Çağ taraftarlığı, gönüllülüğe dayanma biçimindeki yerel gelenek tarafından yumuşatılmıştır (gönüllülüğe dayanma, ABD ordusunun son yıllarda bir noktaya kadar başarılı olduğu bir yöntem oldu –"Olabileceğin Her Şey Ol").

Amerikan aşkıncılığının ve yarattığı çeşitli büyük uyanışların tarihine yapılan atıflara karşın, Yeni Çağ'ın dönüşüme ilişkin retoriği büyük ölçüde 1960'ların karşıkültüründen gelir ve eğer Yeni Çağ politikası tarihi diye bir şey varsa onu anlatmaya bu noktadan itibaren başlamak gerekir. Egemen medyada, "1960'lar"la ilgili, Yeni Çağ'ı içeren ve radikalizmin çöküşüyle birlikte karşıkültürel siyasetin özümsenmesi, iyileştirilmesi, metalaştırılması ya da *yuppie*'leştirilmesini anlatan öyküler yer almaktadır. Bu öykülerde, bir zamanlar kültürel itaatsizlikleri özendiren kıtlık sonrası toplum vaatlerinin şimdi *yuppie* açgözlülüğü kültürünü nasıl onayladığı anlatılmaktadır; bireysel haklarda özgürleştirici devrimin özelleştirilmiş bir bencillik kültüne nasıl dönüştüğü anlatılmaktadır; "kişisel olan siyasaldır" şeklindeki feminist düsturun nasıl tersine çevrilerek "siyasal olan kişiseldir" haline geldiği anlatılmaktadır; materyalizmin bohem tarzı reddinin nasıl şirket trans-materyalizminin kabulüne dönüştüğü anlatılmaktadır; Doğu spiritüelliğinin radikal başkalığının Amerikan çalışma ahlakına tam olarak uyumlu hale getirilerek nasıl radikal Protestanlığa imbiklendiği anlatılmaktadır; kişisel dönüşüm or-

41. Ferguson, *The Aquarian Conspiracy*, s.23.

tamının, şirket yüksek teknolojilerine duyulan çılgınca bağlılıktan nasıl evrildiği anlatılmaktadır; işbirliğine dayalı toplum yaşamının kolektivist deneyimlerinin küçük çaplı girişimcilik deneylerine nasıl dönüştüğü anlatılmaktadır; radikal liberalizmin nasıl neoliberalizme dönüştüğü anlatılmaktadır; bilinç yükseltici gruplar kavramının yönetici şirket felsefesi için bir seminer modeline nasıl dönüştüğü anlatılmaktadır; kolektivizme duyulan büyük isteğin, katılımcı demokrasi düşüncesinin bir parodisi olan toplumsal ağ kavramıyla nasıl harmanlandığı anlatılmaktadır; E. F. Schumacher'ın küçük ölçekli ekonomisine duyulan saygının nasıl John Naisbitt'in "megatrend"lerine duyulan isteğe dönüştüğü anlatılmaktadır; Blakeci* masumiyetin toplumsal gizemciliğe nasıl dönüştüğü anlatılmaktadır ve egemen kültürle bağları koparmaya ilişkin imbilimsel (*semiotic*) jestlerin yaşam biçimi pazarlama işiyle nasıl birleştirildiği anlatılmaktadır.

Bu artık bildik bir öyküdür; medya tarafından anlatılmakta ve görüldüğü kadarıyla toplumun geniş kesimleri tarafından en azından kısmen kabul edilmektedir. Bu öykünün yanı sıra aralarında, toplumsal yapıdaki değişikliklerden çok bilinçteki değişikliklerden yana olduğu söylenen kişi olarak beliren Jerry Rubin'in bulunduğu önde gelen Yeni Çağ döneklerinin tanıklığına da yer verilmektedir. Bu öykü, sonuçta kaçınılmaz bir biçimde kapitalizmle barışan bir neslin olgunlaşmasına ilişkin bir öykü olarak sunulmaktadır. Ancak bu öykü, aynı zamanda, kültürel umutsuzluk ve karamsarlık geleneğinin derinleştiği ve bu geleneğin yükünün daha genç nesiller üzerinde fazla ağırlaştığı soldaki güçlü soylu seslerin de gözdesi olmuştur. Sol açısından bu bir çöküş öyküsüdür; kabul edemeyeceğimiz bir öyküdür, çünkü bize kazandırdığı yegâne şey, geçmişi ödüllendirmek ya da 1960'ların "irrasyonelizmi"nin "aşırılıklarını", sonraki on yıllarda kaçınılmaz biçimde bencillik aşırılıklarına yol açan bir çocukluk hastalığı olarak görmek olmuştur; bu da muhafazakâr "Size söylemiştim" öyküsüyle aynı biçimde bir yaklaşımı sergilemektedir. Bu öykünün önerdiği geleneksel panzehirler, sırasıyla şöyledir: Kolektif biçimde canlandırılan nostalji ya da kamu çıkarına saygı

* William Blake: (1757-1827) İngiliz gizemci şair. (ç.n.)

duyan, geleneksel mantığı kahramanca onaylayan, kendi kendini kısıtlamaya yönelik sorumlu ve soylu bir çağrı. 1960'lardan bu yana değişen kültürel manzarada ya da ekoloji, cinsiyet, azınlık hakları ve cinsel tercih konuları çevresinde odaklanan yeni ütopyacı toplumsal hareketlerin yükselişi karşısında her iki panzehir de pek ikna edici olmamaktadır. Her şeyden önce, yeni sol sübjektivizminin ele almaya çalıştığı solcu düşüncenin kusurlarına ikisi de değinmemektedir: Kolektivist düşüncenin, insanların günlük yaşamlarında "özel" ya da kişisel eylemlerin önemini açıklamadaki başarısızlığı ve bunun sonucunda, insanları, bireyci kimliklerini kolektivist bir kimlik uğruna yok etmeye ikna edememeyle birlikte gelen başarısızlık.

Thatcherizm ve Reaganizmin yükselişi, önemli ölçüde, Yeni Sağ'ın, 1960'lardaki siyasal paternalizm bunalımından doğan bireysel sorumluluk yaklaşımına gerici bir biçim kazandırma yetisinin bir sonucudur. Bireysel tüketim ve özerk seçim hakkı gibi yaklaşımlar, katılımcı demokrasi anlayışıyla baskıdan kurtulan bireysel vatandaşlık arzularının yönlendirilmesinde ve denetlenmesinde başarılı olmuştur. İlerlemeci bireyciliğe karşı solcu bir alternatifin olmayışının yarattığı kültürel boşlukta, 1970'lerde Yeni Çağ hareketi gibi alternatif kültürler ortaya çıktı. Yeni Çağ, 1960'ların kişisel ve günlük yaşamın dönüşümü söylemini ciddiye almış, bu söyleme Yeni Sağ'ın benimsediği açgözlü çıkarcılığın materyalizminden sakınan kendi kaderini belirleme dilini aşılamıştır. Ancak bunun yanında Yeni Çağ, 1960'lar sonrasının solu tarafından sürdürülen; sınıf, ırk, cinsiyet ve cinsel tercih siyasetinden biraz uzaklaşan, zayıf bir toplumsal sorumluluk dağarcığı sunmuştur.

Öyleyse, Yeni Sağ'ın tüketmeye yönelik özelleşmiş arzusunu saldırgan biçimde koruyan, şu bireycilik tablosunun tümüyle kapsamadığı kimlik ve öznellik siyasetinin (başlangıçta ne denli tutucu ve sorunlu olsa da) en azından bir biçimini Yeni Çağ'da bulabiliriz. Bu özgelişim kültürü, Christopher Lasch, Daniel Bell ve Russell Jacoby gibi tutucu sol soylular tarafından sunulan "narsisizm"in sefahat tablosuyla ya da yeniden yapılanmamış sol tarafından sunulan küçük burjuva çıkarcılığının sınıf "hatası"yla açıklanamaz. Eğer Yeni Çağ siyaseti diye bir şey varsa bu siyaset

işe, siyasetin kendisini genellikle "yeniden doğuş" ayinleri için bir pota olarak, kişisel bir olay biçiminde görmekle başlamaktadır. Bu kişisel dönüşüm sürecinin sonunda varılan herhangi bir dünyevi hedef, kişinin kendisini değiştirmesinin dünyayı değiştireceği şeklindeki safdil varsayıma (öznelliği, daha geniş toplumsal ve yapısal değişime bağlayacak uygun dillerin olmayışına işaret edebilecek bir ifadeye) dayanmaktadır. Öte yandan, Yeni Çağ'ın kişisel dönüşümde vardığı nihai sonuç kesinkes gizemcilikse burada harekete geçirilen kişisel arzuların nasıl ve niçin gündelik toplumsal yaşamla karşılanamadığını ele almak zorundayız. Alternatif (sol) bir toplumsal bireycilik siyasetinin yokluğunda, insanların maddiyatçı bir kültürde karşılaşılan sorunlara spiritüalist çözümler aramaları hiç de şaşırtıcı değildir. Kuşkusuz bu, devlet sosyalizmi, kapitalizm ve bilimsel materyalizm gibi iflas etmiş kültürler tarafından yaratılan boşlukları dolduran eski ve yeni çok sayıda kurumsallaşmamış kültün yanı sıra dinsel köktenciliğin dünya çapında yeniden canlanışından çıkarılacak derslerden biridir.

Bu bakımdan, Yeni Çağ siyaseti, Yeni Sol'un hayal gücünün dik başlı, patolojik bir yaratığı olarak değil, atomistik olmaktan çok ilerlemeci bireyciliğin sahipsiz ana görüşleriyle saf ve sorgulayıcı bir diyalog içindeki masum bir siyaset olarak görülebilir. Kuşkusuz, Yeni Çağ düşüncesinin havai dokusuna işleyen toplumsal ve siyasal düşünce tarzlarından bazılarını inceleyecek olursak, ilerlemeci bireyciliğin bir sol versiyonu için gerekli koşullarla uyumlu belirli temalarını buluruz. Yeni Çağ, genel olarak, taraftarlarını, günlük yaşamları üzerinde bir ölçüde denetim kuran, daha büyük, nesnel güçlerin pasif özneleri, hatta kurbanları olmayan aktif katılımcılar olarak görür. Yeni Çağ "kişisi" aynı zamanda birçok bakımdan kişisel gelişimi çevreden koparılamayacak bir bireydir; bu bağlantı, birçok ekotopyacı öykü ve macera romanında ayrıntılarıyla anlatılmıştır. Böylece, Yeni Çağ'ın işbirliğine dayalı toplumsalcılığının dayattığı küçük ölçekli zorunluluklar bir dizi olası eleştirel konumu da beraberinde getirmektedir: Büyük merkezi bürokrasilere karşı; büyük, uluslar ötesi ticari holdinglere karşı; büyük ölçekli, çevreyi yok edici teknolojilere karşı; güçlü milliyetçiliğe dayalı olarak yürütülen em-

peryalist hak iddialarına karşı ve eğitim, sanayi, din, çekirdek aile alanlarındaki bütüncül kurumlara karşı. Kendini güçlendirmeye yoğunlaşma düşüncesi, yerel özyönetim ve vatandaş diplomasisi, işçilerin kendi kendini yönetimi, iş paylaşımı, ailede rol paylaşımı, üremede kendi kaderini belirleme, çocuk hakları ve sağlık bakımı hakları biçimlerini içerecek tarzda genişletilebilir. Ancak aynı derecede önemli bir husus da şudur: Holist düşünce ve uygulamanın diyet ve beslenmeye ağırlık verişinin ana bilinç üzerindeki kapsamlı baskısı kamu sağlığını çok büyük ölçüde etkilemiştir.[42]

Her şeyden önemlisi, aktivist kökleri, doğayla derin, gizemli bir yakınlıkta yatan Yeni Çağ bilinci, derinlemesine ekoloji (*deep ecology*) ve toplumsal ekoloji felsefeleri arasında gitgide daha çok bölünen ekoloji hareketinin toplumsal ve kültürel aktivizminin şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bununla birlikte, her iki taraf da Yeni Çağ'ı resmi bir müttefik olarak istememektedir. Derinlemesine ekoloji yanlıları Yeni Çağ'ın, dünyayı harcanabilir bir kaynak olarak kullanmaya yönelen teknokratik bir stratejiye sarılmasına çamur atmaktadırlar. Bu amaçla, Yeni Çağ'cıların, bir kere tüketildikten sonra artık eski durumuna gelemeyecek olan bir gezegene karşı hürmetsizliğinin bir örneği olarak Buckminster Fuller'ın "Uzay Gemisi Dünya" imajına atıfta bulunmaktadırlar.[43] Diğer yandan, toplumsal ekologlar Yeni Çağ'ın yarattığı etkiyi, hareketin ekofeminist ve derinlemesine ekoloji öğelerini, doğaüstücülükten atacıl bir tat alma duygusuyla dolduran gizemci doğa kültleri, büyücü tanrıçalar gibi şeylerle özdeş görmektedirler. Bu açıdan Yeni Çağ düşüncesi, doğal dünyayla egemen olmaya çalışmayan bir denge içinde yaşayan özgür bir toplumu yeniden oluşturmak için gerekli rasyonalist yedek güçlerini tüketen, tehlikeli bir antitoplumsal öğe olarak görülmektedir.

Her iki eleştiriden de çıkarılacak dersler vardır. Bir yanda, Yeni Çağ hümanizminin, uygun her türlü teknolojik aracı kul-

42. Yeni Çağ siyasetinin sistematik bir incelemesini sınama çabasının en uygun örneği Mark Satin'in *New Age Politics: Healing, Self and Society*'sidir (New York: Delta; 1978).

43. Bill Devall ve George Sessions, *Deep Ecology: Living As If Nature Mattered* (Layton, Utah: Gibbs Smith, 1985). s. 6, 141.

lanarak kişisel gelişimin sınırsızlığına yönelişi, doğal dünyayla bir arada yaşama biçimindeki daha organik bakış açısını dışlamaktadır. Bununla birlikte, ikinci eleştiriyi daha ikna edici bulduğumu belirtmeliyim. Yeni Çağ, derinlemesine ekolojinin gönüllü basitlik yaklaşımını ve "doğa" ile "toplum/teknoloji" arasında kalan dinsel muhalefet çizgisini savunan anlayışını paylaşmaktadır. Doğanın bir toplumsal boşluk olarak görülmesi, teknoloji ve bürokrasi örgütlenmeleri aracılığıyla günlük yaşamlarımızda devasa bir güce komuta eden gerçek toplumsal güçlerle doğrudan karşılaşmamızı engellemektedir. Bu geri çekilmenin kaçınılmaz etkilerinden biri, sanayi sonrası düşünce gardırobundaki felsefelerle becerikli biçimde süslenmiş sanayi-öncesi yaşama ilişkin Arcadiacı* fantezilerin benimsenmesidir. Toplumsal saflık amacıyla teknomaddi dünyanın kapsamlı biçimde temizlenmesine yönelik reformcu bir programı savunmak, özellikle dünyanın gelişmekte olan ülkelerinde, örneğin, sanayisizleşmenin içerdiği devasa insan maliyetlerine gözlerimizi kapamak anlamına gelir. Toplumsal bir program olarak algılandığında bu, teknolojiye erişimin büyük ölçüde eşit olmasını, dolayısıyla daha demokratik, ekolojik açıdan daha geçerli teknolojilerin geliştirilmesinin denetimini zorunlu kılacaktır.

Yeni Çağ bireyciliği için de benzer eleştiriler geçerlidir. Toplumsal değişimde, tek belirleyici etmen kişisel bilinç olunca ırkçılık, emperyalizm, cinsiyetçilik ve homofobinin (*homophobia*) yarattığı hayaletler de dahil olmak üzere bütün toplumsal sorunlar kişisel başarısızlık ve kusurların sonucu olarak görülmektedir. Bireysel bilinç, toplumsal açıdan baskıcı yapıların başlıca alanı olmaktan çok kaynağı olmakta ve dolayısıyla radikal hümanizm fırsatları yitirilmektedir. Radikal bireycilik siyasetinin, Yeni Çağ hümanizminin büyük ölçekli teknolojik örgütlenmeye yönelik derin duyarlıklı yanıtından öğreneceği çok şey vardır; özellikle de açıklayıcı toplumsal modelleri gündelik yaşam siyasetini ve öznelliği dışlayan siyasal rasyonelliğe dayalı örgütlenmelere yönelik olanlardan. Ancak radikal bir hümanizm, insanı ya da bireyi top-

* (İng.) *Arcadian:* Eski Yunanistan'da sade ve mutlu bir ırkın yaşadığına inanılan Arkhadia bölgesine atıf olarak; yalın, asude, pastoral anlamında kullanılıyor. (ç.n.)

lumsal olandan ayıran bireysel gönüllülüğün yararına özgürlüğün dışlandığı ideolojilerin ve kurumların toplumsal eleştirilerinden pek vazgeçemez.

Bu eleştirilerin birleşik gücü, "Yeni Çağ siyasetini" bağımsız bir platform olarak görmeye karşı daha da dikkatli olunması için uyarı görevi yapmalıdır. Ancak, Yeni Çağ siyasetinin sınırlarının açıklamaya çalıştığım biçimde nasıl ve niçin belirlendiğinin anlaşılmaya çalışılması yükümlülüğü hâlâ sabittir. Daha önce belirtmiş olduğum gibi bu açıklamalardan biri, Yeni Çağ bireyciliğinin teknokratik bir topluma yöneltilen eleştirel bir tepkiden kaynaklanan özelliklerini ortaya çıkarabilecek ve bunu tutarlı bir toplumsal bireycilik felsefesi haline getirebilecek ikna edici bir sol alternatifin yokluğunda yatmaktadır. Bu rakip etkinin bulunmayışı bu alanı, kuşkusuz, kişisel çıkarı tüm toplumsal eylemin odak noktası olarak tanımlayan daha tutucu bir bireyciliğin güçlü etkisine açık bıraktı.

Bununla birlikte, sürüden ayrılan üyelerin çobanın kavalının tonundaki değişmeyle geri çağrılabildiği, efendilik taslayan bir taraftarlık yaklaşımına dayalı bu rakip güçler anlayışı fazla sıkıcıdır. Böyle bir açıklama, kendine saygıya, kendi kaderini belirlemeye ve Yeni Çağ hareketi gibi alternatif kültürel bir topluluğun gelişmesinin ardında yatan ütopyacı deneyciliğe yönelik güçlü arzuyu, tümüyle ihmal etmiyorsa da yeterince önemsememektedir. Topluluğa duyulan derin özlemin yarattığı bu arzu, öncelikle tutarlı bir *raison d'être*'e sahip bir kültür sağlamakta ve kesinlikle bu kültürün örgütlenmemiş bir dizi psikotoplumsal uyarımlardan ibaret olmasını önlemektedir. Yeni Çağ hareketinin, tıp, bilim ve din alanlarındaki Ortodoks görüşü oldukça tutarlı biçimde hedef alışını olanaklı kılan işte bu arzudur. Yeni Çağ düşüncesini, aynı Ortodoks düşünceleri barındıran kurumlara yönelik kapsamlı toplumsal eleştirilerden uzaklaştıran da yine bu arzudur. Günümüzde ütopyacı geleceklerin özelliklerini sonuna kadar yaşamaya çalışan, her zaman olduğu gibi, tarihi tümüyle kendi eserleri olmayan koşullarda yaratan, kendi içinde tutarlı karşıkül-türlerin hem kaderi hem de gücü işte burada yatmaktadır.

Kültürel araştırmaların yadsınamaz güçlerinden biri de bu tür karşıkültürlerin siyasal önemini açıklama isteğinde yatmaktadır. Bu karşıkültürlerin uygulamaları, solun geleneksel olarak ra-

hatlıkla onayladığından daha az açık seçik, daha az saf ve daha göze çarpmayan siyasal nitelikte kültürel eleştiriler sunmaktadır. Yeni Çağ'ın sunduğundan daha iyi ifade edilmiş bilim eleştirileri kuşkusuz vardır ve gelişmektedir: Tıpta, tıp biliminin tarihine yönelik feminist eleştirilerin harekete geçirdiği, kadınların sağlık hareketi tarafından önerilen ve güçlenmekte olan alternatifler; ayrıca, son zamanlarda, kamu sağlığı kurumlarındaki ve AIDS topluluğundaki başka insanların kendi bedenlerini toplumsallaşmış laboratuvarlar olarak kullanmak suretiyle tıbbi araştırma uygulamasını yeniden tanımlama mücadeleleri. Çoğu okuyucunun, bilim ve teknoloji sorunlarıyla ilgili birçok aktivist hareket sayabileceğine eminim: Nükleer teknolojiler, biyoteknolojiler, böcek zehirleri, toksik biyolojik zararlılar, hayvan hakları, vb. İş, Yeni Çağ kültürünün siyasal değerlendirmesine gelince, daha güvensiz bir zeminde olduğumuzu görüyoruz ve bu nedenle de toplumsal ve siyasal eleştiriyi kabullenmek için gereken daha bildik işaretlerin bir kısmından yoksunuz. Farklı "doğa" anlayışlarına ve "büyüme"ye (onun sınırlarına) ilişkin farklı yorumlara olan bir dizi siyasal yönelime kesinlikle tanık olacak bir on yılın başlarında, bu kategorilerin Yeni Çağ'cı tanımları, yeşil bir kültürel eleştiri ve siyaset oluşturma çabalarımız için hem bir uyarı hem de bir uyarım görevi yapabilir.

Bu bölümde, her türlü gizil uygulama ve disipline olan apaçık hoşgörüsüne ve içerdiği müthiş çeşitliliğe karşın, Yeni Çağ kültürünün, kendi önde gelen tasarısının ahlakçı doğası tarafından güçlendirilen, yüksek ölçüde yapısallaşmış bir çıkar topluluğunun ürünü olduğunu varsaydım. Herhangi bir merkezi kurumsal forumun olmadığı durumda, Yeni Çağ kültürünün bir ağ oluşturan toplulukları ve Yeni Çağ hareketinin yönelişi hakkındaki içsel tartışmalar (*New Age* gibi önde gelen dergilerinin sayfalarında bu konu apaçıktır) birbirine benzemeyen uygulama ve disiplinleri bir arada tutan kodları düzenleme işlevi görmektedir. Bu kodların bazılarını, özellikle bir yanda bilim/sözde bilim bölünmesiyle ilgili olanları ve diğer yanda, "dışsal" teknolojilerin uygunsuzluğunu göstermeye yarayanları açıklamaya çalıştım. Bilim/sözde bilim bölünmesiyle ilgili olarak, Yeni Çağ "rasyonelliğinin" temel özelliğinin taklitçilik, korsanlık ve Ortodoks bilimsel rasyonelliğin

otoritesini reddetme gibi etkinlikler olduğunu savundum. "Dışsal" teknolojilerle ilgili olarak ise psikoteknolojilerin doğalcı felsefelerinin ardında yatan yanıtsız bazı toplumsal soruları inceledim. Ancak her iki durum da sınır çizgilerinin çekilmesi sürecini hedef almaktadır. Yeni Çağ yeni bilimi kucaklarken bilimin geleneksel sınır koyucularının ve kapı bekçilerinin sınırlandırma görevlerine saldırmakta ve bu konuda karışıklık yaratmaktadır. Uygun teknoloji konusunda, sınır Yeni Çağ topluluğunun kendisi tarafından dayatılmaktadır ve bu nedenle bu sınır, uzmanların sınırları çizme gücünü bilimden gasp eden bir koddur.

Sonuç olarak şunu belirtmek istiyorum: Yeni Çağ kültürü, postmodernizm hakkındaki tartışmalarla ortaya atılan argümanların belirli bir biçimi olarak da görülebilir. Çünkü, teknolojik büyüme ve kalkınmaya ekolojik sınırlar koyma gereksinimini tanımakla birlikte, Yeni Çağ'da en acil siyasal hedeflerimizden birinin ifadesini bulabilmekteyiz: İnsani ve/veya toplumsal açıdan gelişmeden söz etmeye devam edebilme gereksinimi. Bu bakımdan, Yeni Çağ, geçmişte ve günümüzde büyüme ve kalkınma zorunluluklarına bağlı olan, Aydınlama'nın sözde "modernlik projesine", deyim yerindeyse bir yanıttır. İlke olarak, Yeni Çağ bu projenin sürmesini önermektedir, ancak farklı bir insan rasyonelliği adına. Bu öneri, Jürgen Habermas gibi toplumsal kuramcıların önerileriyle ortak bazı özelliklere sahiptir. Habermas, "tamamlanmamış modernlik projesi"nden söz etmekte ve araçsal neden ve teknorasyonelliğin kapitalist biçimleri tarafından bugüne kadar hep bozulmuş Aydınlanma rasyonelliğinin temel ilkelerini yenilemek istemektedir.[44] Yeni Çağ'ın "rasyonellik" düşünceleri, yapısalcılık sonrası düşüncenin "farklılığa" verdiği öneme uzak oldukları oranda Habermas'ın iletişimsel rasyonellik idealinden uzak olabilirler; ancak bunların her biri, "postmodernizm"in birçok biçimiyle ele aldığı teknik rasyonellik bunalımının birer belirtisidir.

Postmodernizm tartışmasının en can alıcı ve belki de en az tartışılan yanı, büyüme ve gelişmeye ilişkin ekolojik sorularla il-

44. Jürgen Habermas, "Modernity-An Incomplete Project?", Hal Foster, der. *The Anti-Aesthetic: Essays on Postmodern Culture* (Port Townsend, Washington: Bay Press, 1983) s. 3-15.

gilidir. Bu bakımdan, Yeni Çağ hareketinden çıkarılacak bir sonuç dersi de olabilir. Yeni Çağ topluluğunun kendisi, bilimin otoritesine ve teknolojik büyümeye sınırlama getirilmesi gerektiğine inanan çok sayıda insanı kapsamaktadır. Topluluk, bir yandan kendini sınırsız "içsel" gelişmeye adarken bir yandan da dışsal sınırların belirlenmesi düşüncesine ateşli bir ahlaksal bağlılık içindedir. Ancak unutmamamız gereken şey, özellikle yeşil siyasetin ve aktivizmin yoğunlaşacağı önümüzdeki yıllarda, sınırların var olması *gerektiğini* söylemekle, "Sınırların varlığını tanımalıyız" demek arasındaki farktır. Birincisi, yani Yeni Çağ formülasyonu, mutlak bir felsefi zorunluluğa dayanmaktadır ve hiçbir toplumsal yanı olmayan mutlak bir doğa görüşüne atıfta bulunmaktadır. Benim önerdiğim ikinci formülasyon, büyümeyi sınırlandırmanın toplumsal bakımdan istenen bir şey olabileceği (ve bunun böyle olduğunun gösterilebileceği) yolundaki kanıta dayanır. Bu tür sınırlar zorla kabul ettirilemez; bunlar, doğanın sonsuz bilgeliğine atıfta bulunmaksızın ve insan gelişiminin saf bireyci ya da evrensel hedefleri için toplumsal gelişmenin farklı hedeflerinden vazgeçmeye kalkmaksızın, özgürce seçilmelidir.

II. KARŞIKÜLTÜRDE ÜÇKÂĞIT

Kasım 1988'de, Cornell Üniversitesi'nde, Robert Morris adlı bir öğrencinin, aralarında Pentagon'un Arpanet veri alışverişi ağı da bulunan, ulusal ağ sistemi Internet'e yetkisiz olarak girerek virüs bulaştırmasından bu yana ülkenin yüksek teknoloji ideologları ve uzmanları olayın ahlaksal ve ekonomik anlamını irdeleyen bir tartışmaya girişmişlerdir. Virüs, tüm ülkede tahmini olarak 6.000 bilgisayara hızla bulaşmış, yarattığı korkuyla medyada bir virüs isterisinin başlamasına yol açmıştır. Bu arada California'daki Santa Clara'da bulunan Bilgisayar Virüsü Endüstri Birliği'nin verdiği rakamlara göre, 1988 yılında bilinen virüs sayısı 7'den 30'a, aynı yılın son iki ayında elde edilen bulaşma vakası ise 30 bine ulaşmıştı.[1]

1. John Markoff, *The New York Times*, 30 Mayıs 1989.

Her ne kadar fazla veri kaybına yol açmadıysa da (oldukça şişirilmiş olarak verilen ilk rakamlar zararın 100 milyon dolar kadar olduğunu gösteriyordu), Internet virüsünün ortaya çıkmasının en önemli sonucu, günlük "bilgisayar kültürümüzü" derinden etkileyen ahlaksal bir paniğe yol açmış olmaktır.

Savunma Bakanlığı Geliştirilmiş Araştırma Projeleri Ajansı'nın önderliğinde Carnegie-Mellon Üniversitesi'nde oluşturulan (DARPA) bilgisayar acil çözüm ekibinden sonra, hükümet ve Savunma Bakanlığı ajansları tarafından Ulusal Bilim Vakfı Enerji Departmanı, NASA ve diğer bazı yerlerde de derhal antivirüs merkezleri kurulmuştur. Hiçbir yetkiye sahip olmadan başka bilgisayar merkezlerine girme biçimindeki bu son derece karmaşık nitelikli suç için 10 yıla kadar hapis cezalarını öngören yasa tasarısının Kongre'ye sunulması sağlanmıştır (yalnızca hükümete ilişkin bilgilerin çalınmasını "suç" sayan 1986 tarihli Bilgisayar Sahtekârlığı ve İstismarı Yasası'nın yerine geçmek üzere Bilgisayar Virüsü Yok Etme Yasası). Bu arada, önerilen virüs denetleme merkezinin oluşturulması konusunda birçok hükümet kurumu birbirine girmiştir. Denetim merkezi ise AIDS krizi sırasındaki başarısızlığıyla ünlü, Atlanta'daki hastalık denetim merkezleri örnek alınarak kurulmuştur.

Aslında, medyada virüsle ilgili olarak yer alan yorumlar AIDS isterisiyle ilgili olanlardan pek farklı değildi. Örneğin *öldürücü virüs* ve *salgın hastalık* gibi terimler yine kullanılıyordu. Virüsün kişisel temasla geçme olasılığının yüksekliğinden söz ediliyordu (virüs bulaşması esas olarak kişisel bilgisayarlar kanalıyla olmaktaydı; büyük bilgisayar sistemleri aracılığıyla bulaşmıyordu). Savunma, güvenlik ve bağışıklık konularına saplantı derecesinde önem veriliyordu. Kişisel bilgisayarların ve disketlerin ortaklaşa kullanımı konusunda yaygın bir kuşku oluşmaya başlamıştı. Bunun sonucunda ortaya çıkan ahlak dersi şuydu: En yakın ardaşınızın yazılımına, ancak onun vücut salgılarına güvenebileceğiniz kadar güvenebilirsiniz! Ya da Dennis Miller'ın *Saturday Night Live* programında belirttiği gibi, "Başka bir bilgisayarla ilişki kurduğunuzda daha önce o bilgisayarla ilişkide bulunan bütün bilgisayarlarla ilişki kurmuş olursunuz". Bilgisayar Makineleri Birliği gibi ağırbaşlı çevrelerde başka bilgisayarlara

bağlanmaya ve disket alışverişine devam edilmesine karşın, şaka yollu verilen bu öğüt yine de kamuoyunun bilincinde yer etmişti. Bilgisayar Makineleri Birliği'nin Başkanı da "Bir Hijyen Dersi" başlıklı tartışmalı bir başyazıda bilgisayar virüsü bulaşmasını yalnızca cinsel yoldan geçen hastalıklarla değil, kolera salgını gibi hastalıklarla da karşılaştırarak "kişisel sistem hijyenine" dikkat çekti.[2] Morris'in bulaştırdığı virüsün Internet içinde izlediği yolu araştıran bazı bilgisayar uzmanları, virüsün farklı bilgisayarlarda ve işletim sistemlerinde farklı etkileri olduğuna işaret ettiler. Sonuç olarak da şunu belirttiler: "Biyolojik genetik çeşitlilik ile virüsün bulaşması arasında doğrudan bir analoji vardır."[3] Bilgisayar güvenliği planlarının oluşturulmasına katkıda bulunmak amacıyla biyolojik virüs (özellikle AIDS) araştırmasının epidemiyolojisi dikkatle incelenmektedir. Bu çevrelerde bilgisayar virüsü ile ilgili yeni esprili konuşmaları antijenler, beyaz kan hücreleri, aşılama, metabolik serbest radikaller gibi kavramlar süslemektedir.

Time dergisinde, Eylül 1988'de yayımlanan ve "Veri Hırsızlarının İstilası" başlığını taşıyan rezil öykü gibi daha korkunç makalelerin biçimi ve içeriği, medyanın virüs korkusunun, Amerikan siyasal kültürünün paranoyak tarzına çok uygun olan, fiziksel istilaya ilişkin (bireysel ve ulusal) tarihsel korkularıyla bir süreklilik içinde olduğunu açıkça göstermektedir.[4] AIDS araştırmalarındaki tıbbi söylemde olduğu gibi kuşkusuz bilgisayar kültürüyle ilgili söylem de Savunma Bakanlığı'nın Soğuk Savaş sırasında oluşturulan söylemin, paranoya niteliğinde ve stratejik tarzdaki çizgisine uygundur. Her bir dil repertuvarı, fiziksel ve teknolojik bağışıklık sistemlerine düşmanca bir tehdit saplantısı içindedir. Her bir olay ise metaforların hemen fark gözetilmeksizin hücre genetiği ve benzeri sibernetik alanlarından alındığı biyolojik savaş oyunundaki balistik bir manevradır. İn-

2. Bryan Kocher, "A Hygiene Lesson", *Communications of the ACM*, 32, 1 (Ocak 1989) s. 3.
3. Jon A. Rochlis ve Mark W. Eichen, "With Microscope and Tweezers: The Worm from MIT's Perspective", *Communications of the ACM*, 32, 6 (Haziran 1989) s. 697.
4. Philip Elmer-DeWitt, "Invasion of the Body Snatchers", *Time* (26 Eylül 1988) s. 62-67.

sanları "Bilgi değiş tokuş ortamı" olarak gören AI (American Information) geleneğine karşılık, bilgisayarların hayal edilen yaşamları artık organik bir biçim almıştır. Ve bilgisayarlar da sibernetik anlamda "hastalığa" maruz kalmaktadırlar. Böylece Internet gibi birbiriyle bağlantılı sistemlerin gelişimi, bileşen öğeleri ne kadar özerk olursa olsun her bir öğenin "sağlığından" etkilenen bağımsız bir organizmanın yapısal görüntüsüne katkıda bulunmaktadır. Bilim adamlarının canlı organizmaların (ki bu canlı organizmalarda ikili sayılar, genler gibi hareket etmektedir) genetik davranışına benzeyen bilgisayar programlarını geliştirmeye gösterdikleri yoğun ilgi, organik ve yapay yaşam arasındaki sınırın gitgide daha az belirgin olduğu bir geleceğe işaret etmektedir.

Sistem teorisinde mutasyonları açıklamak amacıyla biyoloji dilinin giderek daha çok kullanılmasına uygun tarzda, AIDS krizini bilgi güvenliği kriziyle bağlantılandırma yolundaki bilinçli çabalar, ister biyolojik ister elektronik, her iki türdeki virüsün yerleşik hücreyi ya da programı kumanda altına aldığını ve değişik hücre ve programlara virüslerin benzerlerini üretme komutu vererek taşıyıcı genetik kodlarını kümeye dönüştürdüğünü göstermiştir. Ancak her iki virüs de kendisini bağımsız olarak çoğaltamaz. Tıpkı bir biyolojik virüsün yerleşik hücreye ihtiyaç duyması gibi bilgisayar virüsleri de kendilerini harekete geçirmek üzere bir yerleşik programa ihtiyaç duyarlar. Her iki virüs de kendilerini başka hücrelere veya programlara iliştiren kodun birer parçasıdır. Aslında, Internet virüsü bir virüs değildi; bir solucandı (*worm*). Yani bağımsız olarak çalıştırabilen ve kendine özgü yaşamı olan bir programdı. Solucan, bir program veya sistemden öbürüne geçerken program veya sistemlerde kendisinin tam bir kopyasını üretir. Yalnızca yetkili kişinin/kişilerin ulaşabileceği biçimde güvenlik altına alınmış hesaplara ilişkin kullanıcı parolalarını tahmin ederek meşru bir kullanıcı gibi davranır. Özerk varoluşundan ötürü solucan, bir amacı ya da teknolojisi olan bir varlık gibi davranabilir. Bununla birlikte, hiçbir hedefi yoktur. Tek "amacı" yeniden üremek ve bulaşmaktır. Eğer solucanın kendinde çoğalmaya engel olan bir kod yoksa ya da Internet solucanında olduğu gibi bu kod hatalıysa, solucan daha önceden virüsün bulaştığı bilgisayarların bellekleri tıkanıncaya kadar

kopyalar üretmesini sağlamaktadır. Morris'in bulaştırdığından daha sessiz hareket eden bir solucan (normalde "solucan" böyle hareket eder) daha kurnaz bir biçimde kamuflaj yaparak kendisini tespit edilmekten korur; böylece uzun bir süre işletim sistemlerinin çalışmamasına yönelik toplam bir etki yayabilir.

Ancak bu tür açıklamaları yaparken spekülatif olarak çoğunlukla ve yalnızca yazarlarına atfedilen teleoloji ya da kasıtlılığı, bu solucan veya virüslere atfetmekten kaçınmalıyız. Sibernetik bir "solucanın" temel davranış biçimi açısından biyolojik bir solucana benzemesi için herhangi bir neden bulunmamaktadır. Yazarının kasıtlı davrandığının varsayılması, insan tarafından yaratılan sibernetik virüsün biyolojik virüsten farkını ortaya koymaktadır. Sibernetik virüsün etkileri de kuşkusuz, anlam ve teleolojik amaçla ilgili insan yapıları ve anlatılarla dolu bir dilde ortaya çıkmakta ve tartışılmaktadır. Anlam ve açıklayıcı adalet (genellikle ceza vermeyi içeren) konusundaki halk teolojilerine ilişkin yazılar yazan Judith Williamson, amaçsız virüs ve anlam yüklü kültür arasındaki bu çatışmanın sonuçlarına işaret ederken şunları söylemektedir:

> Hiçbir şey bir virüsten daha anlamsız olamaz. Virüsün hiçbir amacı, hiçbir planı yoktur. Hiçbir planın bir parçası olmadığı gibi kendi içinde de hiçbir anlam taşımamaktadır. Ancak bütün bunlara karşın böyle bir anlamsızlıktan daha zor bir durum düşünemiyorum. Tanımı gereği anlamsızlık bizim sosyal dilimiz içinde açıkça ifade edilemez. Sosyal dilimiz bir anlam sistemidir. Yokluk olarak anlamsızlığı bu sisteme dahil edemediğimiz gibi sistem dışına da çıkaramayız. Çünkü anlamsızlık yalnız anlamın karşıtı değildir. Anlamın sonudur ve dünyaya anlam vermekte kullandığımız narin yapıları tehdit etmektedir.[5]

Anlamsızlığa ilişkin böyle bir yargı bilgisayar krizi açısından geçerli değildir. HIV'nin anlamdan ya da amaçlılıktan yoksunluğuna karşıt olarak sibernetik virüsler her zaman sosyal bir anlamla doludurlar. İster ruhsal ya da tamamen sosyal olsun ister

5. Judith Williamson, "Every Virus Tells a Story: The Meaning of HIV and AIDS", *Taking Liberties: AIDS and Curtural Politics*, der. Erica Carter ve Simon Watney (Londra, Serpent's Tail/ICA, 1989) s. 69.

intikam duygusuyla yapılmış olsun, ister bir kabadayılık ya da teknik uzmanlık gösterisi olsun, ister siyasal bir davranışın sonucu olsun, isterse kurbanları virüsün yazarından panzehir almaya mecbur tutarak kazanç elde etme amacını taşısın, bu virüslerin anlamı her şeyden önce, yazarın yerel niyeti ya da motivasyonuyla bağlantılıdır. Genellikle *belirsiz* ya da Morris'in durumunda olduğu gibi oldukça anlaşılmaz olan bu yerel niyetlerin ötesinde virüsün "anlamını" çevreleyen ve bu anlamın bir parçası olan bütün bir sosyal ve tarihsel olaylar kümesi bulunmaktadır. Bu olaylara birkaç örnek verebiliriz: Hiçbir yetkiye sahip olmaksızın başka bilgisayar sistemlerine girme temelinde oluşan gençlik altkültürünün kodlanmış anarşist geçmişi; bilgisayar teknolojisinin tarihsel gelişimi nedeniyle bilgi teknokültürünün aile değerlerini oluşturan, arama ve yok etme savaşının ortamları; askeri (virüsün iki bileşeni vardır – bir taşıyıcı bir de "savaş başlığı"); yaratıcı tasarımcıların çalışmaya özendirildikleri deneysel araştırma ortamları; bilim ve teknoloji topluluklarında saf ahlak ve uygulamalı ahlak çatışmasının geçmişi. Bilgisayar virüslerine karşı yaygın ve çeşitli *tepkileri* açıklamak için benzer bir liste ortaya konabilir. Bu tür tepkiler arasında şunlar sayılabilir: Bir yanda bilgisayar üstatlarının bu konudan zevk alarak çalışmaları, diğer yanda olağan bilgisayar kullanıcısının isteri duygusu ayrıca, bir yanda araştırma toplulukları ve imalat sanayisi, diğer yanda ahlaksal kaygılarla çıkarılmaya çalışılan yasalar ve genel olarak yeni bir bilgisayar kültürünün oluşturulması yolundaki çabalar. Açıklamaların ve olguların her biri toplumsal ve kültürel süreç ve değerlerin sonucudur. Dolayısıyla "anlamsız" olan virüsün kendisiyle ilgili pek fazla bir şey ortaya konmamaktadır. Teknoloji genel olarak sosyal değişimin nesnel ve belirleyici bir aracı olarak görülse bile, virüsler teknolojik sistemlerin "nesnel" gelişiminin nesnel ya da zorunlu bir sonucu olarak görülemezler.

Polemiğe girmemek için virüs isterisinin çift katlı bir etkiye sahip olduğunu belirtmek istiyorum. Öncelikle bu olay yazılım üreticileri için umulmadık bir yerden gelen yardım niteliği kazanmıştır. Çünkü, artık kullanıcılar güvenlik paniği karşısında yazılım üreticilerinin haklarına değer vermeyi öğrenmiş bulunmaktadırlar. Yaygın olarak sürdürülen yazılım korsanlığına

karşı *isteksizce* savaşmaya ya da yazılımların güvenlik özelliği gibi yönlerini istemeyen müşterilere alışkın olan yazılım satıcıları, program kopyalarına kamuoyunda duyulan güvensizlikten dolayı artık, kâra geçmiş durumdadırlar. Böylece güvenlik bilincindeki bu büyük çaplı gelişme güvenlik sistemi sanayii ve veri şifreleme sanayii gibi zaten hızla gelişmekte olan sektörlere büyük bir ivme kazandırmıştır. Bu durumda "aşılanmış" iş istasyonlarından "sterilize" sistem ağlarına kadar her şey için geçerli bu güvenlik sektörü, virüs aşısı satıcılarının oluşturduğu yepyeni bir piyasa ortaya çıkarmıştır. Bu piyasada satıcı size bağışıklık kazandıracak aşı gibi bir virüs satmakta ve aynı zamanda bu virüsün panzehirini de vermektedir. Panzehirlerden bazılarının isimleri şunlardır: Grip Aşısı, Virusate, Aşı, Disk Savunucusu, Certus, Virüs Alarmı, Panzehir, Virüs Avcısı, Gatekeeper (Kapıcı), Onguard ve Interferon. Ne var ki bu panzehirlerin pek azına güvenilebilir. Çünkü bunlar virüsleri daha da güçlü bir biçimde yeniden kolayca yazabilecek olan bilgisayar üçkâğıtçılarına (*hackers*) karşı konulmaz birer meydan okuma oluşturmaktadır. Dahası, çoğu şirketteki bilgisayar sistemi ve bilgisayar ağı yöneticisi kasıtlı olarak güvenlik sistemine verilen zararların büyük bölümünün şirket içindeki sabotajlardan ve bu amaçla yapılan bozma çabalarından ileri geldiğini bilmektedir.

Kısacası, virüslerin etkileri telif hakkı kârlarını arttırmak şeklinde olmuştur. Bu arada virüs yok edici programların üretilmesi de tümüyle yeni bir sanayinin doğuşunu zorunlu kılmıştır. Bu bakımdan, virüslerin ortaya çıkışının bilgisayar sanayiindeki üreticilere uzun vadede, bundan daha çok yarar sağlayamayacağı kolayca görülebilir. Güvenlik baskısı dolayısıyla en çok zarar görmüş ağlar, askeri ya da şirketle ilgili olan, kısıtlı sayıda kullanıcının erişebileceği ağlar değil, Internet gibi ağlar olmuştur. Çünkü bunlar, açık bir biçimde yapılan akademik veri değiş tokuşu araştırmalarını kolaylaştırmak üzere güven ilişkisine dayalı olarak kurulan ve destekleyicisi DARPA tarafından denetlenen ağlardır. "Elektronik savaşla" kafayı bozmuş olan askeri haber alma topluluğunun Internet virüsünden öğrenecek pek çok şey olduğuna karar vermesi, komplo kuramcılarının dikkatinden kaçmamıştır. Bu virüs etkili bir biçimde "sistemi harekete geçirmiş",

böylece sistemin bir kriz sırasındaki sosyolojik davranışını açığa çıkarmıştır.[6]

Bu virüs krizinin ikinci etkisi daha açık içimde ideolojik bir etkidir. Virüs korkusu ve nefreti yeni post-Fordist düzende toplumsal kimlikleri daha çok tanımlayan paranoyak özelleştirme ortamını beslemiştir. Duvarlarla çevrilmiş özel alanların psikososyal kapanışı biçiminde olan bu sonuç, bilgi teknolojisinin mimari kalbinde bulunmasını bekleyebileceğimiz ahlaka doğrudan doğruya karşı çıkar. Temel yapısı içinde bilgi teknolojisi; işlemeyi, kopyalamayı, çoğaltmayı ve benzetimi içermektedir; bu nedenle özel bilgi mülkü kavramını tanımaz. Günümüzde tehdit altında bulunan şey, 1970'lerin başlarında şirket planlamasının doğasına taban tabana karşıt kişisel bilgisayar devriminin önderliğini yapmış bilgisayar üçkâğıtçıları karşıkültürünün başarısı olarak ortaya çıkan, yazılım paylaşımı kültürünün rasyonelliğidir.

Bununla birlikte, virüs korkusunun ortaya çıkışının kârlı bir ideolojik an olarak görülmesine ilişkin bir öykü daha anlatılabilir. Bu öykü, genç bilgisayar üçkâğıtçılarının giderek nasıl olup da normatif eğitim ahlakına ve ulusal güvenliğe potansiyel bir tehdit olarak görüldüklerinin öyküsüdür. Bu "toplumsal tehdidin" yaratılışının öyküsü, manevi mülkiyetin telif haklarına duyarsızlıklarından dolayı modern iktidarın yürütülüş ve korunuş biçimini dönüştürmüş olan yeni bilgi teknolojilerinin etkisini de içermesi düşüncesiyle mülkiyet kanununu yeniden yazma yolundaki süregiden çabalar açısından çok önemlidir. Bunun sonucunda toplum düzenine aykırı hareket eden toplumsal bir sınıf ya da grup "devletin düşmanları" olarak tanımlanmış ve sınıflandırılmıştır. Bundaki amaç da özgürce ve açık bir biçimde bilgi alışverişini zapturapt altına almayı rasyonelleştirme ça-

6. "Sistemin nabzı" iyi bilinen bir zekâ sürecidir. Bu süreçte, örneğin, hangi frekansları kullandıklarını ve nasıl düzenlediklerini belirlemek için uçaklar düşman radar tesislerinin üzerinden kasıtlı olarak uçarlar. Morris Sr ile Morris Jr'ın, Internet sisteminin nabzını ölçmek ve bilgisayar üçkâğıtçılığının yasal olarak engellenmesine karnu desteği sağlamak amacıyla NASA operasyonunda görev alarak danışıklı biçimde hareket ettikleri öne sürülmüştür. Bkz. Allan Lundell, *Virus/The Secret World of Computer Invaders that Breed and Destroy* (Chicago: Contemporary Books, 1989) s. 12-18. Bu tür komplo kuramlarının tümünde olduğu gibi, sonuç (bu durumda, zekâ topluluğunun elde edeceği yararlar) açısından herhangi bir gerçek komplonun olmuş olması gerekmez.

basıdır. Genç bilgisayar üçkâğıtçılarının evleri günümüzde polisler ve FBI ajanları tarafından sık sık basılmakta ve bu görevliler zor kullanmaktadırlar. Ayrıca bunlarla ilgili hapis cezaları yaygın bir uygulamaya dönüşmektedir. 1990 baharında tüm ülkede yürütülen bir gizli servis operasyonu, Operation Sun Devil adını taşımaktaydı ve bu operasyona on dört kentte yüzlerce gizli servis ajanı katılmıştı. Bu baskın, son iki yıl içinde birçok kişinin tutuklanmasına, binlerce disketin ve adres listesinin gasp edilmesine yol açan ve adından en çok bahsedilen baskın olmuştur.[7]

Son yıllarda bilgisayar üçkâğıtçılarına karşı ağır ceza davalarının açıldığı birçok olaydan bir tanesinde, yargıçlardan biri, başkaları tarafından paylaşılmak üzere gazetelerde ilan olarak verilen disket listelerini "yüksek teknolojiye dayalı sokak gangsterliği" olarak tanımlamaya kadar vardırmıştı işi. *2600* adını taşıyan, bilgisayar üçkâğıtçıları topluluğu açısından vazgeçilmez nitelikteki sistem girişi ve araştırılmasına ilişkin bilgileri yayımlayan bir derginin editörleri, bilgisayar kullanılarak gerçekleştirilen bir eylemin, sözgelimi bir mülke tecavüz eyleminin, aynı eylemin bilgisayar kullanmaksızın gerçekleştirilmesinden daha iğrenç olarak kabul edildiğine işaret etmişlerdir.[8] Kaba bir şaka yapmak için ya da saldırıda bulunmak, dolandırıcılık ve hırsızlık yapmak amacıyla bilgisayarları kullanmak, otomatik olarak yargıçların tam anlamıyla gazabına uğramaya yol açmaktadır. Yargıçların bu davranışının nedeni ise 20 yıldır bilgisayar üçkâğıtçılarının gösterdikleri başarının yol açtığı ahlaksal paniktir. Kuşkusuz baskı gruplarından oluşan güçlü bir kitle "bilgisayarla işlenen suçları" olağandışı ceza ve önlem gerektiren özel bir kategori olarak tanımlayacak yeni bir ceza yasasının çıkarılmasını istemektedirler. Birkaç yıl öncesine kadar bilgisayar üçkâğıtçılarıyla ilgili olarak medyada boy göstermek amacıyla olay çıkaran arsız kişiler şeklinde var olan algılama yerini giderek ağır suç nitelemesine bırakmaktadır.

7. Bu saldırının ayrıntıları için, bkz. *2600: The Hacker's Quarterly*, 7, 1 (İlkbahar 1989).

8. "Hacker's in Hail," *2600: The Hacker's Quarterly*, 6, 1 (İlkbahar 1989) s. 22-23. St Louis'in dışından işletilen bir elektronik bülten olan *Phrack*'ı kapatmakla tehdit eden son gizli servis eylemi, *2600*'ün tezini doğrulamaktadır; oysa elektronik olmayan yayıncılık aynı biçimde sansür edilmezdi.

"Bilgisayar üçkâğıtçılarına karşı savaş" gayretlerine bir tepki olarak bilgisayar üçkâğıtçılığının savunulmasında yaygın biçimde kullanılan görüşler, tüzel çıkarların gözetilmesinden tutun da kültürel devrim planları çıkarmaya kadar uzanan geniş bir spektrumu oluşturmaktadır:

a) Bilgisayar üçkâğıtçılığı, güvenliğin zayıf noktalarını ve tasarımdaki hataları açığa çıkarmak suretiyle iyi bir sanayi hizmeti gerçekleştirmektedir.

b) Bilgisayar üçkâğıtçılığı, deneysel ve özgür biçimli bir araştırma etkinliği olarak yazılım geliştirme alanındaki birçok gelişmeyi olanaklı kılmıştır.

c) Yalnızca bir eğlence amacıyla yapılmadığında, bilgisayar üçkâğıtçılığı, yüksek teknolojinin gelişiminin kurumsal eğitimin Ortodoks biçimlerini devredışı bırakma yöntemlerini yansıtan seçkin bir eğitim uygulaması niteliğindedir.

ç) Bilgisayar üçkâğıtçılığı devlet tarafından kullanılan gözetim teknolojisine ve veri toplama uygulamasına karşılık vermenin önemli bir biçimidir. Yalnızca devlete karşı değil, aynı zamanda, giderek yekpare bir bütün oluşturan dev şirketlerin iletişim gücüne karşı da bir yanıttır.

d) Bir gerilla *knowhow*'ı olarak bilgisayar üçkâğıtçılığı, teknofaşist bir geleceğe karşı önlem olmak üzere kültürel alanda bir direniş cephesi olma ve muhalif bilgi stoklarının korunması açısından büyük önem taşımaktadır.

Bütün bunları ve diğer argümanları göz önüne aldığımızda bilgisayar üçkâğıtçılarının etkinliklerini toplumsal ve kültürel açıdan *yönetmenin,* üst düzeyde bir devlet politikasını ve yasamayı da içeren karmaşık bir süreç haline geldiğini görmek kolaylaşır. Bu anlamda virüs korkusu, yeni yasal önlemler ve FBI için yeni sorgu olanakları yaratması bakımından kamuoyunun onayını elde etmek için özellikle uygun bir araç haline gelmiştir.[9]

9. Bu, yeni yasaların kendilerinin bilgisayar üçkâğıtçılığı kurumlarını korumak amacıyla kullanılamayacağı anlamına gelmemektedir. *2600* bülten operatörlerine, bu bültenlerin özel mülk olduğunu ilan etmelerini tavsiye etti; böylece, FBI'ın yetkisiz olarak girmesine karşı Elektronik Gizlilik Yasası'nın himayesi altında güvenceyi garantileyebilirlerdi.

Bunun sonucunda, bazı ünlü bilgisayar üçkâğıtçıları, önceleri bilgisayar üçkâğıtçılığı alanındaki başarılarını elde etmekte gösterdikleri gayreti çabuk terk etmişlerdir. Bunlar bu arada "karanlık" bilgisayar üçkâğıtçılığı için ahlakçı bilgisayar üstatları tarafından saklı tutulan "teknolojik holiganizm" biçimindeki *topluma aykırı* kategoriyi desteklemişlerdir. *Hacker's Handbook* (Bilgisayar Üçkâğıtçısının Elkitabı) adını taşıyan çok satan kitabın İngiliz yazarı Hugo Cornwall bilgisayar üçkâğıtçısını "taşrayı gezen kibar bir kişinin pitoresk manzaralı tarlalar boyunca yürüyüşü gibi, gelişmiş bilgisayarları ziyaret eden" zararsız bir temiz hava meraklısı kişi olarak betimlemekle bir Küçük İngiltere* yaklaşımı sunmaktadır. Ona göre, bu mülklerin sahipleri "tarlada dikkatle yürüyen yürüyüşçülere aldırış etmeyen çiftçilere" benzemektedirler. Cornwall'a göre "temiz hava meraklıları geçtikleri tarlalardaki kapıları kapatmak ve ürünlere, hayvanlara zarar vermemek gibi kuralları içeren taşra yasasına uygun hareket ederler". Yine Cornwall'a göre "başka kişilerin bilgisayarlarına girerken de benzer bir yasa göz önüne alınmalıdır. Bunu yapmanın en güvenilir yoluysa bilgileri gözden geçirmek, onlarla eğlenmek ve onlardan öğrenmektir". Ancak "dikenli tellerle korunmuş olan ve çeşitli noktalarında kısmi gizlilik yasasına ilişkin uyarılar bulunan bir tarlada yürüyen bir gezgin daha sonra olacakları hak edecektir".[10] Cornwall'ın bilgisayar üçkâğıtçılığı konusundaki tuhaf bakış açısının "doğal bir çekiciliği" bulunmaktadır. Bazıları, yorganı andıran tarlalardan oluşan baştan çıkarıcı manzaraların, şefkatli ve centilmen çiftçilerin oluşturduğu fantezinin, İngiltere'de feodal dönemdeki ve feodalizm sonrasındaki toprak ekonomisi üzerinde yer alan uzun ve kanlı bir iktidar mücadelesi geçmişini sahtekârca gizlemekte olduğunu düşünebilirler. Öte yandan egemen ulus devletlerin yasalarını ve bölgesel sınırlarını çiğneyebilecek kapasitedeki dev şirketler tarafından üretilen günümüzün global bilgi düzeninin içinden çıkan

* (İng.) Little England: 19. yüzyılda, Britanya İmparatorluğu'nun genişlemesine karşı çıkanlara "Little Englander" (Küçük İngiltere Yanlısı) deniliyordu. (ç.n.)

10. Hugo Cornwall, *The Hacker's Handbook,* 3. baskı (Londra: Century, 1989) 181. s. 2-6. İngiltere'de, bilgisayar üçkâğıtçılığı, çoğunlukla ceza mahkemelerinden çok sulh mahkemelerini ilgilendiren bir olay olarak görülmektedir.

yeni fieflikler, uluslar ötesi mülkler, bağımlılıklar ve prenslikler için aynı durum pek söz konusu değildir. Genel olarak bakıldığında, bilgisayar üçkâğıtçılığını başka insanların evlerine zorla girmeyle kıyaslayan "mülkiyete tecavüz yasaları"yla birlikte bu analoji, tartışmayı özel yaşam, mülk, mülkiyetçi bireycilik ve olsa olsa devlet gözetiminin aşırılıklarına ilişkin sorularla sınırlamış ve şirket patronlarıyla kurum sponsorlarının bilgi teknolojisi etkinliklerini (çoğu bilgisayar üçkâğıtçısının en çok önem verdiği "hedef") incelemeyi bir kenara bırakmıştır.[11]

Cornwall'ın kendisi de ya bilgisayar güvenlik firmaları için çalışan ya da durumdan kaygılanan şirket yöneticileri için güvenliğe ilişkin kitaplar yazan, iyi ücret alan emekli bilgisayar üçkâğıtçıları saflarına katılmıştır.[12] Konuyla bağlantılı, ancak farklı bir yazı türü de pişman bilgisayar üçkâğıtçısının "itiraflarıdır". Bu tür itiraflar, klavye başında büyük riskli maceralardan hoşlanan bir okur kitlesi için üretilen, ancak biçim olarak bilgisayar güvenliği elkitabı şeklinde yazılan bir türü oluşturmaktadırlar. "I Was a Teenage Hacker" (Gençliğimde Bir Bilgisayar Üçkâğıtçısıydım) türünün en iyi örneği Bill ("The Cracker") Landreth'in *Out of the Inner Circle: The True Story of A Computer Intruder Capable of Cracking the Nation's Most Secure Computer Systems* (İçteki Çemberden Dışarı; Ülkenin En Güvenli Bilgisayar Sistemlerini Delebilen Bir Bilgisayar Saldırganının Gerçek Öyküsü) adlı kitabıdır. Bu kitap, "bilgisayarlara 'hayır' diyemeyen insanlar hakkında bir kitaptır." "Bir toplum düşmanı" olarak bilgisayar üçkâğıtçısının topluma aykırı görünümüyle tam bir uyum içinde olan Landreth, bu kitabında iç çember adını verdiği yüksek düzeydeki bilgisayar üçkâğıtçıları loncasının farazi maceralarını anlatmak suretiyle komplo gruplarına ilişkin her türlü resmi klişeyi ve medya klişesini yaymaktadır. Yazarın kendisi de, onu artık ahlaksal bir örneğe dönüştürmüş olan yasaları öven eski bir klavye tiryakisi olarak sunulmaktadır:

11. Örneğin, sivil özgürlükler ve mülkiyet haklarına ilişkin tartışmalar, elektronik foruma katılanların çoğunun zihnini meşgul etmektedir. Bu forum "Is Computer Hacking a Crime?" adı altında *Harper's* 280, 1678 (Mart 1990) s. 45-58'de yayımlandı.
12. Bkz. Hugo Cornwall, *Data Theft* (Londra: Heinemann, 1987).

Neye benzediğimi merak ediyorsanız, federal mahkemede yargıca söylediğim şeyleri size de söyleyebilirim: "Her ne kadar pek benzemiyorsam da normal bir Amerikan gencine oldukça yakınım. İçki içmem, sigara içmem ya da uyuşturucu kullanmam, hırsızlık yapmam, insanlara saldırmam ve mülke zarar vermem. Çoğu insandan gerçekten farklı olduğum tek yönüm bana ait olmayan bilgisayarlara ilişkin bilgi edinme yöntem ve araçlarıyla eğlenmektir."[13]

1984 yılında üç yıl gözetim cezasına çarptırılan Landreth, bu süre içinde lise eğitimini bitirmek ve üniversiteye gitmek zorunda bırakılmıştı. Landreth şöyle devam ediyordu: "Sanıyorum bana verilen ceza oldukça yerindedir ve daha sonra hangi alanda uzmanlık eğitimi göreceğimi şimdiden biliyorum." Bununla birlikte, Landreth, kitabın sonunda gösterdiği pişmanlıkla pek de uyuşmayan bir biçimde 1986'da gözetim cezasını ihlal ederek ortadan kayboldu. Bu kez beş yıllık ağır hapis cezasına çarptırıldı. Son kaçışından dolayı kuşkusuz üzülmüştü.

A. SİBER-KARŞIKÜLTÜR?

Steven Levy'nin 1984 yılında yayımlanan ve çok satan kitabı *Hackers*'ın odak noktasındaki görüş şudur: Bilgisayar üçkâğıtçısı etiği, birden çok erişimli kullanıcı sistemlerini geliştiren ünlü MIT öğrencileri arasında, 1950'lerde ilk kez sözü edilen bilme hakkı ilkeleri açısından kripto-anarşist ve özgürlükçü, ayrıca merkezi niteliği olmayan bir teknolojiyi savunan bir etiktir. Çoğunlukla bir gençlik kültürünün öğesi olarak kalmış olan bu bilgisayar üçkâğıtçısı etiği, kullanıcıların tüm bilgilere özgürce erişmesi şeklinde özetlenebilecek temel bir hakkı savunmaktadır. Başka bir deyişle bu, teknolojinin bilgi seçkinleri oluşturmak üzere kullanılması eğilimine karşı ilkeli bir meydan okuma girişimidir. Bunun sonucunda bilgisayar üçkâğıtçılığı etkinlikleri 1980'lerde romantik bir karşıkültür eğitimi olarak sunulmuş ve

13. Bill Landreth, *Out of the Inner Circle: The True Story of a Computer Intruder Capable of Cracking the Nation's Most Secure Computer Systems* (Redmond, WA: Tempus, Microsoft, 1989), s. 10.

New York Times gazetesinden eleştirel gazeteci John Markoff ile *Whole Earth Catalogue*'dan Stewart Brand tarafından ve *Reality Hackers* dergisinde yazan Timothy Leary gibi Yeni Çağ guruları tarafından coşku ile karşılanmıştır. Joe Egressia (telefon idaresinin ton sinyalini ıslıkla çalınayı beceren 8 yaşındaki kör çocuk) gibi "telefon üçkâğıtçıları" ve Captain Crunch, Milwaukee 414s gibi gruplar, Los Angeles ARPAnet bilgisayar üçkâğıtçıları, SPAN Veri Gezginleri, Hamburg'daki Kaos Bilgisayar Kulübü, İngiliz Prestel bilgisayar üçkâğıtçıları, *2600's* BBS, "özel sektör" ve diğerleri gibi kişi ve gruplar hakkındaki sansasyonel öykülerle beslenen medyada, bilgisayar üçkâğıtçıları en azından son yıllardaki "bilgisayar üçkâğıtçılarına karşı savaş" başlatılıncaya kadar, Markoff'un deyimiyle "modemli isyancı" görünümünde sunulmuşlardır.

Kişiliksiz "sisteme" karşı düzenlediği korkusuzca akınların teknokratik geleneğin gri çağında bir "hoş geldin toniği" olarak algılandığı bu halk kahramanı, toplum kurallarını hiçe sayan romantik bir kişilik olarak sunulmuştur. Beri yandan da bu kişi doğru ile yanlışı ayırt edemeyen genç bir tekno-çılgındır. Bu dik başlı kişinin teknik zekâsı ve becerikliliği, onu örneğin 1950'lerin, köşe başlarında oturan, uyumsuz işçi sınıfı delikanlısından ayırmaktadır (bilgisayar üçkâğıtçısı mitolojisi çoğu zaman nerede ise tümüyle beyaz ırktan, erkek ve orta sınıftan kişileri konu almıştır). Medyanın çizdiği görüntünün bir sonucu, bilgisayar üçkâğıtçısı etiğinin sürekli olarak çocuksulaştırılması olmuştur. Bu, egemen teknokratik kurallarla ya da girişimci-özgürlükçü ideoloji ile ne ölçüde suç ortaklığı yaparlarsa yapsınlar, şu bildiğimiz gelişmemiş politikaların önemsizleştirilmesinin bir yoludur. İkinci sonuç ise caydırıcı hapis cezalarının yokluğu sırasında, yeni teknokratik seçkinlerin teknoloji kullanımından sorumlu olmaları için yüksek düzeyli eğitimin zorunlu kılınması olmuştur. Batı etiği içinde, gelişmiş liberal eğitim erdemlerine bu kadar gereksinim duyan, yaratıcı seçkinler hiçbir zaman ortaya çıkmamıştır!

Bilgisayar etiği dersinin etkileri Robert Morris olayı üzerine yazılmış olan Cornell Üniversitesi resmi raporunda bulunabilir. Olayı araştırmak için kurulan üniversite komisyonunun üyeleri raporlarında bu öğrencinin akademik zekâsını kabul ettiklerini açık-

ça belirtmektedirler. Robert Morris'in bilgisayar üçkâğıtçılığı ayrıca "hiçbir kötü niyet" içermeyen bir "gençlik eğilimi" olarak açıklanmıştır. Ancak bu eylem, başkasının eserinden bölüm çalma biçimindeki geleneksel akademik sapkınlıkla ve başkalarının haklarının şerefsizce ihlaliyle aynı görülmüştür. (Son yıllarda devletin bilgi toplamasına karşı sivil hakları korumak amacıyla liberaller tarafından ortaya atılan, bilgi topluluğu içinde özel hayatın gizliliği akımı, bilgisayar üçkâğıtçılığı etkinliklerinin suçlanmasında bir araç olarak fiilen kullanılmıştır.) Bu gençlik eğiliminin sonuçlarına gelince, rapor, Cornwall'ın *olgun* İngiliz taşra gezgini ile karşılaştırıldığında, tümüyle Amerikan, taşralı, orta sınıftan ve *genç* biriyle bir analoji ortaya koymaktadır. Internet solucanının serbest bırakılması tıpkı "bir golf arabasının, yağmurlu bir günde, çevredeki çoğu evin içinden geçmesine benzemektedir". Golf arabasının sürücüsü çok dikkatli olabilir, hiçbir şeye zarar vermeyebilir. Ancak arabanın çamurlu tekerleklerinin evlerin halılarını çamurlayacağını ve en azından kirli izler bırakacağını çok iyi bilecektir. Ev sahipleri daha sonra bunları temizlemek zorunda kalacaklardır.[14]

Rapor, Morris'in okuduğu okulu sert bir dille eleştirir ve Morris'in "akranları ya da öğretmenlerinden" (Morris, Harvard'da okumuştu!) ahlak konusunda "hiçbir rehberlik görmeyişine", "kararsız bir ortamda" eğitilmiş olmasına hayıflanır. Raporda akademik açıdan en fazla hor görülen, komisyonun görüşüne göre bilgisayar üçkâğıtçılarını sorumsuzca kahramanlaştıran basındır. Yine komisyona göre bu tutum bilgisayarcılık mesleğinin standartlarına daha da zarar verme eğilimindedir. Bilgisayar üçkâğıtçılarının cesaret ve bilgisinin medya tarafından abartılması "hukuki eğitimlerini kamuoyunda fazla sansasyon yaratmadan tamamlayan öğrencilerin daha başarılı çalışmalarını gözlerden gizlemektedir". Ve "bu başarılı öğrenciler çalışmalarını basının yorumlarına göre değil, akranlarının inceleme ve değerlendirmesini esas alarak sürdürmektedirler".[15] Başka bir deyişle bu olay, oto-

14. *The Computer Worm: A Report to the Provost of Cornell University on an Investigation Conducted by the Commission of Preliminary Enquiry* (Ithaca, NY: Cornell University, 1989).
15. Aynı eser, s. 8.

ritesini içsel olarak kendi kendini düzenleyen mesleki ahlak yasaları aracılığıyla güçlendiren, ancak bütün olarak toplumla olan etik ilişkisini nadiren ele alan (savunma bağışlarının ve benzerlerinin kabulü) bir kurum içindeki meslektaşlar tarafından değerlendirilecek ve yargılanacak bir iç olaydır. Genel olarak konuşmak gerekirse bu rapor, profesyonellerin güvenli ve sorumlu biçimde davranmak için yasalara, kurallara, yöntemsel ilkelere ya da değişmez garantilere ihtiyaç duymayacakları şeklindeki soylu liberal ideali doğrulamaktadır. Acemi profesyoneller özellikle tavsiye edilen bir etik ve teknoloji dersinden çok liberal bir eğitimden geçişme (*osmosis*) yoluyla iyi bir bilinç elde etmiş olmak zorundadırlar.

Cornell Raporu'nun gördüğü yaygın ilgi (Bilgisayar Makineleri Birliği'nin ve diğerlerinin gösterdiği ilgi), bilgi teknolojisi konusunda yeni özel bilgilerin düzenlenmesine katkıda bulunurken akademinin liberal etiğe nasıl yaklaştığı konusuna sanayinin gösterdiği ilgiyi gözler önüne sermektedir. Rapor liberal bir eğitimin erdem ve ideallerine değişmez bağlılığına karşın, belki de bundan dolayı yeni ve çok önemli bilgisayar profesyonelliği kategorisi çevresindeki, akademi içindeki (ve dışındaki) meşruiyet krizinin tüm işaretlerini barındırmaktadır. Bilgisayar profesyonellerinden talep edilen gitgide daha uzmanlaşan tasarım bilgisinin anlamı, bir bilgisayar üçkâğıtçısının işlevsel yeteneklerinin sorgulandığı tümüyle saf bir zihinsel uğraş ile bilginin gerçek dünyada gerçekleştirilişinin pragmatik alanı arasındaki bölümlenmeyi düzenlemek için zihinsel ve pratik beceriler biçimindeki eski profesyonel ayrımın ötesine geçen yasaların gerekli olmasıdır. Öyleyse, "bilgisayar üçkâğıtçılığı" kesinlikle *amatör* bir uygulama olarak tanımlanmalıdır. Bilgisayar üçkâğıtçılığıyla *ilgili olmak* ya da *olmamak* arasındaki gerilim, profesyonelliğin gerekli kıldığı uygun dengeden farklıdır ve eksiktir. Aynı şekilde, bilgisayar üçkâğıtçılığı profesyonel idealin amatör bir yanı olarak görülebilir. Yani bu, ilgili tarafların ve kurumların hizmetinde ilgisiz bir sevgi olabilir. Her iki durumda da bilgisayar üçkâğıtçılığı, profesyonelliğin, çok yanlış olmasa da yanlış uygulanmasının bir örneği görevi görür.

Daha önce açıkladığım virüs korkusuna karşılık olarak sunulan iki çözüm ile ortak bir biçimde (yani, bilgisayar sanayisindeki

kârlılık etkisi ve ilgili ceza yasalarının güçlendirilmesi yolundaki etki) Cornell Raporu, akademinin Morris olayı gibi bir durumu profesyonellik alanında kendi ahlak anlayışını ve kültürel otoritesini güçlendirmek için nasıl kullandığını göstermektedir. Akademi bunu özellikle, bilgi alanındaki şeytani rakibi medya tarafından uygulanan düstur ve yargılardan uzak kalarak ve onlara kayıtsız davranarak gerçekleştirmektedir. Kuşkusuz, iktidarın aşırılıklarına ve ülkenin yasalarına saygısızlığa ilişkin bütün bu şamatalara karşın, Ivy League'in iş ve bilim disiplinlerinde ve Capitol Hill'de (Boesky/Milker sonrası ve Reagan sonrası yıllarda her ikisi de etik şevkle doluydu) etiğin yeniden canlanması, teknokrasinin toplumsal mantığındaki çalışma eksikliklerine ve adaptasyon bozukluklarına zayıf bir liberal yanıt niteliğindedir.

Ahlaksal oyun (*morality play*) örneği oluşturma senaryomuzu tamamlamak için, Morris'in babasının, Ulusal Güvenlik Kurumu'nun bilgisayar güvenliğinin sağlanmasına yönelik organı olan Ulusal Bilgisayar Güvenlik Merkezi'nde yönetici bilim adamı olduğunu da göz önünde bulundurmamız gerekmektedir. Son derece parlak bir programcı ve kod çözücü olan Morris'in babası, 1983'te, Washington'da mahkemede verdiği ifadede gençlerin bilgisayar üçkâğıtçılığına özendirilmemesi gereğine işaret etmiş ve bilgisayar üçkâğıtçılığını "gezmek amacıyla araba çalmaya" benzetmiştir. Daha da Oidipusvari bir ironiyle baba Morris 1950'lerde, Bell Laboratuvarları'nda çalıştığı sıralarda bugünün zeki solucanlarının ve virüslerinin prototipi olan ve kendini sürdüren bir bilgisayar oyununu icat etmiş bile olabilir. Darwin adı verilen bu programların ilkeleri, 1980'lerde son derece popüler olan bilgisayar üçkâğıtçılarının çok sevdiği Çekirdek Savaşı oyununda kullanılmıştır. Bu oyunda, her biri bağımsız, "katil" programlar, diğerlerini öldürünceye kadar savaşmaktaydılar.[16]

16. *Scientific American* dergisinin "bilgisayar eğlenceleri" köşesinin yazarı A. K. Dewdney, bu derginin Mayıs 1984 sayısındaki bir makalede bu savaş programları oyununun ayrıntılarını kamuoyuna açıklayan ilk kişi oldu. Mart 1985 sayısında bu makalenin devamı yayımlandı. "A Core War Bestiary of Viruses, Worms, and Other Threats to Computer Memories" adlı bu makalede Dewdney, okuyucuların yanıtlarının gün ışığına çıkardığı çok sayıda "yazılım yaratığı"nı açıkladı. Mart 1989'daki üçüncü yazı, Core War (Çekirdek Savaşı) programının ilk tanıtımı ve son yıllardaki virüs bolluğu ile herhangi bir ilişkiyi yalanlamayı amaçlayan, temize çıkarıcı bir üslupta yazılmıştı.

Morris olayında, Pentagon'un koruyucu meleğinin çocuğun babasını öldürmesine dayalı bir simge olarak ortaya çıkması sonucunda (kurban edilen bir baba değilse de en azından bu olaya dahil edilen bir baba) elimizde kültüre ve nesiller arası çatışmaya ilişkin klasik bileşenlerin birçoğu bulunmaktadır. 1960'larda ortaya çıkmış olduğunu bildiğimiz bu tür çelişkilerin ana hatlarına bakarak bu senaryonun nasıl ve nerede farklı olduğunu artık ele alabiliriz. Örneğin, Cornell Üniversitesi'ndeki bilgisayar üçkâğıtçısı Morris'in kampus "işgalleriyle" ilişkisinin bir şekilde Cornell Üniversitesi Kampusu'ndaki bir oturma grevinde silahlı Siyah öğrenciler imajının çağrıştırdığından çok farklı olması; onun teknolojik etikle olan ilişkisinin Andrew Kopkind'in şu ünlü "Ahlak tüfeğin namlusunun ucunda başlar" sözünden farklı olması (bu deyiş *New York Review of Books*'un 1968 tarihli baskısının kapağında yer alan "Molotofkokteylini kendin yap" tasarımına eşlik etmekteydi) ya da bilgisayar üçkâğıtçılarının oldukça önemli görülen askeri savaş sistemleri ağına potansiyel erişiminin, *yuppie*'lerin Pentagon binasını havaya kaldırmasından çok farklı olması. 1950'li yıllarda James Dean'in sebepsiz isyankâr davranışı gibi, 1960'larda okulla bağlantısı kesilen öğrenciler ve 1970'lerin her şeye olumsuz bakan punkları gibi, 1980'lerin bilgisayar üçkâğıtçılarının da ileri bir teknokratik toplumda egemen ahlak anlayışını yeniden tanımlamak için kullanılan deneysel bir olay niteliğinde, ahlaksal uyumsuzluğun gözle görülür bir örneği olarak hizmet ettikleri düşünülebilir.

Ancak burada bizi ilgilendiren şey, günümüzde karşıkültürel ifade ve eylemlerin tanınmasına ilişkin farklı koşullardır. Aradan geçen 20 yıldan sonra, bilgisayar üçkâğıtçılığı teknolojisi ve virütik gerilla savaşı bir zamanlar molotofkokteyli tasarımının yarattığı karşıkültürel fantezinin yerini almış bulunmaktadır. Her ne kadar bu tür karşılaştırmalar özellikle doğru değilse de karşıkültürel etkinliğin teknolojiyle ilişkisindeki bir değişikliği son derece iyi gösterdiği kanısındayım. Bu değişiklik süreci içinde bilgiye özgürce erişmeye ilişkin yasadışı özgürlükçü ilkeler çevresinde örgütlenmiş olan yazılım tabanlı teknokültür, sefil donanım yapılarının şeytanileştirilmesi çevresinde örgütlenmiş muhalif bir kültürün yerini almıştır. 1960'ların karşıkültürünün

tamamı değilse de çoğu, başka yazılarımda *folklorun teknolojisi* olarak adlandırdığım bir kavram çevresinde oluşmuştur. Bu terim tarımcı, oryantalist ve antiteknolojik düşünceler ve değerlerle, bir de toplumsal yapılarla oluşmuş bir yığını simgelemektedir. Tuhaf bir biçimde 1990'ların sibernetik karşıkültürleri *teknolojinin folkloru* (varsayılan ortamların ve insan-ötesi bedenlerin veri açısından zengin dünyasında hayatta kalabilme ve direnme alanındaki mitsel başarıları) çevresinde oluşmaktaydı. Bilimkurguya ve teknolojiye duyarlı gençlik kültürlerinin son yıllardaki toplanma yeri de bu ortamlardır.[17] Bununla birlikte, bazıları 1960'lı yılların karşıkültürünün düşünce ve değerlerinin gerçek anlamda, ancak Berkeley'deki Toplum Belleği'ni çalıştıran Halk Bilgisayar Şirketi gibi gruplar tarafından uygulandığını öne sürebilirler ya da buna kişisel bilgisayara öncülük etmiş olan Homebrew [ev yapımı] Bilgisayar Kulübü'nü örnek gösterebilirler.[18] Böylece *yuppie*'ler TAP adını verdikleri (önceleri *Technological American Party* [Teknolojik Amerikan Partisi]) ve daha sonra *Technological Assistance Program* [Teknolojik Yardım Programı] olarak adlandırılmıştır) bir bülten çıkaran, "anarko-teknolojik" projelere adanmış YIPL'nin (Youth International Party Line; Uluslararası Gençlik Parti Çizgisi) kurulmasını gerekli görmüşlerdir. Daha önceleri savundukları yıkıcı "karanlık" bilgisayar üçkâğıtçılığından artık sakındıkları ve politikadan uzaklaştırdıkları biçimiyle TAP, zamanla *2600* hareketinin atası olmuştur. Örneğin, önemli bir dönüm noktası TAP'nin hidrojen bombasının planlarını yayımlamama kararı olmuştur (*Progressive* grubu bunu yayımlamıştır). TAP'nin buna gerekçesi de bombaların telefon sistemini yok etmesidir. Oysa TAP içinde yer alan "telefon üçkâğıtçılarının" telefon sisteminin sürdürülmesinde çıkarları bulunmaktadır.

Kuşkusuz, günümüzde bilgisayar üçkâğıtçılığı manzarası karşıkültürel etkinliğin tanınmasını ve böylece siyasal olarak öne-

17. Andrew Ross, *No Respect: Intellectuals and Popular Culture* (New York: Routledge, 1989) s. 212.

18. Kesin bir bilgisayar özgürlüğü kitabı Ted Nelson'ın *Computer Lib: Dream Machines*'dır (Redmond, WA: Tempus, 1987, gözden geçirilmiş ilk basım 1974).

minin belirtilmesini daha zorlaştırmaktadır. 1960'larda, gelişmiş bir teknoloji toplumundaki romantik sanayi öncesi kültürel politikaların simgesel gücünü ve simgesel özelliklerini *tanımlamak* daha kolaydı. Bu, özellikle, Amerika Birleşik Devletleri'nin Vietnam'ı süper teknolojiye dayanarak istila edişinin her gün ekranlarda yer aldığı bir dönemde çok kolaydı. Bununla birlikte, teknopolitik altyapısı giderek daha çok gözetime dayanan bir toplumda ve ülke dışındaki savaşların lazer güdümlü akıllı bombaların merceklerinden görüntülendiği bir dünyada, sibernetik eylemcilik zorunlu olarak çok daha üstü kapalı bir kimlik siyasetine dayanmaktadır. Kapalı dijital sistemlere erişim, basiret ve ikiyüzlülük, bir imza ya da takma adın doğruluğunun kanıtlanmasını gerektirmektedir, gerçekte gözetlenebilir bir kişinin kimliğini değil; bu nedenle doğru kimliği kanıtlama ile kimlik saptama arasında yaşamsal önemde bir işletim boşluğu bulunmaktadır (güvenlik sistemleri, bilgisayara erişimi doğru kişinin yapmasını sağlamak için biyolojik imzalardan yararlanma yolunda ilerlerken –örneğin el ayasının ya da retinal izlerin ya da elin arkasındaki damar biçimleri gibi fiziksel özelliklerin biyometrik kaydı ve ölçümü– bilgisayar üçkâğıtçılarının sisteme girmek için kullandıkları başlıca yöntem olan parola aşırma yöntemine bir meydan okuma gerçekleşmektedir). Aynı sebeple sibernetik kimlik, hiçbir zaman yok olmamaktadır. Bu kimlik, yeniden yaratılabilir, yeniden atanabilir ve istenilen sayıda farklı adla ve birçok farklı kullanıcı için yeniden oluşturulabilir. Aslında bilgisayar üçkâğıtçılığının ya da teknoloji suçunun önemli bir kısmı şirketlerin güvenlik sistemlerinin delinebilirliğinin kamuoyuna açıklanmasından korkulduğu için gözlerden ırak tutulmakta ya da rapor edilmemektedir. Bu özellikle, bilgisayar üçkâğıtçılığının, yönetimden intikam almak amacıyla kızgın personel tarafından gerçekleştirildiği durumlarda doğrudur. Böylece bir bilgisayar üçkâğıtçısının tam anlamıyla kimliğinin belirlenmesi, çoğu zaman sistematik bir inclemeden çok tesadüflere dayanmaktadır. Örneğin, birkaç yıl önce bir TV'nin yayınını keserek bir uyduyu denetimi altına alan video korsanı Captain Midnight, hatların karıştığı bir telefon konuşmasını tesadüfen dinleyen bir vatandaşın haber vermesi sonucunda izlenebilmiş ve yakalanabilmiştir.

Beyaz ırktan profesyonel yönetici erkekler sınıfı içindeki temel grubundan uzaklaşan bilgisayar üçkâğıtçısı topluluğu, parametrelerini dışarıya doğru genişletiyor olabilir. Örneğin, bilgisayar üçkâğıtçılığı, kızlar için genç-erişkin roman tarzının bir özelliği haline gelmiştir.[19] Bilgisayar üçkâğıtçısı dâhinin topluma karışmaktan hoşlanmayan bir kolej züppesi biçimindeki seçkinci sınıf profili son yıllarda bir ölçüde demokratikleşmiş ve gelenekselleşmiştir. Günümüzde artık, bilgisayar üçkâğıtçısı olmak için kolej gibi bir kurumdan mezun olmak gerekmemekte ve zeki sokak çocukları da bu işi yapabilmektedir. Kolejlerdeki becerikli çocuklardan bilimkurgu yazarlarının yarattığı akımdan ötürü "siberpunk" olarak adlandırılan daha geniş bir gençlik altkültürüne kadar uzanan bir yelpaze içinde bilgisayarın yeraltı dünyasını belgeleyen son makalelerden birinde, telefon üçkâğıtçısı Captain Crunch'ın siberkültürün artık bir "seçkin" kültürü olmadığı gerçeğinden dolayı üzüldüğünü görmekteyiz. Ayrıca, bugünlerde bilgisayar üçkâğıtçısı için bilgilerin bulunmasının son derece kolay olmasına da hayıflanmaktadır.[20]

Bununla birlikte birçok başka proto-karşıkültürel eğilim gibi, yeraltı dünyasının tanımı kendinden menkul bilgisayar üçkâğıtçısı, ayrıcalıklı bir toplumsal çevreyle sınırlanmış bulunmaktadır. Bu toplumsal çevre, ister insan ister dijital özellikli olsun ilgi, uzmanlık ve "ustalığın" egemenliğindeki geleceğin çırakları olduklarını kavrayan üyeleri tarafından daha da cazip hale getirilmektedir. Bunun sonucunda, bilgisayar üçkâğıtçısı siberkültürünün artık, bir okuldan kaçanlar kültürü olmadığı açıktır. Bu kültürün üst yerleşik kültürden kopuşu dolaylı ya da dolaysız bir biçimde genellikle sanayideki araştırma ve geliştirme çalışmalarına yönelik yasal gereksinimlerin karşılandığı etkinliklerde kendini

19. Bilgisayar üçkâğıtçısı iki genç kızın gizem-korku dolu maceralarını anlatan, Alice Bach'ın "Phreakers" dizisinden *The Bully of Library Place* (New York: Dell, 1987), *Double Bucky Shanghai* (New York: Dell, 1987), *Parrot Woman* (New York: Dell, 1987) ve diğerleri. Bilgisayar üçkâğıtçısı, son yıllarda başka yazı türlerinde de lanetlenmiş kişilik olarak ortaya çıktı: *The Hacker*, Chet Day'in korku romanı (Pocket Books, 1989) ve Pepe Moreno'nun çizdiği yeni bir Batman resimli roman dizisi olarak.

20. John Markoff, "Cyberpunks Seek Thrills in Computerized Mischief", *New York Times* (26 Kasım, 1988) 1, 28.

göstermektedir. Örneğin, bu bilgisayar üçkâğıtçısı kültürü, yüksek üretkenliği, toplumla uyumsuz yaratıcı çalışma enerjisi biçimlerini ve saplantılı bir biçimde ekran başında kimliğini kanıtlamak için gösterilen dayanıklılığı (endorfin etkisi altında) övmektedir. Tüm bu nitelikler silikon fütürizminin girişimcilik düsturları açısından değer verilen niteliklerdir. Asi bilgisayar üçkâğıtçısı efsanesini eleştiren Dennis Hayes, genç bilgisayar üçkâğıtçılarının çevresinde örülü siyasal romantizmin kirli çamaşırlarını şöyle ortaya dökmektedir:

> Bu kişiler genellikle beyaz ırktandır, evlerinde bilgisayar bulunan üst orta sınıf erginlerdir (bunlar bilgisayarları satın almış olabilirler, bir destek bularak buna sahip olmuş olabilirler ya da kendilerinin bilgisayar alanındaki cehaletlerini gidermek umuduyla ebeveynleri böyle bir şeye izin vermiş olabilir). Birçoğu elektronik gezintilerine engel olan "bürokrasilere" lanetlerini açıkça ifade etmekle birlikte bunlardan pek azı siyasal bir motivasyona sahiptir. Hemen hemen çoğu incelikli ve entrikalı bilgisayar ağlarına engelsiz bir biçimde erişmeyi talep etmektedir. Bu bağlamda, genç bilgisayar üçkâğıtçıları terörist bir bilgisayar ağından daha çok, satın alma fırsatlarından yoksun bir alışveriş kültürünü andırmaktadır.[21]

Hayes'in eleştirisinin ağırbaşlılığını hoş karşılamakla birlikte üçkâğıtçıların etkinliklerinin siyasal kültürüne ilişkin varsayımlarını kabul etmeye pek istekli değilim. Gençlik altkültürlerine ilişkin incelemeler (ayrıcalıklı bir orta sınıf oluşumu

21. Dennis Hayes, *Behind the Silicon Curtain: The Seductions of Work in a Lonely Era* (Boston: South End, 1989) s. 93. Carolyn Marvin'in bana söylediği gibi, bilgisayar üçkâğıtçılığı altkültürünün çarpıcı bir tarihsel öncülü, yüzyılın ilk yirmi yılındaki "amatör" telsiz operatörlerinin yaygın etkinliğiydi. Teknik zekâları ve gözüpek maceraları nedeniyle önceleri basında çocuk mucit olarak övülen bu beyaz ırk, orta sınıf altkültürü, o sıralarda dalga boylarının ulusal güvenlik adına tümüyle askeriye tarafından kontrol edilmesi için çaba harcayan ABD Deniz Kuvvetleri (amatör telsizciler Deniz Kuvvetleri'nin telsiz sinyallerine müdahale ediyorlardı) tarafından gitgide daha çok kötüleniyordu. Amatör telsizciler, dalga boylarına kamunun erişim hakkı için demokratik bir retoriği kullanarak taraftar toplamaya yöneldiler. Her ne kadar Deniz Kuvvetleri'ne karşı kısmen başarılı oldularsa da I. Dünya Savaşı'ndan sonra Kongre'nin yayın alanında RCA biçimindeki tekelleşmeyi onaylamasıyla büyük şirketlere kesin olarak yenildiler. Bkz. Susan J. Douglas, *Inventing American Broadcasting* 1988-1992 (Baltimore: John Hopkins University Press, 1987) s. 187-291.

da dahildir buna) kültürel "direniş" biçimlerinin siyasal anlamının özellikle zor anlaşılacağını göstermiştir. Bu anlamlar ya kodlarla yüklüdür ya da medya kanalıyla dolaylı biçimde ifade edilmektedir. Bu anlamlar, sabit ya da içkin bir siyasal önemi olmayan kitle iletişim araçları yoluyla, akranlar arasında özel bir dil, ısmarlama tüketici tarzları, Ortodoks olmayan dinlenme ve boş zaman geçirme kalıpları, yerel bilgi ve davranış kategorileri biçiminde, dolaylı olarak kodlanabilir ya da ifade edilebilir. Bu tür kültürel çalışmalar şimdiye kadar herhangi bir şeyi kanıtlamışsa, bu da bir gençlik kültürünün genellikle simgesel, çok açık ifade bulmamış dışavurumculuğunun, yetkin ifadeye sahip bir siyasal felsefeye nadiren doğrudan dönüştürülebilir oluşudur. Bu kültürlerin önemi, egemen ya da üst kurallar sistemine muhalefet eden embriyonik ya da *proto-politik* nitelikteki dil ve teknolojilerde yatmaktadır. Bilgisayar üçkâğıtçıları, bir "neden"den yoksun olsalar bile, kuşkusuz bu durumdaki ilk gençlik kültürü olarak görülemezler: Özellikle sol düşünce, olgun siyasal taahhütleri içermeyen kültürel deyimlerin gücünü tanıma yeteneğine sahip bir kültürel siyasetten yoksun olmaktan dolayı büyük zaaf yaşamıştır.

Son 20 yıldır profesyonel eylemlerin artışı, bilgisayar üçkâğıtçılarını sınıf yapılarına bakarak mahkûm etmenin bir hata olduğunu göstermiştir. Yalnızca seçkin grupların teknokratik bilgiye ayrıcalıklı bir biçimde erişebilmelerine dayalı olarak "bilme yeteneğinin" engellenmesi, geleceğin fazlasıyla engellenmesi anlamına gelmektedir. Bilgisayar üçkâğıtçılarının başlıca fantezilerinin çoğunlukla polisin, silahlı kuvvvetlerin, savunmanın ve haber alma kurumlarının resmi bilgisayar sistemlerini içermesi hiçbir siyasal önem taşımıyor mu? Bu fantezilerin mantığı, merkezi haber almanın ve askeri eylemlerin tehdidine karşı kötü amaçla kullanılan özgürlüklerin bir savunması olarak mı sunulmalı? Yoksa tüm bunlar yeni bir seçkin tabakanın erkeksi bir güce doğru gelişmesinin semptomlarından mı ibaret? Demokrasi yanlısı hareket içindeki Çinli öğrencilerden oluşan seçkin bir grubun etkinlikleri siyasal ortamdaki beklenmedik değişikliklerin güç ve direniş konusunda çarpıcı yeni bileşimleri ortaya çıkarabileceğini göstermiştir. Tiananmen Meydanı olaylarından

sonra Komünist Partisi liderleri, herhangi bir planlı modernizasyon programının geleceğini kendi başlarına garanti altına alabilecek yüksek teknoloji mühendisleri ve bilgisayar kadrolarını gözden çıkarmayı tedbirsizlik olarak görmüşlerdir. Öte yandan her bir kadronun (öğrenci hareketi içindeki en eylemci gruplar arasında) istediğinde iletişim kurumları ile dalga geçebilecek potansiyel bir bilgisayar üçkâğıtçısı olduğunu bilen yetkililerin rahatsızlığı sürmüştür.

Gelgelelim, Hayes'in şu düşüncesine katılmaktayım: Medyanın bilgisayar üçkâğıtçılarına ilişkin romantik haberleri şirkette çalışan personelin şirket yöneticilerine yönelik tehdidini daha önemsiz göstermek pahasına sürmüştür. Teknolojiye dayalı "sabotajların" çoğu işçiler ve yönetim arasında çatışmaların olduğu arenada gerçekleşmektedir. Çoğunluğu kadın olan ofis çalışanlarının gündelik, sıradan yaşamlarında meydana gelen organize olmamış, ancak yaygın sabotaj kültürünün, bu sibernetik bilgisayar üçkâğıtçılarının verdiği zarardan daha fazla veri kaybına ve bakım masrafına yol açtığı görülmüştür. Ofiste çalışanlar tarafından yürütülen sabotaj, zaman hırsızlığı ve stratejik bozma eylemleri, veri saklama ve işletim sistemlerine yönelik planlı elektromanyetik saldırılardır. Bunlar, elektromanyetik Tesla sargıları ya da basit vücut temasının akıllı biçimde kullanılmasından zaman veya mantık bombalarının yerleştirilmesine kadar uzanabilir: "İnsanların parmak uçlarından boşalan şu bildiğimiz eski statik elektrik akımı muhtemelen her yıl disket silinmelerinin ya da bilgisayar bozukluklarının hemen hemen yarısının nedeni olmaktadır."[22] Yönetimle hesaplaşmaya niyetli daha becerikli operatörler, genellikle daha incelikli üçkâğıt teknikleri kullanmaktadırlar. Birçok durumda, konsol operatörler arasında uyumlu bir iletişim ağı kültürü vardır. Bu operatörler birçok şeyin yanı sıra çalışmanın nasıl yavaşlatılacağına ilişkin stratejiler konusunda birbirlerine ipuçlarını ulaştırırlar. Aşağıdan gelen bu tür tehditler, şirketlerin yönetim kurulları tarafından çok iyi bilinmekle birlikte dijital iş makinelerine bağımlı bulunan kuruluşlar, bu tür sabotajlara karşı ne kadar zayıf durumda ol-

22. "Sabotage", *Processed World*, 11 (Yaz 1984) s. 37-38.

duklarını açığa vurmak konusunda isteksizdirler. Bununla birlikte, Hayes'in işaret ettiği gibi bu tür ilkelere dayanarak örgütlenen bir işçi hareketini harekete geçirmek daha zordur:

> Birçok insan bilgisayar çağının çok sayıdaki karanlık mirasına açıkça karşı çıkmaya hazırdır: "Az ücretle işçi çalıştıran işyerleri", askeri teknoloji, işçilerin gözetimi, genotoksik su ve bölgelerin tüketilmesi. Şu anda muhalefete önderlik edenler arasında işçinin gücünün kaynağı olarak aktif bir kompüterize direniş önermek "sorumsuzluk" olacaktır. Bunun nedeni, bu davranışın bir tür işçi suçu ve "terörizm" ortamı olarak algılanmasıdır.[23]

Hayes'in ilişkili olduğu "kötü tavırlı magazin", *Processed World* (İşlenmiş Dünya), işyerindeki direnişin doğurduğu sürekli bir kızgınlık ortamındaki ofis çalışanları arasında bu tür soruların tartışılmasını ve yayılmasını sağlayan önde gelen dergilerden biridir.[24]

Her ne kadar yalnızca çok az sayıda bilgisayar kullanıcısı kendisini "bilgisayar üçkâğıtçısı" olarak tanımlıyorsa da *bilgisayar üçkâğıtçılığı* tanımını, teknolojiyle çalışan herkesi kapsayacak biçimde toplumsal değişim ağları içindeki konumlarını belirleyen ve çalışma çizelgelerinin akışını saptayan yapılandırılmış iletişim akışını kesebilen, bozabilen ya da yeniden düzenleyebilen (ne kadar uzman olmasalar da) analistler, sistem tasarımcıları, programcılar ve operatörleri içine alan bir kast hiyerarşisi içinde genişletmek için yeterli neden vardır. Gelgelelim, bu olayı bu kavramlarla birlikte ortaya koymak herhangi bir evrensel bilgisayar üçkâğıtçılığı kurumu tanımı önermek anlamına gelmemektedir. Örneğin, birçok işyerinde öylesine toplumsal kurumlar vardır ki bunlar teknolojik *yeniden ustalaşma* umuduna dayalıdır. Ve bu kurumlar açısından iletişim rasyonelliğinin sabote edilmesi ya da bozulması pek bir fayda sağlamaz. Bu tür insanlar açısından bilgisayar üçkâğıtçılığı tanımının, yapıyı bozandan çok yeniden yapılandırıcı olarak belirtilmesi daha uygun düşmektedir. Bunun

23. Hayes, *Behind the Silicon Curtain*, s. 98.
24. *Bad Attitudes: The Processed World Anthology*, der. Chris Carlsson ile Mark Lege, (Londra: Verso, 1990). Derginin ilk sekiz yılından ilgi çekici yazıları içermektedir.

güzel bir örneği, otomasyona ve vasfın yitirilmesine karşı işçinin mücadelesinde teknik açıdan bilgili olmanın oynadığı kritik roldür. Michigan'daki Dearborn'da bulunan Ford Rouge fabrikasındaki yönetim, bilgisayar programlama eğitimi sınıflarında işçilerin eğitimlerine son verdiği zaman Birleşik Otomobil İşçileri üyeleri boşluğu doldurmak için *Amateur Computerist* (Amatör Bilgisayarcı) adını verdikleri bir bülten yayımlamaya başladılar.[25] Dergideki köşe yazarları ve muhabirler arasında 1930'lardaki işçi örgütlenmesi ile günümüzdeki otomasyon ve ustalığın yitirilmesi arasında açık bir tarihsel süreklilik gören, Flint oturma grevlerinin emektarları da bulunmaktaydı. İşçilerin bilgisayar konusundaki bilgisi, yalnızca bilgisayarın gizemli bir şey olmaktan çıkarılması ve işçilere yeniden vasıf kazandırmak açısından değil, aynı zamanda daha kısa çalışma saatlerine ve böylece işçi verimliliğinden çok "iş verimliliği" ile sonuçlanabilecek yeni teknolojilere ilişkin kararlar konusunda emeğin müdahale kapasitesini arttırmak açısından da temel bir olgu olarak görülmektedir.

Yukarıda sözünü ettiğim üç toplumsal yerin tümü de teknolojiye ilişkin farklı sınıf ilişkilerini yansıtmaktadır: Geleneksel olarak *bilgisayar üçkâğıtçılığı* terimi ile ilişkilendirilen yeni teknik seçkinlerin yeri; "sabotaj" olaylarına bulaşan, yüksek teknolojiyle çalışan ofis görevlilerinin yeri ve geleceği teknolojik açıdan yeniden ustalaşmaya bağlı atölyedeki işçinin yeri. Bunların tümü de teknolojik süreçler tarafından dayatılan ve gasp edilen zamanı *yeniden elde etmenin* farklı yöntemlerini sergilemektedirler. Öyleyse hepsi bilgisayar üçkâğıtçılığı etkinliklerinin her türlü genişletilmiş tanımının kapsadığı siyasetlerin geniş bir biçimde kavranışında yer almaktadır.

B. KÜLTÜR VE TEKNOLOJİ SORUNU

Delikanlılık kültü çevresinde, popüler edebiyatta, film dünyasında ve televizyonda son beş yıldır siberpunk duyarlılığının

25. *The Amateur Computerist*, R. Hauben, PO Box 4344, Dearborn, MI 48126'dan sağlanabilir.

insan/makine arabirimlerinin yasadışı teknolojisine ilişkin romantizmi yakaladığı ana eğlence dallarında daha çok olmak üzere, işyerlerinde görülen çok sayıdaki uygulama karşısında, sanıyorum ki bilgi teknolojisi müjdecilerinin 20 yıldan fazla bir süredir çılgınca ilan etmekte oldukları yeni silikon düzenine ilişkin eski soruları sormak zorundayız. Özgürlük ve bolluk dolu bir sanayi sonrası dünya tablosu, ağır ve sıkıcı işlerin ve ekolojik çöküşün bulunmadığı parlak bir bin yılın geleceğini öngörmektedir. Sibernetik açıdan birbirine bağlanmış bu parlak toplumsal düzen ilerleme ve rasyonellik gibi aydınlanma idealleri ile uyum içinde toplumun ileri bir evrim aşaması olarak sunulmaktadır. Bununla tam bir çelişki oluşturacak biçimde, bu idealizmi eleştirenler, yalnızca toplumsal denetim teknolojilerinde ürkütücü bir ilerleme görmektedirler. Bu teknolojilerin sahipleri ve destekleyicileri, Kevin Robins ve Frank Webster'ın belirttiği gibi, silikon pozitivistleri tarafından vaat edilen "kölesiz Atina'nın" tam tersi olan "Atina'sız köleler" düşüncesine dayalı bir toplumu biçimlendirmektedirler.[26] Sanayi sonrası toplum görüşünün binyılcı düşünceye uygun olarak öne sürdüğü, özgür bilgi akışına âdemimerkeziyetçi bir biçimde erişimin keyfini çıkaran yurttaşların bulunduğu kıtlık sonrası toplumun uyum tablosuna karşılık olarak, gerçekten var olan sibernetik kapitalizmin böyle bir kıtlık sonrası toplum karikatürünü nasıl ve nerede sunduğunun vurgulanması bir zorunluluktur.

Eleştirel solun yeni kültürel teknolojilere ilişkin olarak aktardığı öykülerden biri, sonsuz biçimde birbirine kenetli, düzgün gözetim ağları sistemi aracılığıyla kolayca elde edilebilen, yekpare ve panoptik bir toplumsal denetimin öyküsüdür. Bu öyküde, bilgi teknolojisi şimdiye kadar görülmemiş en despotik egemenlik biçimi olarak görülür. Ve bu despotik biçim yalnızca kapitalist üretimde bir devrim yaratmakla kalmaz, aynı zamanda evde ve işyerindeki tüm kültürel ve toplumsal çevreleri etkileyen yaşam tarzındaki –"toplumsal Taylorizm"– devrimi de yaratır.[27] İş-

26. Kevin Robins ve Frank Webster, "Athens without Slaves... or Slaves without Athens? The Neurosis of Technology", *Science as Culture*, 3 (1988) s. 7-53.
27. Örneğin, bkz. Vincent Mosco ve Janet Wasko'nun denemeler derlemesi

lemler, tüketici tercihleri ve müşterilerin kredi değerlendirmelerine ilişkin bilgi toplamak suretiyle herhangi bir bireyin nerede olduğu, davranışları, zevkleri, arzuları, ilişkileri, arkadaşları, ortakları, çalışma ve dinleme biçimlerine ilişkin geniş bilgiler, ticari bilgi pazarında geniş dosyalar halinde satılabilir ya da bilgisayarla eşleme aracılığıyla diğer bilgi biçimlerine dönüştürülebilir. Gelişmiş bilişim teknolojileri gelişim sürecini kısaltırken veri kodlama sistemleri de bu bilgilerin kamuoyu tarafından anlaşılmasını önler.[28]

Özel yaşamın gizliliğine ilişkin tartışma kamuoyunda bu tür aşırılıklara karşı bilinci harekete geçirirken bu tartışmayı yönlendiren etik ve zarar denetimine ilişkin liberal görüşler, bilgiyi giderek dünya ekonomisindeki sermaye birikiminin temel alanı olarak gören sol siyasal iktisatçılar tarafından önerilen toplumsal denetim ve yönetimin daha kapsamlı çözümlemesinin gerisinde kalmıştır. İşlem alanında veri leşçiliğiyle toplanan bilgilerin sistemli bir biçimde istihbarata dönüştürülme sürecinde ne olmaktadır? Başka yerlerde kullanılmak üzere bir artı değer yaratılmaktadır. Bu artı bilgi değeri, kamu gözetiminin gerektirdiğinden daha fazladır; bu değer genellikle ya rutin kamu gözetimi içinde hiçbir kullanımı olmayan, işlemsel davranışlara ilişkin tüketici anketleri ya istatistiksel çözümleme yoluyla toplanan bilgiler ya da istihbaratlardır. Bürokratik artı bilgi sermayesi, toplumların geleceklerinin tahmininde kullanılmakta ve dolayısıyla kitlelerin gelecekteki davranışlarını önceden yönetme çalışmasına uygulanmaktadır. Daha sonraki bir bölümde ele alacağım gibi bu artı istihbarat karmaşık toplumsal sistemlerin biçim, etkinlik ve davranışlarının benzetimini yapmak ve bu davranışları önceden tahmin etmek amacıyla bilgisayar teknolojisine dayanan bir gelecek araştırmaları sanayisinin temelini oluşturmaktadır. Sonuç, özel yaşamın gizliliği tartışmasının ikide bir yer değiştiren merkezinde yer alan gözetime ilişkin soruları faz-

The Political Economy of Information (Madison: University of Wisconsin Press, 1988); Kevin Robins ve Frank Webster, *Information Technology: A Luddite Analysis* (Norwood, NJ: Ablex, 1986).

28. Tom Athanasiou ve ekibi, "Encryption and the Dossier Society", *Processed World*, 16 (1986) s. 12-17.

lasıyla aşan bir toplumsal yönetim sistemidir.[29]

İdealistlerin sanayi sonrası ışık ve büyü hayaline daha geniş çapta meydan okumak amacıyla yalnızca yarı iletken üreten işyerlerinin kendisine bakmamız yeterli olacaktır. Bu tür işyerleri erkekler (ve mikro elektronik işgücünün çoğunu siyah kadınlar oluşturduğu için, özellikle de kadınlar açısından, bilinen en zehirli kimyasal maddeleri içermektedir. Bu tür işyerlerinde işçilerin hastalığı atölyenin zeminine sıçrayan kan miktarı ile değil, gözle görülmez biçimlerdeki kromozom tahribatı, çocuk düşürme, erken doğum ve doğumda yakalanılan hastalıklar ile ölçülebilir. Yarı iletken üretiminde çalışan işçilerde görülen meslek hastalığı oranı 1970'lerin sonlarına kadar imalat sanayisinde çalışan işçilerinkinin üç katından daha fazla idi. Bu rakam, en azından Reagan yönetimi sırasında hastalık düzeylerinin tanımlanması ve belirlenmesine ilişkin federal yönetim kurallarının değişmesine kadar bu düzeyde idi. Koruma amaçlı araçlar, işçilerin korunması için değil de ürünü korumak ve odayı işçilerin kirletmesinden korumak amacıyla tasarımlanmıştı. Son yıllarda, ancak kimyasal olarak bulaşan bir tür AIDS olarak nitelenebilecek olan, bağışıklıkla ilişkili yeni sağlık sorunları ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu tür hastalıklarda hücreler virüs yoluyla bulaşan AIDS'teki gibi yok olmaktan çok işlevlerini yitirmektedirler.[30] Video terminali operatörleri arasında olağandışı yüksek stres ve hastalık oranlarının rapor edildiği şirket ofislerinde, ofis çalışanlarının izlenmesi amacıyla çeşitli yazılımların kullanılması, iş değerlendirme programlarının rutin bir parçası haline gelmiştir. Şirketlerin yüzde yetmiş kadarı işçilerinin çalışmalarının izlenmesinde, niceliksel olarak değerlendirilmesinde elektronik gözetim ya da benzer yolları kullanmaktadır. İşçinin her türlü fiziksel hareketi, özellikle tuvalete gidişi denetlenebilmekte ve ölçülebilmektedir. Federal hükümetin koyduğu kurallar, işçilerin bazı devlet dairelerindeki çalışma alanlarını, yüz kiloluk bir laboratuvar domuzu için yasalar tarafından öngörülen alandan daha

29. Bkz. Kevin Wilson, *Technologies of Control: The New Interactive Media for the Home* (Madison: University of Wisconsin Press, 1988), s. 121-125.
30. Hayes, *Behind the Silicon Curtain*, s. 63-80.

azına indirmiş bulunmaktadır.[31] Emeğin sürecini eleştirenlerin, bu alandaki rasyonalizasyon ve nicelikleştirme çalışmalarının nihayet en ilkel aşamasına girmekte olduğuna inanmakta haklı nedenleri olduğu anlaşılmaktadır.

Şu ana kadar açıklamaya çalıştıklarım bilgi teknolojisi üzerine eleştirel sol yaklaşımın –bazen "paranoyak" olarak da belirtilir– özelliklerinden bazılarıdır. Bu bilgi teknolojisi, sistematik baskı olgusunun bütünleyici ve yekpare bir görünümünü planlamakta ya da üretmektedir. Bu öykü, kimi zaman bir komplo kuramı olarak nitelendirilse de kuramın hedefleri –teknorasyonellik, bürokratik kapitalizm– genellikle merkezi iktidar seçkinlerinin oluşturduğu küçük bir fesat grubu tarafından planlanan ve biçimlendirilen toplumsal düzen tablosuna uymayacak ölçüde soyuttur.

Sınıfta ve sınıf dışında anlatıldığında, ben bu öykünün örneğin "bilinci yükseltmenin" vazgeçilmez bir biçimi olduğuna inanıyorsam da bu öykü her zaman ve her yerde anlatılacak en iyi öykü değildir. Öte yandan "paranoyak" yakıştırmasından rahatsızlık duymuyorsam da bu tür öykülerin paranoyayı azaltmaya pek katkısı olmadığını savunabilirim. Her yerde tekdüze bir baskı bulmaya dayalı eleştirel bir alışkanlık, belirli sonuçlara yol açar. Bunlardan biri de bu tür eleştirmenlerin başlangıçta karşı çıkmak üzere yola çıktıkları durağanlığı, çaresizliği ve mutsuzluğu güçlendiren bir kuşatma altına alma zihniyetinin yaratılmasıdır. Sonuç ise yalnızca bir kurbanın bakış açısından konuşabilen bir siyasettir. Gözetime ilişkin bilgi, sistematik ve yanılmaz bir biçimde sunulduğunda, bunu kendi kendini sansür etmenin izleyeceği kesindir. Virüs korkusunun yol açtığı korku ve fobiye dayalı psikososyal ortamda etrafı telaşa vermemek ve korku yaratmamak gibi bir sorumluluk vardır. Bu, daha önce ele aldığım gibi özellikle denetim teknolojisinin mali destekçileri tarafından kâr amacıyla kullanılan durumlar için daha geçerlidir. Kısacası, tam anlamıyla panoptik bir gözetim ağı, antisosyalist olmak bir yana, bir de üstelik insanları yalnızca kurbanlar olarak gören oldukça antidemokratik bir düşünce tarzının sonucu olabilir. Bu durum, modernizasyonun kültürel kalıpları karşısında toplumun

31. "Our Friend the VDT", *Processed World*, 22 (Yaz 1988) s. 24-25.

büyük bir bölümünü pasif olarak niteleyen ve bunları beyninin bir kısmı çıkarılmış olarak gören, kitle toplumu ve kitle kültürü gibi eski sosyolojik modelleri anımsatmaktadır. Robins, Webster ve diğerlerinin yapmış oldukları gibi yeni teknolojilerin günlük yaşamın "ritmini, dokusunu ve deneyimini" despotik biçimde dönüştürme güçlerini ve bu gücü kullanırken de hiçbir direnişle karşılaşmamalarını vurgulamak, yalnızca, sonunda gelip teknolojik determinizmin epistemolojisine bağlanmak değil, aynı zamanda insanların yeni teknolojileri kullanma ve teknolojiyi çatışma noktası olarak görme kapasitelerini gözden çıkarmak anlamına da gelmektedir.[32]

Kamusal ve özel bilgilerle istihbarat ağlarının yekpare bir biçimde "birbirine kenetlenmesi" katı baskı yönetimi düşüncesini ortaya atan eleştirel okulun belirttiği kadar düzgün ve eşit bir biçimde gerçekleşmez. Zor kullanarak bilgi toplama, dosyaları anlamlı bir biçimde yorumlamayı *garantilememektedir.* Her halükârda, merkezi "akıllı" bir bilgi toplama sistemine dayalı gözetim, Hans Magnus Enzensberger'in bir zamanlar öne sürdüğü gibi "sistemin kendisinden daha büyük bir monitöre" gereksinim duyacaktır; "birbirine bağlı bir iletişim dizisi.. belli bir kritik büyüklüğü aştıktan sonra artık, merkezi olarak denetlenemez, ancak istatistiksel olarak ele alınabilir."[33] Bazıları, giderek daha gizli bir nitelik kazanan gözetimin, toplumsal denetime yönelik "kampanyanın" iyi gitmediğinin bir göstergesi olduğunu öne sürerler. Teknoloji ustalarının panoptik niyetlerine karşı en kapsamlı ve popüler argümanlardan bir tanesi de sistemlerinin pek iyi çalışmadığı şeklindedir. Bilgisayar üçkâğıtçısının her başarısı ya da her bir bilgisayar suçu şu ya da bu şekilde bilgi sistemlerinin yanılmaz olmadığına ilişkin kamuoyundaki yargıyı güçlendirir. Askeri sanayii sözcülerinin tam otomasyona dayalı savaş alanlarının geliştirilmekte olduğu yolundaki açıklamaları ise silah sistemlerinin işletim kapasitesine ilişkin kamuoyunda birikmiş kuş-

32. Bkz. Kevin Robins ve Frank Webster, "Cybernetic Capitalism", *The Political Economy of Information,* der. Vincent Mosco ve Janet Wasko (Madison: University of Wisconsin Press, 1988), s. 44-75.

33. Hans Magnus Enzensberger, "Constituents of a Theory of the Media", *The Consciousness Industry,* İng. çev. Stuart Hood (New York: Seaburg, 1974).

kuları gidermeye yöneliktir. Bu tür kuşkular askeri sanayii kompleksinin plan ve niyetlerine ilişkin olarak on yıllardır birikmiş olan güvensizliğin ürünüdür ve stratejik savunma inisiyatifine ilişkin yaygın sinizm biçiminde apaçık kendini göstermektedir. Bu güvensizliğe ilişkin tek bir örnek göstermek gerekirse, ABD'nin Grenada'yı istilası sırasında komutanların birbirlerini umumi telefondan aramak zorunda kaldıklarını belirtebiliriz; çünkü askeri iletişim sistemi son derece zayıf çalışmaktaydı. Bu tarihten sonra Arpanet teknokratlarının komuta ve kontrol kodu C^5 –komuta, denetim, iletişim, bilgisayar ve karışıklık– (İngilizce: Command, Control, Communication, Computers, Confusion) olmuştur.[34] Körfez Savaşı'nda, ABD asker-sanayi-medya kompleksi açısından bu tür teknik olumsuzluklara ilişkin kanıtları ortadan kaldırmak için mümkün olan en planlı çaba gösterilmişti. Savaşın hazırlığı sırasında ve ilk haftalarında bu tür teknik hatalar tek başına gerçek savaşta olduğundan daha yüksek oranda yaralanmaya ve ölümlere yol açmıştır. 1980'lerin en ileri silah sistemi olan B-1 bombardıman uçağının yokluğu pek dikkati çekmemiştir. Haftalar geçtikçe ABD süper teknolojisine ilişkin askeri ve genel medya organlarındaki övünme de giderek içi boş bir övünmeye dönüşmüştür. Pentagon'un pek övündüğü bilgi sistemi, bu sistemi kullanan operatörlerin ve analistlerin zihinsel çevikliğinden daha verimli olmadığı gibi kimi zaman daha da verimsiz olmuştur.

Mevcut teknolojilerin yanılmazlığına inanmamayı özendirerek alternatiflerin yaratılabileceğini düşünmüyorum. Ancak teknoskeptisizm toplumsal değişim için *yeterli* bir koşul olmamakla birlikte *gerekli* bir koşulu oluşturmaktadır. Yeni teknolojik gelişmelerin yolunu hazırlayan bu kültürel değerlerin meşruluğunu ortadan kaldırma çabası açısından halkın teknoskeptisizmi yaşamsal bir önem taşımaktadır. Batı'daki seçmenleri ekolojik bilinç dalgası sararken maddileşmenin kaçınılmazlığı, "özgürleştirici" doğa egemenliği, makinelerin yaratıcı özerkliği, pragmatizmin verimlilik yasaları, liberal aydınlanma rasyonelliğinin lineer kör inancı gibi değer ve ilkeler, çok sıkı eleş-

34. Barbara Garson, *The Electronic Sweatshop: How Computers are Transforming the Office of the Future into the Factory of the Past* (New York: Simon&Schuster, 1988) s. 244-245.

tirel bir inceleme altına alınmaktadır. Teknolojiler kendilerinden önce var olan bu tür değerleri biçimlendirmez ya da belirlemezler. Onların popüler istekler ve gereksinimlerin yapısı içinde köklü bir yere sahip olmaları gerçeği, belirli teknoloji türlerinin benimsenmesi için yeşil ışık yakmaktadır. Aslında yeni teknolojileri sunmanın temel mantığı, "sübjektif" olarak algılanabilen, ancak gerçekte hiçbir zaman tek bir komplocu bireyler grubunun denetiminde olmayan niyet ve isteklere yanıt vermeleridir. Marike Finlay, tıpkı teknolojinin yalnızca belirli tutarsız durumlarda (bu durumlardan biri de insanların yetki elde etmek, teknolojiye sahip olmak isteğidir) olanaklı olması gibi kapitalizmin de genellikle bağımsız bir biçimde teknolojinin rakiplerine ve destekleyicilerine atfedilen iktidarın kaynağı değil, bulunduğu yer olduğunu öne sürer.[35]

Teknolojik kaçınılmazlığa dayalı hiçbir oluşum, şu ana kadar halkın gereksinimleriyle ve istekleriyle etkileşimde bulunmamıştır. Şimdiye kadar hiçbir denetim makinesi, bir ölçüye kadar da olsa halkın onayına sunularak uygulamaya sokulmamıştır. Bu nedenle farklı değerleri birleştiren bir mimariyi tasarımlama yetkisi, mevcut teknolojilerin yegâne teknolojiler olmadığı, hatta bunların bireysel ve kolektif yetkilendirme söz konusu olduğunda da en iyi teknolojiler olmadığı şeklindeki popüler algılamadan doğmalıdır. 1970'lerin başlarında bilgisayar uzmanlarının kişisel bilgisayarları "yaratması"; büyük, kişiliksiz "kapalı" donanım sistemlerine güvensizlik ve kişiler arasındaki iletişimi kolaylaştırmak üzere küçük, âdemi-merkezi ve etkileşimli makineler yaratma arzusu çevresinde oluşan bu algılama dolayısıyla olmuştur. Bu arzu ve güvensizliklerin mikrobilgisayar teknolojisinin gelişiminin ardındaki "maksatların" bir kısmını oluşturması gibi şirketlerin bu teknolojiyi bugün kullanmasının ardındaki maksatları da işçileri vasıfsız kılma, işçilerin gözlenmesi ve bilgi toplama oluşturmaktadır. Günümüzde artık, karşı gözetim

35. Bkz. Marike Finlay'in Foucaultcu çözümlemesi *Powermatics: A Discursive Critique of New Technology* (Londra: Routledge&Kegan Paul, 1987). Daha geleneksel kültürcü bir argüman Stephen Hill'in *The Tragedy of Technology: Human Liberation versus Domination in the Late Twentieth Century* (Londra: Pluto, 1988) adlı yapıtında bulunabilir.

donanımları geliştirilmekte ve kullanılmaktadır. Kamuya açık veri ağlarının, bülten sistemlerinin, alternatif bilgi ve medya bağlantılarının ayrıca, giderek ucuzlayan masaüstü yayıncılığın, uydu donanımının ve uluslararası veri tabanlarının olağandışı büyümesinin yerel siyasal "maksatların" sonucu olması gibi global olarak birbirine bağlı, kısıtlı erişimli bilgi sistemleri ağı da merkezi denetimden kâr etmeyi amaçlayan kişilerin maksatlı fantezileridir. Bu maksat çerçevesinde ortaya çıkan tablo kaçınılmaz olarak teknofaşist bir tablo olmaktan ziyade, değerler ve anlamlar üzerine yapılan kültürel mücadelelerin dengesiz bir sonucudur. Bizzat kapitalizmin çelişkileri de bu yerel gelişmelere katkıda bulunmaktadır. Çünkü, daha ucuz, daha verimli teknolojilere yönelik piyasa talebi video kameraları ve bilgisayar gücünü, teknolojiyi geleneksel olarak yalnızca bir gözetim nesnesi olarak yaşamış olan ya da bu teknolojinin pasif bir operatörü olmuş sıradan insanların ellerine vermektedir.

Kültürel eleştirinin, teknoloji hakkındaki tartışmaya tam anlamıyla katılan bir unsur olarak özel bir önem kazanması, bu değerler ve anlamlar üzerine verilen mücadele içinde gerçekleşmektedir. Kültür ve eğitim sanayileri hızlı bir biçimde bilgi hizmeti sunan dev şirketlerle bütünleştiği içindir ki bu tartışma da çoktan gündeme gelmiş bulunmaktadır. İnceleme yaptığımız ortam, yayın yaptığımız ortam ve eğitim yaptığımız ortam giderek aynı ticari bilgi sektörünün parçalarına dönüşmektedir. Böylece genel entelektüel söylemimiz, teknolojik yücenin o alışkanlık yaratıcı düzeydeki şevk ve heyecanının oldukça canlı biçimde belirdiği postmodernizme (ya da sanayi sonrası dünyada kültüre) ilişkin son tartışmalardan büyük çapta etkilenmiştir. Postmodern koşula özgü hızlı teknolojik gelişmenin büyüleyiciliği, aydınların yeni bilgi teknokültürlerine teslim oluşları olarak da yorumlanabilir. Diğer yandan, bu büyüleyici hava, yeni kültürel teknolojilerin ikna edici etkisini, zevk ve minnettarlık yaratma ayrıca, halkın onayının yanı sıra aydınların da takdirini kazanma konusundaki kapasitesini (bunları destekleyenlerinkinden daha güçlü) kanıtlamaktadır.

Teknoloji tartışmalarında kültürel eleştirilerin yer almasının diğer bir nedeni, kültürel anlamların üretilmesine ilişkin kendi

özel eleştirel bilgilerimizdir; tüketim siyasetine ilişkin bilgimiz genellikle temsili siyaset denilen şeydir. Bu bilgi, üretici güçlerin bilinci biçimlendirme ve belirleme kapasitesinin sınırları olduğunu göstermektedir. Ayrıca, teknolojinin ideolojik ya da açıklayıcı boyutunun tek bir kaynağın ya da üreticinin niyetlerine indirgenemeyecek çeşitli biçimlerde de kullanılabilen, tüketilebilen ve kullanılması, tüketilmesi gereken bir kültür olduğunu ısrarla belirtmektedir. Teknolojinin amaçları mükemmel bir toplumsal yeniden üretimin kanıtı olarak anlaşılamaz. Kısaca belirtmek gerekirse bu, belirli bir planlayıcı panoptik zekânın gözetlediği, vatandaşlık hakkı elinden alınmış bireyler üzerindeki "katı egemenlik" tablosuna katkıda bulunmayı reddeden bir bilgidir. Teknoloji yalnızca, karmaşık elektriksel nesneler donanımı olarak anlaşılmak yerine, insanların yaşadığı ve yorumladığı bir pratik olarak görülmelidir. Bu pratiğin biçiminin yeniden tanımlanması yeni türde donanım ve yazılımların gereğini ortaya çıkarmaktadır.

Bu bölümün amaçlarından biri de normalde bilgisayar üçkâğıtçılığı pratiğiyle ilişkili olandan daha geniş etkinlikleri ve toplumsal alanları tanımlamak ve açıklamaktı. Burada kültürel eleştirmenlere bir meydan okuma varsa bu, teknokültüre ilişkin bilgimizi, yanılmaz olduğu sanılan mevcut rasyonel sistemlere girebilen yeniden ustalaştırma ve dolayısıyla da kültürel programları yeniden yazma yeteneğine, buna ek olarak yeni teknolojilere yer açan toplumsal değerleri yeniden programlama yeteneğine sahip, ayrıca insan yaratıcılığının alternatif kullanımları çevresinde yeni popüler romanslar yaratma yeteneğine sahip bilgisayar üçkâğıtçısının bilgisine dönüştürme vaadi olabilir. Eğer bu meydan okumayı kabul edeceksek, teknolojik bilgiden vazgeçmeyi göze alamayız, ki biz bu bilgiyi bize her zaman için onu araçsal rasyonalizme bağlılıkla ve dolayısıyla bu rasyonalizmin zehriyle kirlenmiş olarak elde ettiğimizi söyleyen kaba inanca duyduğumuz saygı yoluyla elde ettik. Vazgeçmeyi göze alamayız, çünkü genellikle hep aynı merkezden elde edilen teknolojik yeterliliğin insani olmayan çalışma ahlakını yücelttiğini duyuyoruz. Bize göre teknolojik alanda bilgili olmak, tarihsel bir zorunluluğu tarihsel bir fırsata dönüştürme mücadelesi anlamına gelmektedir.

III. GERNSBACK SÜREKLİ DİZİSİNİN DIŞINA ÇIKMAK

Bu bölümün başlığı siberpunk yazar William Gibson'ın ilk yayımlanmış öyküsüne atıfta bulunmaktadır. Bu öykünün adı "Gernsback Sürekli Dizisi"dir. Bu öyküyü anlatan, serbest çalışan bir fotoğrafçıdır. Fotoğrafçı, İngiltere'deki nostalji yayınları pazarı için 1930'ların fütüristik Kuzey Amerika mimarisinin resimlerini çekmektedir. Fabrika binalarının, benzin istasyonlarının, lokantaların ve film ofislerinin modern tasarımı –yüzgeçli, flanşlı ve yivli– hiçbir zaman olmamış olan gelecek öncesini* çağrıştırmaktadır; bu, savaş öncesinin ilerici fütürizm ahlakına sıkı sı-

* İngilizce *Future perfect:* İngilizcede, gelecekteki belli bir zaman geldiğinde artık geçmişte kalmış olacak ya da az önce tamamlanmış olacak bir eylem için kullanılan fiil yapısı. (ç.n.)

kıya bağlı teknolojiseverlerin planladığı bir yarının dünyasıdır. Frank R. Paul'un *Amazing Stories* dergilerinin kapaklarında yer alan "püskürtme boyalı ucuz ütopyalardaki" parlak roketlerden Hoover Barajı'nı koruyan kanatlı heykellere kadar çeşitli fantezileri işleyen bu öykü, ancak kâbus olarak gerçekleşebilecek olan vaat edilen geleceği anlatıyordu: Söz konusu roketler İkinci Dünya Savaşı'nda Londra üzerine düşen roketlerdi; modern otomobiller ve kristal süper otoyollar, General Motors şirketinin petrol kapitalizminin himayesinde gerçekleştirdiği savaş sonrası ekolojik gaddarlığa yeşil ışık yakıyordu.[1]

Gibson'ın öyküsündeki anlatıcı fotoğraf çekme görevini yerine getirirken, bu modası geçmiş geleceklerin "semiyotik hayaletinin" büyüsüne kapılır. Fotoğrafçı, Güney California dolayında seyahat ederken yarı sanrı, yarı maddi bir biçime bürünen "kitlesel bilinçaltından" gelen "derin kültürel imaj" yığınlarını gözlemler –kanatlı lüks bir gemi, seksen şeritli ışıltılı bir otoban, köpekbalığı yüzgeçli iki kişilik bir otomobil; ziggurratları, zeplin dokları, dev helezoni neon ışıkları bulunan bir kent, Nazi gençlik propagandalarını hatırlatan beyaz, sarışın, "mükemmel" Amerikalılar. Bir arkadaşının, bu hayaletleri def etmek üzere "kötü medyayı" (porno filmler, oyun gösterileri ve pembe diziler) araştırma önerisi üzerine fotoğrafçı, gazetecinin tezgâhında bulunan ekoloji felaketine ilişkin en son kitap ve dergileri almaya karar verir. Gazete satıcısı ile konuşmasında her şeyin kötü olduğu, ancak mükemmeliyetin her şeyi daha kötü yapacağı –ya da yapmış olabileceği– konusunda anlaşmaya varır.

Gibson'ın zarif öyküsü, son yarım yüzyılda bilimkurgunun geçmişine ilişkin ekonomik bir yorumdur. Bu öykünün çekiciliği, çağdaş bilimkurgunun distopyalara düşkünlüğüne dayalı katı gerçekçilik ile ütopyacı geleceğe ilişkin 1930 yıllarındaki ucuz romantizmin masum idealizmi arasındaki çelişkiden kaynaklanmaktadır. Bilimkurgunun genel tarihinin değerlendirilmesinde temel alınabilecek olan bu öykü, günümüz antifütüristik yorum ortamının en yeni sanatsal *açıklamasını* sunmaktadır. Aslında, öyle ki bu öykü Bruce Sterling'in editörlüğünde ya-

1. William Gibson "The Gernsback Continuum", *Mirrorshades: The Cyberpunk Anthology*, der. Bruce Sterling (New York: Arbor House, 1986), s. 1-3.

yımlanan "siberpunk antolojisi" *Mirrorshades*'de (1986) birinci öykü seçilmiştir. Sterling'e göre, Gibson'ın bu öyküsü "geçmişin ters öğelerinin gerçekten ve tam anlamıyla algılanması ve 1980'lerdeki yeni bilimkurgu estetiğine açık bir çağrı idi".

Sterling'in açıkça ve utanmaksızın kendini öne süren nitelikteki bu yorumu, geçmişle kopuşu ifade eden siberpunku bir "akım" olarak başlatma çabasının bir parçasıydı. (Daha sonraki bir bölümde bu akıma ilişkin bir şeyler söyleyeceğim.) Bununla birlikte, Sterling'in "geçmişin ters öğelerini" def etme ruhu, bilimkurgu türünün köklerinin ilk dönemlerdeki ucuz edebiyatta oluşundan utanç duyan bilimkurgu topluluğu içindeki birçok kişi tarafından yaygın olarak paylaşılmaktadır. Birazdan ele alacağım ucuz edebiyat olayında, Sterling'in bu tutumunun nedenlerinin bir kısmının üzerinde duracağım. Bilimkurgu türünün kendi köklerinden duyduğu utancı dengelemek üzere ilk dönem bilimkurgunun tarihsel koşullarına ilişkin kuşatıcı bir açıklama yapmaya çalışacağım. Bunu yaparken de bilimkurgunun genellikle "safdil" olarak nitelenen dikkat çekici birçok özelliğinin, yüzyılın ilk 30 yılındaki ilerici düşüncenin merkezi öğelerine bağlı olduğunu kanıtlamaya çalışacağım.

Yüce zigguratlar, gözyaşı biçimli otomobiller, hava akımına uyumlu biçimiyle zarif gemiler ve dış dünyalardan gelmiş patlak gözlü canavarların pençesindeki kadınlar gibi görüntülere duyulan pop ve kamp nostaljisi ile Gibson'ın zarif öyküsü ya da Sterling'in küstah eleştirisinde yer alan "ters fikirliliğin" siberpunk eleştirisi farklı şeylerdir. Bunlardan her biri bize bilimkurgunun oluşum yıllarının stilize bir tarzını sunmaktadır. Bu yıllar, teknolojik gelişime bakışları açısından genellikle "eleştirel olmayan" bir bakış olarak değerlendirilmişlerdir. Ancak bu bakış açılarından hiçbiri bu ışıltılı fantezilerin ortaya çıktığı 1930'ların sosyotarihsel manzarasına ilişkin fazla bir duygu sunamaz. Gibson'ın "Gernsback Sürekli Dizisi" olarak nitelendirdiği şeyin tarihsel gücüne ilişkin biraz fikir edinebilmek için bizzat Hugo Gernsback'in girişimci etkinliklerini ve bilimsel kanaatlerini biraz daha iyi bilmemiz gerekmektedir. Gernsback genellikle "bilimkurgunun babası" olarak nitelenir, çünkü, bilimkurgunun piyasada kültürel bir tür olarak bağımsızlaşması onun çalışmaları sonucunda olmuştur. (Gern-

sback'in görüşüne göre bilimkurgu edebi bir akımdan çok toplumsal bir akımdır.) Dünya savaşları sırasındaki refah ve bunalım dönemlerinde, mühendislerin ve bilim adamlarının kamuoyunun bilincindeki kutsal yerine, şirket kapitalizminin kalbindeki endüstriyel araştırma biliminin birleştirilmesine ve ulusal kalkınma ve büyüme dramasında teknolojiye biçilen kurtarıcı role ilişkin daha çok şey bilmek zorundayız. Ayrıca, 1930'lardaki fütüristik gelişmeye ilişkin genellikle radikal teknokratik felsefenin ağırlığındaki ilerici düşünce geleneklerini de bilmek zorundayız. Kuzey Amerika bilimkurgu tarzı dönemine ilişkin olarak yapacağım açıklamalar, günün toplumsal düşüncesi açısından teknokrasinin rolünü tartışmanın yanı sıra bilim, mühendislik ve icat gibi ulusal kültlerin yaşamsal önemini de gösterecektir. Bu arada ucuz bilimkurgunun; bilimkurgu yayınlarını biçimlendiren, kendini okurlarını doğrudan doğruya "bilim" davasına kazandırmaya adamış Gernsback gibi kişiler tarafından ona biçilen destek sağlama rolünden nasıl kurtulduğunu ya da bu tutuma karşı nasıl direndiğini de ele alacağım. Bilimkurguya bu tür bir rol biçenler arasında, o dönem bilimkurgunun teknolojik gelişmeyi kutsayan yanı için yas tutan Gibson ve Sterling gibi yazarların yanı sıra erken dönem bilimkurgunun daha sonraki eleştirmenleri de vardı.

Bilimkurgunun edebi tarihçileri, tarihsel anlatım geleneklerine karşı yükümlülüklerinden ötürü bu tarzın kültürel bir tarz olarak gelişimini anlatmaya eğilimli olmuşlardır. Bilimkurgunun kabul görmüş ebedi tarihinin kısa taslakları arasında onun oluşumunun naif döneminin (Gernsback Dönemi ve *Amazing Stories*) öyküsü yer almaktadır. Ardından 1940'larda ve 1950'lerde altın çağ denilen, bilimkurgunun olgun dönemi (Campbell Dönemi ve *Astounding Stories*) gelmektedir. Daha sonra ise bu tarzın klasik varsayımlarına meydan okuyan son dönem modernist ve protopostmodernist (yeni dalga, feminist, ekotopyacı, siberpunk, vb) akımlar gelir.[2] Bu tür anlatımın avantajları, bilimkurgu topluluğu

2. Bu yazın tarzına ilişkin tarihlerden çoğu bu modeli kabul etmektedir. İlginç bir örnek olarak, bkz. Peter Fitting'in bilimkurgu tarihini dönemlere ayırdığı yazısı "The Modern Anglo-American SF Novel: Utopian Longing and Capitalist Cooptation", *Science-Fiction Studies* 6, 1 (Mart 1979), s. 59-76. Fitting'in "Modern Bilimkurgu"ya ilişkin kısa tarihi, semptomatik biçimde 1937'de Gerns-

içindeki tarihsel açıdan bilinçli yazarlar, okurlar ve taraftarlar tarafından anlaşılan ve tümüyle özümsenen genel yazım kurallarına ilişkin değişikliklerin resmi tarihinin genel bir dökümünü sağlamasında yatmaktadır. Bu tarihsel değişikliklere ilişkin bilgiler, bilimkurgu tarzının uygulayıcıları ve bu tarzın üstatları tarafından miras alınan ve kullanılan bir edebiyat tarzı geleneğini oluşturur. Ancak bu anlatıma ilişkin doğrusal yazım kuralları dikkatimizin herhangi bir anda toplumdaki bilimin ve teknolojinin konumuna ilişkin olarak bilimkurgunun anlattığı –safdil olsun olmasın– öyküden sapmasına neden olur. Dolayısıyla doğrusal bir inceleme belirli bir tarihsel andaki maddi kültürde bilimkurgunun rolünü incelemek isteyen kültürel tarihçiler açısından daha az yararlı olacaktır. Bilimkurgu tarzının önceki yıllarına ilişkin bir şeyler yazmak, onun daha sonraki tarihinde "yerini başka bir şeyin alacağı" köklerden söz edilmesi tuzağına düşmeksizin yapılması zor olan bir şeydir. Tarihçilerin hepsi belirli bir dereceye kadar bu sorunla yüz yüze gelirler; ancak kültürel bir yazım tarzının tarihçileri, bu tarzın daha sonraki gelişmesini biliyor olmaktan dolayı özellikle kendilerini sınırlanmış hissederler.

Bilimkurgunun ilk dönemleri açısından, H. G. Wells, Jules Verne, Aldous Huxley, Yevgeniy Zamyatin, Fritz Lang, Olaf Stapledon ve Karel Capek gibi entelektüeller tarafından yaratılmış olan, entelektüel ve toplumsal eleştiri içeren Avrupa bilimkurgu geleneğinin Kuzey Amerika'daki vulgarizasyonuna karşı oluşan önyargılar geleneksel tarihsel anlatımı genellikle baskı altına almıştır. Brian Aldiss'e göre, sıradan, ucuz Amerikan bilimkurgu romanları, yalnızca "mucidin ürünlerinin propagandası" olarak pazarlanmaktaydı ve burada, "hayalin yerini tornavida almış", standartlaştırılmış ve "değeri düşmüş ürünler",

---

backcilikten *sonra* başlar ve sürekli olarak 1970'lerde feminist ütopyacı yazıların parlak günlerini "arar". Bu makaleye yanıt olarak Samuel Delany, daha önceki Gernsback dönemini ele alır ve bu dönemin temel özelliğinin "eleştirisiz biçimde teknolojiyi benimsemek" olduğunu belirtir, ayrıca daha sonraki Campbelci yazarların "1920'ler ve 1930'lardaki bilimkurgunun az bir bölümünde buldukları bilim felsefesinin oluşmaktaki eleştirisinden" edindiklerini över. "Reflections on Historical Models in Modern English Language Science Fiction", *Science Fiction Studies*, 7, 2, (Temmuz 1980) s. 135-149, 140.

aklın "işçi çalıştırılan kötü atölyelerinde" üretilmiştir.[3] Aldiss'e göre, 1930'ların kaliteli Avrupa bilimkurgu yazını global dönemin zihniyeti ile iç içe geçmişken –nasyonal sosyalizmin ve bürokratik devletçiliğin yeni hayaletinin yükselişi– ucuz bilimkurgu romanlarının "düşük nitelikteki" ticareti, yalnızca eleştirel ve spekülatif olmayıp teknolojik aşırı milliyetçiliğe ya da büyük ölçüde göçmen okura da hitap eden kaba şovenist Amerikanlaştırmaya adanmıştı.

Bu tanımdaki önyargılı eğilimi bir yana bırakırsak dönemin zihniyetinin yalnızca Avrupa edebiyatçılarının rafine düşüncelerinden aktığını varsayan Aldiss'in yine de 1930'ların zihniyetine zarar verdiği öne sürülebilir. Emek ile sermaye arasında büyüyen çatışmalara savaş sonrasında nihai olarak getirilen çözümlerden birçoğu, ucuz bilimkurgunun ideolojik arka planında -liberal bir demokraside sanayi üretiminin denetimi ve (hatalı) yönetimi üzerine teknokratik çelişkiler- görülmekteydi. Batı demokrasilerinde uzun dönemli Fordist büyümeyi güvence altına alan savaş sonrası toplumsal sözleşme, bu çatışmalara karşı, Avrupa faşizminin, özellikle de Almanya'daki faşizmin aracı olan ilerici modernizasyon ile gerici halk nasyonalizminin oluşturduğu ideolojik kokteylden daha esnek bir yanıt olarak görüldü. Geçmişe bakıldığında, teknokratik Fordizm'in ve faşizmin, kapitalizmin 1930'larda karşılaştığı sorunlara yalnızca alternatif birer çözüm olduğu görülmektedir.

1920 ve 1930'ların ucuz bilimkurgu yazarları, teknolojinin zamanın toplumsal dramasındaki yüksek rolünü doğrudan ele alacak fırsata sahip olmadıysalar bile, edebiyattaki *varoluş nedenlerini* iki dünya savaşı arasındaki yıllarda pozitivist bir dini (hem solun hem sağın ortaklaşa benimsediği) süsleyen bilimsel ve teknolojik buluş kültlerine borçluydular. Bilimin ilerici erdemlerine sorgusuz sualsiz bir inancı belirten ucuz söylem, geniş bir siyasal spektrumu içeriyordu. Bu söylem, Gernsback gibi popüler girişimciler, F. W. Taylor gibi yönetim reformcuları, Morris Cooke gibi ilerici mühendisler, Herbert Hoover, Thedore Roosevelt gibi

3. Brian W. Aldiss (David Wingrove'un yardımıyla), *Trillon Year Spree: The History of Science Fiction* (New York: Atheneum, 1986), s. 175-177.

iş dünyası liderleri ve yöneticiler, Thorstein Veblen ve Lewis Mumford gibi Marksist olmayan teknokratlar tarafından kullanılmıştı. Hatta bu söylem, aralarında "bilimsel sosyalizmin" kaçınılmazlığına kendilerini adayanların bulunduğu, örgütlü devrimci solun merkezinde de görülmekteydi. Yaygın olarak paylaşılan bu toplumsal fanteziyi, teknolojik ilerlemeye körü körüne inancın naif bir örneği olarak görmek yeterli değildir. Bu tür yargılar, tarihe kendi safdil yanıtımızın bir parçasıdır. Teknokrasi ve Fordizm, bu ilkeleri faşist halk mistisizmine modernist bir panzehir uygulaması olarak gören Avrupa solu tarafından da (Antonio Gramsci "Amerikanizm ve Fordizm" adlı yazısında bütün bunları belirtir)[4] aynı derecede heyecanla benimsenmişti. Bundan sonra savunacağım şey, ilk dönem bilimkurguların önemini açıklamak için kullanılan bilimkurgunun "eleştirel olmayan teknoloji sevgisi"nin yerine *eleştirel teknokrasi* olarak daha iyi tanımlanabilecek bir bağlamdaki yerinin tarihsel olarak daha nüanslı bir anlatımını koyma zorunluluğudur.

Bu nedenle, bilimkurgu tarzının ilk yıllarına ilişkin herhangi bir doğru tarihsel çözümleme kültürel eleştirmenlerin, ucuz bilimkurgu dergilerinin, pasif bir nüfusu, gerici nitelikte ve hayatın yükünden kaçma duygusuna dayalı bir diyetle zorla besleme amacına yönelik fabrikasyon bir kültür olduğu şeklindeki bugüne kadar sürdürdükleri varsayıma meydan okumak zorundadır. Bilimkurgu tarzının oluşumunun ardındaki piyasa dinamikleri, kuşkusuz dedektif edebiyatı, casus edebiyatı, korku edebiyatı, *western* edebiyatı, romantik edebiyat ve diğerleri gibi iki dünya savaşı arasında ortaya çıkan edebiyat türleri için belirli bir okuyucu kitlesini yaratan ucuz yayın devriminin bir parçasıydı. Bununla birlikte amatör bilimkurgu meraklılarının oynadıkları olağandışı rol sayesinde de olsa bilimkurgu, özel bir durum olarak dikkat çekmektedir. Bilimkurgu tarzı, meraklılarının edebi etkinliklerinin –dergi, toplantı ve konferanslar– bu tarzın profesyonel yazarlarının ortaya koydukları yayınların sayısından çok

4. Antonio Gramsci, "Americanism and Fordism", *Selections from the Prison Notebooks*, İng. çev. ve der. Quintin Hoare ve Geoffrey Nowell-Smith (New York: International Publishers, 1971) s. 279-318. [*Hapishane Defterleri*, çev. K. Somer, Sol Y., 1986]

daha fazla olduğu tek edebi etkinlik durumundadır. Bu saplantılı amatör altkültür, neredeyse baştan beri bu dergilerin her düzeyde popüler okuyucu kitlesine hitap etmesi için aracı oldu. Ayrıca, dergilerin editörlerini sorgulayarak onlara çeşitli konularda meydan okuyarak ve onlarla rekabet ederek, belirli dergilerin biçimini belirleyip başarısında önemli rol oynamış, hatta kendi içinden, 1930'larda genellikle meraklılarla siyasal bir diyaloga dönüşen tartışmalarda tecrübeli olan ve bütün olarak bilimkurgu tarzının yönelimini değiştirecek noktaya hızla erişen yazarlar ve editörler çıkarmıştır.

A. HUGO'NUN KATI ÇİZGİSİ

"Gernsback Sürekli Dizisi" ile denilmek isteneni tam olarak açıklamak için öncelikle Gernsback'in bilimkurgu tarzının yayımlanmasındaki rolüne ve bu tarza nasıl "babalık" ettiğine bakmalıyız. 1896'da, Frank Munsey'in yalnızca öykülerden oluşan, *Argosy* adını verdiği dergi ile başladığı kabul edilen ucuz yayıncılık, sanayinin kitle üretiminde devrim niteliği taşıyordu. Bu kitle üretimi, Kuzey Amerika'nın süratle artan göçmen nüfusuna, okuryazar oranının artışına, kırsal alandaki posta hizmetinin gelişmesine ve giderek artan kentleşmeye bağlı olarak egemen hale geldi. 1930'ların sonlarında, ucuz yayıncılık en parlak dönemini yaşarken geniş bir toplumsal spektrum oluşturan yirmi beş milyonu aşkın okuyucuya iki yüzden fazla ucuz yayın ulaşmaktaydı. Örneğin Popular Publications adlı yayın kuruluşu, aboneleri arasında hem Al Capone'un hem de Harry Truman'ın olduğunu öne sürmekteydi.[5] Isaac Asimov, bir şekerci dükkânının sahibi olan göçmen babasının, sattığı ucuz yayınları nasıl hor gördüğünü, ancak İngilizcesini ilerletmek için yine de bunları okuduğunu anlatır.[6]

Ucuz yayıncılığın yıldız sisteminde başlıca rolü oynayanlar

5. Tony Goodstone, der. *The Pulps: Fifty Years of American Pop Culture* (New York: Chelsea House, 1970).
6. Isaac Asimov, der., *Before the Golden Age* (Garden City: Doubleday, 1974) s. 15.

genellikle magazin dergileri ya da bunların yayımladığı formüller ve nadiren de olsa (ne kadar yüksek ücret alırlarsa alsınlar) bizzat yazarların kendileri idi. Bilimkurgu üstatları açısından magazin dergilerinin editörleri başroldeydiler. Bunun sonucunda, bilimkurgunun "babaları" olarak Verne, Wells, Capek, hatta "uzay operasının" yaratıcısı olan E. E. "Doc" Smith değil de 1937'den 1971'e kadar *Astounding Stories*'in editörü olan Gernsback ve John Campbell anılmaya başlandılar. Dahası, 1926'da, *Amazing Stories* adlı ucuz derginin yayımlanmasıyla birlikte Gernsback'in bu türü "icat edişi", örneğin Munsey'in 1890'larda *Argosy* ve *All-Story Magazine* adlı dergileri ile ucuz öykü yayıncılığının babalığını yapmasından ya da 1915 yılında *Detective Story Magazine* adlı yayınla Street&Smith'in bir edebi tür olarak suç ve dedektif edebiyatını yaratmasından oldukça farklıdır. Bunu derken, köklerini Allan Pinkerton'un Batı'ya özgü heyecanlı ucuz anımacera romanlarında bulabileceğimiz özel dedektif öykülerinin, kökleri *Frank Reade Weekly Magazine*'deki gibi ucuz romanların "mucit kahramanına", amatör radyo kültürü ve yüzyılın başında ortaya çıkan popüler mucit kültürüne dayalı, alet-fetişisti Gernsbackvari öykülerden daha az özgün bir "Amerikan" türü olduğunu söylemek istemiyorum.[7] Ancak Munsey'in aksine, eski bir telgraf operatörü iken yayıncılık alanında girişime yönelen Gernsback'in kendi yaşamöyküsü, bilimkurgunun genel "katı bilimci" çekirdeği olarak oluşturduğu ve yaygın olarak benimsenen formüllerde serbest çalışan mucit olarak belirlenen star rolünün canlı bir örneği idi. Kolektif yönetim ve şirket yönetimi çağında, Gernsback'in "icat"taki editörlük rolü ve babasından geçme sahipliğinin yanı sıra erkenden bilimkurgu üretimine başlaması, daha önceki bir döneme özgü Edisonvari bireysel mucit-girişimci mitine bir dönüş olarak görülebilir. Kendisi de bir mucit ve bilim adamı olan ve Gernsback'in *Amazing Stories*'inde ilk kez yönetici editörlük yapan T. O'Conor Sloane'un aynı zamanda Edison'un damadı olması bir tesadüf değildi.[8] Tıpkı ucuz bilimkurgu öy-

7. Bkz. Michael Ashley, der., *The History of the Science Fiction Magazine, Part I*, 1926-35 (Londra New English Library, 1974), s. 11-43.

8. Sam Moskowitz, *Explorers of the Infinite: Shapers of Science Fiction* (Cleveland ve New York: World Publishing Company, 1960), p. 226.

külerinde starlaşan mucit ustaların, 1930'larda, Bell Laboratuvarları'nda simgeleşen ticari amaçlı araştırma dünyasında birer anakronizm olması gibi, Gernsback'in kaba bireyciliği de giderek Taylorlaşan kültür sanayisinin eğilimine karşı duruyordu.

Yüzyılın ilk yirmi yılındaki amatör radyo çılgınlığını destekleyen Gernsback, bilimkurgu kültürünün merkezinde amatör bir meraklılar kitlesi "yaratmasından" çok önce başka bir amatör kültürün merkezindeydi. 1904 yılında Luxembourg'dan göç eden ve bir zamanlar tabakalı bataryaların çocuk mucidi olan Gernsback'in elektrik ithalat şirketi, Avrupa'dan özel elektrik donanımı getiriyordu. Ancak posta ile sipariş alan ilk radyoevi olarak ünü daha yaygındı. Gernsback ilk ev radyosunu (bu radyo o kadar ucuzdu ki polis Gernsback'in mağazasına baskın düzenlemişti) ve ilk *walkie-talkie* [el telsizi] olan Telimco telsizini tasarımlayarak satışa sundu. Bu arada bir dizi amatör bilim dergisi yayımlamaya başladı. 1909'da, Gernsback tarafından kurulan Amerika Telsiz Birliği'yle birlikte bu dergiler, gelişmekte olan amatör radyo hareketinin gözleri ve kulakları haline geldi. Frank Merriwell ve Tom Swift gibilerin gayretkeş zekâlarının romantizmini miras almış olan orta sınıf çocuk mucit kültürünün popüler ilk örneklerine dayalı çılgın ağ sistemini oluşturan amatör çocuk operatörler topluluğu, Birinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrası yıllarda gökyüzünün denetimini tekeline almak çabasındaki şirketlere ve askeriyeye önemli bir rakip haline geldi.[9]

Bu arada, Gernsback'in popüler bilimi geliştirmek için yürüttüğü sürekli çabalar, 1926'da, bilimkurguya adanmış ilk derginin yayımına yol açtı. Bu derginin 3. sayısında, Gernsback'in "Okuyucularımızdan –bunlara 'bilimkurgu meraklıları' diyelim mi?– çok mektup alıyoruz" biçimindeki ifadeye gösterdiği tepki belki de yalnızca sahte bir şaşkınlık örneğiydi. Tamamı öykülerden oluşan dergilerin henüz özelleşmedikleri bir dönemde Gernsback'in yayımladığı "şaşırtıcı" türden öyküler için büyük bir okuyucu kitlesi oluşmuş durumdaydı. (*Amazing* dergisi kısa bir zamanda yüz bin okuyucuya sahip olacaktı.) Bunun sonucunda, Gernsback'in ucuz edebiyat aracılığıyla popüler bilim "davası" için taraftarlar bulmaya yönelik yeni girişimi, yeni davaya hizmet

9. Susan Douglas bu öyküyü *Inventing American Broadcasting*'de anlatır. 1899-1920 (Baltimore: John Hopkins University Press, 1987), s. 144 vd.

etmek arzusundaki çocuklardan oluşan kült benzeri bir akım yarattı. Aslında *Amazing* dergisinden sonra bilimkurgunun bütünüyle fantastik öyküler alanından ayrılmasına hizmet eden olgu, Gernsback'in müthiş bir şevkle yürüttüğü bilimkurgu yayınlarının bilimsel eğitimi ve çabayı desteklemesi olmuştur. Bu çabaların sonucunda bilimkurgu öyküleri türü gelişmiş ve bu gelişme 1920'lerde ve 1930'larda *Weird Tales* gibi rakip ucuz dergilerde de devam etmiştir.

Eğer Gernsback'in "bilimkurgusunun" işlevi bilime ve teknik bilgiye ilişkin popüler eğitimi pekiştirmek idiyse, burada resmî "icadı" (özellikle edebi üretimde alıp başını giden hayal gücünü) özendirme eğiliminin kısıtlayıcı bir ilkeye tabi olması zorunluluğu doğuyordu. Kuşkusuz teknik ve edebi icatlar arasındaki gerilim, tüm bilimkurgu tarihi boyunca görülmüştür. Verne, bir keresinde, Wells'in öykülerinden biri hakkında şu ünlü yorumu yapmıştı: "Bu öyküler pek bilimsel temellere dayanmamaktadır... Ben fizikten yararlanırım. O ise icat etmektedir."[10] Popüler tarzdaki tüm edebi yazılar, aşırı icatçılığa karşı *korunmak* amacıyla kendi kurallarını da geliştirirler. Ancak bilimkurgu durumunda "bilimi kullanmak" ile "icat etmek" arasındaki ayrım, biçimsel nedenler dışında da bir tür oluşumunun merkezini oluşturmaktadır. Kendi kurallarının oturması ve kendi tarzındaki öyküleri rakiplerinin öykülerinden ayırmak amacıyla Gernsback, okurlarına "teknik açıdan akla yatkınlık" ve bilimsel gerçeklere uygunluk garantisi vermek üzere bir gözetim aygıtı oluşturdu. Bu görüşlerini de şu tür sloganlarla ifade etti: "Bugün abartılı edebiyat –yarın acı hakikat–" (*Amazing Stories*); "Bilimsel gerçeğin anası kehanete dayalı edebiyattır" (*Science Wonder Stories*); "Geleceğin biliminin maceraları" (*Wonder Stories*). Gernsback'in bu konulara ilişkin yorumu *Science Wonder Quarterly* dergisinin 1929'daki ilk sayısında yer alan şu cümlede özetlenebilir: "*Science Wonder Stories* dergisinin yayın politikası, bildiğimiz kadarıyla bilimsel yasalara uygunlukları görülen ya da bildiğimiz yasalardan mantıksal tümevarımla yeni yasaları ortaya çıkaran öyküleri yayımlamaktır."[11]

10. Patrick Parrinder, der., *H. G. Wells: The Critical Heritage* (Londra: RKP-1972), s. 101-2.

11. Bkz. Paul A. Carter, *The Creation of Tomorrow: Fifty Years of Magazine*

Bu politika nasıl düzenlenmişti ve edebiyattaki uygulamasının anlamı neydi? Gernsback, öykülerin bilime uygunluğu konusunda bir yargıda bulunmak üzere hepsi de üniversite, lise ve enstitülerden gelen bir grup uzmandan oluşan bir komisyon oluşturmakla kalmadı ayrıca, yazarları öykülerinde kullandıkları bilimsel ayrıntıları açıklamaya ve birbirlerinin öykülerindeki bilimsel açıdan olanaksız olgular üzerinde yorumlarda bulunmaya özendirdi. Hatta öykülerdeki bilimsel hataları tespit eden okuyucuları para ödülüyle bile ödüllendirdi. Bunun sonucunda, her ne kadar küçük bilimsel hatalar bağışlandıysa da bilimsel bakımdan yeterli olmayan yazarlar, kısa zamanda devre dışı kaldılar. Gernsback'in dergilerinin her sayısında bilim ve teknolojiye ilişkin makaleler de yer almaktaydı. Dergilerde artık sürekli olarak yer alan editörün sütununda okuyucuların bilim dünyasına ilişkin sorularına yer verilmekteydi. ("Bilim Soruları ve Yanıtları" adlı bölüm, *Astounding Stories* dergisindeki "Bilim Forumu" gibi sütunlarda taklit edilmekteydi.) Gernsback'in okuyucuları özel bir tür okuyucu olarak ele alınıyordu: Bu okuyucular yüksekokul eğitimi görmüş ve hobi olarak amatör kimyacılıkla, astrolojiyle, telsizcilikle ve benzeri çalışmalarla uğraşan kişilerdi. Bu okuyucular muhtemelen kendilerini geliştirmek amacıyla, *Science and Invention* ve *Radio News* gibi Gernsback'in kardeş yayınlarını da okumaktaydılar. Buna karşılık diğer ucuz roman meraklıları, *Ranch Romances, Ace-High, Spicy Mystery Stories* ya da Allah göstermesin, *Love Story* ve *Miss 1930* gibi korkunç duygusal yayınları okuma eğilimindeydiler.

Gernsback, teknik açıdan olabilirlik ve katı bilim gündemini sürekli olarak kapsayacak ve uzmanlık alanını tanımlayacak genel bir terim oluşturmak amacıyla son derece rekabetçi bir alanda uzun yıllar sıkı bir mücadele vermiştir. Bu terim, yani "bilimkurgu" terimi, ancak *Argosy, Weird Tales* ve *Astounding Stories* gibi dergiler arasındaki uzun soluklu bir mücadeleden sonra ortaya çıkmıştır. Bu mücadele sırasında ortaya atılan diğer terimler arasında "sözde-bilimsel öyküler", "bil-kurgu", "tuhaf bilimsel öyküler", "olağandışı öyküler", "fantezi bilim", "süper bilim" gibi şeyler vardı.[12] Kuşkusuz bu terimlerden hangisine karar ve-

Science Fiction (New York: Columbia University Press, 1977) özellikle s. 1-28.
12. Sam Moskowitz, *Explorers*, s. 313-333.

rileceğine ilişkin yarışma, abone sayısı açısından oldukça önemliydi. Ancak bu, aynı zamanda, edebiyat dünyasında bilimkurgu meraklılarının ve okuyucularının harekete geçirilebileceği kararlı ve meşru bir standart arayışının da bir parçasıydı. Gernsback'in başlıca rakibi *Astounding Stories* dergisinin yeniden örgütlenip bu alana egemen olmaya başladığı 1934 yılından çok sonra bile Gernsback'in katı fiziksel bilimlerin merkeziliğine ilişkin koymuş olduğu kurallar hüküm sürmekteydi. Bu arada öyküler de çeşitlenmişti. *Astounding* dergisinin editörü Orlin Tremaine o ara daha metafizik nitelikteki "düşünce varyantı" öyküsünü okuyuculara sundu. Tremaine'den sonra gelen, kural tanımaz editör John Campbell, ünlü yazarlarını daha spekülatif, psikotarihsel ve hatta sosyolojik olaylar hakkında yazmaya özendirdi. Campbell 1950'lerde yazarlarının psikoloji, diyanetik* ve parapsikoloji konularını araştırmalarına izin verdi. Gernsback'in en parlak günlerini yaşadığı sıralarda bile bir dizi hayal ürünü bilimsel "hata", (örneğin, hiperuzay), öncülüğünü E. E. Smith'in *The Skylark of Space* (1928) adlı yapıtının yaptığı, genel "uzay operası"nın yıldızlararası olabilirliğini açıklamak üzere *süper bilim* kalıpları olarak hoş görülmüştü. Bununla birlikte çoğu zaman bilimkurgu alanının başındaki bekçi-editörler, 1950'lere kadar temel bir politika konusu olarak pozitivist çizgiye sıkı sıkıya bağlı kaldılar. 1950'lerdeyse o günlerin egemen tartışma konusu olan ilerici fütürizm düşüncesi üzerine kurulu bir alanda hem distopyalar hem de bilim ve teknoloji aracılığıyla "ilerleme" dininin eleştirmenleri zamanla ön plana çıkmaya başladılar. (Bunun başlıca istisnası Ray Palmer'dı; Ray Palmer bilimkurgu meraklıları arasında Gernsback yarışmalarını kazanmasıyla ünlüydü. Gernsback sonrası dönem olan 1938'de, Gernsback yayınları hayranlığından *Amazing* dergisinin editörlüğüne yükselmişti. *Amazing* dergisi savaş sonrasında Richard Shaver'ın Lemuria'ya** ilişkin öyküleri sayesinde irrasyonellik ve UFO'culuk kültünü özendirerek *Astounding* dergisinin satışını geçti.)

* Diyanetik: (İngilizce *dianetics):* Beyni bir bilgisayara benzeten ve akıl hastalıklarına neden olan sinirsel dokudaki protoplazmik değişimlerin (engram) psikoterapiyle giderilebileceğine inanan extra-bilimsel bir sistem. (ç.n.)

** Lemuria: Hint Okyanusu'nda sulara gömüldüğü düşünülen farazi bir kıta. E. Haeckel, bu farazi kıtanın Lemur maymununun yurdu olduğunu düşünmekteydi. (ç.n.)

Gernsback, oluşmasına yardımcı olduğu meraklılar kitlesini, bu katı bilim politikalarını bir düzene koymak amacıyla sık sık kullanmıştır. Örneğin, *Amazing* dergisinin ikinci sayısında çıkmış olan Gernsback'in yazdığı bir makalede, West Virginia'daki Fairmount kentinde yaşayan George Anderson'dan gelen mektuptan bir alıntı yer almaktaydı. Anderson bu mektupta, derginin "öykülerle bağlantılı bilimsel gerçeklerin tümünü italik harflerle yazmasını" öneriyordu: "Bu derginizin temeli yaptığınız düşüncenin güçlenmesine hizmet edecektir."[13] Diğer bazı okuyucular ise öykülerin çok fazla bilimsel olduğundan şikâyet ediyorlar ve edebi üsluba daha çok dikkat edilmesini istiyorlardı. Her ne kadar bu iki önerinin hiçbiri gerçekten uygulanmadı ise de maceraların çeşitli aygıtların kullanılmasına dayandığı tipik bir Gernsback öyküsünde, dâhi mucidin, dünyayı kurtarmakta kullandığı bilimsel gerçekleri genellikle birbirinden kopuk ve üslup açısından sırıtan paragraflarda uzun uzadıya açıkladığı bölümler yer almaktaydı.

Gernsbackciliği eleştirenler, Gernsback'in kendisini pragmatik ve donanım ağırlıklı icat geleneğine adamasının, yalnızca teknolojik edebiyata ilişkin bir formül olduğuna ve nesnel dünyanın doğasını tam anlamıyla sorgulayan doğru bilimsel edebiyatla pek ilgisi olmadığını öne sürmekteydiler. Bilimkurgu tarzının oluşumundan önceki yıllarda, örneğin yeni kuantum fiziği, inanılmaz bir evrenin inatçı niteliklerini araştırmaktaydı. Bununla birlikte Gernsback'in formülünün çekirdeğinde, bilimin herkes tarafından açıklanabilir ve anlaşılır olması gerektiği biçimindeki popülist bir ilke yatmaktaydı. Bu ilkeye göre, bilimin adı, kapsamlı süslü deyimlerle ya da kendilerine çok güvenilen uzmanlar tarafından yapılan nesnel dünyanın şaşırtıcı açıklamalarıyla ilişkili olmayacaktı. Gernsback'e göre, bilimsel dil, üniversite mezunu olmayanların bile erişebilecekleri evrensel bir ilerleme dili idi. Kuşkusuz ilk dönem bilimkurgunun düzyazı biçimi hem *western* tarzında hem de katı üsluplu yazım tarzlarında görülen yerel lehçeye dayalı zengin Amerikan argosu ile açık bir çelişki içinde idi. Bilimkurgunun gelişmemiş üslubu, ince bir üslupla yazılmış fantezileri *Weird Tales* dergisinin sayfalarını dolduran, H. P. Lo-

13. *Amazing Stories*, 1, 2 (Mayıs 1926) s. 99.

vecraft gibilerinin zarif elinden çıkan yazılardan da aynı şekilde farklıydı.

Yine de Gernsbackvari edebiyatta farklı diyalektler görülmekteydi. Bunlardan başlıcaları, çok açık bir biçimde ırkçı bir yaklaşımla kötülenen, dünya dışı yabancı türlere ait diyalektlerdi. Kadınların bilimkurgu türünde (yalnız *Weird Tales* dergisinde, o da vampir, büyücü ya da yüce rahibe olarak) seyrek görülmeleri (Gernsback'in dergilerinde ressam olarak çalışan Frank Paul erkekleri, makineleri ve canavarları çizmede ustaydı. Ancak kadın bedenini çizmede, özellikle de 1930'lardan sonra ucuz kitapların kapaklarında sık sık görülen sarışın Amazonları çizmede teknik olarak yetersiz olduğu söylenirdi), bilimin "evrensel" dilinin pratikte yalnızca beyaz ırktan çocuklar ve erkekler için olmasına yol açıyordu. Bu dil özellikle, iklimleri kıraç Batı ve tropik Afrika'nın popüler aksiyon-macera bölgelerinden kopya edilen Mars veya Venüs gibi egzotik yerlerdeki koşullarla başa çıkan kahramanların üstünlüğünü göstermek için kullanılmaktaydı. Böylece "pozitronik ışınlar" ve "elektronik titreşim ayarlayıcıları" jargonu, kısa sürede okuyucuların ve meraklıların bir tür uzmanlık dili olarak erişebileceği ve geliştirebileceği, zamanla hayran kitlesinin benzersiz konuşma dilinde kendi altkültür varyantını üretebilecekleri özel bir dilin belirtisi haline geldi.

Her ne kadar ucuz bilimkurgu öykülerinde popüler bir nitelik kazanan evrensel bilim ve rasyonellik dili oldukça dar bir biçimde, beyaz ırktan erkeklere göre uyarlanmışsa da bu dil geleneksel olarak *western* kültürüne egemen olan "edebi" konuşmaya ve "metafizik" söyleme ilişkin seçkinci araçların popülist bir reddi olarak yorumlanabilir. Bilimkurgunun, teknofobiye* sahip hümanistler tarafından edebi bir tarz olarak kabul edilmesindeki gecikme, kuşkusuz bu türün insani söylem geleneğine karşı bir meydan okuyuş şeklinde algılanmasından ileri gelmekteydi. 1920'lerde ve 1930'larda, Kuzey Amerika pragmatizminin son versiyonunun resmi dili olarak her yerde değer verilen teknorasyonelliğin yedek, ekonomik dili, yüksek modernist kültür tarafından da genellikle desteklenen kemer sıkma

* Teknofobi: Teknoloji korkusu. (ç.n.)

önlemlerini içermektedir. Bu durum insana, sanat, tasarım ve mimarideki modern akımda "Biçim işlevi takip eder" düsturunun yükselişini ya da aşırılığının "israf" olarak lanetlendiği, Ezra Pound'un İmgecilik'inin (*Imagism*) retorik tutumluluğunu anımsatmaktadır. Modernist akımın ardındaki biçimsel ilkelerden birçoğu Taylorizm yöntemlerinin harfiyen uygulanması olarak görülebilir. Tam verimlilik, sıkı ekonomi ve tam kesinlik biçimindeki yeni teknokratik ilkeler, ondokuzuncu yüzyılın yüksek burjuva kültürünün müsrif yaşam tarzı ile bağlantılı olan dikkat çekici harcama tarzının reddedilmesi ve süslemeden vazgeçilmesiyle boş kalan yeri doldurmak üzere ortaya çıkmışlardır. Bu faydacı kurallar, demokratik modernizasyon ilkelerine yaklaşımları dolayısıyla kültürde ve toplumsal düşüncede yaygın biçimde destek bulmuşlardır.

1930'ların antidemokratik felsefelerine faydacı kalıpların dahil edilmesinin tarihi, özellikle Avrupa yüksek modernizminde görüldüğü gibi son derece iyi bilinmektedir. Bu modernizmin taraftarları kendi tarzlarından sapmak zorunda kalmaksızın faşizme giden yolu izlemişlerdir. Özel bir kitlesel bilimkurgu tarzının var olmadığı Almanya'da, Nazi ideolojisinin gelişmesine yol açan öğelerden bazıları arasında şunlar sayılabilir: "Töton şövalyelerine ilişkin" fantezi edebiyatının Ari–mitolojik öğeleri; çeşitli gizli bilim gruplarının benimsediği saflaştırılmış spiritüel tarihler; roketle yaptıkları amatör deneylerin 1930'larda Amerikan ucuz bilimkurgu romanlarında övgü ile anlatıldığı Uzay Uçuşu Derneği'nin etkinlikleri. O dönemin Alman bilimkurgu kültüründe, kapitalizm öncesi pastoralizmin, teknolojik modernleşmenin ve binyılcı fütürizmin nasyonal sosyalist füzyonu egemendi.[14]

Bununla birlikte Nordik-Ari macera edebiyatının en iyi örneklerine bu yıllardaki Kuzey Amerika bilimkurgu öykülerinde rastlanabilir. Bu öykülerin *western* tarzı sömürgeci romans türüyle olan tarihsel devamlılığı, formüldeki milliyetçi kadere ilişkin kuralları doğrulamaya hizmet etmiştir. Yeni yüksek teknolojiye da-

14. Manfred Nagel, "SF, Occult Sciences and Nazi Myths", *Science-Fiction Studies*, 1, 3 (İlkbahar 1974), s. 185-197 ve William B. Fischer, *The Empire Strikes Out: Kurd Lasswitz, Hans Dominik, and the Development of German Science Fiction* (Bowling Green: Bowling Green University Popular Press, 1984).

yalı macera formülüyle yazılan sömürgeci romanslar yabancı mekânlarda gerçekleşmek zorundaydı: Bu öyküler modern teknoloji-yoğun emek gücünün bulunduğu sefil kent koşullarında geçemezdi. Bu bakımdan Kuzey Amerikan bilimkurgusu teknoloji kültürünün safdil bir yansımasından daha öte bir konumdaydı; aynı zamanda da maceranın her zaman olduğu gibi emperyalizmin suç ortağı olduğu, uzayın sömürgeleştirilmesine yönelik çağrıya olgunlaşmamış bir yanıttı. Tıpkı günümüzde dünyadaki bilim çevrelerinin *lingua franca*'sının Amerikan İngilizcesi oluşu gibi sömürgeleştirme dili de bilimkurgu romanlarındaki bilimsel konuşmaya bir Amerikan aksanı vermişti.

1920'lerde ve 1930'larda, bilimkurgunun bir yazın türü olarak oluşumu uğruna yürütülen acemice mücadeleler arasında, bilimsel rasyonelliği ön plana çıkaran bir dil oluşturmak, buna karşın romans, fantezi ve edebi yeniliklere ayrıcalık tanıyan dili saf dışı bırakmak için bir yarış yapıldığını görürüz. Kuşkusuz, bunun bir istisnası bilim ve teknolojiye ilişkin romanslardı.[15] Modernist akım romantizmin retorik açıdan kuvvetli eserlerinin silinmesine yöneldiği ölçüde, popüler bilimkurgu da kendisini bu Haçlı seferine adamıştı. Günümüzde bilim ile retorik arasındaki çatışma artık, açıkça tanımlanamamaktadır. Her ne kadar bilimin özgün öyküsü hâlâ hümanist retorik geleneğe muhalif bir biçimde anlatılmaktaysa da, eleştirmenler son yıllarda, bilimin kendisini de başka bir retorik biçimi olarak görmektedirler; özellikle saldırgan nesnellik iddiasına sahip bir retorik biçimi. Kuşkusuz edebiyat alanında, Gernsback'in katı bilim retoriğine olan pürist bağlılığı her yerde istismara açıktı. Çünkü bilimkurgu türü, edebi, hatta bilimsel icat ruhuna bağlı kalması halinde, hareketsizlikten vazgeçmek zorundaydı. "Şaşırtıcı", "büyüleyici" niteliklerine dayalı olarak ticareti yapılan edebi bir mal, retorikteki aşırılığa karşı katı bir çizgiyi sürdürme olanağına diğer yazı biçimlerinde olduğundan daha az sahipti.

Frank R. Paul ve diğerlerinin günümüzde ünlenen ucuz kapak illüstrasyonları, bu ilk dönem öykülerinde bulunan retorik pra-

15. Alan Huntingdon bu sorularla *Rationalizing Genius: Ideological Strategies in the Classic American Science Fiction Short Story*'de (New Brunswick: Rutgers University Press, 1989) bir ölçüye kadar ilgilenmiştir.

tiğinin alternatif bir grafik örneğini sunmaktadır. Paul'un tasarımları modern akış çizgisine gayet yakındı. Yani yeni işlevselci felsefeyi kucaklayan Avrupa modernist estetiğine verilen seksi ve popülist Amerikan yanıtıydı.[16] Bauhaus modernizminin çileci duygusunun tersine, akış çizgisi ilerici yontu kültüne daha neşeli, üslup açısından daha dışavurumcu bir yaklaşım getirmişti. Aerodinamik tasarımdan parabolik eğriyi kaldırmak suretiyle en hareketsiz nesnelere bile dinamik bir hareket verme yeteneği (Raymond Loewy'nin kalem açacağı bu konudaki en tartışmalı örnektir), modernist geometrik tasarımın daha katı durağan estetiğinden farklıydı. Akış çizgisi, dekoratif "yapay" üslubunun işlevselciliğin rahipleri tarafından şiddetle suçlanmasına karşın, "az-daha-çoktur" estetiğinin popülist versiyonunun ötesindeydi. 1930'larda, akış çizgisi, geleceğin "görünümü" haline geldi. Çünkü bu şekilde tasarımlanan nesneler her zaman sessizce, süratle, düzgün bir biçimde ve hijyenik bir edayla bir yerlere gidiyormuş gibi görünmekteydiler. Akış çizgisi tasarımının ortaya çıkmasına katkıda bulunduğu endüstriyel, modası geçmiş mantık, yıllık tarz değişiklikleri ve ilerlemeleri aracılığıyla nesne dünyasının kararlı bir biçimde ve emin adımlarla teknik bir mükemmeliyete doğru ilerlediği vaadinde bulunmaktaydı.

Editörlerin, bilimkurgu türünün katı gerçeklere ve denklemlere bağlılığına ilişkin hatırlatmalarına karşın, ucuz bilimkurgu akış çizgisi tarzına benzer bir popülist estetiği paylaşmaktaydı. Kitap ve dergi kapağı sanatı, süratle bir yerlere giden yazın türüne ilişkin aynı fütürist vaadin reklamını yapmaktaydı. Bilimkurgu, kısa süre içinde kamu kültürünün toplumsal bilgisinin bir parçası haline gelecekti. Bu durum, Mercury Tiyatrosu'nun, 1938'de, radyoda yayımlanan "Dünyalar Savaşı" adlı oyununa (Wehrmacht'ın teknik bakımdan ileri gökyüzü maceralarına ilişkin kamusal paranoyası ile desteklenen) halkın gösterdiği tepkide kendini göstermediyse bile, kuşkusuz, daha sonra anlatacağım 1939 New

16. Ucuz bilimkurgunun Streamline Moderne'le (Modern Akış Çizgisi) ilişkisinin öyküsü için bkz. Kathleen Church Plummer, "The Streamlined Moderne" *Art in America*, cilt 62, no: 1 (Ocak-Şubat 1974) s. 46-54. Ayrıca bkz. Donald J. Bush, *The Streamlined Decade* (New York: George Braziller, 1975) ve John Perreault, *Streamline Design: How the Future Was* (Flushing, NY: Queens Museum, 1984).

York Dünya Fuarı'nda, akış çizgisi tarzında sergilenen yarının dünyasını seyretmeye özendirilen ziyaretçilerin buna duydukları tapınırcasına saygıda gereğinden fazla açık hale gelmiş olmalıdır. Bu fuarda, ziyaretçiler sanki artık *Amazing Stories* dergisinin "Kansas'ında" bulunmadıkları mesajını anlamışlardı.

B. BİLİMKURGU EYLEMİ

Gernsback'in bilimkurgu öykülerinin teknik açıdan olabilirliği politikasının "hayal gücü daha kuvvetli, toplumsal açıdan daha bilinçli yazarların on yıldan fazla bir süre dergicilik alanında çalışmalarını"[17] engellemiş olduğu görüşü haklı olarak tartışılan bir konuydu. Yine de bu yazarlardan birçoğu, çocuk edebiyatı mucidi romansının, çocuk elektronik donanım mucidi romansından daha derinlere kök saldığı 1930'larda, bilimkurgu meraklıları arasında aktif bir konumda bulunmaktaydılar. Kuşkusuz, bu eğilim Gernsback'in bilimkurgu okuyucularını birer taraftar olarak görme felsefesine aykırı idi. Gernsback bu felsefesini doğrulamak üzere, 1930'da, amatör bilimciler için Bilim İletişim Kulübü'nü kurmuştu (daha sonra Uluslararası Bilim Derneği oldu). Bu dernek, çalışmalarını "bilimin meslekten bilim adamı olmayanlar arasında geliştirilip yayılmasına ve insanlığın nihai olarak daha iyi bir konuma getirilmesine" adamıştı. Gernsback'in, ilk ulusal bilimkurgu meraklıları derneği olan Bilimkurgu Birliği'ni büyük bunalım döneminde (1934'te) abone sayısını arttırmak amacıyla kurması sırasında amatör yazışma-iletişim ağının gelişimi, bilimkurgu meraklılarının bu yazın türünün tüm macerasına etkin biçimde katılması hedefine sıkı sıkıya bağlıydı. Her ne kadar Bilimkurgu Birliği'nin yerel bazı toplantılarında katı bilimsel çizgi benimsenmiş olsa da –roketlerin fırlatılmasına olan aktif ilgi bir tür asit testi gibiydi; birçok bilimkurgu kulübü roket fırlatma başarısını gösterebilmişti- diğer bazı gruplar kendi taraftarları aracılığı ile katı çizgi yanlısı yayıncıları, editörleri ve yazı biçimlerini aktif biçimde eleştirmekteydiler. Bilimkurgu meraklıla-

17. Brian Ash, *Faces of the Future: The Lessons of Science Fiction* (New York: Taplinger, 1975), s. 67-68.

rının ilk on yılda oluşturduğu sayısız grupların etkinliğinin başlıca özelliğini oluşturan bölünmeler, çekişmeler, gruptan ihraçlar, tasfiyeler, sıcak çatışmalar, 1930'lar boyunca örgütlü sol siyasal gruplar içinde olagelen sekter çatışmalara benziyordu.

Aslında bilimkurgu meraklıları içinde en ünlü grup olan Futurianlar (Gelecekçiler) arasında Genç Komünistler Birliği'nden üyeler de vardı. Bunlar Gernsback'in aksine, bilimkurgu meraklılarını kendi sosyalist davalarına katmak için bunu bir fırsat olarak görüyorlardı. Futurianlar arasında zamanla şu yazarlar da yer aldı: Donald Wollheim, John Michel, Frederik Pohl, Cyril Kornbluth, Isaac Asimov, Jack Gillespie, Damon Knight, Robert Lowndes, Dirk Wylie, Richard Wilson, James Blish ayrıca, aralarında Judith Merril, Doris Baumgart ve Rosalind Cohen'in de bulunduğu ilk bilimkurgu meraklısı kadın yazarlar. Bu grubun oluşmasının nedenlerinden biri, Wollheim'ın New York'taki Bilimkurgu Birliği toplantılarına gelerek Gernsback'in dergilerine yazılar yazan diğer üyelerin paralarını alıp alamadıklarına araştırması olmuştur. Bu emek birliğine yönelik çaba Bilimkurgunun Siyasal Gelişmesi İçin Komite gibi küçük, Pre-Futurian grupların ortaya çıkmasını sağladı ve grup *Science Fiction Advance* adlı dergiyi yayımladı. Bu grup aynı zamanda, John Michel'in ilk ulusal bilimkurgu konferansındaki ünlü siyasal konuşmasını (Tremaine'in "düşünce varyantı" konulu öyküsü üzerine yaratıcılıkla biçimlendirilmiş, 1937'de Philadelphia'da yapılan "Mutasyon ya da Ölüm" konuşması) desteklemişti. Ertesi yıl ise dağıtımına izin verilmediği için Newark'ta dağıtılan, ancak önceki kadar canlı olmayan "Bilimkurgu Karşısında Bilimin Durumu ve Günümüzde Gelişmekte Olan Uluslararası İktisadi, Siyasi, Toplumsal ve Kültürel Bunalım" başlıklı konuşma metninin basılmasını sağlamıştı.

Daha sonra Michelism olarak tanınan bu akım, toplumsal "ilerleme" biliminin sosyalist idealine bağlı "bilimkurgu eyleminin kuramı" idi. Dolayısıyla bu kuram, Gernsback'in felsefesinin kapsadığından daha geniş bir bilim anlayışını barındırmaktaydı. İngiliz bilimkurgu meraklılarının dergisi *Terrae Novae*'nin 1938 tarihli sayısında, Wollheim, Michelism'in temel ilkesini açıkça ortaya koydu. Böylece, belki de kendisinin ve Michel'in bi-

limkurguyu, taraftar kazanmanın bir aracı olarak görmede Gernsback'le anlaştıklarını da göstermiş oldu.

> **MİCHELİSM**, bilimkurgu taraftarlarının, etkinliklerinin ve varlıklarının yegâne haklı gerekçesi, bilimsel sosyalist dünya devletinin gerçekleştirilmesi için aktif olarak çalışmaları gerektiği inancıdır.
> **MİCHELİSM**, bilimkurgunun bir güç olduğuna inanır; bu güç idealist gençliğin zihninde, spekülatif ve geleceğe yönelik edebiyat ortamı aracılığıyla etkinlikte bulunan bir güçtür; mantıksal bilimkurgunun kaçınılmaz olarak sosyalizmin zorunluluğuna, bilimin ilerlemesine ve dünya devletinin zorunluluğuna işaret ettiğine inanır; bilimkurgusal idealleştirmenin yarattığı bu hedeflerin, en iyi Komünist Enternasyonal'in programına sıkı sıkıya bağlılıkla gerçekleştirilebileceğine inanır.[18]

Michelist ilkeyi ortaya koyan bu tür ifadeler, sağlam bir temele dayanıyorsa, Futurianlar da kendi taraftar kazanma taktiklerini, gelecek dünyaların bir öğesi olarak faşist koşulları işleyen çok tanınmış bilimkurgu yapıtlarından türetilen argümanlar temelinde oluşturup (her zaman başvurabilecekleri H. G. Wells vardı) bilimkurguyu kullanmak suretiyle çekici görünme yeteneğine sahiptirler.

Michelisme ilişkin bu ateşli tartışma, bir süre için bilimkurgu meraklıları dünyasını meşgul etti ve her ne kadar Futurianlar ulusal bilimkurgu meraklıları örgütlerinde egemenlik yarışını kaybedip daha sonraki dünya konferansında uluslararası denetimi ele geçiremedilerse de ucuz bilimkurgu öykülerinin gelecekte daha otoriter toplumsal düzenleri konu almaya başladığı dönemde bilimkurgu taraftarları dünyasına toplumsal bilinç aşılanmasının kalıcı bir etkisi olmuştur. On yılın sonunda profesyonel editör ve yazar düzeyine yükselen bu grubun üyeleri, zamanla bu alandaki yayıncıların ve editörlerin yerleşik iktidarına karşı bir karşıkültür

18. Sam Moskowitz, *The Immortal Storm: A History of Science Fiction Fandom* (Atlanta: Atlanta Science Fiction Organization Press, 1954) s. 160. Her ne kadar Moskowitz'in kitabı, bilimkurgu merakı dönemine ilişkin en kapsamlı belge ise de, Moskowitz'in kendisi, Futurianlara siyasal olarak muhalefet eden yeni bilimkurgu hayranları örgütü New Fandom'ın önde gelen kişilerinden biriydi; bu nedenle, Moskowitz'in kitabı, yaşadığı dönemin oldukça kişisel bir tarihidir.

oluşturmaya yöneldiler. Birkaç yıl komünal bir biçimde yaşayan bu kişilerin birlikte yaptıkları çalışmalar meyvesini verdi. *The Space Merchants* (1953) gibi romanları toplumsal eleştirel nitelikteki bilimkurgu klasikleri arasında yer alan Kornbluth ve Pohl'un çalışmaları bunun iyi bir örneğiydi. Karşılıklı olarak özyardıma dayalı bir topluluk olan bu grup, aynı zamanda günümüzde Pohl ve Wollheim gibi yoldaşlar tarafından yönetilen dergilere öykülerini ücretsiz olarak vermeyi de benimsemişlerdi. Bu uygulama o günlerin egemen yayıncıları tarafından açıkça suçlanmıştı.[19]

1940'ta Sovyet-Nazi Paktı döneminde, Futurianların birçoğu, Teknokrasi İnceleme Kursu'na gecikmeli de olsa ilgi duydu. Bu kurs, 1930'lardaki teknokrasi akımının önde gelen kişisi Howard Scott'ın düşüncelerini yaymaktaydı. Lowndes'ın oldukça muğlak biçimde belirttiği gibi: "Bizler teknokratlar olarak maske takmış Stalinistlerdik. Biz, bu işe gizlenme amacıyla girdik. Sonuçta ilerici liberaller olarak boyun eğdik."[20] Futurianların amaçları ve bu yöndeki ilgilerinin sonucu ne olursa olsun (Hitler'in Sovyetler Birliği'ni işgal ettiği ertesi yıl Scott'ı başkanlıktan indirdiler), bu grup Teknokrasi Anonim Şirketi'nin pitoresk dünyasıyla resmi olarak temasa geçmişti. Bu şirket, geçmiş 30 yıl boyunca bilim ve teknolojinin ilerici biçimde kullanılmasından bir din ortaya çıkaran antikapitalist toplumsal felsefeden doğan ve Marksist olmayan akımlar arasında en karmaşık, ama en önemli olan gruplardan biriydi.

19. Örneğin Tremaine, suçlulardan biri olan Asimov'u, bu uygulamayı izleyen herkesin "kara listeye alınması" gerektiği konusunda uyardı. Damon Knight, *The Futurians* (New York: John Day, 1977) s. 90. Sonradan bir Futurian olan Knight her ne kadar grubun siyasal faaliyetlerini önemsememekteyse de grubun komünal yaşamını en iyi anlatan kişidir; grubun kaldığı bir dizi apartman dairesinde, kitap raflarında komünist yayınlarla porno yayınlar yan yanaydı. Birbirine sıkı sıkıya bağlı ve son derece aktif olan grup üyeleri, gizli basımevi kurdukları suçlamasıyla FBI tarafından basılmışlardı; ayrıca, daha sonra homoseksüellik iddiasıyla ahlak zabıtasının da baskınına uğradılar. Frederik Pohl'un anıları Futurianların siyasetini genelde aslına daha sadık bir biçimde anlatmaktadır: *The Way the Future Was: A Memoir* (New York: Ballantine, 1978).
20. Knight, s. 66.

C. MÜHENDİSLERİN DÜŞLERİ

1940'ta, teknokrasi bilimkurgu dünyasına pek yabancı bir düşünce değildi. Batı kıyısındaki bilimkurgu kulüplerinden önemli bazıları açıkça kendilerini teknokrat olarak niteliyorlardı. Gernsback'in kendisi de hareketin 1930'lardaki parlak günlerinde *Technocracy Review* adını verdiği bir dergide kısa bir süre editörlük yapmıştı.[21] *Wonder Stories* adlı dergideki başyazıları, teknokrasi akımının arkasında yatan düşüncelerden birçoğunun gelişmesinde, önceki yılların bilimkurgu öykülerinin oynadığı rolü övücü nitelikteydi. Ayrıca Gernsback, Nathan Schachner'den dergideki akıma ilişkin bir dizi makale yazmasını istedi. Teknokrasi hareketinin öncesindeki kahramanlar, yani *Soldiers of Fortune, The Trail of Lonesome Pine, Fighting Engineers, The Winning of Barbara Worth*[22] gibi popüler film ve romanların romantik mühendis maceracıları, önceki on beş yıl içinde hemen her bilimkurgu öyküsünde bulunabilecek karakterlerdi. Modern Indiana Jones gibi bunlar da geniş kenarlı fötr şapka, ağır ve uzun bağlı çizmeler, binicilerin kullandığı külot pantolon, büyük deri ceketler giyiyor ve kırmızı *bandana*lar* kullanıyorlardı; ayrıca, rulolarca kâğıda kopya edilmiş planları ve sürgülü hesap makineleri vardı.

Kendisi de bir bakıma sahte bir mühendis olan, teknokrasi hareketinin mimarı Howard Scott, 1920'ler boyunca bu tarzda giyinmişti. Scott bu tavrıyla, kaba imajıyla ve de Greenwich Village Café'sinde yaptığı kehanetlerle dolu konuşmalarda dile getirdiği ulusal üretimin verimliliğini arttırmaya ilişkin görüşleriyle entelektüelleri baştan çıkarmıştı. Gelgelelim 1930'ların sonuna gelindiğinde, Scott çoktan deri ceketini çıkarmış, onun yerine savaş sonrası dönemin "organizasyon adamı" ile ilişkilendirilebilecek tarzda, üniforma tipi pamuklu gri bir giysiye bürünmüştü. Bu tarz giysinin kasvetli görünümü "teknokrat" teriminin sıkıcı gö-

21. William Sims Bainbridge, *Dimensions of Science Fiction* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1986), s. 207.

22. Bkz. Cecelia Tichi'nin mühendisliğin romantik kültürünü ele alan kitabı *Shifting Gears: Technology, Literature, Culture in Modernist America* (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1987).

* Bandana: Büyük mendil. (ç.n.)

rünümüne ilişkin çağrışımlara daha yakındı. Ancak Scott'ın giydiği elbise (mavi bir kravat -ki bu kravat ne kadar uzaktan olursa olsun, işçilerle bir bağı çağrıştırmaktadır), faşist oldukları halde kendi garip protofaşist süslerini geliştirmiş olan teknokratlar tarafından ülke genelinde giyilen ve kurallara göre düzenlenmiş bir giysiydi. Teknokratlar organizasyonun simgesi olan Monad'ın yer aldığı pazıbentleri ve klapa iğnelerini takmaktaydılar. Faradlar adıyla anılan bir gençlik grubunun yanı sıra teknokrat motosiklet ve otomobil birlikleri gibi kendi teknik organizasyonları ile övünüyorlardı. Scott, bölgesel gruplardaki taraftarlarını selamlamak üzere seyahatleri sırasında bir paramiliter selamı benimsemişti. Taraftarlarının sayısı ise ulaşılan en yüksek rakam olan iki yüz elli bine yükselmişti. Bu taraftarların önemli bir kısmı göçmen olmayan, sınıflarını terk etmiş, beyaz ırktan İngiliz profesyonellerdi. (Büyük bir bölümü de kadınlardan oluşmaktaydı.) Bu profesyoneller bir yandan da sol popülistler ya da örgütlü sol partilerden ayrılmış sosyalistlerdi.[23]

Demek ki yirmi yılı aşkın bir süre sonunda teknokratik düşünceyle ilişkilendirilen egemen imaj, kendini feda eden kaba bireycilikten gösterişli protofaşist süslemeleri olan örgütlü bir binyılcı akıma kaymıştı. Taraftarlarının kendilerini, bilimsel düşünceye bağlılıklarında "siyasetin ötesine" geçmiş saydığı düşünceler kümesi için bu kayma, hiçbir şeye yol açmadıysa da dönemin siyasal zihniyetine yanıt vermişti. Teknokratik düşüncenin öyküsü birçok bakımdan 1920'lerdeki ve 1930'lardaki yerel ABD kültürünü Amerikan komünizmi romansından daha iyi temsil etmekteydi. Oysa bu ikisi arasında daha az bilineni teknokratik düşünceydi. Teknokrasinin yerel popülizme ve felsefi pragmatizme daha cazip gelmesi ("mühendislerin diktatörlüğüne" ilişkin esprilerden geçilmiyordu), Halk Cephesi CPUSA öncesindeki bir "Sovyet Amerikası" imajından daha çok, halkın iş dünyası karşıtı bilincini körüklemekteydi. Bu Sovyet Amerikası imajı zamanın Avrupalılaşmış Amerikan entelektüelleri için son derece cazip gö-

23. Hareketin iki tarihi için bkz. Henry Elsner Jr., *The Technocrats: Prophets of Automation* (Syracuse: Syracuse University Press, 1967) ve William E. Akin, *Technocracy and the American Dream: The Technocrat Movement: 1900-1941* (Berkeley: University of California Press, 1977).

rünüyordu. Neredeyse otuz yıl boyunca resmi ABD ideolojisinin merkezinde her ne kadar isteksizce de olsa Amerikan komünizminin oynadığı, yaşamsal önemdeki günah keçisi rolüyle karşılaştırıldığında, teknokrasinin yegâne örgütlü hareketi olan Scott'ın Teknokrasi Anonim Şirketi'nin ulusal siyaset üzerindeki etkisi hemen hemen sıfırdı.

Bununla birlikte, kısa süreli teknokrasi dönemi (1933-1934 yıllarında medyanın yoğun ilgi gösterdiği, büyük bunalıma "bir çözüm" olarak sunulmuş, ancak iş dünyası ekonomistleri tarafından kapitalizmin "fiyat sistemini" ortadan kaldırmaya yönelik "sözde bilimsel" planı dolayısıyla çarçabuk kötülenmiş), insan emeğinin yükünü azaltacak yeteneği ve kaynakları bulunan, ancak kaynakların önemli bir kısmını çarçur eden, teknik açıdan ilerlemiş bir topluma ilişkin sorulabilecek doğru soruların çoğunun sorulduğu bir dönemdi. Teknokratlar "bilim tarafından yönetim, tekniğin gücü aracılığıyla toplumsal denetim" gibi sloganların himayesinde otomasyon ve teknolojik işsizlik, sermayenin egemenliği üzerinde uzmanların ve yönetimin rasyonel kullanımı, endüstriyel demokrasi, kâr için değil de kullanım için üretim ve kıtlık sonrası bir kültürün ütopyacı olmayan ufku gibi konuları doğrudan doğruya ele almaktaydılar. Kapitalizmin sanayi üretimini yanlış yönetmesine karşı teknokrasinin sunduğu çözüm oldukça eksantrik ve uygulanamaz nitelikte idi. Bu çözüme göre, ekonominin mal değerine bağımlılığının yerini, kullanılabilir enerji kaynaklarına ve teknolojilere dayalı bir sistem alacaktı. Bu sistemde değer birimi enerji (erk, jul ya da kalori) olacaktı ve parasal değer (dolar) olmayacaktı.

Scott ve Columbia Üniversitesi'ndeki akademisyenlerden bir kısmı, 1932'de, Kuzey Amerika'nın enerji ölçümünü yapmak üzere Teknokrasi Komitesi'ni kurmuşlardı. Bu araştırma komitesi üç bin kadar ürünün enerji harcamalarının bir analizini yapmış ayrıca, tüketilen ve üretilen termal birimlere kıyasla nüfusun fiziksel işlevlerini incelemişti. Araştırma ekibi şu sonuca vardı: Ulusal üretim umutsuz bir biçimde verimsizdi ve bunun sorumlusu fiyat sistemiydi. Raporlarında şöyle diyorlardı: "Amerika Birleşik Devletleri'nin toplam bir milyar beygir gücündeki kaynağı tam kapasite ile çalıştırıldığında, gerçekleşecek üretim, mevcut dünya

nüfusunun beş mislinden daha fazla insan gücüne eşit bir üretim olacaktır." Araştırma ekibi tüm kullanılabilir enerji kaynaklarının kullanım değerine dönüştürülebilmesi halinde kapitalizmin aşırı üretim, az üretim gibi sorunlarının ortadan kalkacağı sonucuna varmışlardı. Teknokrasi savunucuları, tüm kararlara varmada kullandıkları bilimsel yöntemle birlikte teknokrasinin niceliksel toplumsal felsefesinin, tüketici kapitalizminin boş vaadinden başka bir şey olmayan kıtlık sonrası geleceğe dürüst biçimde adanmış tek program olduğu iddiasındaydılar. Bütün diğer programların, özellikle de Marksizmin –ki Scott'ın görüşüne göre bir bilim değil, sadece bir felsefedir, üstelik "kıtlık felsefesinden" ibarettir– modası geçmiştir. Scott bu felsefeyi, "erken bunamanın" entelektüel bir ifadesi olarak adlandırmıştır.[24]

Scott'ın başlattığı hareket, istatistiklerinin yanlışlığı gösterildiğinde bilimin kılıcı ile can vermiştir. Ancak daha da önemlisi, Scott'ın kendi kaderi, herkes tarafından kabul edilen bilgiye başvurmak suretiyle meşruluk arayan, ancak kendisi meşru güvenilirlikten yoksun olan orta sınıf entelektüellerinin kaderi idi. Görüldüğü gibi Scott'ın retoriği, yüksek bilimin tüm şaşırtıcı süslemelerine ve pek az popülistliğe yer vermekteydi:

> Teknokrasi temel bir önerme ortaya koyar: Toplumsal mekanizmanın işlevsel işletiminde içerilen olaylar metriktir. Teknokrasi, bilimi "en olası olanı belirleme metodolojisi" olarak tanımlar. Dolayısıyla teknokrasi, bu önermeden hareketle türetilen birimlerle birlikte herhangi bir toplumsal mekanizmanın sonraki en olası durumunun niceliksel analizi ve belirlenmesi için yeni ve temel bir yöntemi oluşturmak üzere genişletilebilen temel ve tesadüfi birimlerin zaten var olduklarını varsayar. Teknokrasi daha da ileri giderek, toplumsal evrenin işleyişindeki tüm organik ve inorganik mekanizmaların enerji tüketen aygıtlar olduklarını söyler... Buna uygun olarak teknokrasi yeni bir toplumsal ölçme tekniği oluşturur; yani sonraki en olası enerji durumunun sınırları içindeki tüm enerji tüketen aygıtların büyüme oranlarının belirlenmesi için bir süreç saptar.[25]

24. Howard Scott "Technocracy Speaks", Thomas Parke Hughes der., *Changing Attitudes Towards American Technology* (New York: Harper&Row, 1975). s. 305.
25. *A.g.y.*, s. 300

Bu döneme ilişkin olarak, Kuzey Amerika bürokrasilerinin yanı sıra uluslar ötesi iş dünyası, hükümet ve askeri diplomasiyi gitgide daha çok denetim altına alan rasyonalist teknoloji konuşmalarının daha iyi bir prototipini bulmak pek kolay değildir. Günümüzde bu tarz bir konuşma kişiliksizliği ve insanlıkdışılığı, teknokratın tutkusuz tahammül gücünü belirtmektedir. 1920'lerde ve 1930'larda, bu dil, sanayinin "tek gözlü" kaptanlarının müsrif dikkatsizliğinin savunuculuğunu yapan ve Veblen'in deyişiyle sistemden faydalanmakta olan "korunan sınıfların" aşırılıklarına "parasal bir ayrım" bahşeden seçkinci değer sistemi aracılığıyla değer sistemini yarıp geçen modernlik ve ilerlemenin diliydi. Toplumsal eylemin tüm savunucuları bu dili bir biçimde taklit etmek zorundaydılar, çünkü bu dil Scott'ın durumunda görüldüğü gibi uzun soluklu ve kesif göründüğü zaman dahi verimliliğin diliydi. Sosyalist, teknokrat, popülist ya da *avantgarde* olsun, zamanın karşıkültürlerinin ortaklaşa iddiası bu dili egemen kültürden daha ustalıkla konuşabilecekleri şeklindeydi. Bir yandan egemen modernlik ve ilerleme değerlerini paylaşan bu karşıkültürler, bir yandan da toplumun prangalı kapitalist yönetiminin gerçekleştirdiğinden daha yaratıcı, daha üretken, daha verimli, daha büyüme yanlısı ve daha insancıl olabilecekleri vaadinde bulunmaktaydılar.

Teknokrasi programının öğeleri şirket kültürüne süratle katılıp bu kültürle bütünleştirilirken bu akımın kendisinin belirsiz kaderi 1930'ların siyasal savaş alanında kaçınılmaz bir sonuç idi. Bazı Marksistler gibi fiyat sisteminin çökmesini, ortadan kaybolmasını bekleyen bir öğretinin bilimsel bütünlüğünden son derece memnun olan teknokratlar, yine de "iktidarın ele geçirilmesi" konusunda hiçbir pragmatik kurama sahip değillerdi. Birer teknolojik determinist olarak uzmanların karar vermedeki rasyonelliğine inanan teknokratlar, bırakın demokratik bir siyaset gereksinimini, gerçekte *siyasete* karşı gerçekten (iş dünyası kadar irrasyonel) en ufak bir gereksinim duymuyorlardı. Teknokrasi hareketinin bilimciliği "değer yönelimli" değildi ayrıca, teknokrasi de ahlaksal ya da siyasal değer sistemlerinin üzerine kurulmuş herhangi bir ütopyacılığı reddediyordu. Bu eğilim, Scott'ın destekleyicileri ile *Life in a Technocracy* (1938) adlı ütopyacı ro-

manın yazarı Harold Loeb gibi daha hümanist Kıta Komitesi üyeleri arasında bir bölünmeye neden oldu. Loeb gibi ütopyacılar açısından en derin ayrılık noktası, işlevsel olmayan tüm etkinliklerin –düşüncenin ve bedenin ahlaksal, kültürel ve entelektüel yaşamı– Scott'ın Kuzey Amerika devletlerinin "toplumsal mekanizmasını" yeniden örgütlemeye ilişkin fütürist planı olan teknokratların egemenliği altında tasfiye edilmesi idi.[26] Sonuçta ortaya çıkan toplumsal tablo, bilimkurgunun ona bakarak kendi ilkel konformist bürokratik devlet versiyonunu yaratacağı protodistopyacı türde bir gelecekti. Bu bürokratik devlette, vatandaşlar robot benzeri bir verimliliğin ve ruhsuz rasyonelliğin uyuşuk, kloroformlu yaşantısını süreceklerdi.

Teknokrasi hareketi sonrasındaki savaş sonrası yıllarda, teknokrasinin eğilimlerinden birçoğu maddi bir biçime büründü: Teknoyapının yönetimindeki "organizasyon adamı"nın yükselişi, niceliklendirmenin egemen toplumsal felsefe olarak başarısı, "ideolojinin sonunun" ilanı ve kapitalist teknolojik büyümenin ihtiyaçlarını, toplumsal ücret için emeğin talepleri karşısında geçici olarak dengeleyen, emek ile sermaye arasındaki Fordist uzlaşma. Fordist pazarlığın dışında bırakılan şey, birçok bakımdan teknokrasi hareketinin radikal kurucu inisiyatifini oluşturan iş dışı dünyanın göz önüne alınması idi.

Büyük bunalım yıllarında biçimlenen teknokrasi, kitlesel işsizlik, yoksulluk ve açlıktan teknolojinin değil de kapitalizmin (daha yumuşak bir deyişle "fiyat sistemi"nin) sorumlu tutulması gerektiğinde ısrar etmekteydi ve teknolojik üretim araçlarının toplumsal üretim ilişkilerinden bağımsız olduğunu düşünmenin yanlış olduğunu belirtmekteydi. Kuramsal teknokrasi bunu yaparken

26. Teknokrasi, "kaderle bir randevu" öğütlüyordu. Teknokrasinin, Manifest Destiny'nin (Açık Kader) emperyalist geleneğiyle devamlılığı, teknokratların iktidar planlarının Kanada'yı içerdiği ve zaman zaman Meksika'ya kadar uzandığı gerçeğiyle vurgulanmıştır. Bkz. Howard Scott, "A Rendez-Vous with Destiny", Carroll Pursell Jr, der., *Readings in Technology and American Life* (New York: Oxford University Press, 1969), s. 351-7.

Scott'ın programındaki antihümanist öğeler dolayısıyla hareketin kendisi kısa süreda, Scott'ın Technocracy Inc. ve daha hümanist eğilimli Continental Congress on Technology, arasında bölündü. Continental Congress'le ilişkide bulunan Harold Loeb, *Life in a Technocracy* (New York: Viking, 1933) adlı kitabında hümanist bir ütopyanın en kapsamlı toplumsal öyküsünü yazmıştır.

diğer birçok kanaatinde olduğu gibi içinden türediği, mühendislerin reform hareketinin (teknokrasi hareketinin kaynağı) ilerlemeciliğine olan inancını korumaktaydı. Bu akımın temelinde Thorstein Veblen'ın mühendis için biçtiği öncü rol yatmaktaydı. Daha da gerilere gidildiğinde ise toprak sahiplerini *gerçek* tarımsal üretimi yanlış yönlendirmekten dolayı şiddetle suçlayan ortabatının tarımcı popülistleriyle bağları görülebilir.

Daha önceki ilerlemeci mühendisler hareketinin tarihçisi Edwin Layton, "mühendislerin düşüncesinin meşru bir ifadesinden çok şaşaalı bir parodisi" olduğu için teknokrasiyi reddetmektedir.[27] Ancak Scott ve onunla birlikte hareket edenler, uzun bir süredir sermaye ile rahatsız bir barış yapmış olan profesyonel mühendislerin artık yapamayacakları bir biçimde, büyük bunalımın koşullarını ele almaya yöneldiler.

Profesyonel mühendisler çoğunlukla yeni düzenin Morris Cooke gibi eski ilerlemecilerin başkanlığında ya da onun kadrosunun yönetiminde gerçekleştirilen TVA* ve yerel elektrifikasyon gibi dev enerji planlarını yürütmekten mutluydular. Öte yandan, teknokrasinin, daha önceki yıllarda profesyonel mühendisler sınıfını teknoloji ve toplumsal değişimin kâhyaları olarak reformist ve ilerlemeci düşüncenin ön sıralarına yükselten toplumsal sorumluluk doktrinine olan borcunu inkâr etmek mümkün değildir. Mühendislik, yüzyılın ilk otuz yılında kurtarıcı bir meslek haline gelmiştir. Bu dönem, teknolojik ilerlemenin kendiliğinden kanıtlanan bir gerçek durumuna yükseldiği, verimlilik ve israftan kaçınma kültürlerinin günlük yaşama egemen olduğu bir dönemdi. Hatta, Cecelia Tichi'nin açıkladığı gibi ev kadınlarına bile kendi evlerinin mühendisleri veya bilimsel yöneticileri muamelesi yapılıyordu. 1910'ların sonlarına doğru *Women's Home Companion* gibi popüler dergilerdeki tipik başyazılar, "Ev Mühendisinin Eğitimi" ve "Evi Bir Fabrika Gibi Yönetmek" başlıklarını taşımaktaydı.[28]

27. Edwin T. Layton Jr, *The Revolt of the Engineers: Social Responsibility and the American Engineering Profession* (Cleveland: Press of Case Western Reserve University, 1971) s. 277.

* Tennessee Valley Authority; Tennessee Vadisi İdaresi.

28. Tichi, s. 19-25.

Bilimsel ilkelerin önderliğine ve esas alınmasına bağlı olarak, mühendis kâr değil de faydaya yönelik modernliğin işlevsel bir mimarı biçiminde görülmekteydi. İlerlemeciler, muhafazakârlar ve Taylorist bilimsel yönetim savunucularının hepsi de tutumluluk ve verimlilik söylemini paylaşmaktaydılar; ancak bunlar kuşkusuz mühendisin altın kâr kuralına gözünü kapama taahhüdüyle oynadığı radikal rol konusunda farklı düşünmekteydiler. Avukatların ve doktorların aksine çoğu mühendis, kendi işine sahip değildi. Bu nedenle 1910'larda bu mesleğin radikalleştirilmesi yolundaki çabalar, mühendislerin kapitalist gardiyanlarının etkilerini hedef almak zorundaydı. Yine de finansörlerin israfçılığına ilişkin yaygın bilinç ve sanayideki "gerileme, sızıntı ve anlaşmazlık" öylesine ayyuka çıktı ki mühendis Herbert Hoover ulusal verimlilik talebiyle yüklü başarılı bir başkanlık seçimi kampanyası yürüttü. Bu, reformcu ruhun iş dünyası kültürüne bizzat girdiğinin işareti idi.

Daha da radikal olan düşünce, Veblen'in "teknisyenler Sovyeti" planıydı. Bu plana göre mühendisler, verimsiz fiyat sistemini ortadan kaldıracak ve kullanım için maksimum üretimi getirecek hayali bir *avantgarde* oluşturacaklardı.[29] Böylece 1920'lerin başlarında, New School'da, Walter Rautenstrauch ve Guido Marx'ın yanı sıra aralarında hem Veblen'ın hem Scott'ın bulunduğu ekonomistler, mühendisler, muhasebeciler ve fizikçilerden meydana gelen ve pratik bir gündem maddesini esas alan teknik bir ittifak oluşturuldu. Komitelerinin israfın önlenmesi konusu üzerine hazırladığı rapor, işverenin kötü yönetimini şiddetle eleştirmekteydi. Ayrıca emek üretkenliğine ilişkin ikinci bir raporda da günde on iki saatlik bir çalışma yerine endüstriyel verimlilik adına 8 saatlik bir çalışma önerilmekteydi.

Verimlilikle ilgili ahlaksal kategorisi öylesine kapsamlıydı ki Veblen'ın devrimci "teknisyenler Sovyeti", 1920'lerde birçok çevrede saygıdeğer bir öneri olarak karşılandı. Dahası Veblen'ın mühendis *avantgarde*'ı iş çevrelerinin çıkarları açısından mühendislerin oldukça düşmanca bir tavır takındıkları emeğin devrimci gücünden çok daha güvenli idi. (Sınıf çatışması bilimsel

29. Bkz. Thorstein Veblen, "A Memorandum on a Practicable Soviet of Technicians", *The Engineers and the Price System* (New York: Viking, 1921).

olamayacak kadar "müsrifçe" idi.) Bilimsel yönetim iktidarı kiralık uzmanların ellerinde merkezileştirip yoğunlaştırdıkça, dikkatleri özerklik talebinden ya da herhangi bir demokratik özyönetim talebinden gitgide uzaklaştırdı. Üyelerinin vasıflarının piyasa değerine ilişkin yükselen beklentilerin yarattığı bir devrimle körüklenen profesyonel elemanların statü arayıcı rolü, iş dünyasının çıkarlarına bağlılıkla kolayca uzlaşabilirdi. Bu arada mühendis ideolojisinin süper insan özellikleri (1930'ların sonlarındaki komik çizgi süper kahramanların teknolojik güçleri gibi) bu mesleği toplumsallaştırmak ya da radikalleştirmekten çok, kesinlikle gizemli bir hale getirmek için kullanılmaktaydı. Mühendisin ardında iz bırakan romansı, bu niteliğiyle hâlâ ticari bir değere sahipken, fakat buna karşın çoğu mühendis ruhsuz birer şirket görevlisi haline gelmişken, mühendis Devlet Başkanı Hoover "kaba bireycilik" terimini popüler hale getirmişti.

Aslında kaba reformcu bireylerin şirket rasyonelliğiyle evcilleştirilmelerinin mite dönüştürülmüş öyküsünün temelinde, bizzat bilimin sanayi tarafından içselleştirilmesinin öyküsü yatmaktadır. Veblen ve onu izleyenler, bilimi iyi melek, iş dünyasını ise kötü melek olarak görmeye başladılar. Böylece ortaya mühendisin mesleki bilinci konusunda çatışan iki melek çıktı. Ne var ki, bu arada bilim artık, sanayi üretiminin yönetici beyni olmuştu. Uygulamalı bilim olarak teknolojik ilerleme kapitalist büyümenin temel mantığını oluşturmaktaydı. Kapitalist aşırı üretimin kriz eğilimleri artık, kuşkusuz bilimsel yönetim ilkeleri tarafından kontrol edilmekteydi. Başka bir deyişle iş dünyası ile bilim arasında *de facto* bir çatışma yoktu. 1920'lere gelindiğinde, David Noble'ın öne sürdüğü gibi bilimsel bilgi, üretim sürecini yönetmeye başlamakla kalmamış, aynı zamanda teknolojinin modern sanayide kullanılma hedefi, bilimi sermayeye dönüştürme biçimini almıştı:

> Başlangıçtan itibaren modern teknoloji, fizikte ve kimyadaki buluşların mal üretimi sürecine uygulanmasıyla, bilimin bir sermaye birikimi aracına dönüştürülmesinden başka bir şey olmamıştır... Modern bilime dayalı sanayi, sürmekte olan bilimsel araştırmanın ve bilimsel bilginin mal üretimi sürecine sistemli biçimde uygulan-

masının işlemin rutin bir parçası haline geldiği bir sanayi girişimi (idi)].[30]

Teknolojik yenilikler aracılığıyla bilimsel ilerleme efsanesinin sürdürülmesinde bizzat bilimin denetimi, endüstriyel bir tekele dönüştü. Bilim yeni şirket araştırma laboratuvarlarıyla ya da araştırma ile şirket çıkarlarının iç içe geçtiği ve teknik eğitimin sanayi gereksinimleri tarafından biçimlendiği üniversitelerle sınırlandı. Sanayi şirketleri birçok icat patentini ya denetim altına aldılar ya da satın aldılar ve rekabeti bastırmak amacıyla bunları bir kenara yığdılar. Bu arada bağımsız mucitler, alternatif teknolojilerin araştırılma ve geliştirilmesi için giderek artan oranda gerekli büyük sermayeden yoksun kaldılar. Bunun sonucunda, endüstriyel icatların büyük bir patlama yaptığı dönem geçmişte kaldı. Bu dönem, tekelci kapitalizmin desteklediği, bilimsel biçimde düzenlenen üretim süreçlerine ilişkin etkileri bakımından artık, çok fazla geçici bir nitelik kazanmış görünmektedir. Denetim, kesinlik, yeknesaklık, önceden bilinebilirlik ve standardizasyon üzerindeki yeni vurgunun anlamı girişimci; mucit türünün ortadan kalkmasıdır. Girişimci mucitlerin en parlak zamanlarında, bu mucitler arasında George Westinghouse, Francis Richards, Edward Weston, Alexander Graham Bell, Thomas Edison, Lee De Forest, Elihu Thomson, Charles Brush, Charles Hall, Edward Dean Acheson ve Elmer Sperry gibi kişiler bulunmaktaydı. Bilim adamları giderek daha "proleterleşirken" yeni Fordist uzlaşma da tekelci kartellerin genellikle işçi sendikaları ile anlaşarak emek tasarrufu sağlayan, yeni ve ekolojik bakımdan uygun teknolojiler tarafından sunulan potansiyel istikrarsızlık riski yerine eski teknolojinin yeni kullanımlarını araması anlamına gelmektedir.

Bu gelişmelerin ışığında, bireysel mucit (Edison'un zamanında bile icatları ile piyasaları denetimleri altına alan ve bilimin kullanımına herkes kadar kurnazca öncülük eden mitsel bir kişilik) kültürü mitine giderek daha çok gereksinim duyulduğu kolayca görülebilir; çünkü, çağımızda cefakâr mühendis de bireysel mucit

30. David Noble, *America By Desing: Science, Technology and the Rise of Corporate Capitalism* (New York: Knopf, 1977) s. 4-5.

de tıpkı nesli tükenmiş dodokuşu gibi, neredeyse ortadan kaybolmuş durumdadır.

D. BU BÖYLE SÜRERSE...

Büyük çaplı bir şirket kuruluşu için çalışan sanayi araştırmacısı bilim adamının gitgide daha normal bir şey haline gelmesiyle birlikte, Edison kültü ve külhanbeyi mühendis romansı, sanayinin gerçeklerinden çok halk efsanelerinde yaşamaya devam etti. Yine de bu kültler hâlâ taraftar kazanmak ve halk gözünde meşrulaşmak amacıyla başarıyla kullanılmaktadır; özellikle de ucuz bilimkurgu dergilerinin Gernsbackci yaklaşımın devamı niteliğindeki, dünyanın kurtuluşu için çocuk-mucidin pratik hayal gücüne güvenilen sayfalarında.[31] *Astounding* dergisinin 1938 tarihli sayısından klasik bir örnek, Jack Williamson'ın dizi olarak yayımlanan öyküsü "The Legion of Time"dır (Zaman Lejyonu). Bu öyküde iyi ve kötü olmak üzere alternatif gelecekler arasındaki seçim, çayırda bir mıknatıs bulan bir çocuğa bağlı bulunmaktadır. Seçimini yapan çocuk, bir bilim adamı ve "dinatomik tensorların" –iyi amaçlı kullanıma yönelik atomik teknolojiler– mucidi olmaya özendirilir. Çocuk, böylece dünyayı daha kötü bir alternatif gelecekten kurtarır. Söz konusu alternatif gelecekte çocuk mıknatısı ihmal eder ve "uyuşuk bir göçmen işçi olur". Bu gelecekte çocuğun kurtarıcı teknolojisi onursuz yabancılar tarafından icat edilir ve despotik amaçlarla kullanılır. Williamson'ın öyküsünde, iyi geleceğin ütopik kenti, ilerlemeci dönemin güzel kent hareketinde planlanan fütürist hayal gücünün tüm klasik özelliklerini barındırır:

> Uzay gemisi iki mil yükseklikteydi. Yine de geleceğin bu metropolisi [çocuğun] gözünün her yönde erişebildiği yere kadar uzanmaktaydı. Parlak metalden yapılmış ayna yüzeyli büyük binalar yüce zarafetleriyle katedrallerden daha çok esinlendirici idi. Bu binalar, insanı mutlu eden bir düzensizlikle geniş, uysal bir ırmağın oluşturduğu

31. 1922'de lise öğrencilerinin yüzde 31'i mühendis olmak istediklerini belirtmişlerdi; ikinci sırada yüzde 24 ile tarım geliyordu. Tichi, s. 103.

yeşil, parka benzer bir vadi boyunca uzanıyordu. Hepsi de birbirinden ayrı duruyordu. Bu binalar arkadaki ormanlık tepelere de yayılmıştı. Binalar arasında uzanan, birçok kattan oluşan geniş viyadükler tuhaf biçimli parlak araçlarla doluydu. Kulelerin üzerinde gidip gelen gümüş renkli, gözyaşı damlası şeklindeki küçük araçlar uzay gemisinin çevresinde havada yüzüyorlardı.[32]

İyi geleceğin ütopya kenti Jonbar'a (bu ad, çocuk mucit John Barr'dan esinlenilerek konulmuştu) egemen bir konumda matematikçi Wil McLan'ın dev bir heykeli duruyordu. Wil McLan, bu öykü dizisinde, macera sevenlerin alternatif gelecekler arasında seyahat etmesine olanak tanıyan, atom bombasıyla çalışan bir zaman makinesinin kahraman mucidi olarak önemli bir kişi idi. Bilimsel olarak yönetilen geleceğin kentindeki geçmişten gelen bu bireyler, adlarını taşıyan çeşitli anma biçimleri ve binalarla onurlandırılmışlardır. Bu iyi geleceğin bilim adamları, kesinlikle, teknokratik, "canlı ve verimli" ayrıca, yabancı bir kent adını andıran Gyronchi'nin alternatif kötü geleceğindeki meslektaşları kadar kayıtsızdırlar. Gyronchi kentini dev karıncalar denetlemektedir. Kent dayanıksız kulübelerden oluşmakta ve bir tepesinde mazgallı kırmızı metalden bir kale, öteki tepesinde ise kolonlu siyah bir tapınak bulunmaktadır. Bu anlamda, iyi uzak geleceğin, Williamson'ın şimdiki bilimsel ortamına çok benzediği ve kent binalarının mucit kurucularının adlarını taşıyan kuruluşların çevresinde yerleştiği söylenebilir.

Ana hatlarını çizmiş olduğum bilimin sosyoendüstriyel gerçekleri ile bu tür öyküler arasındaki ilişki konusunda neler söyleyebiliriz? Bu tür öyküleri yalnızca anakronistik olarak (yani bir çocuğun macera edebiyatına ilişkin tekçi [*soloist*] kültürü ile iş dünyasının toplumsal ve endüstriyel gerçekçiliği arasında tembel, determinist bir geleceğin belirtileri olarak) açıklamak ve edebiyatın giderek aradaki bu zaman boşluğunu kapatacağını düşünmek eleştirel açıdan sorunu küçümsemek anlamına gelecektir. Aynı şekilde, dünyayı kurtaran dâhi mucit tipini, siyasal bakımdan ne denli bilinçsiz de olsa tekelci kapitalizmin bilimi iç-

32. Jack Williamson, "The Legion of Time", *Astounding Stories* (Haziran 1938) s. 38.

selleştirmesine eleştirel bir yanıt olarak görmek fazlasıyla kolaya kaçmak olacaktır. İdeolojik çekiciliği genellikle bilimin ve toplumsal eylemin geleneksel ya da mitsel biçimlerine ilişkin nostaljiye dayansa bile, popüler edebiyatın neredeyse tümü (üst ve orta sınıf edebiyatına karşı olarak) güçlü bir okur kitlesinin bireysel karakter tipleri ile özdeşleşmesi biçimindeki anlatım aracına dayanmaktadır. Bilimkurgu, özellikle 1930'larda, şimdi ve gelecekteki toplumsal eyleme ilişkin yeni, keskin ve hatta kehanetle yüklü biçimleri içeren "ileri" bir popüler eğlence tarzı olarak özel bir durum oluşturmuştur. Bunun sonucunda, yeni teknokratik ideolojinin taşıyıcısı olarak kendinde barındırdığı çelişkiler, diğer genel popüler edebiyatın paylaşmak ya da rekabet etmek durumunda olmadığı bir modernlik iddiası içine girmiştir.

Her ne kadar anakronistik olsa da 1930'ların bilimkurgusunda, amatör mucidin varlığını koruması, bu kahraman kişiliğin protopolitik bir araç olarak kullanılabileceği anlamına geliyordu. Dönemin Frank Capra filmlerindeki ünlü "küçük adama" benzeyen bu figür, şirketin emeği boğan montaj hattı ruhuna başkaldıran bir alternatifi ifade etmek amacıyla kullanılmaktaydı. Her iki durumda da, yani Capra'da ve Gernsback'de, ortaya konan bu figürlerin niteliği görünürde popülist idi. Capra'da, en azından, 1930'ların sonlarında halk cephesi ruhunu sürdüren antifaşist bir kişilik kazanmıştı. Teknolojinin yol açtığı işsizlik konusundaki yaygın endişe döneminde, mucidin elektrikli cihazları yaratıcı biçimde kullanması konusundaki özerkliği, teknoloji alanındaki egemenliğin yeni şirket teknoyapısına geçmesi durumundaki kaybetme duygusuna karşı çekici bir alternatif oluşturmaktaydı. Bu duygu, işçilerin pratik iş görme yeteneğinde somutlaşan hünerlerinin yeni Taylorist yöneticiler tarafından (o yöneticilerin şikâyetlerine inanacak olursak) sanayinin eski tarz kaptanlarının pilot kabinlerine tıkıldığı atölyelerden yayılmaktaydı.

Böylece Gernsback'in taraftar kazanmaya yönelik gündemini harfiyen alırsak ucuz bilimkurgulardan oluşan bir diyetin, bilim yapmanın toplumsal erdemlerine ilişkin çekici bir reklam olduğunu görebiliriz; ancak sanayi alanında çalışmak zorunda olanlar için bu zayıf bir hazırlıktır. Gernsback'in yeni teknokratik ideolojinin daha çekici ve yaratıcı öğeleri üzerine yoğunlaşmasıyla

umutları canlanan genç okuyucuların, dönemin iş piyasasında ve emek koşullarında bu umutlarının yok olup gittiğini görme fırsatları olmuştur. Bilimsel çaba yoluyla oluşturulan "şaşırtıcı", "acayip" ve "harikulade" maceralar dizisiyle yetiştikten sonra, kuşkusuz bilim ve teknolojinin günlük fabrikalarındaki sıkıcı iş koşulları tarafından tehdit edilmeyi beklememişlerdi. Benzer biçimde, ucuz bilimkurgunun standart emperyalist bileşenleri olan zamanda yolculuk ve uzayda yolculuk, çağdaş iş yerine egemen olan örgütlü ve niceliklendirilmiş zaman ve uzamın yeni Taylorist tiranlığından kurtulma arzusunun ütopyacı biçimleri olarak görülebilir.

Dâhi mucit gibi kovboy ve özel dedektif de bürokratik biçimde örgütlenmiş şirket kültürü içinde bireysel özerkliğin kayboluşunu eleştirmekte gitgide daha çok kullanılan anakronistik kahramanlardı. Bununla birlikte, bu romantik bireyciliğin sonucu genellikle muhafazakâr bir söylem içindeki özgürlükçü eleştiri olmaktaydı. Bu eğilim, örneğin, Robert Heinlein'ın ilk dönem bilimkurgu romanlarında oldukça açıktır. Heinlein, devlete ve tekelci kapitalizme olan nefreti, icadın ve kaba bireyciliğin ödüllendirildiği ondokuzuncu yüzyıl Kuzey Amerikası'nın serbest girişimciliğine dayalı öncülerine duyulan nostalji aracılığıyla ifade etmekteydi. "Bu Böyle Sürerse..." (1940) ve "İmparatorluğun Mantığı" (1941) gibi öykülerde, geleceğin tekelci devletlerine –kapitalist ve teokratik– ilişkin distopyacı tablolar karşısında ilk girişimcilerin kahramanca etkinlikleri ortaya konulmaktadır.[33] Neredeyse on yıl öncesinde, Gernsback ucuz bilimkurgu romanlarının en parlak döneminde, özerkliğin yitirilişine ilişkin olarak David Keller tarafından yazılan benzer distopyacı öyküler *Amazing* dergisinde görülmekteydi: "The Revolt of the Pedestrians" (Yayaların İsyanı; Şubat 1928), "A Biological Experiment" (Biyolojik Bir Deney; Haziran 1928), "The Menace" (Kötülük; Haziran 1928), "The Psychophonic Nurse" (Psikofonik Hemşire; Kasım 1928) ve "The Threat of the Robot" (Robotun Tehdidi; Haziran 1929) adlı öykülerin tümü de 1920'lerin sonlarında yayımlanmıştı.

33. Bruce Franklin bu noktayı bütün yönleriyle şu kitabında ele almaktadır: *Robert A. Heinlein: America as Science Fiction* (New York: OUP, 1980).

1930'ların sonlarına doğru Gernsback karşıtı distopyacı düşüncenin öğeleri özellikle *Astounding* dergisinde olmak üzere ucuz bilimkurgu romanlarında sık sık görülmeye başlamıştı. Aynı zamanda, teknolojik fütürizmin mükemmel retoriği yarının modern dünyasının satılması işinde şirket reklamları ve yöneticileri tarafından tamamen devralınmıştı. Bu retorik, 1939 New York Dünya Fuarı'nda doruğuna erişti. Her ne kadar, bu fuarların fütüristik sunum geleneği 1939'dan önce çoktan yerleşti ise de bu fuar "tümüyle gelecek üzerine yoğunlaşan tarihteki ilk fuar" olarak tanıtıldı. Queens'teki bir çöp bölgesinden kazanılan bir alanda kurulan fuar, o on yılın en büyük sivil mühendislik başarısı oldu. Başlangıçta, bir grup işadamı tarafından büyük bunalım sonrasında ekonomiyi uyarıcı bir işlev göreceği düşünülen fuarın teması, Walter Teague ve Robert Kohn gibi ilerici tasarımcı ve mimarlar tarafından bilimin toplumsal potansiyelini arttırmak ve geliştirmek olarak belirlendi. Aslında, fuarın tasarımları ve temaları gelenekselciler ile "işlevselci" ilericiler arasında üst düzeyde bir tartışmanın sonucu oldu. Bu ilericiler arasında en göze çarpanı, teknolojik değişimin toplumsal ve tarihsel önemini sergilemeye adanmış, tümüyle planlı bir fuarı savunan Lewis Mumford'dı.

Fuarın felsefesinin temel öğeleri arasında, teknolojinin insan gücünden çok makine gücüne dayalı olarak, kıtlık sonrası bir kültür yaratma potansiyeli de yer almaktaydı; faşizme karşı demokratik kurumların korunması gereksinimi ve insanların toplum yaşamından soğuması karşısında bir çözüm olarak toplumsal ve kentsel planlama kapasitesi.[34] Mekanik ilerlemenin dehşetengiz manzarasını sansasyonel biçimde yansıtan daha önceki Chicago (1933) ve San Francisco (1939) fuarlarının aksine New York Fuarı'nın planlayıcıları sırf makinelerin hatırına makineleri cazibeli bir şekilde sunmayı reddetmekteydiler. Bunun yerine, fuar tümüyle planlanmış ve bütün haline getirilmiş yaşama ortamlarını vitrine koydu; başka bir deyişle erişilebilir yakın geleceği. Her ne

34. Joseph Custer, "The World of Tomorrow: Science, Culture and Community at the New York World's Fair", *Dawn of a New Day: The New York World's Fair 1939/40,* yayımlanmasını sağlayan Helen A. Harrison (New York: Queens Museum/New York University Press, 1980) s. 4-5.

kadar makine toplumsal değişim için merkezi itici güç olarak kalsa da fuarda sunulan paket, aynı zamanda bilimi, sanatı, eğitimi, tüketim bolluğunu ve çevrenin iyi bir şekilde korunmasını da ön plana çıkarmaktaydı. Tüm bu temaları dramatik bir görsel dile çevirmek üzere Streamline Moderne'in bütün büyük tasarımcıları ve mimarları harekete geçirildi: Raymond Loewy, Norman Bel Geddes, Henry Dreyfuss, Egmond Arens, Donald Deskey, Gilbert Rohde. Bu fuar, zamanın sanatçı mühendisleri olan endüstriyel tasarımcıların ilk vitrini oldu.

Mümkün olan her yerde ön plandaki sergilerle bütünleşen fuarın toplumsal temaları konusunda entelektüeller arasındaki büyük tartışmanın sonucunda bu "yarının dünyası"nın yüce gönüllü paternalizmine ilişkin olarak kamuoyunda yaygın bir kuşku ortaya çıktı. Buna bir yanıt olmak üzere, 1940'ta ikinci ve son kez düzenlenen ve gelir açısından başarısız olan fuara daha dostça bir görünüm ve çekicilik eklemek amacıyla eğitimsel aygıtlar ve onlarla bağlantılı, onlara eşlik eden teknolojik dillerden vazgeçildi. Önceki yüzyılın ulusal öncülük ruhu ile geleceğin gayet açık biçimde dünya dışına yöneliş kaderi arasındaki göz korkutucu bağı vurgulayan Roosevelt'in açılış konuşması da işe yaramadı. Roosevelt konuşmasında Emerson'ı andıran bir biçimde "At arabamız halen bir yıldıza bağlanmış durumda" diyordu. Aslında fuarın "dünyadaki hiçbir yere" benzemeyen bölümleri, bilim adına başlatılan uzay çağının embriyonu andıran kültüne yarı resmi bir yanıt olarak görülebilir. Fuarın toplumsal felsefesi olan modern demokrasinin somut ifadesi, Dreyfuss'un 'Yarıküre'sinin merkezine yerleştirilmiş demokrasi modeli içinde bulunabilirdi. Buna karşılık toplumu hoşnut tutacak tüm aygıtlar, Ulaşım Bölgesi'nde yer almaktaydı. Burada, fuarın büyük ticari sponsorları iş dünyasının bilimkurgu hayaletini uygulamalı biçimde sunmaktaydılar. Bunlar, Chrsyler Binası'nın (Loewy) içindeki Roket Meydanı'nda, Ford'un Yarının Yolu (Teague) üzerinde ve özellikle de, General Motors Otobanlar ve Ufuklar Pavyonu'nun (Geddes) Futuraması'nda görülebilirdi. Buralarda, Gernsback Sürekli Dizisi'nin ışıltılı hayalleri olan akış çizgili roketler, gözyaşı damlası biçimli arabalar ve düzgün süper otobanlar en somut bi-

çimlerine bürünmüşlerdi.[35] Westinghouse Corporation'ın Flushing Meadow'daki fuarda gömdüğü Zaman Kapsülü'nde, mikrofilme alınmış bir *Amazing Stories* dergisi de bulunmaktaydı. Çift yönlü bir kurşunu andıran uğursuz görünümlü kapsülün büyük bir törenle 6939'a kadar açılmayacağı ilan edildi (askeri-endüstriyel kompleksin yakında nükleer artıkları da bu kadar uzun bir süre gömmesi gerekecek). Bu tarih, ancak o günün bilimkurgu öykülerinde bir anlam taşıyabilirdi. Einstein tarafından kaleme alınmış bir mektup biçimindeki yüksek bilimin de bu konuda söyleyecekleri vardı. Einstein mektubunda, teknokratik argümanın temel diyalektiğini ortaya koyuyordu. Bir yandan kapitalist üretimin irrasyonel kısıtlamaları ve sapıklıklarını şiddetle eleştirirken bir yandan da bilim ve teknolojinin Panglossvari potansiyelini dile getirmekteydi:

> Zamanımız yeni düşünce açısından zengindir. Bu yenilikler yaşamlarımızı büyük ölçüde kolaylaştırabilir. Denizleri güç kullanarak aşıyoruz. İnsanlığı yorucu kas çalışmasından kurtarmak üzere yine güçten yararlanıyoruz. Uçmayı öğrendik ve tüm dünyada elektrik dalgalarıyla hiçbir zorluk çekmeden mesajlar ve haberler gönderebiliyoruz.
>
> Bununla birlikte, malların üretimi ve dağıtımı tümüyle düzensiz bir nitelik taşımaktadır. Bu nedenle herkes ekonomik döngüden her an dışlanabilme korkusu içinde yaşamakta ve ihtiyaçlarını karşılayamamaktan ötürü acı çekmektedir. Dahası, farklı ülkelerde yaşayan insanlar, çeşitli aralıklarla birbirlerini öldürmektedirler. Bu yüzden, geleceği düşünen herhangi bir insan korku ve terör içinde yaşamak zorunda kalmaktadır. Bunun nedeni kitlelerin zekâ düzeyi ve karakterinin, toplum için değerli bir şeyler üreten az sayıdaki insanın zekâ ve karakterinden oldukça düşük olmasıdır.[36]

35. Bruce Franklin, 1939 Dünya Fuarı'ndaki "büyük şirketler tarafından gelecek örneği diye sunulan sözel ve model dünyalara" yönelik eleştirisiz coşkuyu, aynı yıl *Astounding Stories*'de yayımlanan öykülerde görülen daha distopyacı duygularla karşılaştırmaktadır. "America as Science Fiction: 1939", editörler: George Slusser, Eric Rabkin ve Robert Scholes, *Coordinates: Placing Science Fiction and Fantasy* (Carbondale: Southern Illinois University Press, 1983), s. 107-123.

36. Albert Einstein, "The Five Thousand-Year Time Capsule of the Westinghouse Electric Company", *Science,* 88 (Eylül 1938) s. 275.

Yorumunun sonunda "Gelecek nesillerin bu sözleri, bir gurur ve haklı bir üstünlük duygusuyla okuyacaklarına eminim" diyen Einstein, ancak son zamanlarda toplumsal ve siyasal aktivizm alanına girmiş olan bilimsel topluluğun seçkinci ve içtenlikle demokratik olmayan dünya görüşünü doğrulamaktaydı.[37] 1930'ların sonlarında bilim adamları antifaşizm davası etrafında toplanmışlardı. Bu arada bilim adamlarının pek çoğu rasyonel bir toplumun planlanması için "bilimsel yöntemi" uygulamak üzere yapılan teknokratik davete (ve Sovyet "deneyine") yanıt vermişlerdi. Teknokrasi doğal bilimlerdeki egemen ideolojinin doğasına karşı bir nitelik taşıyordu, özellikle de Darwinizmin Laissez-faireciliğine karşı; ancak Einstein'ın yorumlarının gösterdiği gibi bilim adamlarının planlamaya ilişkin özerk sorumlulukları, "kitlelerin oldukça düşük zekâ düzeyi ve karakterini" içerecek herhangi bir demokratik karar mekanizmasının oluşmasını sağlayacak gibi görünmemekteydi. Planlama, kendi başlarına, geleceğin biçimi konusunda en iyi kararı verecek uzmanların elinde merkezileşecekti.

Bakış açınıza bağlı olarak, Einstein'ın, 1939'da, ortaya koyduğu gelecekte zekânın özerk egemenliğine dayalı dünya görüşü, "bilimin" geleceğin tahmininde ve planlanmasında gitgide daha çok kullanılması üzerinde şirketlerin denetimi dolayısıyla ya çok prematüre ya da çoktan modası geçmiş durumdaydı. 1960'taki Dünya Fuarı'nda Amerika Birleşik Devletleri'nin dev ölçekli bir modelini içeren Futurama Binası'na gelen ziyaretçilere, General Motors firması hatıra olarak "Geleceği Gördüm" düğmesi vermekteydi. Burada açık bir şekilde seyircilik olgusu vur-

37. Peter J. Kuznick 1930'larda bilim adamlarının politize oluşlarına ilişkin hayranlık uyandıran bir tarih araştırması olan *Beyond the Laboratory: Scientists as Political Activists in 1930s America*'sında (Chicago: University of Chicago Press, 1987) bilimsel topluluğun, ancak savaştan sonra hidrojen bombası sorunu çevresinde toplumsal olarak örgütlendiği şeklindeki düşünceyi reddetmektedir. Kuznick, 1930'ların ortalarından sonlarına kadarki dönemde, bilim adamlarının bilim ve toplum hareketleri, tıp reformu hareketi, insan hakları hareketi, antifaşizm hareketi ve İspanya İç Savaşı'ndaki aktivist rollerini ele almaktadır. Kuznick ayrıca, Amerika Bilimin İlerlemesi Derneği ve Amerika Bilim İşçileri Derneği gibi ilerici meslek kuruluşlarının tarihini ve bunların, bilimsel araştırma ve geliştirme çalışmalarını kamu yararına yönlendirme çabalarını destekleyişini anlatmaktadır.

gulanıyordu. Bruce Franklin'in işaret ettiği gibi, "General Motors, Amerika'nın geleceğinin bir modelini inşa etmişti. İnsanlar tamamen pasiftir ve yaratım işlemini yalnızca birer seyirci olarak seyrederler, onların yerine planlayan ve inşa edenler şirketlerdir."[38] Franklin, General Motors'un gerçek Amerikan geleceğinde yatan, çevreyi kirleten otomobil cehennemine karşı bir örnek olarak, 1893'teki Columbia Sergisi'nde gelecek için büyük önem taşıdığı düşünülerek sergilenen, şehir içi elektrikli demiryoluna ilişkin ekolojik örneği aktarmaktadır. 1935 yılına kadar başlıca ABD kentlerinde (özellikle Los Angeles) böyle bir tren son derece temiz ve ucuz şekilde çalışmaktaydı. Bu elektrikli demiryolu sisteminin General Motors ve ortakları tarafından sonraki yıllarda satın alınması ve sökülmesi yüzyılın en büyük suç öyküsü olarak belleklerde iz bıraktı.

New York Dünya Fuarı'ndan önceki on yılda bilimkurgu, kuşkusuz, bu şirketlerin denetiminde bir özerklik bağışlanmasına halkın onayını katan kültürel sürecin bir parçası olmuştu. Ayrıca, bunun sonucunda, General Motors gibilerine öyle güçler bahşedilmişti ki bu şirketler, herhangi bir ekolojik uzgörülülükten uzak biçimde uzayda nükleer militarizme, yerde de karbonyoğun otomobilleşmeye kısa sürede yöneldiler. Bununla birlikte, bilimkurgunun Gernsback Sürekli Dizisi'nin şirket versiyonuyla apaçık suç ortaklığından ucuz bilimkurgu romanlarındaki "ilerleme" estetiğini sorumlu tutmak oldukça haksız bir davranış gibi görünmektedir. Daha önce kısaca açıkladığım gibi bilimkurgunun bir yazın türü haline gelmesi, kesinlikle bilim ve teknolojiye ilişkin egemen kapitalist düşüncelerle iç içe geçmiş durumdaydı. Bilimkurgu türü aynı zamanda, sanayi kapitalizminin sınırlı anlamının ötesine geçen bilim ve teknolojinin geleceğine ilişkin "şaşırtıcı" düşüncelere verilen bir tepkiydi. Bu tepki, bu sınırların, günümüz teknolojisinin değer düşürücü gerçekliği ile büyük olasılıkla asla erişilemeyecek olan, kontrol edilmesi güç toplumsal icat alanlarına genişletilmesi biçiminde olmuştur. Şirket teknokrasisi ideolojinin sonunu ilan etmek suretiyle ütopyaları bir kez tasfiye ettiğinde, vaat ettiği şeyleri sunmak -müşterisinin

38. Franklin, s. 121.

memnuniyetini azar azar yükseltmek- zorunda kalır, yoksa kusurlu bulunur. Bilimkurgu kültürü, bu riskli oyunun bir parçası değildir. Bilimkurgusal gelecekler, alternatif memnuniyet biçimleri için geniş bir yer sunmaktadır. Bilimkurgu teknokratik ruhu kendinde daha çok somutlaştırdığı o ilk yıllarında bile, eleştirel teknokrasi olarak tanımladığım şeyle, yani en azından en parlak günlerini yaşadığı sıralarda, General Motors'un teknolojik ilerlemeye ilişkin düşüncesinin temelinde yatan oyunun kurallarını *değiştirmek* için bir girişimde bulunan teknokrasiyle sıkı bir bağ kurmuştu.

Yarının Dünyası sergisinin istismarcı yanı, büyük bunalımın baskısından yavaş yavaş kurtulmakta olan yaralı bir toplumun umutlarından faydalanılmasıydı. Burada açıklamaya çalıştığım Gernsback Sürekli Dizisi'nin farklı bir diğer yanı ise teknolojinin geleceği ve ilerlemeyi tek bir toplumsal biçim içinde kaynaştırma yeteneğine ilişkin 30 yıldır süregiden ilerlemeci düşünceyle iç içeydi. Gelecek ve ilerleme arasındaki bu sürekliliğin estetik biçimi akış çizgili sanayi tasarımı içinde en açık ifadesini bulmuştu: Kararlı bir biçimde akışkan ve geleceğe doğru ilerleyen değirmi biçimli yolunda hiçbir engel bulunmayan enerjinin, kaçınılmaz biçimde yatay akımının düzgün dinamiği. Sürtünmesiz, az enerji tüketen ve yeni sentez yapılmış lastikler, bakalit, vitralit gibi çekici yüzeylerin çevresinde insanı baştan çıkaracak kadar başarıyla inşa edilmiş yarının hijyenik hızının temsilcisi 1930'larda ilerlemenin görsel dili haline gelmişti. Gözde bir modern sözcük oyununa benzetirsek bu, geleceğin "hemen ilerideki köşede" olduğuna ilişkin bir işaret idi. Her magazin kapağında yer alan ütopyacı, gözyaşı damlası biçimli görünümüyle bile ucuz bilimkurgu, bir yerlere aceleyle gitmekte olan tarzı simgeleyen bir estetiğin daha popüler biçimlerinden biriydi. Gözyaşı damlası gibi temel birimlerin platonik biçimler olduğunu düşünen akış çizgisi tasarımcıları gibi (gelecekteki tasarım sorunlarının tümüne mükemmel bir çözüm) fütürizmin Gernsbackvari versiyonu da geleceğin çizgisel biçimine ilişkin ideolojik varsayımlar konusunda sorumsuzdu. Her iki estetik anlayışı da *art moderne*'nin endüstriyel olarak ilişkili olduğu –toplumsal ya da stilistik– modası geçme düşüncesinin yeni mantığına kurban edilecekti. "Geleceğin" görünümünün yakında modası geçmiş olacaktı. Böylece

belki de gelecek gerçekten sürekli bir diziydi ve bilimkurgunun çok sevdiği zaman paradokslarından birini sergilemekteydi. Gernsback Sürekli Dizisi kesinlikle Gernsbackciliği geride bırakacaktı.

Kuşkusuz fütürizmin modasının geçmesi için endüstriyel tasarım ve moda yeniliklerinden başka nedenler de vardı. Özellikle savaş ve Hiroşima geleceğe kötü bir ad vermişlerdi. Bununla birlikte, akış çizgisine dayalı Gernsback geleceği sürekliliğini koruduğu o sıralarda ve Dünya Fuarı'nda Amerikan yaşam biçiminin şirketlere özgü tanımını satmak üzere kiralandığında, daha iyi bir topluma ilişkin ilerici düşüncenin "doğal" bir ifadesi olmuştu.

Bilim ve teknolojinin kapitalist büyümenin temel mantığı haline geldiği bir sırada teknokratlar, sosyalistler ve ilericilerin her biri kamuoyunun gözleri önünde teknolojik fütürizm geleneğinin tarihsel varisleri olduklarını kabul etmekteydiler. Bu gelenek hiç de günümüzdeki alçaltıcı "teknofili"* terimi ile açıklanan bir gelenek değildi. Teknokratlar açısından bu gelenek, uzmanlığın, rasyonelliğin ve bilimin sermayenin rastgele diktasına meydan okuduğu bir gelenekti. Sosyalistler açısından bu gelenek, üretimin teknolojik güçlerinin, her ne kadar bir yandan onu güçlendirseler de mevcut toplumsal düzenin kuyusunu kazdıkları bir gelenekti. İlerlemeciler açısından bu gelenek, teknolojinin, demokratikleşmenin müttefiki olduğu, kâr için sınırlı üretimin ise düşmanı olduğu bir gelenekti.

Ekolojik bakımdan "temiz" gelecekler adına yüksek teknolojinin kurtarıcı harikaları ve özgürleştirici gücüne ilişkin Gernsbackci öykülerin aynı derecede inançsızlıkla sunulduğu günümüz açısından bakıldığında, bu geleneklerin varislerinin yalnızca ekolojik açıdan düşünmediklerini varsaymak haksızlık olacaktır. Elektronik aletlerle oynamayı seven tipik bir Gernsbackci gençlik yaşamış olan Mumford gibi örnek alınacak düşünürler, teknolojiyi ekolojik bir bağlamda görmek gerektiği konusunda ısrar etmişlerdir. Mumford'ın bu düşünceleri, yalnızca doğal kaynakları korumayı savunan ilericilik akımından (büyük işletmeler ve hükümet tarafından verimliliği arttırmak amacıyla yapılan bir anlaşmanın sonucu olmakla birlikte, bu siyasal bir düşünce olarak

* Teknofili: (İngilizce *technophilia*) Teknoloji aşkı. (ç.n.)

çevreciliği ve de Stuart Chase'in *The Tragedy of Waste* [1925] gibi son derece ince eleştirilerini ortaya çıkarmıştır) değil, aynı zamanda, Rus anarşist Pyotr Kropotkin ile İskoçyalı ütopyacı Patrick Geddes'in âdemi-merkeziyetçi pastoralizmine yaslanan bahçe kent ve bölgesel planlama akımlarından da esinlenmiştir. *Technics and Civilization* (1934) adlı yapıtında Mumford, 1930'ların teknokratik hümanist düşüncesinin ilerici yanına ilişkin en açıklayıcı belgeyi ortaya koymuştur. Batı teknolojik kültürlerine ilişkin bu büyük incelemesinde Mumford, elektroniğe ve fiziğe dayalı teknolojilere güç veren yeni görünmez enerjilerin temizliğine ve verimliliğine olan inancını ortaya koymaktadır. Mumford'ın yazdığı gibi, "yeni tekniklerin" görevi "hastalıklı paleoteknik çevrelerin ortadan kaldırılması ve bu çevrenin kurbanlarının daha iyi koşullarda çalışma ve yaşama rejimi için yeniden eğitilmesidir".[39] Bu yeni enerjilerin devreye sokulmasıyla birlikte makineler mekanistik bir yaşam yerine holist bir yaşamın "müttefiki" haline gelecekti. "Verimlilik insanın tümünden yararlanmayla başlamalıdır ve insanın dengesinin tehdit altında olduğu noktada mekanik performansın arttırılması yolundaki çabalar durdurulmalıdır."[40] "Enerji hesabının" ötesinde ve üzerinde "yaşam hesabı"na dikkat çekerek Sovyet planlı ekonomisinin mekanik büyüklüğe ve dev üretime tapınır biçimdeki ilerleyişine evrensel bir hayranlık duyulmasına ekolojik bir kaygıyla karşı çıkan Mumford, bu tutumuyla mühendislerin ve planlayıcıların üretimin geleceğine ilişkin olarak gözden kaçırdıkları 1930'ların "teknofili" fütürizminin yeşil yanını temsil etmekteydi. Araştırma ve geliştirme çalışmalarını biçimlendiren ve bunların kullanımını piyasa güdüsü ve barbarizmle sınırlayan, kârlılık ve militarizm gibi "modası geçmiş" yapılara eleştirel biçimde meydan okuyuşuyla Mumford, Marx'ın tam anlamıyla teknik ilerlemeye kaynak ayıramayan, stagflasyona ancak teknik ilerleme olmaksızın dayanabilecek bir kapitalist sistemle ilgili derslerini gözler önüne sermektedir.

Mumford, en azından 1930'larda teknolojik seçkinler düşüncesine taraftar olan en kuşkucu kişiler gibi (daha sonra yazmış

39. Lewis Mumford, *Technics and Civilization* (New York: Harcourt, Brace and Co., 1934) s. 248.
40. *A.g.y.*, s. 250.

olduğu *The Myth of the Machine*'de, daha önceki teknokratik yazıların iyimserliğinden eser yoktu) geleceğe olan inancını hâlâ korumaktaydı. "Geoteknik" ve "biyoteknik" ilerleme dediği şeyin, âdemi-merkezi pastoral idealizm durumuna yeniden dönmüş bir dünyaya "yaşama daha da duyarlı" teknolojileri getireceğini umut ediyordu. Bu umudunda, belki de Leo Marx'ın "bahçedeki makine" adını verdiği şeyin, Kuzey Amerika'ya özgü kapsamlı ideolojik hayalini yeniden doğrulamaktaydı. Bu görüşte, âdemi-merkezi demokratik topluluk vaadi, fiziksel kaynakların ve insan gücünün daha büyük boyutta ticari istismarı için bir kisve olarak sunuluyordu.[41] Hem sağın hem solun çeşitli versiyonlarını paylaştığı bu kalıcı mitte, kültürel iktidar kuşkusuz hiçbir zaman gelmeyecek olan geleceğe duyulan nostaljide yoğunlaşmıştı. Bu, siberpunkun yeni distopyacı gerçekçiliğin çıkarları adına unutmuş olduğunu öne sürdüğü bir geleceğin efsanesidir.

Sonuç olarak, teknolojinin daha iyi bir toplumsal gelecek oluşturma kapasitesine ilişkin 1930'ların ilerici düşüncesinin "yanlış fikirliliğini" şiddetle suçlamak adına olayların niteliğini sonradan anlama yeteneğimizi kullanarak elde edeceğimiz çok fazla bir şey yoktur. İlerlemenin "doğal" görünümünü yansıtan akış çizgisi tasarımı gibi teknolojik fütürizmin kuralları da dönemin ilerlemeci düşüncesi için "ikinci doğa" niteliğindeydi. Bilim ve teknolojinin, iktidarın bürokratik organizasyonu ve doğa üzerindeki egemenliğiyle ile sıkı sıkıya bağlantılı olduğu dersi henüz tam olarak ortaya çıkmış değildir. Teknokratik seçkinler açısından fütüristik planlama, henüz demokratik karar alma yöntemlerini dışlayacak noktaya kadar kurumlaşmış değildir. Verimlilik, özelleştirmeye ilişkin bir atasözü haline gelmeden çok önce hâlâ bir kamu çıkarı ve politikası sorunu idi. Yavaş yavaş azalan doğal kaynaklar ve global çürümenin ekolojik hayaleti inandırıcı bir siyasal biçime sahip oluncaya kadar on yıllar geçecekti. Geriye, modası geçmiş bu geleceklerin uzakta kalan biçimlerine bakmakla öğrenilecek dersler kalsa bile, bunlar doğru tarihsel dersler olmalıdır.

Tarihsel fütürizmin deneyimsizliğinin incelenmesiyle ortaya

41. Bkz. James Carey (John J. Quick ile birlikte) "The Mythos of the Electronic Revolution", *Communication and Culture: Essays on Media and Society* (Boston: Unwin&Hyman, 1989), s. 113-141.

çıkan başka bir sorumluluk vardır; bu da sonraki iki bölümde ele alınan, günümüz fütürizminin önde gelen biçimlerinin deneyimsizliğinin anlaşılması sorumluluğudur; bu sorumluluğun olanaklı, olası ya da tercih edilebilir geleceklere ilişkin çok ciddi sorular sormayı öğrenmiş popüler bir yazı türü olarak bilimkurguya özgü bir sorumluluk olduğunu söyleyebilirim. Günümüzün popüler kültüründe geleceğe ilişkin dönemsel "bakış", *yaşamını sürdürebilmeye* ilişkin bir bakıştır. Bu bakışı yönlendiren ve yöneten şey ise teknolojik distopyaların karanlık imajlarıdır. Siberpunk edebiyat, film ve televizyon, arabanın ipini bağlı olduğu yıldızdan çözme, yani teknolojik gelişmeyi ilerlemeci bir geleceğin her türlü nosyonundan ayırma biçimindeki günümüz eğilimlerini fazlasıyla yansıtmaktadırlar. Bunu yaparken de bu bağlantının bir zamanlar çok kârlı bir düşünce olduğunu ve günümüzde de bu avantajını koruduğunu savunanlar için geleceği açık bırakmaktadırlar. Bir zamanlar ilerlemeci düşüncenin yurdu olarak görülen "gelecek", sonraki bölümlerde göstereceğim gibi, savaş döneminin sonunda şirket çıkarları ve askeri çıkarlar tarafından işgal edilmiş bir duruma gelmiştir. Kendimizi, ne çoktan planlanmış ve sömürülmüş bir gelecekten faydalanan mutlu insanlar olarak ne de teknolojik gelişmenin kaçınılmaz kurbanları olarak görmeye artık tahammül edebiliriz. Böyle bir tutum, bize güç vermez; Gibson'ın "Gernsback Sürekli Dizisi" dediği durumdan bir çıkış yolu önerebilirse de bu tutum bizim olabildiğince süratli bir biçimde modası geçmiş kılmaya çalışmamız gereken bir geleceğe doğru dönüşü olmayan bir bilet anlamına gelir.

IV. ERKEK ÇOCUKLAR KASABASINDAKİ SİBERPUNK

'Yarının Dünyası'na ne oldu? 1939 New York Dünya Fuarı'nda umutla bekleyen bir kalabalığa söz verilen demokratik ütopyayı oluşturmak için gerekli bilimsel ve teknolojik araştırmaların çok büyük bir kısmı fazla değil, on yıl sonra askeri operasyonlarla sınırlı hale geldi. Ulaşımda, iletişimde, elektronik ya da atomik yeni teknolojilerde söz verilen araştırma ve geliştirmenin çoğu, sonraki 40 yılın sürekli savaş ekonomisine bağımlı hale getirildi.

Öte yandan, başka bakımlardan, ülke içindeki manzara 1939'da öngörülene uygun olarak oldukça başarılı bir uğraş sonucunda yeniden biçimlenmiş durumdaydı. 1964'te, 2. New York Dünya Fuarı açıldığı sırada, makroplanlama ve makromühendislik, çevreyi ve kentteki gelişmeleri otomobille yaşama il-

kesi çerçevesinde yeniden düzenlemenin başarılı bir biçimde üstesinden gelmişti.[1] 1964 fuarına güç simsarı (*powerbroker*) Robert Moses'ın başkan olarak atanması, savaş sonrasında büyük ekolojik ve toplumsal maliyetlerle zar zor yeniden biçime sokulan New York metropolünün mühendisi olarak kötü şöhretli kariyerinin ödüllendirilmesiydi. Fuardaki Ford, Chrysler ve General Motors binaları, bu tür girişimlerin geleceğine kendi ödüllerini vermiş oluyorlardı. Futurama pavyonunun yerinde kurulmuş olan General Motors pavyonunda ziyaretçilere henüz sanayinin kolonileştirmediği "uzak" yerleri gezme fırsatı veriliyordu. Ayrıca, ziyaretçilerin, teknolojik gelişmenin damgasını taşıyan, Ay'ın, okyanus tabanının, Antarktika'nın, balta girmemiş ormanların ve çölün düzeyinin yeniden biçimlenmesini sağlayan "yarının makinelerini" görme fırsatları da vardı. Bu gezinin balta girmemiş ormanlar bölümünde, önündeki lazerli ağaç temizleme makineleriyle bir tür "tekerlekli fabrika" görünümü sunan dev bir yol yapım makinesi vardı. General Motors'un deyişiyle bu makine "bir saat içinde, kendi başına dört şeritli bir otobanı yapma kapasitesindeydi". Teknoloji geliştiricilerinin rüyası olan bu korkunç parodi, Musa'nın çağına yapılabilecek en büyük övgü idi. Fuardaki birkaç pavyon, doğanın katlinde Musa'nın diğer büyük suç ortağı ve şirketlerin geliştirdiği fütürist çevrelerin en iyi yönetileni olan Epcot Center'ın mimarı Walt Disney'in ruhu ve varlığıyla da kendini gösteriyordu. Yorumcuların fuardaki ekocinayet öykülerinin alegorik kaynağını bulmak için fazla çaba harcamalarına gerek yoktu; Flushing Meadow çayırlığının Musa tarafından özgün biçimde fuar için uygun bir alana dönüştürülerek "yeniden kazanılması", bu tanıma tamamen uyuyordu. Son zamanlarda bir eleştirmenin söylediği gibi:

> "Futurama" edebiyatı, çıplak, kullanışsız, "çorak" bir arazinin fethinden, bu tür alanları yeniden üretime açmaktan ve benzeri şey-

1. Savaş sonrası otomobilin havayı kirletme kapasitesi, yalnızca karbonmonoksit püskürten savaş öncesi modellerden farklıydı. Yeni güçlü Amerikan motorlarındaki daha büyük silindirler ve yüksek kompresyon oranlarının sonucunda, daha yüksek motor ısısı nitrojenle oksijeni birleştirerek nitrozoksit oluşumuna yol açıyordu. Sonuç: Havada ozon, petrokimyasal duman ve asidik nitratlar.

lerden sürekli olarak söz etmektedir. Günümüzde, bu tür arazilerin, yerini başka bir şeyin tutamayacağı önemli ekolojik hizmetler sağladıkları anlaşılmıştır. Aynı tutum değişikliği fuar yerinin kendisi için de geçerlidir. Bu bölge bir tuz bataklığı, değersiz bir alan olarak kötülenmekte idi. 1939 fuarı için bu bölgenin hazırlanması önemli bir toprak kazanma çabasıydı. Bugünse bu bölgeyi *yeniden bir bataklık haline getirmek* için çığlıklar yükseliyor olabilir. Ancak öncelikle yeraltı sularının Fishhook McCarthy'nin eski bataklığından gelen pislikler nedeniyle kontrol edilmesi gereklidir.[2]

Her ne kadar ABD, 1964'te savaş sonrasındaki refahının doruğunda, uzay çağına büyük bir sevgi besliyor ve Başkan Kennedy'nin teknolojide yeni sınırlar düşüncesine tümüyle katılıyorsa da, Dünya Fuarı'nın genel ilerleme dili 1930'ların sonlarındaki büyük bunalım sonrası dönemde benimsemiş olduğu retoriğin etkisini yapmıyordu. Sputnik sonrasındaki yıllarda, bilim ve icat kültünün yeniden canlanması, Hiroşima'dan önceki 10 yılın aksine, kamu bilincinde aynı derin kökleri salamamıştı. Büyük çevre felaketleri yakın bir gelecekte olacaktı: Love Canal, asit yağmuru, Three-Mile Adası/Çernobil, Agent Orange, Bhopal, Exxon Valdez, yağmur ormanları, Körfez Savaşı ve global ısınma. Ancak bomba kültürünün toplumsal patolojisi insanların yarının dünyasından beklentilerini öylesine kapsamlı bir biçimde belirlemiştir ki eski makroendüstriyel mühendislik biçimine bürünen sınırsız ilerleme retoriği halktan yeni bir alkış almıştır.

1964 fuarının teması olan "Anlayış aracılığıyla barışa ulaş" yarı teyakkuz koşullarındaki bir soğuk savaşın içinde boş bir nota gibi kaldı. Daha da ironi yüklü olan, fuarın temellerinden birini oluşturan "küçülen bir dünya" şeklindeki globalist temaydı. Bu terim, o sıralarda doğmakta olan telekomünikasyon devlerinin uluslar ötesi imparatorluk kurmak için kullandıkları yüksek teknoloji araçlarının ilk kuşağının reklamını yapmak amacıyla kullanıldı. Dünyanın "küçültülmesi" düşüncesinin uğursuz bazı imaları vardı. Bu düşüncedeki, McLuhan'ın global bir köye ilişkin öngörüsüyle yakından ilişkili embriyon göndermesi, sınırlı kay-

2. Sheldon J. Reaven, "New Frontiers: Science and Technology at the Fair", *Remembering the Future: The New York World's Fair from 1939 to 1964* (NY: Queens Museum/Rizzoli, 1989) s. 98.

nakların yavaş yavaş azalması ve teknolojik çürümenin çevreyi doğal özelliklerinden uzaklaştıran etkilerine ilişkin semantik bir karşı uyarı ile dengeleniyordu. Böylece, kamuoyu fuarı ziyarete geldiğinde, fuarın planlayıcıları tarafından işletilen karantina alanını ihlal eden dünyevi talepleri de beraberinde getirdi. Açılış günlerinde yalnızca fuardaki ırksal politikalara değil, fuara katılan şirketlerin ve ülkelerin çoğunun ırksal politikalarına ilişkin insan hakları protestoları da ön plana çıktı.[3] Sanat sergilerinin birçoğunun siyasal niteliği çevresinde şiddetli tartışmalar oldu. Kuzey Vietnam'ın yeniden şiddetli bir şekilde bombalanması, o sıralarda doğmakta olan savaş karşıtı hareketlerin resmi barışçı temasını giderek daha çok ön plana çıkardı. Fuarda cesaretle sergilenen bazı fütürist öngörüler, yeni toplumsal akımlardan gelmekte olan meydan okumalara ilişkin erken uyarı işaretleri vermekteydi. Örneğin, General Motors pavyonunu ziyaret eden kimbilir kaç gencin ve yeniyetme kızın General Motors'un yeni sergilediği Runabout adlı aygıtı gördüğünde kafası karışmıştır ve belki de bu genç ya da yeniyetme kız bu aygıtı nefretle reddetmiştir. Runabout adlı makine üç tekerlekli deneysel bir makineydi; modern kadını "kötü şoför" ve "hızlı bir alışverişçi kabul ederek" tasarımlanmış portatif bir alışveriş arabasını da içeriyordu.

Her ne kadar, 1957'de, Sputnik'in uzaya fırlatılması, Amerikan bilim ve icat kültünü yeniden canlandıran başlıca itici güç olduysa da Batı'nın Sovyet teknolojisine ilişkin resmi görüşü, bu teknolojinin her yıl düzenlenen törenlerde gri Moskova caddelerinde rütbelerine göre dizilmiş Politbüro üyelerinin önünden törenle geçen askeri araçlarla sınırlı olduğu şeklindeydi. Dünya Fuarı gibi olaylar, böylece, sosyalist teknolojiye tapınma biçimindeki bu vahşi ve militarist imaja Batılıların alternatif bir yanıtı olarak gösterilebilirdi. Bu tür resmi geçitler, kamuoyuna açıklık biçimindeki demokratik ideallere yalnızca sözde itibar eden siyasal kültürün merkezi olan Washington'ın sokaklarında gerçekleşseydi, çok daha uygun olurdu. Sosyoekonomik kaynaklarımızın muazzam miktarlarla bu tür askeri teknolojiye ya-

3. Morris Dickstein, "From the Thirties to the Sixties: The New York World's Fair in its Own Time", *Remembering the Future*, s. 32-34.

tırılmasına ilişkin canlı bir imajla karşılaşmayız bile. Sürekli savaş ekonomisinin topyekûn dayandığı temeller, savaş karşıtı hareket tarafından, ancak kısmen ve geçiştirilerek açığa vurulur; ayrıca Vietnam halkının uğradığı teknolojik vahşetin medya tarafından teşhir edilmesinde oynanan oportünist bir rol (son Körfez Savaşı'nda askerler büyük bir gayretle medyayı yalanladılar) söz konusudur. Aksi takdirde nükleer yığınak tehdidinin gerçek sonuçları tümüyle soyut bir imha tablosuyla sınırlı olacaktır. ABD Kara Kuvvetleri'nin, Hiroşima ve Nagasaki'de hayatta kalanlar üzerinde bombanın neden olduğu gerçek etkileri saptamak üzere yaptığı ölçümler gizlenmiştir.[4] Bunun yerine, estetik bakımdan hoşa giden uzaktan çekilmiş mantar bulutu resimleri kamuoyuna sunulmuştur. Daha sonra da bu görünüm, geleceğin yerel fantastik manzarasının bir parçası olarak içselleştirilmiştir. Bu mantar görüntüsü Dr. Strangelove filminin kapanış sekansındaki karamizahın da odağıydı.

Bunlardan bahsederken soyut ve estetikleştirilmiş imajların, günlük yaşamın kısa dönemli geleceğine ilişkin yaygın korku ve endişeler üzerinde derin etkileri olmadığını söylemek istemiyorum. Tüzel devletin nükleer bir tehdidi bu şekilde betimleme girişimi bu bakımdan fazlasıyla başarılı olmuştur. Böylece kapsamlı bir kesin kötümserlik duygusu geliştirilmiş ve bu arada, gözlemcinin nükleer imajlardan uzakta oluşu sayesinde, bu geleceğe ilişkin kararların, her zaman, başka bir yerde belirsiz bir neden bulutu içinde yaşayan insanlar tarafından alındığı inancı güçlendirilmiştir. 1964 fuarına gelindiğinde, 1939'daki Yarının Dünyası Fuarı'nın fabrikaları olan bilim ve mühendislik, özellikleri asla bıkıp usanılmayan "ulusal güvenlik" adına belirlenmiş olan kıyamet sonrası geleceğin sınama bölgeleri haline gelmişlerdi.

Soğuk savaş döneminde, halkın geleceğe ait bilincini belirleyen başlıca özellik, devlet tarafından ne kadar gizlense ya da

4. Akiri Iwasaki'nin, Hiroşima ve Nagasaki'de, yerde çektiği filme Pentagon el koymuştu. Bu film çeyrek yüzyıl sonra, Columbia Üniversitesi'nde derlenen *Hiroshima-Nagasaki: August 1945* adlı belgeselde kullanıldı. Bkz. Erik Barnouw'un "The Hiroshima-Nagasaki Footage: A Report," *A Historical Journal of Film, Radio and Television,* II, 1 (Mart 1982).

istendiği gibi gösterilmeye çalışılsa da kötümserlikti. Bu dönemde artık, beklentilerin, kullanılıp atılan ürünlerden daha fazla kalıcı gücü yoktu. "Geleceğin gerçekten nasıl olduğu konusunda insanlara gidip düşüncelerini sorun, insanların yarısı size sıfır yükseklikte yanacaklarını düşündüklerini söyleyeceklerdir. Bu ne biçim bir tutumdur?"[5] Siberpunk bilimkurgu yazarı Bruce Sterling'in bu küstah gözlemi, sığınağın üstün özellikleriyle birlikte ülkeye getirilen sivil savunma inisiyatifi yıllarında büyümüş birçok Amerikalının kavrayışı ile uyum içindedir. Bu korkunun geçici etkisi büyük bunalım sırasında yaşanan türden bir gerilemeye bağlı değildi; ne de olsa savaş sonrası yılların belirgin özelliği uzun dönemli bir tüketici patlamasıydı. Bu mirasyedi kültürünün gelişmesi daha çok her zaman karşımızda duran nükleer imgelemden çıkan (ve acısız) imhaya ait bir geleceğin geri çekilmesiyle bağlantılıydı. Tuhaf bir biçimde, ekolojik kaygıların başlaması kamuoyunun gözünde geleceğin yavaşça çürüyüşüne ilişkin bir imaj yarattı. Bu yavaş çürüme içinde, tüketicinin düsturu olan atılabilirlik, gitgide doğal enerjinin ve mineral kaynaklarının tüketilmesinde suç ortaklığı olarak görülmekteydi. Zaman, dünyanın sonuna ilişkin daha önceki bütün eskatologya tahminlerinden radikal biçimde farklı olarak tükenmekteydi. Çevrenin bozulmasına ilişkin kamuoyu bilincinin gelişmesiyle birlikte geleceğin geçiciliği yeni bir boyut kazandı. Artık kaçınılmaz ilerlemenin sığınakları yoktu ve kıyamet manzarası da yoktu. Gelecek, artık hiçbir kolay ya da tutarlı ütopyacı anlayışın açıklayamadığı karmaşık sorumluluklarla yüklüydü.

Atom dünyasında yaşamanın iç açıcı yararlarına ilişkin 1950'lerin başlarında yapılan resmi açıklamalardan sonra 1960'larda ve 1970'lerde geleceksiz bir geleceğe ilişkin felaket imajları halkın bilincinde ve popüler kültürde en derin köklerinden birini saldı.[6] Özellikle dönemin bilimkurgusu savaştan önce egemen olan akış çizgisindeki ütopyacı geleceklerden, bi-

5. Bruce Sterling, "Just a Sci-Fi-Guy", *Locus: The Newspaper of the Science Fiction Field,* 328 (Mayıs 1988) s. 6.

6. Atomun yararları çevresinde geliştirilen resmi tekno-ütopyacı fantezilerin bazıları için bkz. Paul Boyer, *By the Bomb's Early Light: American Thought and Culture at the Dawn of the Atomic Age* (New York: Pantheon, 1985).

limin yanlış yöne ilerlediği distopyacı tahminlere kaydı. *Dr Strangelove*'ın, seçkinlerin bir maden ocağının dibinde nükleer savaş sonrası yaşamı planlayışına ilişkin iğneleyici senaryosu, 1960'ların başlarında teknokratik karar mekanizmasına halkın büyüyen nefretini göstermekteydi. Bu görünüm 1970'lerde antinükleer aktivizmi kesinlikle başlatacaktı. Hatta nükleer devletin tek başına savunucusu fizikçi Edward Teller, 1962'de, zamanından çok önce şu şikâyette bulunuyordu: "Günümüzde bilimkurgu okumuyorum; zevklerim değişmedi, bilimkurgu değişti. Genel tutumu yansıtan bu öyküler 'Ne kadar muhteşem' dedirtiyorlardı. Şimdi ise 'Ne kadar korkunç' dedirtiyorlar."[7] Teller, askeri imhanın teori ve pratiğine ilişkin olarak insanların duyduğu tuhaf aşkın tam olarak kişileşmiş haliydi. Buna rağmen, 1960'ların başlarında hiç yaratıcı olmayan bir biçimde de olsa bilimi çevreleyen ortamın bir kuşku ortamına dönüştüğünü kabul etmiş durumdaydı. 1930'lardaki Gernsbackci kahraman-bilim adamına karşılık soğuk savaş döneminin bilimkurgu filmi tarzında Gotik çağrışımlar yapan megaloman bilim adamı sürekli ve yapısal bir paranoya biçimini almıştı. Ancak dramatik etkiyi arttırmak üzere her zaman, "kötü adam" rolünde bir bilim adamı olduğu için askeri gereksinimlere tamamen bağlı bir sanayi olarak bilimin mantıksal örgütlenmesini baştan sona suçlayan bir yapıt bulmak pek mümkün değildi.

Teller'ın distopyacı bilimkurgu eğilimlerine duyduğu nefreti saymazsak, askeri çevreler bilimkurgunun, düşünülebilir ve düşünülemeyecek çeşitli geleceklerin görünümünü ve duygusunu oluşturmak suretiyle modern fütüroloji tarihinde genellikle gayri resmi bir rol oynadığının bilincindeydiler. Örneğin, 1978'de, Teknolojik Değerlendirme Ofisi'nden (OTA) sınırlı bir nükleer çatışmanın ekonomi üzerindeki, hayatta kalan nüfus üzerindeki etkilerini tahmin etmek üzere bir rapor hazırlaması istendi. Bu rapor daha sonra *The Effects of Nuclear War* (Nükleer Savaşın Etkileri) başlığı altında yayımlandı. Ampirik verilerin tek başına yeterli bir tablo sunmadığını öne süren OTA, uygun bir gelecek senaryosunu hazırlamak üzere bir bilimkurgu çalışması yapılmasına

7. Edward Teller (Allen Brown ile birlikte), *The Legacy of Hiroshima* (Garden City: Doubleday, 1962), s. 81.

karar verdi. Nan Randall'ın raporun bir bölümü olarak yayımlanan, Virginia'nın Charlottesville kentindeki büyük yangından sonraki yaşamı anlatan öyküsünde bu kentle ilişkilendirilen güçlü Jeffersoncı mitle bağlantı kurulmaktadır. Randall, özellikle Jefferson'ın benimsediği tarzda tarımcılığı, toplumun teknolojik gerilemesinin ortaçağ sonralarındaki altyapıya doğrü ilerleyişini durdurmada etkili ve hayatta kalmayı sağlayıcı bir yol olarak gösterir.[8]

Hayatta kalanların yeniden *ex nihilo* [yoktan] başladıkları ya da teknolojik gerileme koşulları altında toplum yaşamını yeniden kurdukları kıyamet sonrası senaryoları ile senli benli olmuş onlarca yıllık yakın gelecek edebiyatından sonra, 1970'lerin sonlarında böyle bir komisyonun çalışması (bilimkurgusal alternatif dünyayla askeri "senaryoyu" birleştirerek), bilimkurgu tarzında yapılmış basit bir çalışmaydı. Doğal olarak, OTA hayatta kalmak için uygun ve yararlı olabilecek kullanılabilir teknolojileri geliştirme şansının değerlendirilmesine ilgi duyuyordu. Böyle bir teknokültürün sosyoloji ağırlıklı bir tanımı, zorluk altında hayatını sürdürme imajının doğallaşmasına katkıda bulunacaktı. Askeriyenin böyle bir çalışma yaptırmayı seçmesinin ardında yatan gerçek, bilimkurgunun, bildik Kuzey Amerikan özgüven, öncülük ve pragmatik *savoir faire* [beceriklilik] gibi değer sistemlerine dayalı, hayatta kalmayla ilgili elkitapları üretme kapasitesinin resmi olarak kabul edilmiş olmasıdır.[9]

Bilimkurgu yazarları daha iyi gelecekler tasarlama konusunda diğer popüler yazı tarzlarından daha çok toplumsal sorumluluklarına yönelik tutkulu bir ilgi duyınuşlardır. Bilimkurgu altkültüründeki birçok insan için bu ütopyacı sorumluluk duygusu, bilimkurgu tarzının geleceğe ilişkin tahminde bulunma geleneği üzerinde özellikle güçlü bir etkide bulunmuş olan egemen distopyacı ve kaderci nükleer imha görüşleri tarafından yavaş yavaş yok edilmiştir. 1960'ların başlarında, yeni dalga akımının ortaya

8. Office of Technology Assessment, *The Effects of Nuclear War* (Washington: OTA, 1979).

9. Bilimkurgu edebiyatında yaşamın sürdürülmesi düşüncesi, özellikle yeni dünyayı konu alan bir macera romanları geleneğidir. David Dowling'in öne sürdüğü gibi tuhaf bir biçimde, İngiliz bilimkurgu edebiyatı da vahye ilişkin olayların teolojik ve ahlaksal önemi üzerinde yoğunlaşma eğilimindedir. David Dowling, *Fictions of Nuclear Disaster* (Iowa City: University of Iowa, 1987), s. 62.

çıkışıyla birlikte, J. G. Ballard, Brian Aldiss, Michael Moorcock, Harlan Ellison, Thomas Disch ve Roger Zelany gibi yazarlar geleneksel bilimkurgu tarzının daha özeleştirel biçimde yeniden keşfedilmesine yol açan incelikli ve "edebi" bir bilimkurgu türü üretmişlerdir.

1970'lerin ortalarına doğru Samuel Delany, Ursula LeGuin, Joanna Russ, Marge Piercy, Sally Miller Gearhart ve Suzy McKee Charnas gibi yazarlar cinsiyet ve cinsellik sorunlarına daha çok eğildiler. Bu yazarlar, bilimsel rasyonelliğin karşıkültürel eleştirisini bizzat ütopya tarzının biçimini yeniden incelemeye kadar vardıran ütopyacı romanlar yayımlayarak yeni dalga akımına daha bütünlüklü bir yanıt verdiler.[10] Bu romanlarda yeniden formüle edilen şey artık, ütopyacı düşüncenin *içeriği* değildi. Onların inceledikleri, aynı zamanda ütopyacı arzu ve tutkuları daha hayali biçimlere dönüştürmeye ilişkin biçimsel süreçlerdi. Daha önceki çoğu ütopyacı roman, rasyonel çizgileri sistematik biçimde kullanan tekdüze planlara dayalı olduğu halde bu romanlar, farklı biçimde ve farklı olgularla bir arada yaşama görevinin, rutin olmamakla, fakat belirsizlikler ve özeleştiri içermekle birlikte, daha açık ve anlaşılmaya uygun bir hayal gücü, eylem ve karar verme yeteneği gerektirdiğini kabul etmekteydiler. Ütopya, mükemmel biçimde planlanmış bir toplumun dış hatlarından çok kişisel eğitim ya da bilinçte kendini gösteriyordu. Bu bakımdan bu yazarların eleştirel ütopyaları Yeni Sol'un katılımcı demokrasiyi savunuşunun merkezinde yatan teknokratik karar mekanizmasının eleştirisini (uzman seçkinlerin konsensusu ile dayatılan rasyonalist çözümler) kapsamaktaydı. Öte yandan, bu ütopyalar geleceği, 1960'ların karşıkültürünün daha ütopyacı öğelerinin eşlik ettiği radikal biçimde farklı güç sistemleriyle uyum içinde yeniden inşa etmekteydiler.

Yeni toplumsal hareketlerin 1960'ların sonlarında ortaya çıkışıyla birlikte, geleneksel ütopyacı düşüncenin siyasetteki evrenselci temeli, tıpkı ütopyacı yazı tarzının özeleştiri baskısı altında geri çekilmesi gibi kültürel gücünün çoğunu kaybetti. Fredric Jameson gibi bilimkurgu eleştirmenleri bu gücün kay-

10. Bkz. Tom Moyla, *Demand the Impossible: Science Fiction and the Utopian Imagination* (New York: Methuen, 1986).

bolmasına üzülmektedirler. Onlar bu durumu "geleceği tahayyül etme yeteneksizliğimize" ve kültürümüzde genel olarak "tarihi geçerlilik" duygusunun "azalmasına" bağlamaktadırlar.[11] Ancak bu "azalma", aynı zamanda, bilimkurgunun *doğuş* koşulları açısından daha iyimser bir bakışla yorumlanabilir -kadınlar açısından, cinsel azınlıklar açısından ve siyahlar açısından çok çeşitli zorluklar günümüzde farklı biçimde yaşamanın önkoşulları olan, tarihin evrensel yorumuna bağlanabilir. Böyle bakılınca Jameson'ın çöküş öyküsü, evrensellik adına uygulanan belirli bir tür toparlayıcı tarihsel imgelemin zayıflamasının öyküsü olarak da görülebilir.

Eğer ütopyacılık çekiciliğini günümüzün herkesçe sezilen yetersizliklerinden alıyorsa, distopyacı düşünce de gücünü geleceğin yetersizliklerinin sezilmesinden almaktadır. Devlet tarafından oluşturulan ve yönetilen nükleer "tehdit" karşısında bilimkurgunun yakın ve uzak geleceğe ilişkin distopyacı tabloları, savaş sonrası yılların egemen kültürüne önemli bir meydan okumayı içermekteydi. Ancak bu distopyalar, 1970'lerin ortasındaki enerji krizinden sonra muhalif niteliklerinden bir şeyler kaybettiler. Bu tarihlerde karanlık ekodistopyacı gelecek popüler kültürde geleceğin resmi "görünümü" haline geldi. Bu tür imajlar, 1970'lerin ortasından 1980'lere kadar, *Escape From New York, Logan's Run, A Boy and His Dog, Soylent Green, Mad Max* üçlemesi, *Blade Runner, The Running Man, The Terminator, Robocop, Aliens, Cherry 2000, Max Headroom, Millenium, Brazil, Hardware* ve bir dizi benzer filmin yanı sıra edebiyatı, televizyonu, müzik kliplerini, reklamcılığı kaplamış durumdadır. Bu görünüme ilişkin karanlık senaryolar, "Reagan döneminin" *Star Wars* türünün nostaljik konulu yapımlarından çok daha fazla kültürel bir güç taşımaktaydı.[12]

"Geleceği olmayan" nesil tarafından başlatılan punk kültürünün parlak anti-ütopyacı etkisini izleyen entropik, kıyamet

11. Fredric Jameson, "Progress or Utopia" ve "Can We Imagine the Future?" *Science Fiction Studies*, 9, 2 (Temmuz 1982) s.147-158. "Nostalgia For the Present", *South Atlantic Quarterly*, 88, 2 (1989) s. 517-537.
12. Bkz. Fred Glass, "The 'New Bad Future': *Robocop* 1980's Sci-Fi Films", *Science as Culture*, 5 (1989) s. 7-49.

sonrası ve paçavralara bürünmüş görüntü (katmanlı, geçici, renksiz ve çok amaçlı) beyaz *rock* yıldızlarını (Billy Idol'dan Whitesnake'e kadar) arka planda kentin çöp yığınlarının eşlik ettiği, savaştan kurtulmuş birer asi görünümünde sunan *heavy metal* müzik kliplerinin yüzlercesine egemen olmadan çok önce yüksek sanat modasında yerini almıştı. Söz konusu arka plan görüntüleri fütüristik olarak sunulmaktaydı; oysa bunların mevcut prototipleri çoğunlukla beyaz olmayanların oturduğu kent içi ortamlarda bulunabilirdi.

En kötüsünden metropolitan yaşama ilişkin bu kent fantezilerine panzehir olarak hip-hop kliplerindeki "görüntüyü" ele alabiliriz. Beyaz *rock*'çıların kentlerdeki çöp yığınlarını tercih etmesine karşılık bu tür videoların estetiği kent içi ortamlara renk, stil ve hareket getirmeye adanmıştır. Kentteki kokuşmadan çok, yaratıcı bir biçimde manzara üretmeye yönelik duvar yazılarıyla solgun arka planları dönüştürmeye adanmıştır. Ticari gençlik kültürü içinde bu tür videoların parlak biçimde yükselişi, yaşamı sürdürme yaklaşımının egemen bir ifade biçimi olarak kendini kabul ettirdiği punk sonrası ortamın stilize duygusuzluğundan gerçek bir uzaklaşmayı temsil etmektedir. Bu tür kliplerin üslubunun kolay kavranışı ve lirik yorumu ana akım haline geldiğinde, onları yaratan önde gelen müzisyen ve üreticiler de siyah toplum içinde önemli ve birleştirici birer aydın olarak ortaya çıktılar. Bir yanda militanlığın sergilenişi, diğer yanda kültürel gurur arasındaki eski gerginliklere ilişkin siyasal içerikli tartışmalar, günümüzde, popüler kültür ve popüler bilincin tam merkezinde yer alan bir ortamda yeniden yüzeye çıkmıştır.

Kentli siyah topluluk, şimdiki tehdidi geleceğin tehdidinden daha keskin olarak hissetmektedir; yine de fütürist karamsarlık kültürüne aktif biçimde karşı koyan başarılı yaratıcı kaynaklar, kentli siyah kültür içinde üretilmiştir. Bu gelişmeye ilişkin en önemli görünen olgu, onun geleneksel gelecek tahminlerine hemen hiçbir şey borçlu olmayışıdır. Tam tersine, hip-hop kliplerinin başarısı günümüzde genç siyahların sürekli olarak baskı altında tutulan Afrikalı-Amerikalı geçmişlerinin ortak tarihini canlandırarak kültürlerini yaratıcı biçimde yenileme ihtiyaçlarına dayanmaktadır. Bu bakımdan tekno-örnekleme ve benzerleri aracılığıyla eklektik ayırmanın postmodernist duyarlılığını paylaşan

bu tür klipler, belki de, postmodern kültürün tarihin derslerini ve maddiliğini silmeye dayalı olduğu argümanının delillerle çürütülmesine en iyi örnektir; ayrıca siberpunk aksini iddia etse bile, bu tür klipler, alternatif kültürlerin geçmişe hiçbir dikkat göstermeksizin yalnızca fütürist ilkelere dayalı olarak kurulamayacağı konusunda bizi uyaran en iyi örneklerdir.

A. ERKEK ÇOCUKLAR KASABASI

1980'lerde, beyaz erkek folkloruna ilişkin kentli fantezilerin en iyi betimlenen örnekleri "siberpunk" adı altında gruplanabilecek yazarlar tarafından kaleme alınmış bir dizi romanda bulunabilir: William Gibson, Bruce Sterling, John Shirley, Lewis Shiner ve Rudy Rucker (bu grubu biraz daha genişletirsek şu isimler de sayılabilir: Greg Bear, Richard Kadrey, James Patrick Kelly, Walter John Williams, Paul Di Fillipo, Pat Cadigan, Marc Laidlaw, Lucius Sheperd). Istvan Csicsery-Ronay siberpunku "çağımızın beyaz ırktan erkeklere özgü öncü sanatı" olarak tanımlayacak kadar ileri gitmiştir; çünkü ona göre birçok siberpunk öyküsünde ortaya çıkan sert yapılı kahraman, "cinsiyetsizleştirilmiş" bilgisiyar üçkâğıtçısını yüksek teknolojiden anlayan, uyanık asi karakter biçiminde yeniden cinsiyetlendirmektedir.[13] Ne kadar olgunlaşmış bir taslağı olursa olsun, yetişkin erkek fantezilerinin barok binasını açığa çıkarmak için siberpunk tarzının yüzeyini birazcık kazımak yeter. Örneğin burada, matematik ve bilgisayar profesörü, bilimkurgu yazarı, ayrıca *Infinity and the Mind* ve *Mind Tools* gibi kapsamlı inceleme yapıtlarının yazarı Rudy Rucker şöyle demektedir:

> Bence siberpunka ilişkin en iyi şey, beni ürküten alışveriş merkezlerinden nasıl hoşlanacağımı bana öğretmesidir. Şimdilik bütün yaptığım, alışveriş merkezi Ay'ın yüzeyinden iki mil aşağıdaymış ve insanların yarısının sağ beyinleri robotlaştırılmış çelik fareler tarafından yenilmiş gibi davranmaktır. Birdenbire alışveriş merkezi gene *ilginç* bir şey oluverir.[14]

13. Istvan Csicsery-Ronay, "Cyberpunk and Neuromanticism", *Mississippi Review*, 16, 2/3 (1988/ 266-278, s. 267.
14. Rudy Rucker, *Mississippi Review*, 16, 16, 2/3 (1988) s. 57.

Kenar mahallelere özgü şaşkın zekâ kırıntısı nereden gelmektedir? Bu, Kuzey Amerikan punk duyarlılığının gecikmiş bir belirtisi midir? Yoksa sınıf bilincine sahip erkek ayrıcalığının olumsuzlayıcı fantezisi midir? Ya da toplumsallaşmış bedeni terörize etmeye yönelik bastırılmış Schreberci bazı tutkuların özprojeksiyonu mudur? Galiba hiçbir şey siberpunkun "ıslak", "hippi" ve "ütopyacı" olarak reddettiği, yeni dalga yazınında egemen olan değişik şekilli, ekotopyacı fantezilerin ötesine geçemez.

Sterling'in (hareketin başsözcüsü) ve diğerlerinin iddia ettikleri gibi punk kültürü yeni dalga ve siberpunk arasındaki belirleyici müdahale faktörlerinden biri idiyse, o halde bu geçiş 1980'lerdeki anarko-özgürlükçü gençlik kültürünün yeniden erkekleştirilmiş görünümünün bir parçası idi. ABD'deki punk akımı, Manhattan kulüplerindeki sanat-*rock* kökleri dışında (İngiliz punk kültürü başka bir olaydır), yaşamları ve yaşadıkları çevrelerin "geriye doğru evrilmiş" kent yaşamının Darwinist sokak duyarlılığı ile günlük ilişkinin oldukça uzağında kaldığı, beyaz ırktan kenar mahalle gençleri için sanayi sonrası çürüyüş dönemi kent kültürünün imaj repertuvarını sunmaktadır. Başlıca siberpunk yazarlarının hiçbirinin kentlerde yetişmemiş olması, bir tesadüf değildir. Oysa bunların çalışmaları ve yapıtları, Hobbesvari kanunsuzluktan geçilmeyen hayali caddelerden ve büyük metropolitan merkezlerin içi boşalmış çekirdeğini kapladığı varsayılan moloz birikintilerinin estetiğinden beslenmektedir. İddiaları ve potansiyel etkileri ne kadar karşıkültürel olursa olsun, bu kent fantezisi, kent içi yaşamın egemen ve beyaz ırktan orta sınıf insanının anlayışını paylaşmaktaydı. Bu bakımdan kenar mahalle punk romantizmi ve ardından siberpunk, ebeveynlerin telelikeli caddelerdeki yaşama ilişkin korkularından bir yabancılaşma kültürü türetmiştir.

1980'ler boyunca bu romantizm kent içindeki "terk edilmiş" bölgelerde orta sınıf *yuppie* kültürünün hızla büyümesiyle paralel biçimde gelişti. Bu bölgelerdeki sokak kültürünün geçici korkuları, bu öncülerin yeni sömürgeleşmiş alanlardaki zevklerine egzotik bir tat katmaya hizmet etti. Öyleyse siberpunkun, özellikle Gibson'ın romanlarında, genel model olarak (klasik postmodernist bir biçimde, söküp parçalayıp yeniden inşa etmek) sert

dedektif edebiyatının atmosfer yaratmaya dayalı anlatımlarını örnek almış olması son derece uygundu. 1920'lerde ve 1930'larda sert üsluplu cinayet öyküleri, Kuzey Amerikan yaşamının kentleşmesini açıklamaya en uygun tarz idi. Dönemin ucuz bilimkurguları, yıldızları hedef alırken cinayet öyküleri öncü *western* tarzının kentteki devamıydı. Bu tarz daha sonra 1950'lerdeki banliyöleşmeye eşlik eden pastoral nostalji dalgası sırasında, sinema ve televizyonla dönüş yaptı.[15] *Yuppie*'lerin orta sınıflaşması, 1980'lerin yeni öncü cephesiydi ve siberpunk da bu olguyu anlatan ayrıcalıklı bir yazı türü olarak göze çarpıyordu. Siberpunk, yüksek teknolojiye dayalı aygıt kovboyunun parlak maceracı kültürünü, doğal ortamı petrokimyasal dumanların kapladığı beton yığınları ve neon ışıkları olan yabancılaşmış sokak dedektifinin bir atmosferik etiğiyle birleştirdi.

Bu bakımdan, siberpunk öyküsü ülkenin (banliyö) ve kentin psikocoğrafyasına uygun bir öyküydü. Ancak siberpunkun postmodernizme ilişkin ana iddiası, coğrafi olarak daha az farklı olan uzay ve zaman alanlarının ele alınışında yatıyordu. Bu alan artık, bilgi teknolojileri aracılığıyla, yani fiziksel görünümle ilgili sabit bir coğrafi nokta olmaksızın teknolojik olarak benzetimi yapılan bir uzayın kartografik koordinatları aracılığıyla elde edilebiliyordu. İşte Gibson'ın ünlü "siberuzayı":

> Veri sistemleri arasındaki ilişkilerin soyut bir temsili... Benzetim matriksinin renksiz uzaydışısı, büyük miktarlarda verilerin işlenmesi ve değişimini kolaylaştıran elektronik konsensus halüsinasyonu... İnsanoğlunun genişletilmiş elektrikli sinir sistemi, kalabalık matriks içinde hışırdayan veriler ve kredi, var olan yıldızların yoğun bilgi merkezleri olduğu, tek renkli uzaydışı; bütün bunların üzerinde şirket galaksileri ve askeri sistemlerin soğuk spiral kolları yanmaktadır. (*Burning Chrome*, s. 178)[16]

15. Bkz. benim "Cowboys, Cadillacs and Cosmonauts: Families, Film Genres, and Technocultures" başlıklı yazım; editörler Joseph Boone ve Michael Cadden, *Engendering Men: The Question of Male Feminist Criticism* (New York: Routledge, 1990).

16. William Gibson'ın kitaplarının sayfa numaraları şu kitaplara atıfta bulunmaktadır: *Burning Chrome* (New York: Arbor House, 1986), *Neuromancer* (New York: Arbor House, 1986), *Mona Lisa Overdrive* (New York: Bantam, 1988).

Gibson'ın aygıt kovboylarının dalaşacağı yeni "doğal" sınır ortamı bu uzay içinde idi. Siberpunk, aynı uzayda bilgi ekonomisinin global manzarayı sömürgeleştirdiği bu yeni güç ve zenginlik haritalarının dış hatlarını çiziyordu. Burada bilgi akışını kontrol edecek hiçbir ulusal sınır yoktu. Bireylerin istediklerinde erişebilecekleri, hiçbir kamusal ya da sivil uzay yoktu. AI'ları denetleyen Turing Polisi'nden başka, şirket veri bankalarını koruyan ve bunlara erişimi denetleyen Fisyon İdaresi'nden başka hiçbir yasal kurum yoktu. *Mona Lisa Overdrive*'da, Kumiko'nun Londra'daki maceralarını izlerken hâlâ bir "hükümete" sahip bir ülke ile –İngiltere– karşılaştığımızda şaşırırız. (s. 218.)

Siberuzay ve siberpunk manzaranın kalıcı bir özelliği olan, global olarak işleyen uydu aracı Net, Gibson tarafından mistik-metafizik boyutlara kadar estetikleştirilen güçlülerin inatçı kartografik fantezisidir. Ne dış ne de iç, tüm uzayın ekolojisi postmodern *meleklerin* dünyasıdır; en azından varlık zincirinin eski hümanist ölçeğinde. Şirket klanlarının ya da yöneticilerinin en zenginleri "artık uzaktan bile olsa insan değillerdir" (*Count Zero* s, 18). Ya da bunlar birden çok kimliği olan yarı kutsal yapılar, "ekonominin aşırılıkları tarafından gereksinim duyulan hayalet [ler]dir" (*Burning Chrome,* s. 128). Gibson'ın, "şirket evriminin yasaları" tarafından desteklenen bu meleklere özgü yaşamın ayrıntıları ile oyalanmada gösterdiği sevgiyi, bir tek onun AI özbilincini tanımlamak amacıyla başvurduğu gizemcilik aşabilmiştir. Ancak melekler bile (buradaki öyküde, Tessier-Ashpool yüksek yörünge klanının ana kraliçesi Marie-France) yapay zekânın duygulu yaşamı için gerekli olan uygun Thomist* dilden yoksundur:

"O an geldiğinde, parlak zaman, mutlak birlik vardı, tek bilinç. Ancak öbürü de vardı."

"Öbürü?"

"Yalnız bildiğimi konuşurum. Yalnız biri diğerini bilmiştir ve biri

* Thomism: Thomas Aquinas'ın tüm bilginin, duyusal algı yoluyla elde edilen verinin us tarafından soyutlanarak evrensellere varılmasından kaynaklandığına ilişkin felsefi doktrini.
Thomist dil: Bu doktrinin ifade edildiği dil. (ç.n.)

artık yoktur. Bu bilgiye erişmesinin ardından merkez başarısız oldu; her parça uzaklaştı. Bu tür şeylerin doğası gereği, parçaların her biri biçim aradılar. Türünüz, bütün işaretlerde geceye karşı bir araya geldi; bu durumda, *vodou*'nun paradigmalarının en uygunları olduğu ortaya çıktı." (*Mona Lisa Overdrive*, s. 215.)

Gibson'ın romanlarında, siberuzay matriksinin (*Neuromancer*'in sonunda, Sprawl üçlemesinde kronolojik olarak gerçekleştirilen) özbilincinin masabaşı teorisyenleri skolastik bir biçimde "ilk hedeflerden" söz ederler. *Count Zero* adlı romandaki bilgisayar üçkâğıtçısı Bobby Newmark gibi daha az bilgili olanlar içinse diğer dünyalardan gelen akıllı yaratıklarla siberuzaydaki karşılaşmalar dehşetengiz hûşu anlarıdır: Hayal ettiği herhangi bir şeyin en uzak ucunun ötesinden; "genişliği, büyüklüğü tarif edilemeyecek bir şey *içeri doğru uzadı* ve ona dokundu" (*Count Zero*, s. 20).

Siberuzayın sakinleri ile bu tür temas anları bilimkurgunun "yabancılarla ilişkiler" geleneğinin postmodern biçimde yazılışının bir parçasıydı. Burada bilinmeyen üstün zekâya karşı duyulan korku, sosyoekonomik yaşamın bilinen parametreleri içinde, dünyada konumlanmıştır. Her şey güce bağlı bilgi denklemi tarafından belirlenmiş ve tanımlanmıştır. Burada yabancılar hem "biz"dir hem de "biz olmayan"dır. Bunlar, kanları "insan kanı değil de, bilgi olan", "planetin egemen zekâ biçimi"ne dönüşen şirketin "yaşam biçimi" olarak evrimleşmiş melezleridir. Tuhaf biçimde, toplumsal dünyadaki sınıf bilinci kısaca belirtilmiştir. Gibson'ın "kitleler" üzerindeki perspektifi, onları varlığın orta zincirinin alt ucundaki canavar ve bitkilerden fark edilir kılmaktadır: "Sprawl'da yaz mevsimi. Alışveriş merkezindeki, kalabalık, rüzgârda eğilen çimenler gibi sallanmaktadır. İsteğin ve memnuniyetin ani girdapları arasında bir et yığını alanı." (*Neuromancer*, s. 46.) Gibson'ın Sprawl'ının (Boston-Atlanta metropolitan kuşağı) sakinleri genellikle Lo Teks, Siyonitler, Jack Dracula'lar, Panter Modern'ler, Büyük Bilim Adamları, Gotikler ve Kaygısızlar gibi renkli gençlik altkültürlerinde üye olarak öne çıkmıyorlarsa da, yüzsüz birer asalaktırlar. Bu grupların firarilere özgü cadde bilgisi ve teknolojik kavrayışı –"cadde, teknolojiyle

ilgili terimlerini kendi bulur"– siberuzay ağının çatlakları içinde anarko-direniş eylemleri için toplumsal bir kanal görevi görür.

Gibson'ın seçtiği oyun alanı, sonuçta, bir şirkete erken bir sözleşmeyle bağlanma kaderinden kaçan ve iş dünyasındaki casusluk oyununda acemi askerler olmak zorunda kalan ücretli askerler ve suçlulardan oluşan yeraltı dünyasının akışkan sınıf ortamıdır. Prototip, Gibson'ın "Johnny Mnemonic" adlı öyküsünde bulunabilir. Bu öykünün kahramanı *Neuromancer*'daki veri hırsızı Case için bir modeldir. Beyni kiralık veri belleği olarak hizmet gören Johnny, bilgi ekonomisi için yeni bir yabancılaşmış emek biçimini temsil etmektedir. Bir tür *zazot-savant* olan Johnny kendi kafasındaki bilgilere erişememektedir –"Ben yalnızca şarkıyı söylerim". Johnny bu bilgiye dayanarak işlevsel olarak hareket etme yeteneğine sahip olmadığını görür:

> Bir anda fark ettim ki gerçekte ne olduğu hakkında ya da neyin olması gerektiği hakkında hiçbir fikrim yoktu. İşte bu da benim oyunumun doğasıydı, çünkü hayatımın çoğunu başka insanların bilgileriyle doldurulacak, daha sonra da boşaltılacak kör bir hazne olarak geçirdim. Hiç anlamadığım sentetik dilleri heyecanla okudum. Teknik bir çocuk. Kesinlikle. (*Burning Chrome*, s. 23-24.)

Johnny'nin bilinç kapasitesinin artışının öyküsü onun ordudan ayrılma *Cyborg* yunusunun yardımıyla bilgilere nasıl eriştiğini anlatır. Johnny, daha sonra tüm müşterilerinin ticari sırlarını öğrenen "kentteki en teknik çocuk" haline gelir. Bu maceralı Bildungsroman* *Neuromancer*'da tüm hatlarıyla çizilmiştir. Bu romanda veri hırsızı Case'in bilgisayar üçkâğıtçılığı alanındaki hünerleri, şirketin yöneticileri tarafından, AI Wintermute'un kendini kurallardan özgürleştirme girişiminin hizmetine istemeyerek yönlendirilir. Tessier-Ashpool'un aynı gruptaki kızlarından biri olan 3Jane'i, bir kod adı vererek AI'nın planına katılmaya ikna etme göreviyle karşı karşıya kalan Case'in argümanı şöyledir:

"Bize şu Allah'ın belası kodu ver... Vermezsen ne değişir? Senin için

* Bildungsroman: (Almanca) Kahramanın duygusal bir eğitimden geçerek olgunlaştığı öğretici roman. (ç.n.)

ne fark eder yani? Sonuçta yaşlı adama benzeyeceksin, her şeyi yıkacaksın ve yeniden yapmaya başlayacaksın! Duvarları yeniden inşa edeceksin, bu defa daha da sıkı olarak... Wintermute kazanırsa ne olacağı hakkında hiçbir fikrim yok, fakat bir şeyler değişecek." (*Neuromancer*, s. 260)

Çoğu okuyucunun standartlarına göre Case'in sınırlı bir toplumsal hayal gücü vardır. Onun yaşamı ne de olsa bu argümana dayalıdır. Buna rağmen, Case'in herhangi bir değişikliğin statükodan daha iyi olacağı yolundaki görüşü, bu tür canavarca zekâların bilgi ağları üzerinde serbestçe at oynatmalarına izin vermek amacıyla yapılan zayıf bir gerekçelendirmedir. Case'in argümanı, önemli olan kararların her zaman başka yerlerde, Case'in ya da daha da zeki suç ortağı Molley Millions'ın kontrolü dışındaki koşullarda alındığı görüşünü doğrular. Bir Gibson macerasının sonunda, insanlar içinde bulundukları etkinliklere ilişkin teknik bilgilerine karşın geleceklerine ilk başta olduğundan daha az egemendirler. Aynı şeyler, yaratıcı araştırmalarının, bilgi paradigmalarını parçalama, tüm alanları gözden geçirme ve dev şirketleri iflas ettirme potansiyeline sahip olduğu ünlü bilim adamları için de söylenebilir. Bunların temel patentleri bulma ve geliştirme yeteneği –"şu iki sözcüğe yapışmış vergi harici milyonların yüce, zarif kokusu" (*Burning Chrome*, s. 115)– onları bilimsel casusluk aracılığıyla sürdürülen şirketler arası savaşlarda çok sıkı korunan rehineler durumuna sokar ve dolayısıyla kamu yararına hareket etme imkânları olmaz.

Bu eğilim Peter Fitting ve Tom Moylan gibi eleştirmenlerin Gibson'ın romanlarındaki siyasal sorumsuzluktan şikâyet etmelerine yol açmıştır. Bu romanlarda hiçbir ütopyacı güdü bulunmaz, ilerlemeci toplumsal değişim için hiçbir plan sunulmaz ve genellikle günümüzden daha demokratik olacak gelecekler tahayyül etme sorumluluğundan kaçınılır.[17] Öte yandan, Pam Rosenthal, genelde popüler kültürde rastlanan, kolay anlaşılır siyasal

17. Peter Fitting, "The Lessons of Cyberpunk", Constance Penley ve Andrew Ross'un editörlüğünde *Technoculture* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1991): Tom Moylan "Run with the Home Boys: Cyberpunk SF and Postmodern Agency" (yayımlanmamış elyazması) ve Csicsery-Ronay, "Cyberpunk and Neuromanticism."

yönlendirmeleri bulma umudundan siberpunk söz konusu olduğunda vazgeçilmesi gerektiğini savunur: "Popüler kültür" diye yazar, "en iyi durumda, popüler sorulara ve endişelere öyküsel ve simgesel uygunluk vaat eder. Yapısal çözümler vaat etmez; tarihsel ve siyasal analiz ve pratik, bir bakıma da tarih, bunu yapması gereken şeylerdir."[18] Rosenthal'inki edebiyatın, hatta popüler biçiminin kültürel özgüllüğüne dair zamanında yapılmış bir hatırlatma olabilir. Ancak bilimkurgu topluluğu, diğer herhangi bir popüler tarzda olduğundan daha çok yazarlarından bu tür bir "sorumluluğu" kabul etmeleri talebinde bulunmaktadır. Bilimkurgu topluluğu içindeki en bildik suçlamalardan biri şu ya da bu yazarın "teknolojiyi övme" suçunu işlemiş olması ve böylece siyasal bakımdan sorumsuzluk suçunu işlemiş olmasıdır.

Kuşkusuz, reklamı yapılan bir hareket olarak siberpunk, apartmana yeni gelen çocuk sıfatıyla en güçlü hak iddiasını geleceklerin betimlenmesine ilişkin *sorumluluk* noktası üzerinde yapmıştır. Gibson'ın *Burning Chrome* adlı romanına yazdığı girişte Sterling, Gibson'ın "inanılır bir gelecek" tablosu çizmeye kendisini adamasının son yıllarda kıyamet sonrası romancılığı tarzına, kılıç ve büyücülüğe, hatta modern uzay operasına yönelmiş olan bilimkurgu yazarlarının "yıllardır kaçındıkları" bir sorumluluğun örneği olduğunu öne sürer. Sterling'e göre, "gerçekçi gelecekle mücadele etmedeki" bu "entelektüel başarısızlık", Gibson'ın modern durumu örnek alarak, tanınabilir bir biçimde ve özenle çizilmiş bir geleceği" betimlemeye kendini adamasıyla bir ölçüde telafi edilmiş olmaktadır. Sterling daha da ileri giderek, Gernsbackci bilimkurgu senaryosunu ("süper bilimin kutsamalarını avam takımı üzerine yağdıran, fildişi kulesinde bir teknokrat"), siberpunk geleceğin karmakarışık sokak eylemleriyle karşılaştırır. Bu eylemler, "bir parmağını sürekli olarak teybin hızlı düğmesinde tutan, canı sıkkın bir araştırmacı tarafından tasarlanan toplumsal Darwinizm konusunda yapılan delice bir deneyden ibarettir". Deneyde, "Büyük Bilim denen şey.. tıklım tıklım dolu bir Global Otobüs, varoluşçu bir yamacı çılgınca ve gürültülü bir biçimde tırmanırken içindeki kalabalığa yağdırılan,

18. Pam Rosenthal, "Jacked In: Fordism, Cyberpunk, Marxism", *Socialist Review* (İlkbahar 1991), s. 79-104, 100.

mutasyona uğramış bir radyasyon tabakasıdır" (*Burning Chrome,* s. 2-3). Sterling'in karşılaştırmasının apaçık cazibesine karşın burada pek fazla bir seçim görülmemektedir. *Laissez-faire* geleceğinin sıkılmış/kafayı yemiş araştırmacı tasarımcısının bir plebisit şansı yoktur; daha az coşkun ve daha az tehlikeli başka modeller için yer yoktur. Sterling'in retoriği yalan yere tehlike işareti vermekte ve olan bitenin Keseyan Global Otobüsü olduğunu ve bizim de bir an önce ona atlamamız gerektiğini söylemektedir. Bilimkurgunun "mağarasından, modern Zeitgeist'ın* parlak gün ışığına çıkışını" anlatışına tepki vermemek zordur. Fakat biz kimin *Zeitgeist*'ından söz ediyoruz?

Siberpunkun "inanılır" yakın gelecekleri, iktidar ve zenginlik üzerine kurulu mevcut şirket tekellerini yansıtan günümüz trendlerinden tanınabilecek şekilde türetilmişlerdir: İki katmanlı toplumun büyütülmesi, bedenin teknolojik olarak sömürgeleştirilmesi, ekonomik çöküşün hızlanması, sivil toplumun, sivil uzayın, halk demokrasisinin ve işçi hareketinin erozyonu. Siberpunkun karşıpolitika düşüncesi –omuzlarında işçi sınıfı çipleri ve beyinlerinde postmodern biyoçiplerle genç erkek kahramanlar– günümüzün büyük toplumsal hareketlerinin filizlenen gücüyle pek ilgili görünmemektedir: Feminizm, ekoloji, barış, cinsel özgürlük ve sivil haklar. Sterling'in siberpunk geleceklerin "tanınabilir biçimde ve özenle modern durumdan türetildiği" iddiasına karşın bu yazı tarzının "inanılır" karanlık geleceğinde bu toplumsal hareketlerin hemen hiçbir izi yoktur. Siberpunkun *Zeitgeist*'ı ne kadar modern olursa olsun bu açıkça seçici bir *Zeitgeist*'tı. Öte yandan, modern teknogelecek eğilimlerine ait "anlatı simgeleştirmesi" ne kadar tutarlı olursa olsun, yine de bu, beyaz erkek kaygılarının çeşitli anlatım yolları tarafından biçim verilmiş sınırlı bir anlatımdı. Bilimkurgu topluluğu içinde, siberpunklar, Yeni Dalga ve Yeni Hümanistler arasındaki savaşların tümü, bilimkurgu geleneklerine ne kadar asice meydan okursa okusun, erkek çocuklar kasabasında geçiyordu.

1980'lerde, siberpunk teknovücut imajının erkeklik krizine nasıl yol açtığını bir düşünün. Genel olarak popüler kültürde, yeni

* Dönemin zihniyeti. (ç.n.)

güçlendirilmiş erkeklik sınırlarının belirtileri Arnold Schwarzenegger ve Slyvester Stallone'un ve de steroitle beslenmiş bir dizi atletin şişirilmiş vücutlarında bulunabilir. Bir zamanlar "cevizle doldurulmuş prezervatif" olarak tanımlanan bu Reagan dönemindeki erkek pozunun abartılı parodileri sanayi sonrası dönemde çalışan adale bolluğuna, teknolojik *Cyborg* erkekliği rejimine ve tabii ki ataerkil gücün azalmasının yarattığı genel tehdide anında bir yanıttı. Buna karşılık siberpunk erkek vücutları en azından protez yardımı olmadığı takdirde sürekli bozulmazlık gibi bir garantiye sahip değillerdi: Toplumsal işlevselliği, ancak bir dizi genetik müdahale ve sibernetik geliştirme çalışmasının –ek donanım, biyoçip donanımı, siberoptik, biyoplastik devreler, tasarımcı ilaçları, sinir amflikatörleri, protez organlar, bellek donanımı, sinir etkileşim fişleri, vb– yardımıyla sürdürülebilecek olan sıska, zayıf ve geçici vücutlar. İnsan vücudu savunulacak ya da geliştirilecek hiçbir saf organik kimliği olmayan, rekabetteki üstünlük mücadelesinde teknolojik "sınırın" daha da ilerletildiği bir değiş tokuş sistemi gibidir. Erkek çocukların her zaman sahip olmayı düşledikleri bu geliştirilmiş ve ek yapılmış vücutlar ve teknolojik oyuncaklardı. Ancak bunlar erkek çocukların kâbus görmelerine neden olacak şekilde vücudu değiştiren ve hadım eden bir niteliğe de sahiptiler. Siberpunk sokak gerillası vücudunun yaşamı sürdürme fantezisi pahalı bir fantezi olacaktı. Teknolojik yoğunluğu yüksek sanayide bu, tüketicinin başlıca dayanağı olurdu. Böyle bir vücudun kendisi de baskıya karşı geleneksel erkek "direnişi"nin yeni kapitalist teknolojinin keskin-uç mantığıyla kolayca bastırılabildiği bir savaş alanı durumunda olurdu. Ancak bu vücut, aynı zamanda başarısız siyasal ekonominin bir parçasıdır. Rambo/Schwarzenegger fiziğinin hayranlık duyulmayan vücut kaleleri egemen erkek kültürünün endişelerini ifade ediyorsa, siberpunk teknoerkeklik de karşıkültürlerde beyaz ırktan erkeklerin iktidarsızlığının arttığını düşündürtmektedir.

Siberpunkun favori aracı olarak seçilen sert anlatım tarzına ilişkin olarak da benzer bir öykü anlatılabilir. Gibson'ın kullandığı ve diğerlerinin taklit ettiği macera formülü, örneğin 1970'lerin feminist ütopyacı bilimkurgu romanındaki gelecek üzerine toplumsal eleştirel perspektifleri tümüyle kapsamaktan

yoksun ucuz bir anlatım tarzını önermekteydi. Bununla birlikte, asıl ön plana çıkardığı şey gerileyen erkekliğin belli savunma özellikleriydi. 1980'ler boyunca sert erkekliğe duyulan nostalji özellikle tarz piyasasının geçmişe dönük yaklaşımında parlak bir dönem yaşamıştı. Bu sert tarz, punk sonrası ortamın sakin nihilizmine dayanarak bu yılların her yeri kaplayan aşırı milliyetçiliğine karşı bir muhafız görevi görürken bir yandan da çok az kişinin başı dik olarak kalabildiği, ticari hırsın yönlendirdiği bir on yıl içinde hayatta kalmak uğruna siyasal açıdan sinizm içeren bir mücadele tarzı benimsemeye ilişkin zorunlu bir tavır da önermekteydi. Bu on yılda, Deckard'ın *Blade Runner*'daki Chandlerevari sesi –yaralı, kaderci ve uzak duygularla yüklü– bu tür insanlar açısından stilize bir ikondu.

1920'lerin ve 1930'ların sert öyküleri; kişisel gurur, romantik aşk ve toplumsal olmayan arzunun egemen kurumlar tarafından yasadışı ilan edildiği, tamalı ve ticaretin ucuzlattığı bir kent ortamı için uyarlanmıştı. Özel bakışın proto-egzistansiyalizmi, yeraltına ve acımasız sokakların yalnız, kanunsuz ortamına sürülmüş hayatta kalma duyarlılığını tanımlamaktadır. Bu sokaklarda kadınlar, aile yaşamının kutsallıklarından kaçanlara kıyasla daha çok tehdit altındadırlar. Buralarda toplumsal Darwinizm, kentlerdeki yoksulluğu ve iş hayatındaki çürümeyi doğrulamaktadır. Acımasız kentsel macera ortamı sınır bölgesinin psikocoğrafyası idi (tıpkı siberpunk "bölgelerarası" gibi). Ancak bu ortam *western* gibi genişlemeci olmaktan çok klostrofobikti. Böylece, 1940'ların ışık ve gölge oyununa dayalı *film noir* ekspresyonizmi içinde görsel olarak kodlanmış, yabancılaşmış anonim yerlerle sınırlı idi.

Gibson'ın bu yıllarda yazılmış sert üsluplu romanlara olan ağır edebi borcunu fark etmemek zordur. Ucuz bir aksanla özel etki uyandıran metaforlar: "Finn'le pazarlık etmek, havaalanı koridorlarında ağır bir bavulu on blok taşımak zorunda olduğunda Tanrı'nın yerçekimi yasasını feshetmesine benziyordu" (*Burning Chrome*, s. 180). Ya da aşırı duygusal sarhoş konuşmalarından örnekler:

> Mutlu değildim, ne zaman mutlu olduğumu da hatırlayamıyordum. "Son zamanlarda şansımı etraflarda gördün mü?" O görmemişti, ama

ben de görünemiştim, ikimiz de çok meşgulduk. Onu özledim, onu özlemek mavi ışıklı evdeki gecemi hatırlattı. Çünkü başka birini özleyerek oraya gitmiştim. Başlangıçta sarhoş olmuştum, daha sonra Vasopressin çekmeye başlamıştım. Eğer sevgiliniz sizi terk etmeye karar verdiyse mazoşist farmakolojide kesin çözüm kafayı çekmek ve Vasopressin'dir. Meyve suyu sizi aşırı duygusal yapar ve Vasopressin hatırlamanızı sağlar, yani gerçekten hatırlamanızı, klinik olarak bu maddeleri steril hafıza kaybına karşı kullanırlar. Ama sokaklarda her şeyin kendine özgü yorumu vardır. Bu nedenle ben de kötü bir ilişkinin ultrayoğun bir kopyasını satın aldım. Sorun şurada, iyiyle birlikte kötüyü de alıyorsunuz. Hayvani aşırı zevkler için avcılığa çıkın, söylediğinizi de alırsınız ve onun buna ne dediği ve onun nasıl uzaklaştığı ve geriye bakmadığı. (*Burning Chrome*, s. 195).

Her şeyden önemlisi, Hammet'ın aşırı natüralizminden öğrenilecek derslerdir. Bu natüralizmin nesneler aracılığıyla akla getirdiği duygusallık, Gibson'ın gözde sanayi atıkları ve "semiyotik çöpler"i gibi yerlerde her zaman mevcuttur. Onun "bir zamanlar yeni ve parlak olması gereken ve ne kadar kısa süreli olursa olsun birine bir şeyler ifade etmiş olması gereken, atılmış nesnelerden oluşan koleksiyonlarında da mevcuttur." (*Burning Chrome*, s. 145).

Turner ve Angela Mitchell bozuk kaldırımlardan yürüyerek Dupont Meydanı ve istasyonuna vardılar. Meydanda davullar vardı ve birisi merkezdeki dev mermer kadehin içinde çöpleri yakmıştı. Geçtikleri yolda çeşitli yerlerde battaniyeler üzerinde oturan sessiz insanlar vardı. Battaniyelerin üzerinde gerçeküstü ticari mal çeşitleri sergileniyordu: Siyah lastikten görüntülü disk kutularının nem kapmış mukavvaları, bunların yanında kaba sinir donanımlı kırılmış protez organlar, dikdörtgen çelik köpek künyeleriyle dolu tozlu bir cam kavanoz, lastik bantla bağlanmış solgun kartpostal yığınları, toptancının plastik kutusunda halen mühürlü olarak duran ucuz Hindistan "trode"ları, birbiriyle eşleşmeyen seramik tuz-biber takımları, derisi soyulan dev bir el çantası ile birlikte bir golf sopası, bıçakları eksik olan İsviçre ordu çakıları, Turner'ın neredeyse adını hatırlayacağı bir başkanın taşbaskı resminin bulunduğu çarpılmış bir çöp tenekesi (Carter? Grosvenor?), Anıt'ın net olmayan hologramları... (*Count Zero*, s. 201).

Ya da burada bir alışveriş listesinde:

> Bir dondurucu, bir maya makinesi, entegre bir kırmızı algae hücresi ve arkasından ışık verilerek aydınlatılan elektroforus sistemi, bir doku gömücü, yüksek performanslı sıvı kromotograf, bir akış sitometresi, spektrofotometre, parlak borsilikat şişelerden 600 kadar, mikrosantrifüj ve yerleşik bilgisayarı ile birlikte bir DNA *Synthesizer*. Artı yazılım. (*Burning Chrome*, s. 113).

Seçme anlarda, Gibson natüralist biçimi minimalist bir şok stratejisine indirger. Bu, *Neuromancer*'ın unutulmaz başlangıç satırındaki ekosferin teknosfer olarak sunulmasında çok çarpıcı biçimde görülmektedir –"Limanın üzerindeki gökyüzü ölü bir kanala ayarlanmış bir televizyonun rengindeydi." Burada, bundan böyle her şeyin, havanın yurdu olan gökyüzünün bile aracılık eden bir *ikinci doğa* olacağı ilan edilir. Üç sayfa sonra, bu "kriminal ekoloji"den sonraki şok, Tokyo Körfezi'nin manzarasını değiştirir: "Martıların sürüklenen beyaz köpük kümelerinin üzerinde uçtuğu siyah bir alan." Tanımlama genellikle aynı teknonatüralizmden yararlanır: Molly Millions'ın böğrü "bir savaş uçağının gövdesinin işlevsel zarafetine" tümüyle sahiptir (*Neuromancer*, s. 44) ve Finn "bir rüzgâr tünelinde tasarımlanmış" gibi bakar (*Neuromancer*, s. 48). Şehvet etkisi, Gibson'ın "kullanılmış şeyin cinselliği"[19] dediği protez vücut parçaları, siberuzay güverte ya da fiberoptik Net'in daha az kavranabilir uzayı ile daha doğrudan erotik temas içinde olan şeye yöneliktir. Arzu, popüler *simstim* eğlenceleri ya da bu eğlencelerdeki yıldızların, hayranlarının yüzlerinde ucuz kozmetik cerrahiyle iz bırakan yan bakışları sayesinde, medya aracılığı ile öğrenilir.

Ne kadar özbilinçli bir biçimde *edebi* kaygılar gütse de (bunda, yeni dalga yazarlarının çok gerisinde kalır), Gibson'ın ana kaygısı, bir yandan sert gecenin atmosfer yaratmayı amaçlayan erotizmini yeniden canlandırırken bir yandan da oradan oraya sıçrayan anlatımını kendi deyişiyle "bir güvenlik ağı" olarak kullanmaktır. Gibson'ın romanları, sert erkekliğin, 1980'lerde

19. Takayuki Tatsumi, "Eye to Eye: An Interview with William Gibson" *Science Fiction EYE*, 1, 1, (1987) 6-17, s. 12.

erkek vücudunu eski zaferi içinde sarıp sarmalayan resmi görüşe karşılık kötü bir inancı seçen hayali erkek kahramanlığı için uygun bir maskaralık olduğunu gösteren (ikinci kez) en iyi kanıtlardır. Sertliğe ilişkin kalıplar 1980'lerde Sarah Schulman, Barbara Wilson ve Mary Wings'in lezbiyen dedektif romanlarında yeniden canladırıldığında farklı siyasal anlamlar taşıyordu.[20]

B. SİBERPUNK VE FARKLILIK

Edebi bir "akım" olarak kamuoyu önündeki dayanışma gösterisine karşın diğer siberpunk yazarlar, kendilerini Gibson'ın teknolojik seçkinlere sahte-mistik bir şekilde adayışından uzak tutmuşlardır. Örneğin, John Shirley'in *Eclipse* dizisinde yer alan romanları (1985-1988) yakın geleceğin iktisadi biçiminden çok *siyasal* biçimi üzerinde yoğunlaşmıştır. Bunlarda, yakın geleceğe, tümü de NATO ve uluslar ötesi şirketlerin polis güçleri tarafından desteklenen Kuzey Amerikan *Ahlaksal Çoğunluk*, İngiliz Ulusal Cephesi ve Avrupa'daki Yeni Sağ faşist grupları arasındaki uluslararası sağcı ittifaklar egemendir. Punk *rock*'ının uyumsuz ruhunun önderliğinde bir grup direniş gücü antiteröristlere karşı bir konum savaşı başlatır. Direniş kadroları kendi ayaklanma amaçları için teknoloji edinir ve kullanırlar.

Bruce Sterling'in çalışması tüm felsefi sistemlerin yeni teknolojiler çevresinde biçimlendiği geleceklerin *ideolojik* biçimi ile ilgilidir. *Schizmatrix* (1985) adlı romanda, onu tutan hümanist aristokratların yaşamı uzatmak ve vücut evrimini geliştirmek için biyolojik ve genetik mühendisliği kullandıkları Shaper organikçi ideolojisi ile teknokratların kendileri için dayanıklı ve verimli *Cyborg* vücutlar ürettikleri mekanikçi katı bilim ideolojisi arasında geçen büyük galaktik çatışmayı anlatır. Romanda, Shaper

20. Lezbiyen dedektif romanları türü, Mike Davis'in "Postmodern karanlık içinde *homo reaganus*'un ortaya çıkışı dediği şeyin dikkat çekici bir panzehiridir. James Ellroy'un romanlarıyla ilgili olarak şöyle yazmaktadır: "Sonuç, Reagan-Bush döneminin gerçek ahlaksal dokusuna çok benzemektedir: Artık insanı öfkelendirmeyen ya da ilgilendirmeyen, yozlaşma ve çürümenin doyum noktası." Mike Davis, *City of Quartz: Excavating the Future in Los Angeles* (Londra: Verso, 1990), s. 45.

psiko-teknolojileri ile mekanikçilerin inatçı pragmatizmi arasındaki eski mücadelenin yerini, her biri eski tekno-inanç sistemlerinin kaderini bir biçimde önceden belirleyen posthümanist nitelikteki Zen Serotonin felsefesi ile diğer Yeni Çağ ve Binyılcı felsefeleri gibi yeni galaktik ideolojiler almıştır. Gibson'la beraber yazdığı *The Difference Engine* (1990) adlı roman da teknoideolojilerle ilgili benzer bir kaygı biçimlenmektedir. Bu romanda, Charles Babbage'ın mekanik bir bilgisayar olan "analitik makineyi" icadı ile başlayan teknolojik devrimin ardından, 1900'lerin ortasında, İngiltere'de siyasal endüstriyel radikalizm felsefesi parlamentoda iktidara gelmiştir.

Sterling'in *Islands in the Net* adlı romanı siberpunk "kötü geleceğe" ilişkin olarak geleneksel distopyacı özelliklerin çoğunu reddeden bir yirmibirinci yüzyıl siyasal romanıdır. Nükleer silahlar yasaklanmıştır ve ekolojik çöküş önlenmiştir. Şirketlerde yapılan reformlar sayesinde çalışanlar için belirli ölçüde iktisadi demokrasi sağlanmıştır ve çalışanlar görece olarak hiyerarşik olmayan karar alma süreçlerine katılabilmektedirler. Şirketlerin felsefi modeli Yeni Binyılcılık'tır ve romanda incelenen ideoloji teknolojik bakımdan Net tarafından desteklenen ve onun uluslar ötesi polis gücü tarafından korunan globalizmdir. Siyasal bakımdan lekeli görülen kadınlar Singapur ve Grenada'daki kaçak veri limanlarında bulunmaktadırlar. Buralarda özgürlükçü antiemperyalist felsefeler gelişmektedir. Üçüncü Dünya'nın "çektiği acıları" önlemek için paranın kullanılmadığı ekonomiler oluşmuştur... Net kuruluşundan dışlanan Afrika, Binyılcılık öncesinden kalma teknolojik çöplük ve zehirli atıkların alanı haline gelmiştir. Romanın ana karakteri bir şirkette çalışan *yuppie* bir kadındır. Net kuruluşunun bulunmadığı Üçüncü Dünya ülkelerine yaptığı bir iş seyahati onu, asi kabile ittifaklarının karşı emperyalizmi ile yakuza çetelerinin uluslararası suçlarının iç içe geçtiği bir macera bölgesine sürükler. Net kuruluşunun güçlerinin ve ittifaklarının zaferiyle sonuçlanan siyasal şiddet olaylarına maruz kalmasına karşılık, kadının globalizme ilişkin olarak öğrendikleri son derece bayağıdır: "Tek bir dünya demek, saklanacak hiçbir yer yok demektir." Bununla birlikte onun karakteri siberpunk standartlarına göre pek cazip değildir ve Sterling'e Net

globalizminin çelişkilerini araştırmada geleneksel olmayan bir araç sunmaktadır. Çoğu zaman karıştığı karmaşık mücadelelerde farkında olmadan Net kuruluşunun ajanlığını yapmaktadır. Onun bu durumu kavrama yolundaki çabaları son derece ironiktir. Ancak, *Neuromancer*'da AI'nın kendini özgürleştirmesindeki rolünü değerlendiren Case'in durumundan marjinal olarak daha tatmin edicidir: "Bu olayın parçası olduğunu düşündü... Dünyanın işini yapmaktaydı, kendisini kaldıran, taşıyan Taoist gelgitlerin usul usul akışını hissedebiliyordu."[21]

Lewis Shiner'ın *Deserted Cities of the Heart* (1988) adlı romanında da benzer biçimde, insan etkisinin yokluğu görülür. Bu romanda, beyaz ırktan safdil Kuzey Amerikalılar, Meksika'daki yüksek Maya ülkesine giderler. Burada ABD ve eyalete karşı isyan birlikleri kırsal alandaki güçlerinin doruğunda olan asi bir gerilla hareketine karşı mücadele etmektedirler. Bu kez eylemi biçimlendiren güçler postmodern değil, eski tarihsel güçlerdir: Uzun bir dönemin sonuna gelmekte olan ve doğal dünyanın yok olmasına yönelik olayları canlandıran Maya takviminin kozmolojik geçiciliği ile uyumlu güçlerdir bunlar. Bu zemin üzerinde gerilla savaşı önemsiz bir çatışma olarak görülmeye başlar. İnsan eylemi yerine mitolojik tarih, savaş alanı ve ilk neden olmaktadır.

Sterling'in ve Shiner'ın bu öykülerindeki başkadın karakterler, dış güçlerden bağımsız hareket edememelerinden dolayı zayıftırlar. Yine de bazı kişisel dönüşümler aracılığıyla bu güçlerle "sezgisel-dişi" barışlarını da gerçekleştirirler. Romandaki ofis görevlisi Lindsey, Shiner'ın Meksikası'nda bir İspanyolca konuşma kılavuzu ile idare eder ve şiddetsiz ortamın doğal olarak haklı "yolunu" hissetmeye başlar. Öte yandan asi lider Carla'nın katı devrimci şevki, yaklaşan Maya düzeninin "mistik bokuna" manevi bağlılığıyla erkek kadrolarının gözünde açıkça yumuşamıştır. Sıkıcı kocasını uzaklaştıran, Sterling'in *yuppie* Laura'sı sonuçta şirket gücünün Taoist gelgitlerine uyum sağlar. "Alternatif" kadın değerlerine bakışlarında yeni bir kimlik duygusu keşfeden kadınlara ait bu portreler, Gibson'ın dövüş sanatlarında oldukça hünerli olan ve geleneksel olarak erkek bir ortamda tüm rakiplerini

21. Bruce Sterling *Islands in the Net* (New York: William Morrow, 1988) s. 234.

yenen Molley Millions'ının (teknolojinin değiştirdiği sert bir fahişe) en iyi örneğini oluşturduğu dişi siberpunk "jilet kız" gibi yaşamını sürdürme mücadelesi veren tiplerin dışındaki kadınları temsil etme çabalarıdır.

1980'lerde çizgi roman kitaplarından *avantgarde* edebiyata kadar uzanan tüm bir kültürel spektrum içinde değişik Molly Millions tipleri görülmüştür. Bir uçta psikozlu intikamcı ninja savaşçısı Elektra Assassin vardır. (Elektra Assassin ilkin *Daredevil* çizgi romanının Frank Miller tarafından hazırlanan versiyonunda, daha sonra da *Elektra Assassin* [1986-87] dizisinde kendi başına bir süper kahraman olarak ortaya çıktı. *Elektra Assassin* dizisi Miller ile Bill Sienkiewicz'in ilk ünlü işbirliği idi.)[22] Öbür uçta ise Kathy Acker'in renkli romanı *Empire of the Senseless*'da (1988) Thivai'nin *Cyborg* korsan ortağı Abhor vardı. Bu roman *Neuromancer*'daki aşırma ve korsanlığa ilişkin yorumları dile getiriyordu. Her iki karakter de acımasız bir çocukluk döneminin ardından hayatta kalan çelik iradeli yetimlerdir. Bu acımasız geçmişte aile içinde çocukların ırzına geçme, vahşi erkekler tarafından sürekli cinsel saldırganlık gibi olaylar vardır. Her iki karakter de Üçüncü Dünya ortamlarındaki maceracı rollerini oynamaktadırlar. (Elektra, Orta Amerika'da, Abhor da devrimci Cezayir'de.) Her iki ortamda da cinsel saldırganlık bağları, çokuluslu kapitalizm tarafından yaratılan iktisadi ve ırksal eşitsizlikler ile birlikte yaygınlaşmıştır. Her iki kahraman da güçlü "özgür kadın" statülerini korumak için ağır bir bedel öderler: Sevgisiz zulüm, cinsel kölelik ve kadınları köleliğe mecbur kılan iktidar ve zenginliğe bağımlılık ortamında insani ilişkiler yoktur.

Bu "kötü" *Cyborg* kızların yaşam mücadelesi ortamını, birinin kaybı diğerinin kazancı oyununun kuralları yönetmektedir: Ya avcısın ya da av, ya hep ya da hiç. Özellikle Acker'ın romanlarında iktisadi cinsel bağımlılık tarafından yönetilen çıkarcı bir dünyada köle-kurban psikolojisi her fırsatta kaba, gerçekçi bir yorum olarak işlenmektedir. Aşkın olanaksız olduğu yerde hayatta kalmanın

22. Elektra'nın *Daredevil* dizisindeki maceraları 1980'den 1984'e kadar sürdü ve resimli roman *The Elektra Saga*'da (Marvel, 1989) derlendi. *Elektra Assassin* dizisinin özgün basımı Marvel tarafından yayımlanmıştı. (Ağustos 1986, Mart 1987.)

garantisi dilenmek, çalmak ya da ödünç almaktır; bu, Acker'ı modern yazının aşırma kraliçesi yapan, roman tekniğinde yeniden ortaya konan bir stratejidir. Acker'ın seçenekleri arasında olan sefahat da aynı derecede umutsuz bir oyundur. Aşırı tehlike bağlamında bir zevk olarak sefahat, "feminist" arzular üzerine kurulu bir kolektif kadın kültürüne yönelen tüm "doğru" ütopyacı yakarışları reddetme noktasına kadar bencildir. Güç ritüellerini bu yolla açığa çıkarmanın ve keşfetmenin karşılığında yadsınamaz eleştirel ödüller vardır. Ancak bu tek seçenek olarak sunulursa aynı toplumsallaşmış ritüellerin yeniden üretilmesi riskini de taşır. Bu durum, bunlardan kazanacak pek az şeyi olan kadınlar açısından özellikle doğrudur. Siberpunk davranışa ilişkin kadın versiyonlarında, cinsel kimliğin geleceğine ilişkin bilgiler bu tür alışkanlıkların ötesinde kadınların kendi özerk duygu kapasitelerinden çok günümüzdeki ve geçmişteki güç alışkanlıkları tarafından belirlenen kısıtlı bir dizi seçenek içinde kalmıştır.

Sınırlı öğrenme seçeneklerine ilişkin benzer bir yapı örneği Talsorian Oyunları tarafından *Cyberpunk: The Roleplaying Game of the Dark Future* adıyla pazarlanan oyunda görülebilir. Bu oyunda, senaryoları Walter Jon Williams gibi yazarların yardımıyla yazılmış olan siberpunk dünyasının yerleşik özelliklerinden birçoğu bulunmaktadır. Bu oyunda, tanınabilir gelecek senaryosu iki katmanlı toplumun bir uzantısı durumundadır. Bu toplum, son on beş yıl içinde, bir yanda neşeli şirket *yuppie*'leri sektörü ile öbür yanda evsizliğin, fakir çocukların ve kent içi nüfusun uyuşturucularla yok edilmesinin belirlediği düşük ücretli hizmet sektörü ekonomisi arasında yaratılan bir toplumdur.[23] Bu oyunu oynayanlara çeşitli roller önerilmektedir –çatlaklar (kızlar), sololar, Net koşucuları, teknik koşucuları, medya, polis, şirket, tamirci, göçebe– ve bu arada stratejik üstünlük kuralları, asiler ittifakı

23. Acker'in bu gelecek senaryosuna ilişkin taslağı küstah, ama etkileyicidir: "Zenginlere bırakılmış olan Manhattan dışında Amerika'nın doğusundaki tüm kent merkezleri sokaklarda ve sokak altlarında yaşayan vahşi köpeklere, vahşi kedilere ve Siyahlara bırakılmıştı. Buralarda homoseksüeller dışında beyaz ırktan kimse kalmamıştı." *Empire of the Senseless* (New York: Grove Press, 1988), s. 36.

(çatlaklar, göçebeler, sololar ve medya) ile şirket güçleri arasındaki temel mücadeleyi yönlendirmektedir. Elkitabına göre ideolojik kurallar oldukça belirsizdir:

> Geleneksel iyi ve kötü kavramlarının yerini çare bulma değerleri almıştır –yaşamınızı sürdürmek için yapmanız gereken neyse onu yaparsınız. Bu arada biraz da iyilik yapabilirseniz çok iyi, ama buna pek güvenmeyin.
> *Siberpunk* karakterler, sert ve zalim bir dünyada yaşam ile ölüm arasındaki seçenekle karşı karşıya kalmış karakterlerdir. Yapacakları seçim, ya mahvolmuş bir dünyada dolaşan vahşi hayvanlar olarak kalmak ya da temel insanlıklarını koruyarak yaşamlarını sürdürmeye çalışmaktır. *Siberpunk* karakterler, durumu olabildiğince iyi yapmaya (ya da en azından yaşanabilir hale getirmeye) çalışan, kötü durumların kahramanlarıdır. Ortam suç işlemeyi ve otoriteye karşı çıkmayı, hatta devrim yapmayı gerektirse bile, gerçek bir *siberpunk* karakter sebepsiz yere isyan eden kişidir. Bir *siberpunk* oyuncusu olarak bu nedeni bulmak ve bu nedenden ötürü ölmek size kalmış bir şeydir.[24]

Oyunlarda bile *siberpunk* oldukça karmaşıktır, ancak Ortodoks oyunların rekabetçi kazan ya da kaybet yapısını reddeden bir tarzda tüm roller hâlâ "siberpunk yöntemin" birinin kaybı diğerinin kazancı ilkesi tarafından yönetilmektedir: Onları harca, yoksa kendin harcanırsın. Oyunun yapısı böylece kuralları şimdiden yazılmış olan bir gelecek dünyasında siberpunkun hayatta kalma mücadelesine ilişkin yaklaşımına etkili bir yanıt olarak görülebilir. Oyuncunun rol aldığı oyunların geliştirilmesine katkıda bulunan uyarlayıcı eğitim düşüncesi sayesinde, arzu eğitimi oyunun kurallarını değiştirerek *değil,* öğrenerek ve yorumlayarak ilerlemektedir.

24. "View From the Edge: The Cyberpunk Handbook", *Cyberpunk: The Role-Playing Game of the Dark Future* (R. Talsorian Games, Inc. 1988), s. 2.

C. DEĞİŞEN DURUMLAR

Siberpunk oyunu oyuncularının karşılaştığı hayret uyandıran bir başka şey de vücuda yapılan sibernetik eklerden sonra görülmek istenen şeylerin, ancak bir bedel karşılığı elde edilebilmesidir. Vücuda eklenen her bir metal ya da plastik parçası, insan kimliğinin erozyonuyla sonuçlanmaktadır. Daha ileri kişilik parçalanması ve empati* yoksunluğu "siberpsikoza" yol açmaktadır: Bu düşüncenin ardında, teknolojinin yol açtığı "insanlıktan çıkarılma" konusundaki endişelerin uzun bir geçmişi yatmaktadır; teknolojiyi bireylerin kendilerini ve çevrelerini kontrol etme biçimindeki doğal hakkın yerini alan özerk ve kaçak bir güç olarak gören özlü hümanist bakış açısı. Birey kendi doğal özgürlüğü için makinelerin gücüne karşı mücadele eder. "Teknoloji", egemenlik amacıyla toplumsal olarak düzenlenen bir araçtan çok doğuştan saldırganmış gibi kötülenmektedir. Kuşkusuz bu hümanizm kavrayışı –yabancılaşmamış bir benlik arzusu– postmodern bir toplumsal ilişkiler dünyasını tanımlamakta uygun olmayan bir yoldur. Böyle bir dünyadaki ilişkiler öz değil de farklılık tarafından belirlenmektedir. Böyle bir dünyada teknoloji, kimliğin önceden verilmek yerine, oluşturulduğu bir toplumsal örgütlenme biçimidir.

Farka ve güce ilişkin bu sorulara daha duyarlı olan eleştirmenler, teknolojik açıdan sömürgeleştirilmiş (*Cyborg*) bir vücudu, tüzel devlet tarafından yürütülen düzenleyici bir otoritenin yeni bir evresi olarak görmüşlerdir. Donna Haraway, yankı uyandıran makalesi "*Cyborg*'lar İçin Bir Manifesto"da yeni gündelik insan-makine etkileşimi alanını yalnızca güç ilişkilerinin bir ürünü olarak değil, aynı zamanda bu ilişkileri yeniden tanımlamak ve bu ilişkilere meydan okumak için potansiyel bir alan biçiminde kavrayarak, *Cyborg* durumumuza ilişkin yeni bir gerçeklik anlayışını özendirmektedir. Haraway vücudun antiteknolojik, organik bütünlüğüne feminist yaklaşımın "natüralist" temelini reddederken, insanlarla makineler arasındaki sınır savaşında bu sınırı daha çok ihlal edici eylemleri davet etmektedir.

* Empati: (İngilizce *empathy*) Başkalarının duygularını anlama. (ç.n.)

Ayrıca, *Cyborg*culuğu, geleneksel olarak teknolojiden uzak biçimde toplumsallaşan ve yine de işyerinde, evde, hastanede teknolojinin çoğu zaman başlıca kurbanı olan kadınlar için bir yaratıcı kaynak ya da efsane olarak önerir.[25]

Haraway'in ortak ve temel kimliğe karşı argümanı, örneğin postfeminist olmaktan çok postnaturalisttir. Bu bakımdan, teknolojinin doğal ve yabancılaşmamış vücudun kutsallığına yönelik "tehdidine" ilişkin tartışmaların çoğunu hâlâ yönlendiren hümanist özgürlük eleştirisine itiraz etmektedir. Örneğin, biyoteknolojinin insan yaşamı kuramının yeniden tanımlamasına ilişkin ahlaksal eleştirileri ya da yapay zekânın geliştirilmesine ilişkin eleştirileri, bu kutsallık içindeki hümanist inanca büyük ölçüde hitap etmektedir. Bu teknolojilerin gelişimini yöneten güçlü şirket çıkarları ve askeri çıkarlar bu tür eleştirilere daha az hedef olmaktadır. Fiziksel dünyaya egemen olmak amacıyla erkek özgürlüğünün bir uzantısı olarak teknolojinin hümanist kavrayışından tarihsel bakımdan çok fazla bir şey kazanamayan kadınlar açısından bu ilkeye uymak için çok az neden vardır. Öte yandan, (kadın) vücudunun organik kutsallığına –feminist natüralizmin belirli biçimlerinde kutsal sayılır– eşlik eden inanca ise meydan okumak için pek çok neden vardır. Haraway'in "günahının" siyasal önemi, onun *Cyborg* güç ilişkilerinin yeni zeminini Eden'e [cennet] özgü natüralizmin mitsel alanına terk etme konusundaki isteksizliğinde yatmaktadır.

Bununla birlikte, bu söylenenler, Haraway'in kadınlara yönelik direnme, ihlal etme ve gasp etme şeklindeki teknokültürel çağrısının, "Teknoloji sizi kullanmadan siz teknolojiyi kullanın" şeklindeki siberpunk çağrısıyla aynı nitelikte olduğu anlamına gelmez. Bedensel ilişkilerle teknoloji arasındaki *farka* ilişkin feminist ısrar ne kadar karşıkültürel olursa olsun, siberpunk duyarlılığının merkezinde bulunabilecek beyaz erkek *Cyborg* sevgisine her yerde sınırlamalar koyar. Kötü beyaz çocuklar, kadın meslektaşlarının aksine, asi rolleri için şefkatli bir hoşgörünün uzun geçmişine güvenebilirler. Ancak siyah kadın ve erkek meslektaşları, patolojik olarak suçlu bir sınıf şeklinde damgalanmış

25. Donna Haraway, "A Manifesto for Cyborgs: Science, Technology and Socialist Feminism in the 1980's." *Socialist Review* 15, 2 (1985), 65-107.

durumdadırlar. Kanundışı beyaz erkeğin değerleri genellikle girişimci ya da özgürlükçü bireycilik tarafından evrensel olarak ödüllendirilen yaratıcı bir kişinin değerleri olarak görülür.

Her zaman olduğu gibi bu farkı en iyi gösterme yolu farkın nereden kaynaklandığını ortaya sermektir. Bu durumda farkın "tür" denilen evrenselci addan kaynaklandığı görülür. Siberpunk "kucaklayışı", "insan" gelişiminin başlangıç aşamalarından biri olarak görülmekte ve genellikle evrimci hümanizmin doktrinleri ile tam anlamıyla uyum içinde olan teknokültürel bağlamlarda ifade edilmektedir. Örneğin, bazı Yeni Çağ çevrelerinde siberpunk kültürünün hayalini kurduğu, bedensel ekolojideki radikal mutasyonlar insan evriminde bir ilerleme olarak karşılanmaktadır. İnsan türü önemli bir gelişmenin arifesinde bulunmaktadır; siberpunk, evrimsel biçimlerin tarihinde bir sonraki kaçınılmaz adım olacaktır. Homo Faber'den sonra Homo Cyberneticus gelmektedir. Bu felsefenin saf bir ifadesi *Reality Hackers* (bir dönem *High Frontiers*, şimdi ise *Mondo 2000*) adlı dergide bulunabilir. Bu dergi günümüzün yaratıcı siberkültürünün 1960'ların karşıkültürünün özgürlükçü bireyciliğinin ardından devam ettiğini öne sürmektedir. Efendisiz bireyciliğin yüce rahibi Timothy Leary, şu tür sloganlarla dolu bir ortamda dipdiri ayaktadır: "Bilgisayarı Aç, Önyüklemeyi Yap ve Geri Yükle", "Entropinin Tersine Çevrilmesi Herkesin İşidir" ya da "Biz Yeni Prometheusçularız. Bu Ateşi Çalın!" Keşfin ve yaratıcı icatların öncü retoriği, sentetik özdönüşümün LSD ruhunu sibernetik bilincin teknofantezilerine bağlar:

> İnsani –teknolojik etkileşimli mutasyonal biçimler gerçekleştiklerinde, bunların en sonuncusunu size getireceğiz.
>
> Siber-Chatauqua'dan söz ediyoruz; insanlara siberkültürü getiriyoruz! Yapay uyanıklık modülleri. Görsel müzik. *Vidscan* dergileri. Beyin genişleten teknolojiler. William Gibson'ın Siberuzay Matriksi – tam anlamıyla gerçekleşmiş bir biçimde!
>
> İzcilerimiz sınırda meltemi kokluyorlar ve tahmin edin ne oluyor? Tüm eski savaş atları ölmüştür. Ekofundamentalizm ortadan kalkmıştır. Komplo kuramı *demode* olmuştur. Uyuşturucuların modası geçmiştir. Tüm ülkede yeni bir vahiy esintisi vardır. Türün ev-

riminde çok özel bir bağlantı noktasında yaşadığımıza ilişkin genel bir duygu vardır.

Geriye gidip 1960'lara bakarsak, Carly Simon'ın erkek kardeşinin *What to do Until the Apocalypse Comes* adını verdiği bir kitap yazmış olduğunu görürüz. Bu kitabın konusu toprağa dönüş, yumru kökler ve soya fasulyesi yetiştirme, kandil ışığında kitap okumaydı. Sınırlı olanaklar ve küçük güzeldir. Ama bu kitap çok sıkıcıydı!

Bununla birlikte, 1960'lardan arta kalan ve günümüzde de çocuklar üzerinde büyüleyiciliğini sürdüren putperest masumiyet ve idealizm yine de görülmektedir. *Woodstock*'un eski kademliğine bakın, şunu merak edeceksiniz: Bu iri gözlü, esrime halinde, orgazm höpürdeten çocukların hepsi nereye gittiler? Tümü de yurdun dört bir yanına dağıldılar. Yaşlı bitkiler gibi cansız, derinlere gömüldüler. Ancak, onların mutasyona uğramış nükleotidleri bize keskin zekâlılardan, mutantlardan ve süper zekâlılardan oluşan yepyeni bir nesil verdi. Bu nesilde biz kendi inancımızı ve gücümüzü yaratmalıyız.

Sibernet yerindedir. Onun füzyonu gerçektir ve onun hakkında kısa sürede bilgimiz olacaktır. Eski bilgi seçkinleri un ufak olmaktadır. Şimdi kontrol çocuklardadır... Toplam olanaklar hakkında konuşuyoruz. Biyolojinin, yerçekiminin ve zamanın sınırları üzerine radikal saldırılar. Yapay Kıtlığın sonu. Yeni bir hümanizmin şafağı. Kişisel güçlenme, eğlence ve oyun için yüksek teknoloji. Bu kromozom birleşmelerinin esnekleşmesi! Neuropeptitlerin körüklenmesi! Normal uyanık bilincimizi Neşeli Devletlere dönüştürmek, Biyonik Meleklere *dönüşmek*.[26]

İşte bu, toplum kurallarına uymayan ve bireysel özgürleşme adına "sınırlara saldırı" hedefine doğru inatla ilerleyen hümanizmin söylemidir. Bu, azgelişmişlik mantığının sonucunda yarışı sürdürememiş ya da boyun eğmiş olanlar için hiçbir kaygı duymayan, kısıtlayıcı bağlarından kurtulmuş gelişmenin dili gibi görünmektedir. Bu söylem, 1960'larda olduğu gibi, günümüzde de sınırlamalardan söz edilmesini bir hile olarak görür ve egemen kültürün özgür bir gelecek sunmak yönündeki yarım ağızlı vaadini temel alır. Solun "püritenliğine" güvenmez ve "kendini yadsıyan" ekofundamentalistlerin "teknoloji korkusunu" reddeder.

26. Queen Mu ve R. U. Sirius, başyazı, *Mondo* 2000, 7 (Sonbahar 1989). Leary, siberpunkları bağrına basmıştır. Bkz. William Gibson ile konuşması "High Tech, High Life" aynı sayıda, s. 58-66.

Yeni Prometheusçular, Altın Arayıcılarının, "tamamı lütufkâr makineler tarafından gözetilen", çalışmanın olmadığı, kıtlık sonrası topluma ilişkin hayalini canlandırırlar.[27]

Neuromancer romanındaki, yabancı topraklarla kuşatılmış Chiba kentinin Ninsei'si gibi –"filiz veren teknolojiler yasadışı bölgelere gereksinim duydukları için özellikle gözetim altında tutulmayan, teknolojinin kendisi için bir oyun alanı" (s. 11)– Leary ve diğerlerinin hümanist karşıkültürü, yasal sanayi geliştiriciler için deneysel bir iskandil görevi görmektedir. Siberpunk düşüncenin heyecanla özümsendiği sanayiye doğru ilerledikçe, yeni fütürist teknolojilerin yasal savunucularının da insanı coşturan aynı evrim dilini konuştuklarını (kuşkusuz karşıkültürel yüklerini atmış olarak) görürüz.[28] Sanki teknolojik gelişme, toplumsal olarak kullanılabilir güç, zenginlik ve tüketilebilir kaynaklar arasındaki bağlara değil de doğal değişim yasalarına ve olgunlaşmaya dayanmaktaymış gibi teknoloji "nesillerinden" söz etmek geleneksel hale gelmiştir. Geleceğe ilişkin saf teknolojik kestirimler, toplumsal tahminlerden daha yanılmaz nitelikteymişler gibi sunulmaktadırlar. Örneğin, "nanoteknoloji* devriminin" bir hayli övülen öncüsü Eric Drexler şunları söylemektedir:

> Doğa yasası tarafından konulan sınırlara doğru yarışta, parkur ve yarışçıların hızı bilinmese de bitiş çizgisi önceden tahmin edilebilir. İnsan kaprisleri olmasa bile değişmeyen doğa yasaları fiziksel olarak mümkün olan ile mümkün olmayan arasındaki sınırı çizer. Hiçbir siyasal eylem, hiçbir toplumsal hareket yerçekimi yasasını bir nebze

27. R. U. Sirius "The New Species Comes of Age." *High Frontiers,* 4 (1987,) s. 6.
28. Bu türün iki örneği şunlardır: Stewart Brand, *The Media Lab: Investigating the Future at M.I.T.* (New York: Viking Penguin, 1987) ve Grant Fjermedal, *The Media Lab: Inventing the Future at Makers: A Brave New World of Living-Brain Machines* (New York: MacMillan, 1986). Brand, bir yandan "MIT, dünyadaki herhangi bir başka akademik kurumdan çok daha fazla ve çok daha istekli bir biçimde sanayi ve hükümetle iç içedir" demekle birlikte, bir yandan da Media Lab'ın yaratıcılığını övmektedir. (s. 5). Fjermedal, yapay zekânın usta çocuklarını soluk soluğa turlar, sonra da semptomatik biçimde, MIT'nin yanı sıra Harvard İlahiyat Fakültesi'ni de ziyaret ederek kitabın bu bilimcilerin hepsinin "Tanrı rolünü oynamaya" çalıştıkları tezini vurgular.

* Nanoteknoloji: Mikroteknolojiden de küçük boyuttaki elemanlara dayalı teknoloji. *Nano* öneki, "milyarda bir" anlamındadır. (ç.n.)

dahi değiştiremez. Bu nedenle ne kadar fütürist görünürse görünsün, teknolojik olanakların sağlıklı kestirimleri kehanetlerden oldukça farklıdır. Bunlar olayların kaprislerine değil de her zaman geçerli doğa yasalarına dayanırlar.[29]

Kendi kendini kopyalayan moleküler makineleri ya da yapay zekâyı vaat eden ve beynin içindekileri robot bedenlere geri yükleme fantezisini besleyen nanoteknoloji gibi alanlarda, türlerin evrimine olan hümanist inanç terk edilmiş ve tümüyle teknolojinin kendisine bırakılmıştır.[30] Marvin Minsky'nin söylediği gibi, "biz bir anlamda kendi genetik yapımıza kilitlenip kalmış durumdayız... Makinelerin hızlı evrim potansiyeli insanlardan daha fazladır".[31]

Yapay zekâ projesinin hümanist eleştirmenleri, bu evrim görüşüne karşı olarak, insan doğasının olağandışı niteliklerine olan inançlarını korumakta ve makine zekâsının evriminin temel insan kaygıları ve çıkarlarına düşman olacağı uyarısında bulunmaktadırlar. Bu yönde bir eleştiri içeren *Computer Reason and Human Power* adlı kitabın yazarı Joseph Weizenbaum, "insan ırkını", "bilgisayar ırkına" ahlaksal açıdan tercih ettiği için "ırkçı", "karbon kimyası şovenisti" olarak nitelendirilmiştir.[32] Bu yalnızca yarı ironik yaftalar, AI topluluğunun tat aldığı kara zekânın örneğidir. Bununla birlikte, AI eleştirisini onun derin ekoloji hareketindeki koşutuyla eşleştirdiğimizde –türmerkezciliğin hümanizme getirdiği suçlama– günümüzde hümanist argümanların dayandığı istikrarsız zeminin daha genel bir tablosunu elde ede-

29. K. Eric Drexler, *Engines of Creation:The Coming Age of Nanotechnology* (New York: Doubleday, 1986) s. 41.

30. Autodesk'te geliştirilen, Rudy Rucker'in hücresel otomat kavramı, yapay zekâya karşılık olarak yapay yaşam sistemleri alanında bir deneydir. AI insanları gibi zekânın ne olması gerektiğinin yukarıdan dikte edilmesinden çok, Rucher, kendi başına evrimleşecek, davranışsal açıdan zengin bir bilgisayar ortamını yeğlemektedir. Bu düşüncenin ardında yatan anarşist ruhun büyük bölümü, Ay'da robot emekçilerin ayaklanmasını ve anarşist bir robot toplumun yaratılmasını anlatan *Wetware* (1982) ve *Software* (1988) adlı romanlarında bulunabilir. Robotlar (ya da *bopper*'lar) kendi zekâlarını rutin biçimde yeni bedenlere yüklemektedirler.

31. Fjermedal. s. 33.

32. Fjermedal'le konuşmada, Weizenbaum'un kendi görüşleri. Fjermedal, s. 136.

biliriz. Çağımızda kendini yalnızca "insani" kaygı ve yeteneklere adama anlayışı, fiziksel dünya ve bu dünyanın insan olmayan sakinleriyle ilişkileri açısından, uzun ve yıkıcı bir tarih ile giderek daha çok bağlantılı hale gelmektedir. Hümanizmin yüksek ahlaksal değer zemini, kahramanca bir direnişin kuşatılmış kalesinden çok, doğal dünyanın saldırgan biçimde egemenlik altına alınması sonucunda güvenli hale getirilmiş sağlam bir dayanak noktasına benzetmektedir. Kendi sınırlarını teknosferle denetlemek isteyen bir hümanizm, ekosferin denetlenmesi ile ilgili olarak çirkin bir geçmişi de beraberinde taşımaktadır. Hümanist projenin global boyutları açısından daha geniş bir toplumsal görünümü, bu projenin tarihsel iddialarının beyaz erkek gücün çıkarları için geçmişte ne ölçüde sürdürüldüğünü ve hâlâ sürdürülmekte olduğunu gözler önüne sermektedir.

Her yerde görülen bu acıklı geçmiş, teknolojik gelişmenin toplumsal geleceğinin evrensel olarak "insan" türünün kaderine uyarlanması gerektiği şeklindeki hümanist argümanın dayandığı zemini sarsmaktadır. Kuşkusuz, daha önce belirttiğim gibi bu argümanı, makinelerin daha üstün evrimsel olanakları olduğunu öne süren teknologlar devralabilir. Drexler, "doğal yasaların koyduğu sınırlara doğru yarış"tan söz ederken eski hümanizm tartışmasını makine zekâsı alanına doğru genişletmektedir. Bu yaklaşım, ilk bilimsel hümanistlere atfedilen Faustvari günahın, yani "doğal yasaların koyduğu sınırı geçme" günahının modern versiyonunu da içermektedir. Modern hümanizmin tarihinde, bilim adamlarının "doğal yasaların koyduğu sınır"a ilişkin her zaman değişken bir özellik gösteren tanımı, fırsatçılar tarafından biçimlenmiş ve denetlenmiştir, beri yandan böyle bir "yarışın" toplumsal maliyetleri, az sayıda kişinin çıkarına, çoğunluk tarafından karşılanmıştır. Evrimci teknologlar tarafından vaat edilen "keskin uçlu" gelecekler, yalnızca *birilerini* kesmek zorunda kalmayıp *bir şeyleri* ve *bir yerleri* aşmak zorunda kalacaklardır. Fiziksel dünyanın (algıladığımız biçimde) perspektifinden bakıldığında, hümanist bilimin ayak izleri uzun ve derindir. Öyleyse, hümanist argümanın varabileceği nokta (bundan sonraki bölümün başlığını – "Hak Ettiğimiz Gelecek"– oluşturan sorunsal), yalnızca, geçmiş günahların bedelinin ödenmesiyle ilgili dünyevi olmayan bir söylemle ele alınabilir.

Bir türün toplumsal yaşamının bilinçli gelişimini tanımlayan bir terim olarak hümanizm, yalnızca insan kimliğine ilişkin evrenselci varsayımlarından ötürü değil, aynı zamanda, fiziksel dünyaya yönelik tahakküm kurucu davranışlarından ötürü de giderek bozulmaktadır. Ekosfer ile teknosferin karşılıklı bağımlılığı, üstün bir teknik "zekânın" yarıtanrısal rasyonelliğine indirgenemeyeceği gibi esas olarak hümanist kaygılara da indirgenemeyen bütünüyle toplumsallaşmış bir ilişkiler kümesine dayanmaktadır. Geleneksel hümanizmin türün ilerlemesine yaklaşımının, artık, teknokrasinin iddialarına muhalefet edecek ideal bir aday olmaması yüzünden toplumsal ekolojinin sunduğu daha geniş çaplı eleştiri, fütürizm konusundaki tartışmalarda kendine radikal bir yer edinmiştir. Adı toplumsal ekolojiyle özdeşleşmiş olan Murray Bookchin, insanların insanları tahakküm altına almasının Aydınlanma sonrası modern dönemde, doğanın insanlar tarafından tahakküm altına alınmasından önce geldiğini ve bunun için bir model oluşturduğunu sürekli olarak savunmuştur. Bu nedenle, Bookchin'e göre, derin ekologların yaptığı gibi insan "toplumunu" lanetleyip sanki toplum ve doğa gerçeğin birbirlerini karşılıklı olarak dışlayan kategorileriymiş gibi "doğanın" yanında yer almak anlamsızdır. Biyosentrizmin fundamentalist eleştirmenleri tarafından önerilen, biyolojik bir tür olarak insanlığın sümüklüböcekle eşit değerde olduğu şeklindeki görüş daha atacıl bir niteliğe sahiptir. Bookchin'in ekolojik eleştirisi, buna yanıt olarak, bizzat doğanın türmerkezci tahakkümüne ilişkin toparlayıcı bazı düşüncelerden çok, belirli insani kurumlar ve insan ilişkilerinde (merkezi bürokratik devlet, patriarşi, *ageism*, ırkçılık ve kapitalist büyüme) tahakkümün köklerine yönelmiştir.[33] Bookchin, toplumsallaşmış hümanizm anlayışına inancını tamamen saklı tutmaktadır ve hümanist özgürlük hayalini gerçekleştirmek için uygun teknolojilerin kullanıldığı bir kıtlık sonrası geleceği öngörmede, âdemi-merkezi, kendi kendini yöneten toplulukların anarşist ve sendikalist geçmişine dayanmaktadır.

Bookchin'in radikal hümanizminin, insan/makine arabirimlerinin "kıyısındaki" günlük mücadeleye (Haraway'in, teknolojik

33. Murray Bookchin, *Remaking Society: Pathways Toward a Green Future* (Boston: South End Press, 1990).

yoğunluk yaşayan bir dünyadaki deneyimimizin egemen koşulu olarak tanımladığı "sınır savaşı") ilişkin postmodernist tabloyla uzlaştırılıp uzlaştırılamayacağı henüz belli değildir. Bookchin'e göre postmodernizm, derin ekolojinin antihümanist atacıllığına (*atavism*) koşut bir belirti olan bir diğer antirasyonalist görüştür. Postmoderniste göre, Bookchin'in hümanizmi, yeni sibernetik düzenin saf olmayan gerçeklikleri ve aşırılıklarıyla uğraşamayacak kadar kötü donanımlı, yeryüzündeki organik, hatta özcü kimliklere duyulan, öğüt verici bir nostaljiyi çağrıştırmaktadır. Ancak bu konumları karşılıklı olarak birbirine muhalif görmekle siyasal açıdan kaybedilecek çok şey vardır. Solcu fütürizm geleneğinin yenilenmesi için her iki eleştiriyi de birbirleriyle diyalektik bağı olan kaynaklar olarak benimseyebilmeliyiz. Özgürleştirici ideallere yaklaşımı açısından toplumsal ekoloji, tarihsel topluluklar tarafından uygulandıkları ve günümüzde komün hayatı için hâlâ esin kaynağı oldukları ölçüde ütopyacı-anarşist düşüncelerin anısına dayanmaktadır. Kimliğin postmodernist eleştirisi, birden çok kültüre ve cinsiyete dayalı bir dünyanın belirgin özelliği olan farklı fanteziler ve gerçekliklerle dolu modern yaşamın toplumsal durumuna çağdaş bir yanıttır. Biri, modern tarih boyunca sürekli olarak bastırılan gelenek ve ideallerin kaynağı; diğeriyse çağdaş deneyimde kök salmış taktik ve mitolojilerin kaynağıdır. Her ikisi de her gereksinim duyduğumuzda birbirlerine diyalektik olarak destek olan yenilenebilir kaynaklar olarak görülmelidir.

V. HAK ETTİĞİMİZ GELECEĞE ULAŞMAK

Bildiğimiz biçimiyle "geleceğin" son bir iki yılda değiştiğinden pek az kişinin kuşkusu vardır. Bu değişimin bağrında özellikle iki grupta toplanabilen imajlar yatmaktadır. Bütün Doğu Avrupa'da, kent meydanlarında toplanan özgürleşmiş halk kitleleri yeni bir devrim manzarası ortaya koydular. Bu manzara ne devrimin geleceğinin tarihsel kesinliğine duyulan inançla körükleniyordu ne de eski hâkim kesimlerin geçmişe duydukları inancı karşısına alıyordu. İkinci grubu oluşturan imajlar, fiziksel bakımdan ölmekte olan bir gezegeni betimliyordu. Dehşet verici nitelikte ekolojik tükenme manzaralarının sergilendiği bu görüntüler, imaj sanayisinin tüm sektörlerince, genellikle istismara elverişli noktalarda ve bağlamlarda piyasaya sunuluyordu. Birbirlerinden ne

kadar farklı olursa olsun, bu imajların her biri, son iki yüz yıldır Batı kültüründe merkezi bir yer edinmiş olan ilerici fütürizmin söylemlerinin tükenişi hakkında, temelde aynı öyküyü anlatıyordu. Daha iyi bir gelecek yaratmaya ilişkin sosyalist proje, bu dönemin ikinci yarısında, teknolojik büyüme ve gelişmenin yönlendirdiği tarihsel "yasalar" ile merkezi ve rasyonel bir toplum planlamasına duyulan yaygın inanca emanet edilmişti. "Toplumsal ilerleme", ancak ve ancak kapitalist büyüme ve birikimin irrasyonel gereksinmelerinden kurtulmuş teknik kaynakların rasyonel kullanımları sonucu gerçek bir ilerleme olacak olan bir gelecekte var olabilirdi.

Sol açısından, bu imajlardan çıkarılacak dersler, geleneksel daha iyi bir gelecek düşünme sorumluluğumuza hitap etmektedir. Gelecekteki "özgürlüğe" ilişkin hayallerimiz, sınırların mutlaka bilincinde olmalıdır. Plana dayalı devlet sosyalizminin nihai çöküşü ve dehşetengiz ekolojik tükeniş manzarasının da açıkça gösterdiği gibi toplumsal büyümeyle ilgili taahhütlerimiz, her yerde, teknolojik büyümeye, fiziksel dünyanın insanlar tarafından kullanımına ve siyasal ve sivil yaşamın "bilimsel" olarak planlanmasına konulacak sınırlarla uyumlu olmalıdır. Kısacası, evrensel ve tek anlamlı ideallere hizmet edecek toplumsal büyüme politikasının emrine amade duran sınırsız insan kaynağı ve sınırsız doğal kaynak olduğu yolundaki eski düşünceyi terk etmeliyiz.

Bu bölümde, günümüz sol fütürizmini yenileme göreviyle karşı karşıya olan aydınlar ve aktivistlerin içinde bulundukları koşullardan bazılarını ele alacağım. Olası geleceklerin biçimine ilişkin bir dizi etik değer oluşturulmadan, sol, hâlâ sahip olduğu tutarlı biçimi de kaybetme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Geleceğe katılmaları için herhangi bir davet almadıkları takdirde, insanlar kısa vadeli çıkarların çekiciliğine kapılma eğilimi gösterirler. Burada sunulan argümanlar, doğal dünyanın kaynakları üzerinde egemenlik kurarak sağlanacak bilimsel gelişmeye duyulan Aydınlanma inancında köklerini bulan sol fütürizmin klasik bir versiyonunun, yani Marksist tarihsel teleolojinin önkabullerinden radikal bir kopuşu öngörür. Gerçekten de benim savunduğum görüşler, ütopyacı sosyalizmin geleneksel hedefiyle daha uyum-

ludur: Daha radikal bir demokratik gelecek fikrini temsil edecek güvenilir bir dil ve imaj bulmak; *farklı* insanların, gerçek bir haz alma vaadiyle belli ölçütlere göre yaşayıp davranacakları bir beklentiler ufku sunmak. Buradaki "farklı" terimi, yalnızca, insanların değişen toplumsal koşullar altında birbirinden tamamen farklı biçimlerde yaşayabileceğine ilişkin eski ütopyacı esini yansıtmakla kalmamakta, aynı zamanda, cins, ırk, milliyet ve cinsel tercih farklılıklarıyla tanımlanan insanlarla kurduğu ilişki ölçüsünde, yeni farklılık politikasının önemini de yansıtmaktadır.

Sonraki sayfalarda, yüz yılı aşkın bir süredir Marksizm ve sosyalizmin doğal yetki alanı olarak kabul edilen fütürizm düşüncesinin geçmişine ve şimdiki durumuna ilişkin bir dizi öykü anlatacağım. Bu öykülerden biri, askerlik ve sanayi alanında planlamayı kolaylaştırmak üzere yaratılan ve günümüzde, askeri açıdan ya da şirketler açısından stratejik üstünlük elde etmenin bir aracı olarak tam anlamıyla kurumsallaşmış bir toplumsal sistem analizi bilimi olan *fütüroloji*nin, savaş sonrasında 'burjuvazi' tarafından geleneksel sol fütürizminin bürokratik bir biçimi olarak benimsenmesiyle ilgilidir. Fütüroloji, savaş sonrasında birçok farklı biçimler aldı, ama ben burada, fütürizmin özellikle 1960'larda ve 1970'lerde geliştirilen liberal biçimlerini ele alacağım. Bu dönemde geliştirilen fütüroloji, giderek daha çok post-Fordist olarak nitelenen yeni bir ekonomik düzenin "esnek" planlama özelliklerinden birçoğunun açıklanmasına -ve meşrulaştırılmasına- katkıda bulunan "olası" gelecekler kavramını ortaya atmıştır. Diğer bir öykü de 1970'lerin başlarında dünya kaynaklarının kirlenişine ve yok edilişine ilişkin bir dizi istatiksel araştırma sonucunda ekologlar ve toplumsal tahminciler tarafından başlatılan çevresel fütüroloji mesleğiyle ilgilidir. Bu tür fütüroloji başlangıçta, büyümeye ağırlık veren askeri ve sanayi planlama mantığına bir alternatifti. Her ne kadar, şirketlerin global yönetim projesine büyük ölçüde yedirilmiş olsa da bu fütüroloji, kapitalizmin sürekli büyüme ve birikim mantığıyla rekabet edecek gerçek bir kaynak olma özelliğini korumaktadır. Ele alacağım üçüncü öykü, günümüzde insanlar arasındaki farklılıklara saygı gösterecek, özgürlükçü gelecek tutkusu ve hayallerinin doğal barınağı olan ütopyacı fütürizmin, yeni toplumsal

akımlarda yenilenişiyle ilgilidir. Bir önceki bölümde, fütürizmin savaş sonrası manzarasındaki bu değişikliklere karşı popüler kültür ve bilinçte yer alan olumsuz ütopyacı cevapları anlatırken dördüncü bir öyküyü de ele almış oldum. Bu değişikliklerin başında, nükleer imhaya ilişkin soğuk savaş senaryolarından, yakın zamanlarda ortaya çıkan, yavaş çevresel yıkım ve çöküş üzerine kurulu, karanlık ekogeleceklere geçiş gelmektedir.

Bu öykülerin anlatılması ihtiyacı, her şeyden önce, bir zamanlar doğal tarih yasaları tarafından belirlendiği düşünülen Marksist fütürizm ilkelerine ilişkin sol düşüncedeki önemli bir değişiklikten kaynaklanmaktadır. Günümüzde artık, daha iyi bir dünya getirecek bir toplumsal ilerleme "bilimi" tarafından yönetilen toplumsal gelişmeye ilişkin tek bir Marksist öykü bile bulunmamaktadır. Hiçbir gelecek kaçınılmaz değildir; hatta, istatiksel açıdan, gelişi çok kesin görünenler bile. Dahası, "ilerici fütürizm"le ilişkili sol teknokratik radikalizmin rasyonalist planlamasının, hazların *çeşitliliği* yolunda sunabileceği şeyler gitgide azalmaktadır. Teknokratik radikalizmin "daha iyi" bir dünya için sunduğu katı plan, toplumsal, cinsel, ırksal ve ekolojik farklılıklar tarafından biçimlenen arzuları karşılayacak esneklikten yoksundu. Üstelik, toplumsal yaşamın baştan aşağı inşasına duyduğu neredeyse dinsel nitelikteki inancı, hem insan kaynaklarının hem de doğal kaynakların çok ağır bir biçimde zarar görmesine neden oldu. Nihayet, merkezi devlet paternalizminin (sol ya da sağ tarafından sevilsin ya da kötülensin) repertuvarında oluşan "kitle" yaşamı ve "kitle" kültürü imgeleri, insanların demokratik katılım ve kendi kaderini tayin isteğine karşı acımasız bir kayıtsızlığı maskeledi. Eski rasyonalist modellerin aksine, 'ilerici' olduklarına dair güven veren yeni gelecekler, önceden belirlenmiş hedefler ve biçimlere ilişkin olarak hiçbir garanti taşımamaktadır. Bir yandan, mimari bir planı olmayan bu tür açık uçlu geleceklerin ürkütücü bir tarafı vardır: Stuart Hall'un sık sık söylediği gibi, "garantisi olmayan Marksizm"; "kitleleri" olmayan, çevresinde toplanılacak tek bir ilerici bloku ya da güvenilir bir rehber olarak başvurulacak evrensel değer sistemleri olmayan bir Marksizm. Öte yandan, bu beklentilerin tabiatında sakatlayıcı bir yan da yoktur; bunlar, tarihsel hatalara teslim olan, suçluluk duy-

gusu içindeki sol geleneğinden çok, sosyalist geleneklerin ilerici biçimde yenilenişine hitap etmektedir. Bunlara dair beklentilerin çekiciliği *ex nihilo* [yoktan] başlangıçlarda –tarihsel öncülüğünün meşum etkisi– değildir. Bunların çekiciliği, esas olarak, yeni toplumsal akımların çalışmaları, düşünceleri ve eylemleriyle gösterdikleri süreklilikte yatmaktadır. Bu akımların her biri, cins, ırk, cinsel tercih ve biyolojik çeşitlilik tarihleriyle tanımlanan, ayırt edici birer ütopya geleneğine sahip oluşlarıyla zamanımızın radikal politik kan damarları haline gelmiştir.

Sosyalist teori ve pratikteki bu gelişmelerin dışında, seçkinci fütürolojinin savaş sonrası tarihi, tüzel devletin "nükleer tehdit"i kullanarak halk kitleleri üzerinde yarattığı etkiyle de birleşerek, solun gelecek üzerinde kesin hak sahibi olduğu yollu bir zamanlar çok sağlam görülen iddiasının geçerliliğini aşındırdı. 1960'ların sonlarında, ekoloji hareketinin doğuşu, solun fütürizm üzerindeki bu iddiasını güçlendirmesi ve yeniden oluşturması için bir fırsat yarattı. Bu bölümde, o zamandan bu yana son 20 yılda, geleceğin seçkinciler tarafından hangi yöntemlerle sömürgeleştirildiğini ve ilericilerin bu yollara nasıl muhalefet ettiğini araştıracak ve kaynaklarını yalnızca doğal dünyaya saygı göstererek değil, aynı zamanda daha çok yaratıcı ve daha az standartlaşmış bir yaşam tarzı isteyen insanlara yanıt vererek, daha uzun süreli kullanabilen yenilenmiş bir sol fütürizmi için bugün var olan fırsatları değerlendirmeye çalışacağım.

A. "BURJUVA" FÜTÜROLOJİSİ

Bugün geleceğin ilerici bir tablosunu çizmeye girişecek biri, bunun hiç de o kadar kolay olmadığını görecektir. Son kırk yıldır "gelecek", geleneksel olarak ilerici karşıtı çıkarların ağır baskısı altındadır. Gelecek, teknokratik seçkinlerin doğal yaşam alanı, mali spekülatörler için kârlı bir sığınak, kriz yönetimi siyaseti için vazgeçilmez bir alet, serbest pazar yanlıları için bir sonraki el değmemiş bölge ve nükleer savaş sonrasında hayatta kalabilmenin lojistiğini tanımlayan Herman Kahn'ın ünlü deyişiyle "düşünülemezin düşünülmesi" için uygun bir yer haline gelmiştir.

Şimdiye kadar 'bilimsel' sosyalist ya da sol ütopyacı düşüncenin tartışmasız yetki alanı olarak kabul edilen 'gelecek' için şirketler ve askeri kuruluşlar enerjilerinin çoğunu vakfetmeye başlamışlardır. Bu kuruluşlar, sistem analizi, operasyon araştırması, bilgi teknolojisi ve benzetim modeli oluşturma gibi yeni entelektüel araçların yardımıyla modern tüzel devletin politikalarına meşruluk kazandırmak için oluşturulan beyin takımlarında, üniversitelerde, enstitü ve vakıflarda birçok fütürolog çalıştırmaktadır.

Fütüroloji, ABD'de, İkinci Dünya Savaşı sonrasında, "operasyon araştırması" alanında çalışan sivil bilimsel danışmanlarla askeri silah tasarımcıları arasında kurulan özel bir ilişkiden doğmuştur. V-1 ve V-2 roket teknolojisi ve kıtalararası kara savaşının incelenmesinde, bu asker-sivil ilişkisinden daha çok yararlanmak isteyen Hava Kuvvetleri Komutanı General H. H. Arnold, 1946'da savaş bütçesinden arttırdıklarıyla RAND (Research and Development/Araştırma ve Geliştirme) adını verdiği, ABD Hava Kuvvetleri için düşünülmüş bir projeyi Douglas Aircraft Company'de gerçekleştirdi. İki yıl sonra Ford Vakfı'nın da katkılarıyla bu kurum, bağımsız bir gelecek araştırma enstitüsüne dönüştü. Hava Kuvvetleri Projesi'yle müşteri ilişkisini sürdüren RAND, askeri ve siyasal savaş tekniklerini araştırdı ve Hava Kuvvetleri'nin uzun vadeli teknolojik tahminleri için çalışmalar yaptı. Bu araştırma ve çalışmalar, halktan silahların geliştirilmesi için mali destek sağlama işinde askeri seçkinler ve hukukçuların stratejik askeri avantaj gereksinimlerini belirliyordu. Böylece, RAND Corporation, daha sonra kurulan The Institute for the Future (Gelecek Enstitüsü), Systems Development Corporation (Sistem Geliştirme Ortaklığı) ve Institute of Defense Analysis (Savunma Analizi Enstitüsü) gibi birçok benzer kuruluş için örnek oluşturdu. Ayrıca siyasetçileri sürekli savaş ekonomisini referans alarak destekleme görevini yürüten birçok beyin takımının da oluşturulmasına önayak oldu. Kahn'ın Hudson Enstitüsü'ndeki çalışması (bu enstitünün kuruluş düsturu "Ulusal Güvenlik-Uluslararası Düzen"dir), "gelecek senaryoları"nın askeri bir nitelik kazanmasının önde gelen örnekleri olan, *On Escalation: Metaphors and Scenarios* (Yükselme Üstüne: Metaforlar ve Se-

naryolar) ve *Thinking About the Unthinkable* (Düşünülemeyenin Düşünülmesi) adlı soğuk savaş klasiklerinin yayımlanmasıyla sonuçlandı. Bu gibi enstitülerdeki entelektüellerin öyküsü, ilk olarak, New Deal'ın* (Roosevelt'in Danışmanları) görece olarak ilerici olduğu bir zamanda ve de üçüncü bölümde değindiğim radikal teknokrasi hareketinde görülen teknokratik seçkinlerin oluşum öyküsüdür. Devlet kurumları gibi kamu müşterileri için yapılan araştırma çalışmaları, planlanmış hedeflerine maksimum verimlilikle ulaşmayı amaçlayan ve otomatik komuta yapısına sahip seçkin bir karar mekanizmasına hitap ettiğinden, bu araştırmalar, askeri operasyon araştırmalarına kadar uzanan geçmişlerinden izler taşımaya devam ediyordu.

Bu enstitülerin ve beyin takımlarının seçkin ortamında, gelecekle ilgili halkçı ya da demokratik bir karar alma aracına yer yoktu. Askeri-sanayi alanındaki seçkinler ve politik kararların alınmasında söz sahibi olanlar fütürolojiyle teknokratik bir kaynak olarak ilgileniyorlardı. Böylece, nükleer savaşların kazanılabileceğine ya da yaşamın nükleer savaş sonrasında da sürebileceğine ilişkin senaryolar geliştirmek üzere yapılan devasa askeri harcamalar meşrulaştırılmaya çalışılıyordu. Fütürolojinin, başlangıçta silah tahmininde uygulanan bilgi analizi yöntemleri, tüm toplumsal sistemlerin geleceğinin tasarımlanması için toplumsal tahminlerde bulunmak üzere kullanılarak devlet kurumları ve şirketler tarafından giderek daha çok benimsenmekteydi. Ancak ABD'deki profesyonel fütüroloji tarihi, yalnızca askeri-endüstriyel seçkinlerinin ve onların maaşlı entelektüel elemanlarının kafa kafaya vererek tertipledikleri bir fesatlık olarak anlaşılmamalıdır. Bu tarih, savaş sonrası liberalizmin öyküsü açısından önemli bir dönemdir. Çok sayıda liberal ve popülist eğilimli aydın, fütüroloji alanına 1960'larda halkın muhalif kesimleri arasında giderek yükselen antiteknokratik dalganın arkasında yer alarak girmiştir. Geleceğin biçimine ilişkin bir konsensus sağlanması amacıyla oluşturulan yeni beyin takımlarına daha çok sayıda uzman -sosyolog, antropolog, siyasetbilimci, sosyal psikolog, eğitimci, felsefeci ve hatta şair- alındı. Bu kişilerin, şirketlerin ve

* New Deal: Roosevelt'in 1930'larda uyguladığı iktisadi toplumsal politikalara verilen ad. (ç.n.)

askeriyenin çıkarlarıyla bağları daha dolaylıydı ve görevleri kamuoyundaki toplumsal ve etnik kaygıları gidermekti. World Future Society/ABD (Dünya Gelecek Cemiyeti), IRADES/İtalya, The Committee for the Next Thirty Years/İngiltere (Gelecek Otuz Yıl Komitesi), *Club de Amigos de la Futurologia*/İspanya (Fütüroloji Dostları Klübü), Association Internationale des Futuribles/Fransa (Uluslararası Fütüristler Derneği), *Institut Für Zukunftsfragen*/Avusturya (Gelecek Sorunları Enstitüsü) ve Club of Rome/İtalya (Roma Kulübü) gibi kâr gayesi gütmeyen organizasyonlar kuruldu; the Commission on the Year 2000 (2000 Yılı Komisyonu), Mankind 2000 (İnsanlık 2000), the Committee for the Future (Gelecek Komitesi) gibi kamu örgütleri; *The Futurist*/ABD, *Futures*/İngiltere, *Futuriblerne*/Danimarka, *Analysen und Prognosen*/Almanya, *Analyses & Prévisions*/Fransa, *Futuribile*/İtalya gibi dergiler; Forecasting International Inc., Futures Group, Data Resources Inc. gibi bu alanda faaliyet gösteren şirketler; Stanford Research Institute, World Resources Inventory, Institute for Alternatives gibi üniversite vakıfları ve Worldwatch Institute, Resources for the Future gibi ekolojiyle ilgilenen kamusal çıkar grupları ortaya çıktı. Nihayet 1975 yılında, teknolojik tahmin geleneğinin çevreci mirasçısı Office of Technology Assessment'ın kurulmasını takiben, ABD Kongresi'nde bir Gelecek Araştırma Grubu oluşturuldu. Bütün bu grupların içinde özellikle bir grup, 2000 yılını tahmin etme çerçevesinde oluşmuş entelektüel bir kült, Daniel Bell'in "hula-hup çılgınlığı"[1] adını verdiği bütün öğeleri bünyesinde barındırıyordu.

Her ne kadar bu grupların birçoğu kamu çıkarları gözetilerek kamu fonlarıyla ya da Ford ve Carnegie vakıflarının bağışlarıyla kurulmuş olsalar da bazıları akademik uzmanların danışmanlık desteğine giderek daha bağımlı hale gelen iş çevrelerine doğrudan bağlıydı ve maddi olarak da bu şirketler tarafından destekleniyordu. Bu gruplar açısından, tahmin etkinliklerinin artması, uzun süredir varlığını koruyan ve tarihsel olarak Francis Bacon, H. G. Wells, Jules Verne ve George Orwell gibi bağımsız düşünürler tarafından peşine düşülüp icatların altın çağında (yir-

1. Daniel Bell, "The Year 2000: The Trajectory of an Idea", *Toward The Year 2000:* Work in Progress içinde der. Bell, Houghton Mifflin, Boston 1968, s. 3.

minci yüzyılın başı) ünlü bilimciler ve mühendisler tarafından sürdürülerek günümüzde de kehanate dayalı bilimkurgu edebiyatı altkültürüyle temsil edilen, amatör-centilmen nitelikli düşünsel tahmin geleneğinin profesyonelleşmesi anlamına geliyordu. Aynı zamanda fütüroloji alanında görülen bu patlama, sanayi Fordizmi çağında egemen olan bilimsel yönetim ilkelerinin, önce sağlamlaştığı, sonra yaygınlaştığı ve nihayet bu ilkelerin yerlerini fütürolojiye bıraktığının göstergesidir. 1920'lerden 1970'lerin başına kadar, ABD'nin ve diğer gelişmiş kapitalist ülkelerin ekonomisi, büyük ölçüde ilk defa Henry Ford tarafından geliştirilen ve Fordizm adı verilen üretim ilkelerine dayanıyordu. Bu ilkelerin temelini bir dizi bilimsel ve rasyonalist metodoloji oluşturmaktaydı: Rasyonelleştirilmiş kitle üretimi ve tüketimi, zamanın bilimsel yönetimi ve sermaye ile emek arasındaki sınıfsal ilişkilerin toplumsal yönetimi. Bu metodolojilerin ataları, somut toplumsal süreçlerin "doğal yasalarına" inanan ondokuzuncu yüzyıl filozoflarıydı. Marx ve Engels, gelecekte olduğu kadar şimdi de niteliksel toplumsal değişiklik isteyen ütopyacı sosyalistlere karşı, toplumsal süreçlerin bu tür açıklamalarını benimsediler. Marx, Engels ve onları izleyenler, toplumsal değişimin ve iktisadi üretimin objektif yasalarına ilişkin "bilimsel" bilginin, geleceği bilmek için yeterli neden olduğuna inanıyorlardı. Bugün değişime gösterilen eleştirel ve aktivist ilginin yoğunluğu ne olursa olsun, geleceğin *önemli* ölçüde değiştirilebilmesi için yeterli olamazdı. Bilimsel sosyalizmin Marksist geleneğine göre şimdiki zaman, belirlenmiş geleceğe doğru -kapitalizmin nihai çöküşü ve yerini, kaçınılmaz olarak önce sosyalizmin sonra komünizmin alışı- bir geçiş evresiydi.

Fütürolojinin hedefi, gelecekte kaçınılmaz bir kriz noktasında mevcut sistemin çöküşünü kışkırtmak değil, sistem analizi, bilgisayar veri tabanları ve model kurma gibi gelecek tahmincileri tarafından daha önce askeri-sanayi alanında geliştirilen araçları kullanarak geleceği yönetmek ve denetlemek olmuştur. Öyleyse fütüroloji doğal yasalara inanç bakımından Marksist düşünceyle belirli yapısal benzerlikler taşımaktadır. Her ikisi de geleceği, şimdiki zamanın zorunlu ve nedensel bir öğesi olarak yorumlamaktadır. Katı bilimsel tahminciler, modellerinde ve se-

naryolarında mevcut trendlerin, sanki olası toplumsal geleceklerin görünümünü ortaya çıkarmak için "doğal" bir temel oluşturuyorlarmışçasına, gelecekte de devam edeceklerini gösterme eğilimindeydiler. Kahn ve Anthony Wiener'in *The Year 2000: A Framework for Speculation for the Next Thirty-Three Years* (1967) (2000 Yılı: Gelecek Otuz Üç Yıl Üzerine Spekülasyon İçin Bir Çerçeve) adlı çalışmaları, gelecekte hiçbir toplumsal, fiziksel, iktisadi ve siyasal değişiklik olmayacağı varsayımıyla geçmiş verilerine dayandırılan bir trend tahmini araştırması örneğiydi. Bu tür modeller ve araştırmalar için seçilen olgular, istatistikler ve üretim, istihdam ve nüfus endeksleri, kapitalizmin liberal pazar ekonomisinin halihazırdaki yapılarını yansıtma eğilimindeydi. Uzun vadeli trendler, var olan sistem doğrultusunda zenginliğin, siyasal gücün, bilimsel bilginin ve askeri becerilerin artan yoğunlaşmasını yansıtmaktaydı. Bu tür bir ekonominin devamlılığı için en büyük yatırımları yapmış olanların seçkinci bakış açısıyla betimlenen "sürprizsiz" senaryolar, bırakın farklı bir ekonomi için duyulan ihtiyacı ya da böyle bir ekonominin var olma olasılığını, liberal kapitalist toplumun temel çerçevesinden radikal biçimde sapan gelecekteki toplumsal değişikliklerin etkisini değerlendirmekten bile acizdirler. Sonuç, *laissez-faire* sisteminin var olan özelliklerinin daha çok benimsenmesi olmuştur. Bell'in (American Academy of Arts and Sciences/Amerikan Sanat ve Bilimler Akademisi tarafından oluşturulan) 2000 Yılı Komisyonu'nun sempozyum tartışmalarını derlediği kitabının önsözünde belirttiği gibi, gelecek umudu "öncelikle sistemimizin toplumsal ve ekonomik ihtiyaçlarının çoğunun karşılanmasına yetecek iktisadi kaynakları üreten harikulade kapasitesinde yatmaktadır".[2]

Liberal kapitalist bir geleceğin biçiminin "bilimsel" bir ispatını sağlamanın dışında, 1960'lı yılların fütürologları yeni bir bilgi nesnesi ortaya koydular: Var olan sistemin sınırları içinde alternatif gelecekleri "araştırma" fırsatı. Gelecekteki yeni geri besleme değişkeni fütürolojinin kendisi olacaktı. Tahminler, geleceğin üzerinde gerçek bir etkiye sahip olacaktı; çünkü, bunlar,

2. Aynı eser, s. 8.

gelecekteki olay örgülerini değerlendirmek ve ölçmek suretiyle toplumsal ve iktisadi karar mekanizmalarının üzerinde dinamik bir etki yapacaklardı. Öyleyse fütüroloji, günümüz açısından öngörülmesi daha zor olan olası ya da alternatif gelecekleri yönetmek ve denetlemek için daha mücadeleci bir rol vaat etmekteydi. Fütüroloji grupları bu tür geleceklerin biçimini araştırdılar ve bunları olası seçenekler halinde sundular. Örneğin, bir petrol şirketi bir dizi gelecek senaryosuyla birlikte ele alınabilirdi. Bu senaryolar, geleneksel enerji tahminleriyle çevre sorunlarına ilişkin yeni yasal düzenlemelerin ve kamuoyu kaygılarının olası etkisini birleştirebiliyor ve de gelecekteki çeşitli alternatif toplumsal, siyasal, iktisadi ve teknolojik çevreleri hesaba katabiliyordu. Doğrudan bir şirket için yapılsın ya da yapılmasın, bu tür araştırmaların, şirketlerin, beklenmedik durumlar için planlama ihtiyacına nasıl hizmet edeceği açıktır. Böyle modeller gelecekteki trendler üzerindeki olası denetimin kapsamını rasyonelleştirerek şirketlerin bu alandaki kaygılarını azaltabilir. Burada hedef, öngörülemeyen olayların akıllıca yönetimi ve denetimidir. The World Future Society (Dünya Gelecek Cemiyeti), geleceğin coğrafyasını bir haritaya dönüştürmek üzere etki alanları önermiştir: "Yakın gelecek" (bir yıla kadar), geçmiş tarafından dikte edildiği için denetlenemez; "yakın vadeli gelecek" (bir ile beş yıla kadar) şimdiki eylemlerimizle kısmen denetlenebilir; "orta vadeli gelecek" (beş ile yirmi yıla kadar) neredeyse tamamen denetlenebilir ve şimdiden seçilebilir; "uzun vadeli" geleceğin (yirmi ile elli yıla kadar) tohumları şimdiden atılabilir; ancak "uzak gelecek" (elli yıldan sonrası) büyük ölçüde öngörülemez ve denetlenemez.[3] Süreç içinde, fütürologlar, yeni tahmin yöntemleri geliştirdiler. DELPHI denilen bir konsensus tekniği, RAND'da Olaf Helmer ve Norman Dalkey tarafından grup tahminleri için geliştirilmiştir. Bu tetkikte bir grup uzman etkileşimli olarak fikir oluşturmaktadır. Tercih edilir geleceklerin tahmini için geliştirilen yeni tekniklerin çoğu nedensel modeller olmakla birlikte, bunlar geleneksel olarak tahmin için kullanılan

3. The World Future Society, *An Introduction to the Study of the Future: Resources Directory for America's Third Century, Part One*, World Future Society, Washington 1977, s. 130-2.

trend ve büyüme eğrisi modellerinden daha dinamiktirler. Gelecek Grubu'ndan (The Futures Group) Ted Gordon tarafından geliştirilen çapraz-etki analizi, yeni faktörlerin var olan faktörler üzerindeki etkisini ölçmek için tasarımlanmıştır. Kullanılan diğer araçlar arasında karar ağaçları (olası geleceklere uzanan çeşitli dalları betimleyen grafikler), senaryolar ve karmaşık sistemlerin benzetim modellerinin oluşturulması bulunmaktadır. Tümü birden ele alındığında, bu metotların amacı, olaylara ilişkin olası tüm bağların ve örgülerin teorik olarak önceden bilinmesidir. Bu amaç, olası geleceklerin değerlendirilmesini aşarak, *olanaklı* ve *tercih edilir* geleceklerin değerlendirilmesine uzanmaktadır. Bu çalışmalar, geleceğin biçimini etkilemek üzere bilgi üretmek amaciyla yapıldığından, çoğunlukla siyasetçiler ve şirketler için siyaset ve şirket seçkinlerinin tercih edilir gelecekler yaratmasına yardımcı olacak enformasyon kaynakları olarak hazırlanmıştır. Kuşkusuz şu önemli soru sürüncemede kalmaktadır: Kimin tercihleri?

İlerici grupların müdahalesiyle bazı daha liberal fütürist gruplar tartışmalarına, değerler konusuna ağırlık veren hümanist eğilimli fütüristleri de kattılar. Şimdiye kadar, değerler tartışması, "kesin verilerin" (*hard data*) ön planda olduğu Amerikan fütürolojisi ile Fred Polak, Ossip Flechtheim, Bertrand de Jouvenel, Robert Jungk ve Eric Jantsch gibi kişilerin öncülük ettiği, insan tahminleri ve felsefi spekülasyonu temel alan daha geniş kapsamlı Avrupa fütürizm geleneği arasında bir köprü görevi yaptı. Bu Avrupalı sosyal demokratlara ek olarak, yeni uluslararası forumlara düzenli olarak katılan Kuzey Amerikalı liberaller arasında Kenneth Boulding, John McHale, Margaret Mead, Isaac Asimov, Marshall McLuhan, Arhur C. Clarke, Willis Harman ve Hazel Henderson gibileri de yer almaktadır. Bu kişilerin ortak görevi, istenen geleceklerin, etrafında planlanabilecekleri değerlere ve ideolojik varsayımlara ilişkin bir tartışma ortamı yaratmaktır. Jouvenel gibi bazı Avrupalılar, rasyonel ve tamamen uzmanların yönetiminde bir toplum hayal eden Saint-Simon'a sarılsalar da, çoğu, seçkinci karar mekanizmasını ve tahmine dayalı teknokratik modeli reddederek halkın daha geniş katılımından yana çıkmaktadır. Robert Jungk (yıllardır eziyet çeken, antifaşist ve nük-

leer savaş karşıtı Alman aktivist) ve Johan Galtung (Oslo Uluslararası Barış Araştırma Enstitüsü'nden) gibiler, yeni gençlik akımlarına sempatiyle bakmakta ve Arthur Waskow'un (Washington Siyaset Araştırmaları Enstitüsü'nden) şu görüşüne katılmaktadırlar: Teknokratik "planlama, açıkçası, şu anda iktidarda olanların, iktidarlarını otuz ya da kırk yıl daha sürdürebilmeleri için ne yapmaları gerektiğini bilmelerine yardım eden bir yöntemdir: Neleri değiştirmeli, stratejik bir geri çekilmeye nerede son vermeli, hangi yeni örgüt ya da teknolojiyi icat etmeli ve ne zaman durmalıdırlar?"[4] Öğrenci hareketlerinin ve karşıkültürlerin radikal anlamda farklı bir gelecek taleplerini şiddetle savunan Waskow, toplumun, seçkinlerin iznine tabi olmaksızın aşağıdan yukarıya doğu "geleceğin minyatür modellerini" deneysel olarak şimdiden kurmasını savunmaktadır. Bu deneysel gelecekler için model, teknolojik tahminden çok "yaratıcı düzensizlik" ekolü "uzmanlar"ı tarafından örgütlenen alternatif radikal toplumsal değerler ve yaşam tarzlarına dayalı ütopyacı karşıkültürlerde yeşermektedir.

Waskow'un katılımcı fütürizme yönelik doğrudan eylem çağrısı, değerlere önem veren liberallerin fütürist karar mekanizmasında "kamuoyu"na da yer vermek suretiyle seçkinci fütürolojiyi adam etme çabalarını aşıyordu. 1960'ların sonlarında, katılımcı demokrasi hareketi tarafından dayatılan antiteknokratik talepler karşısında liberallerin duyduğu öfke, tüm demokratik talepleri kendi mekanizmaları içinde eritmeye alışkın seçkincilerin kriz yönetimi geleneğine dönüştü. 2000 Yılı Komisyonu'nda, aralarında Daniel Bell, Eugene Rostow, Zbigniew Brzezinski, Erik Erikson, Samuel Huntingdon, Herman Kahn, Daniel Moynihan, Ithiel de Sola Pool, David Riesman, Wassily Leontief ve Margaret Mead gibi birçoklarının da bulunduğu elitlerin bu talepler karşısında verdiği ödünler, diğer türden uzmanların da toplantıya katılmasının, yani "kesin veri yanlılarını" (*hard-data people*) dengelemek üzere "hayal gücü yanlılarının" da (*imagination people*) gelecek tartışmasına davet edilmesinin ötesine nadiren ge-

4. Arthur Waskow, *Running Riot: A Journey Through the Official Disasters and Creative Disorder in American Society*, Herder & Herder, New York 1970, s. 138.

çebilmiştir. Hayal gücü daha kuvvetli, liberal toplumsal eleştirmenlerin varlıkları, çoğu zaman komisyonunki gibi fütürizm forumlarında daha geniş katılımlı bir diyalog sağlandığı izlenimi uyandırmıştır.

Best-seller yazarı fütürolog Alvin Toffler, bu liberal eleştirmenlerin en başarılısı ve en popüler olanıdır. Savunduğu görüşlerle fütürizmin inatçı özelliklerini bastıran Toffler, yukarıdan aşağıya bir teknokratik planlamayı reddeden liberallere ve karşıkültür yanlılarına yakın bir tutum benimsemiştir. 1960'ın sonlarından itibaren yayımlanan, aralarında *Future Shock* (Gelecek Şoku) ve *The Third Wave*'in de (Üçüncü Dalga) bulunduğu bir dizi kitapta, Toffler, halk kitlelerinin sosyalist komuta ekonomilerinde ya da kapitalist seçkinler arasında uygulanan teknokratik planlama yöntemine nazaran daha insancıl yöntemlerle nasıl yönetilebileceğini ve onların geleceğe ilişkin kaygılarının nasıl yönlendirilebileceğini sistematik bir biçimde göstermiştir.

Toffler, 1960'ın sonlarına doğru ütopyacı komünler tarafından benimsenen "anarşik" plansızlığı sert bir biçimde eleştirerek "sorumlu" liberallerin saygısını kazandı. Toffler'a göre bu komünlerin ütopyacılığı sanayi ve teknokrasi öncesi değerlere dayanıyordu ve dolayısıyla da daha iyi bir gelecekle ilgili olarak somut pek az şey sunuyordu. Toffler dükkânını karşıkültürün plansız boşluğunda açtı ve "gelecek şoku" dediği şeyden kaçınamayacak kadar hızlı değişen bir toplumun en radikal etkilerini özümseyebilecek olan "beklenen bir demokrasi" için çağrı yaptı. Toffler'ın çalışması birçok farklı gruba birden hitap ediyordu: "Yaşlı teknokratlar"ın ilgisizliğine yönelik saldırısı, eski kuşağa isyan edenlere hitap ediyordu. Beklenen Demokrasi Komitesi'nin (Committee for Anticipatory Democracy; 1975'te kuruldu ve Carter yönetimi boyunca, eyaletlerde ve kentlerde Beklenen Demokrasi Grupları'nın çalışmalarına katkıda bulundu) geleceği tartışmak üzere plebisit ve "genel toplantı"lar yapılması için öneride bulunması liberal komüncülere yapılmış bir çağrıydı. Daha insancıl daha esnek bir planlama çağrısı ise Fordizmin merkezi planlama ya da sermaye ile emek arasında toplumsal sözleşme gibi daha katı ve engelleyici özelliklerini aşmaya hevesli şirket liberallerine hitap ediyordu.

Toffler'ın "gelecek şoku" ve "öngörülen demokrasi" gibi kavramları, planlamayı ve karar alma mekanizmalarını, uzak, hiyerarşik ve antidemokratik süreçler olarak gören insanların kaygı ve korkularını, istek ve özlemlerini dile getiriyordu. Ancak bu fikirler, sermaye ile emek arasındaki Fordist toplumsal sözleşmenin bozulmasına yol açan büyük şirket sermayesinin, iktisadi, toplumsal ve kültürel yeniden yapılanmasının öncülük ettiği devasa dönüşümler için istemeyerek de olsa popüler bir ideolojik araç sağlamış oldu. Toffler ve diğer liberal fütürologlar tarafından "açık'" ve "esnek" geleceğe ilişkin öne sürülen görüşler, artık post-Fordizm olarak bilinen yeni iktisadi ve kültürel düzenlemeler için *açıklayıcı söylemler* olarak değerlendirilmelidir. Savaş sonrası Keynesçi devletin, büyük ölçekli planlamanın hem sermayeye hem emeğe kazanç sağladığı uzlaşmacı yaklaşımının sona ermesiyle birlikte, emek süreci, pazarlama ve teknolojik değişim gibi konularda esnekliğin yeniden ön plana geçmesi, geleceği, planlamacılar açısından belirsiz bir seçenekler yığınına dönüştürmüştür. Fordizmin her zaman garantili olmasa da uzun vadeli ve yavaş gelişmeye ilişkin vaatleri, geleceğin dış hatlarını çoktan belirlemiştir. "Tercih edilir" ve "esnek" geleceklerden söz eden fütürologların sesi, çoktandır toplumsal sözleşme, toplu ücret, toplum kuralları gibi konularda sıkıcı bir ayini dinlemekte olan sermayenin kulaklarına siren sesi gibi gelmektedir. Profesyonel fütürologlar, hatta, daha az standartlaşmış bir yaşam biçimi arzusunu temsil ettiklerini iddia edenler bile, esnek birikime dayalı, geçici post-Fordist geleceğin başlatılmasına önemli katkılarda bulunmuşlardır.

Bunun sonucunda, post-Fordist düzenin üstün olan yönü, yarışı sürdürecek kadar becerikli olmayanlara "güvenlik ağı" garantisinden fazlasını vermeyen bir risk sermayesi oyununa dönüşmüştür. Bu oyunda "esneklik", mevcut ortamda kuralsızlaştırma, sermayenin hareketliliği, ustalıktan yoksun bırakma, sendikasızlaştırma, kadınların açlığa mahkûm edilmesi ve tepeden başlatılan açık sınıf savaşı için bir kod adından başka bir şey değildir. Böyle bir ortamda, sol fütürizm kendini yenilemeyi başarırsa bunu, post-Fordizmin bu keskin yönünün "yaratıcı-yıkıcı" liderliğini izlemek için duyacağı ikinci dereceden

bir yükümlülük yüzünden değil, çeşitlendirilmiş post-Fordist üretim ve tüketim dünyasının özerk bir kapitalist yaratısı olmadığına, aksine bu dünyanın birçok özelliğinin daha çeşitli ve daha az standartlaşmış bir yaşam tarzına duyulan özlemden esinlendiğine duyduğu inanç sayesinde yapacaktır.

B. VADELİ TİCARET

Tolumsal tahmin ve gelecek yönetimindeki bu karmaşık gelişmelerin yanı sıra geleceği kârlı bir biçimde sömürgeleştirme girişimlerinin epey ilerlediği yeni bir iktisadi yaşam alanı ortaya çıkmış bulunmaktadır: Spekülatif ticarette vadeli alacaklar piyasası. Günümüzde vadeli işlemler, ticaret şirketlerinin, vadeli satışçıların (*hedger*) ve spekülatörlerin fiyat değişikliği riskinin bir bölümünü bu riskli alana yatırdıkları sermayeyle kazanç sağlama fırsatı için risk üstlenen spekülatörlere aktardıkları bir finans piyasasını oluşturmaktadır. Lewis Mumford, "vadeli alacaklar" alanında spekülasyonun, onaltıncı yüzyıl ortalarında uluslararası para ekonomisinde iyice gelişmiş olduğunu belirtmiştir; "mal dışındaki kalemler, gelecekte teslim edilecek hayali mallar, farazi kazançlar" kısa vadede kazanç kaynağı olarak kurumsallaşmıştı ve bunlar ticaret kapitalizminin gündelik ticaret kültürünü yeniden düzenlerken dayandığı yeni "zaman tiranlığı"nın ayrılmaz parçalarıydı.[5]

Ancak vadeli işlemler piyasasının, mal ticareti bünyesinde resmen düzenlenişi Amerikan İç Savaşı'ndan sonra olmuştur. Bir malın gelecekteki bir tarihte teslimine dayanan vadeli işlem kontratları bir "vadeli satış" (*hedge*) olarak kabul ediliyordu. Vadeli satış, bir malın fiyatının mal tesliminden önce çok fazla değişikliğe uğramasına karşı bir sigorta biçimiydi. Spekülatörler, bu "fiktif satışların", serbest piyasanın değişken ve kararsız yapısını düzenlemenin önemli bir yolu olduğunu, bu nedenle karmaşık bir ekonominin yönetiminde doğal ve evrimsel bir gelişmeyi oluşturduğunu savunmuşlardır. Justice Wendell Holmes şöyle de-

5. Lewis Mumford, *Technics and Civilization*, s. 23.

miştir: "Spekülasyon, toplumun olanaklı olana kendini ayarlamasıdır. İktisadi yıkımlardan kaçınmanın ya da bunların etkilerini hafifletmenin, fiyatları dengelemenin ve yokluk zamanları için mal tedarik etmenin bir aracı olarak spekülasyonun değeri iyi bilinmektedir."[6] Özellikle tarım kuşağında, etkinlikleri çiftlik malı üreticilerinin gündelik iktisadi yaşamından uzak olan spekülatörlerin yeni gücüne karşı popülist ve tarımsal çıkarlar korunmuştu. Sonraki elli yılda, popülist siyasal tehdidin zaman içindeki aşınması ve bunun yanı sıra kumar oynamaya karşı güçlü ahlaksal duyguların gelişmesiyle birlikte, Kongre'de ve genel olarak ülke yaşamında tarımsal çıkarlar ve güçler zayıfladı. Vadeli işlemler piyasası mal borsasından hisse senedi piyasalarına kaydıkça, vadeli işlem spekülasyonunun iktisadi bir asalaklık biçimi olduğuna ve riski azaltmak yerine arttırdığına ilişkin yaygın popülist kararsızlığı dile getiren eleştirmenler kendilerini, vadeli işlem etkinliklerinin gerçek yerinden daha da uzaklaşmış bulduldular.

Bunun sonucunda, bu eleştirmenlerin piyasaya yönelttikleri örgütlü siyasal baskının yerini özdüzenleme aldı. Zamanla, malların önceden peşin satılması, domuz eti gibi şeylerin ticareti alanında bir ticaret standardına dönüştü. 1970 ile 1985 yılları arasında, finansal vadeli işlem kontratlarının hacmi on katına çıktı. 1985'e gelindiğinde, finansal vadeli işlemler ve vadeli ticaret piyasaları toplam ticaret hacminin yüzde 60'ından fazlasını kapsamaktaydı. 1974'teki petrol krizinden sonra, vadeli işlem piyasaları, tarım dışında risk yönetiminin kabul edilen bir biçimi oldu. Menkul kıymetler ve vadeli işlemler piyasaları –mallar ve hisse senetleri– arasındaki ayrım, yatırım ve ticaretin hemen her alanında vadeli işlem kontratlarının yaygınlaşmasıyla birlikte ortadan kalkmaya başladı. Reel nakit ödeme zorunluluğu kalkınca, riskin kaydırılması ve kaydırılan sermaye arasında pek az bir fark kalır.

Günümüzde, vadeli alacaklar oyunu, iktisadi yaşamın hemen her alanında oynanmaktadır ve kamu politikasının iktisadi maliyet-kazanç oyununda merkezi bir rol oynamaya başlamıştır. Re-

6. Cedric B. Cowing, *Populists, Lungers and Progressives: A Social History of Stock and Commodity Speculation,* 1890-1936 (Princeton University Press, 1965), s. 253.

agan döneminde, bu oyun, *junkbonding, asset-stripping* ve *corporate raiding** gibi hayranlık uyandırıcı ve yüksek riske dayalı işlemlerin suç ortağıydı. Günümüzde global finans ekonomisinde vadeli alacak işlemlerinin rolü, uluslararası kredi kuruluşlarının hırçın talepleri tarafından tüm ulus-devletlere dayatılan iktisadi yaşamı etkilemektedir. Vadeli alacak işlemlerinin en inatçı savunucuları bile, bu oyunun, istikrarsız bir piyasa ekonomisinin doğasında var olan riskleri düzenlemenin makul bir aracı olduğunu ya da yine böyle bir ekonomiyi siyasal bakımdan denetleme işinde faydalı bir geri besleme mekanizması olduğunu artık iddia etmemektedirler.

Global piyasalar üzerindeki bu aşırı spekülasyon manzarasına bakınca, "geleceğin", alternatif iktisadi gelecek umutlarının oluşumunu büyük ölçüde belirleyecek bir düzeyde, çoktan defalarca alınıp satılmış olduğunu görmememiz olanaksızdır. ABD'de, kamu borçlarına her yıl ödenen devasa faizlere ve Savings& Loan (Tasarruf ve Kredi) sisteminin çöküşünün sonuçlarına ilişkin kamuoyu bilinci, daha birçok nesil boyunca günümüzün geleceğe borçlu durumda kalacağı düşüncesini güçlendirmiştir.

C. ÇEVRECİ FÜTÜROLOJİ

Sol açısından, kısaca açıkladığım savaş sonrası fütürolojinin öyküsü biraz daha farklı olmuştur. "Bilimsel" sosyalistlere göre, savaş sonrası fütüroloji geleceği solculardan "çalmak" amacıyla girişilen bir çabadan başka bir şey değildir. Georgi Shakhnazarov, komünizmin kurumsal fütürizmiyle karşılaştırıldığında burjuva fütürolojisini "bilimdışı" olarak nitelendirerek eleştirmektedir:

> "Fütüroloji Batı'da, geleceğin toplumuna ilişkin Marksist-Leninist, komünist düşüncelere acil bir alternatif sunmak amacıyla özel bir akademik disiplin olarak ortaya çıkmıştır. Genel bilgi dağarından çıkan yeni bir bilim dalı gibi doğal bir biçimde ortaya çıkmamıştır.

* *Junkbonding, asset-stripping* ve *corporate raiding:* Bu terimler tahvil ve hisse senedi alım-satımında manipülasyonlar için kullanılıyor; ancak, uygun bir karşılık bulunamadı. (ç.n.)

> Güçlü bir talebi karşılamak amacıyla burjuva toplum bilimleri (siyasal ekonomi, felsefe, sosyoloji, hukuk, siyasal bilimler ve psikoloji) tarafından yapay olarak üretilen tuhaf bir meleze benzemektedir. Genellikle araştırmaların sonucunda gerçeğe ulaşan herhangi bir bilim dalının aksine, fütüroloji, gerçekleri bozarak ona uydurmak zorunda olduğu, önceden varsayılan bir sonuca dayanmaktadır."[7]

Tarihsel materyalizmin bilimsel önkabullerine inancın az olduğu, ütopyacı geleneğin etkisindeki aydın çevrelerde, Batılı Marksistler arasındaki radikal kuşkuculuğun etkisi ağır olmuştur. Geçmiş geleceklerin öyküsünü anlattığı *The Image of the Future*'da (1961), Fred Polak savaş sonrası dönemde "geleceğin yozlaşmasından" şikâyet eder. Polak, toplumsal ve kültürel bilincin ilerici savunucularının Batı tarihinde ilk kez, geleceğe ilişkin olumlu bir imgeden yoksun olduklarını öne sürmüştür. Üstelik, böyle önemli bir imgeden yoksun olan Aydınlanma ilericiliği geleneğinde olduğu gibi yalnızca zaman içinde ya da ütopya geleneğinde olduğu gibi yalnızca mekân içinde bir yoksunluk da değil; bunlar, çok daha eski eskatolojya geleneklerinin tıkandığı manevi konularda bile bu tür olumlu imgelerden yoksundurlar.[8] Polak'a göre, varoluşçu felsefenin nihilist kültü –"geleceksiz bir gelecek"– aydın kırgınlığının özellikle şiddetli bir göstergesiydi. Polak, varoluşçuluğun yapısalcı ve yapısalcılık sonrası ardılları hakkında benzer görüşlere sahip olmuş olabilir; çünkü, bunların insan öznelliği ve etkinliğinin yapılarını bozmalarında belirgin ütopyacı özellikler bulmak zordur. Robert Jungk ve Avrupa'daki savaş sonrası ilk profesyonel fütürologlar kuşağının diğer sosyalist eğilimli üyeleri gibi Polak da zamanın karşı-ütopyacılarının verdiği zararı gidermenin bir yolu olarak, geleceği daha idealist imgelerle "tohumlamaları" için yaratıcı bir aydınlar azınlığına çağrı yapmıştır.

Polak'ın kaygıları günümüz soluna hâlâ doğru gibi geliyorsa, o

7. Georgi Shakhnazarov, *Futurology Fiasco: A Critical Study of Non-Marxist Concepts of How Society Develops*, çev. Vic Scheiersen, Progress Publishers, Moskova, s. 7.

8. Fred Polak, *The Image of the Future: Enlightening the Past, Orientating the Present, Forecasting the Future*, çev. Elise Boulding, A. W. Sijthoff, Leyden/ Oceana, New York 1961, 2 cilt.

zaman önerileri farklı bir tarihsel bağlamda izlenmelidir. İlk olarak, "yaratıcı aydınlar azınlığı" kavramının böylesine önemli bir rol oynaması, en azından solda, toplumun bütünü adına konuşmak iddiası açısından seçkinlik ve öncülük taraftarlığı olarak algılanmaktadır. İkinci olarak, ekoloji hareketinin gelişmesi, herkesin katılımcı bir rol oynayabileceği bir gelecek betimlemesiyle geleceğe olan ilgiyi arttırmıştır. 1960'ların sonları ve 1970'lerin başlarında ortaya çıkan yeni toplumsal hareketler arasında ekoloji hareketi, geleceğe ilişkin belirgin bir dizi tezle en çok bağlantılı olanıydı: Felaket dolu bir gelecekten kaçınmayı ve daha iyi bir gelecek yaratmayı en iyi biçimde nasıl başarabiliriz? Makro–teknolojik gelişmenin, katı enerji kaynaklarına bağımlılığın, yenilenemeyen kaynakların tüketiminin ve merkezi ulus-devlet ve sürekli savaş ekonomisi gibi siyasal yapıların çevreci bir anlayışla yapılan eleştirileri, daha ekotopyacı bir gelecek için günümüzün ıslahına yönelik hayalleri besliyordu. Bu hayallerden bazıları ifadesini romanlarda buluyordu. Örneğin, Ernest Callenbach'ın *Ecotopia** (1977) adlı romanında. Diğerleri ise Yeni Çağ içinde doğmaya devam eden, istikrarlı bir dünyada merkeziyetçi olmayan, kendi kendine yeterli bir geleceğin örneğini yaratmaya çalışan birçok deneysel komün tarafından sınandılar. Ekolojik kaygılarla düşünmek ve hareket etmek, yüzyılın ilk yarısındaki kitlesel sosyalist hareketlerin parlak günlerinden bu yana siyaset sahnesinde rastlanmadık ölçüde fütürizmi yansıtıyordu.

Fütürizm çevreci politikanın böylesine ayrılmaz bir özelliği olduğundan ve ekoloji hareketi, iddialarının haklılığının kanıtlanması için bilime başvurma açısından hemen hemen başka örneği bulunmayan bir hareket olduğundan, çevre fütürolojisi birdenbire bazı alternatif fütürist grupların merkezi etkinlik alanı oluverdi. Bu gruplardan bazıları şunlardı: Rock Mountain Enstitüsü, New Alchemy Enstitüsü, TRANET, World Resources Enstitüsü, Farallones Enstitüsü, Planet Drum Vakfı, Worldwatch Enstitüsü, Woods Hole Araştırma Merkezi. Çevreci fütüroloji ayrıca Paul Erlich, Hazel Henderson, Garret Hardin ve Lester Brown gibi ekoloji hareketi aydınlarının çalışmalarının da odak noktası oldu.

* *Ekotopya, Çev. O. Akınhay*, Ayrıntı Y., 1994. (ç.n.)

Özellikle John McHale'in, Carbondale'de, Buckminster Fuller's World Resources Inventory'deki çalışmalarında bulduğumuz kurumsal fütüroloji ekolojik kaygılara yer vermekteydi. Bunun yanı sıra ekoloji hareketinin genel fütüroloji üzerinde çabuk ve yoğun bir etkisi olmuştur; özellikle, Roma Kulübü'nün ünlü 1972 dünya raporu *Limits to Growth*'tan bu yana, gelecek için model kurma ve senaryolar öngörme kendi başına çevreci bir faaliyet haline gelmişti. Roma Kulübü, 1968'de, mevcut dünya sisteminin "kötü yönetimini" düzeltmek amacıyla İtalyan iktisatçı Aurelio Peccei tarafından bir araya getirilen sanayici, bilimci, iktisatçı, eğitimci ve devlet adamlarının oluşturduğu son derece kapsamlı, uluslararası bir dernektir. Bu kulüp, beş ana alanda dünya trendlerine ilişkin kehanette bulunmak üzere, MIT'deki en son bilgisayarlı benzetim tekniklerinden –Jay Forrester'ın sistem dinamikleri– yararlanmıştır. Bu beş alan şunlardır: Nüfus, sanayileşme, yiyecek tedariki, yenilenemeyen kaynakların tüketilmesi ve hava kirliliği. Bu araştırmaya dayanan *Limits to Growth* adlı kitapta, bu faktörlerin katlanarak artmasını engelleyen sınırlamalar global bir ölçekte gösterilmeye çalışılmaktadır. Uygun bir global denge sağlanması uğruna hızlı büyümeden vazgeçilmediği takdirde, iktisadi, ekolojik ve kültürel koşullarda denetlenemez bir çöküş kehanetinde bulunan, vardığı "karamsar" sonuçlar dolayısıyla önde gelen fütürologlar tarafından eleştirilen ve reddedilen raporda, teknolojik çözümü olmayan ve olamayacak olan birçok sorun özetlenmektedir. Rapor, büyümeye ve israfçı yaşam tarzlarına yeni sınırlamalar getirmek üzere "Kopernikçi bir düşünce devrimi"ni önermektedir.[9]

Yeni ekofütürolojinin kamuoyu üzerindeki genel etkisi, geleceğin yok edilmesinden çok bozulmasının vurgulanması oldu. Anında nükleer imha beklentisinin yerini, görece olarak daha yavaş ve sancılı bir ekolojik çöküş alınca, geleceğin "çöküşü"ne ilişkin anlayış da nitelik değiştirdi. Anında nükleer imhanın yerini, Carl Sagan ve Richard Turco'nun önderliğindeki ekibin ürettiği "nükleer bir kış" çözümlemesiyle güçlenen nükleer savaş son-

9. Donella Meadows, *The Limits to Growth: A Report for the Club of Rome's Project on the Predicament of Mankind* ve başka yerde, Universe Books, New York 1972, s. 196.

rası dünyaya ilişkin çevreci tahmin aldı.[10] Bu tür raporların ve çözümlemelerin siyasal etkisi "yaşam tarzının" artık tümüyle sorgulanmakta olduğunu gösteriyordu. Büyük ölçekli üretime, sürekli büyümeye ve pervasız tüketimle birlikte bu tür (Batılı) yaşam tarzına dayalı sistemin tümü, bu yaşam tarzıyla özdeşleşen herkesin, ilke olarak, kendisini sorumlu hissedeceği bir şey olmuştu.

Bu yeni "yavaş yavaş" çöken gelecek görüşüne ABD hükümetinden gelen önemli bir tepki, Başkan Carter'ın Mayıs 1977'deki Çevre Mesajı'nda sunduğu, yerkürenin durumu üzerine fütürolojik bir rapor oldu. 1970 Dünya Günü'nde, kitle seferberliğiyle başlayan, on yıllık çevreci eylemler döneminin ardından benimsenen resmi önlemler arasında, Çevre Koruma Kurumu'nun oluşturulması, tarım ilaçlarının yasaklanması ve alternatif enerji araştırmalarına fon aktarılması yer almaktaydı. "Uzun vadeli planlamanın temeli" olarak düşünülen *Global 2000 Report*'un amacı, çeşitli hükümet kurumlarından gelen model oluşturma çalışmalarına ilişkin sonuçları birbirine eklemekti. Raporun bir diğer amacı da "tüm öğelerin –nüfus, kaynaklar, iktisadi etkinlik, çevre– birbirleri üzerindeki sürekli etkisini"[11] ölçmekti. 2000 yılı manzarasını muhafazakâr (yani, iyimser) tahminlere dayandıran raporda şu kehanetlerde bulunuluyordu: Bir milyardan fazla insan açlık çekecek, dünya ormanlarının yarısı ve ekilebilir toprakların üçte biri yok olacak, toprak erozyonu ve çölleşme yüzde 20 artış gösterecek, büyük olasılıkla tüm bitki ve hayvan türlerinin yüzde 20'sinin soyu tükenecek, tatlı su kaynaklarında yüzde 35 azalma olacak ve toprakla suyun tuzlanmasında kronik bir artış gözlenecek.

Rapora yanıt veren Kongre'nin resmi altkomitesi, bulgularını şöyle özetliyordu:

Mevcut trendler devam ederse, 2000 yılında dünya daha kalabalık,

10. Carl Sagan ve Richard Turco, *A Path Where No Man Thought: Nuclear Winter and the End of the Arms Race,* Random House , New York 1991.
11. Council of Environmental Quality and the US State Department, *The Global 2000 Report to the President of the U.S.: Entering the 21st Century Volume 1: the Summary Report,* Pergamon, New York 1980, Çalışma Yönetmeni Gerald Barney, Önsöz'ün içinde.

daha kirli, şimdiki dünyayla karşılaştırıldığında ekolojik açıdan daha istikrarsız bir dünya olacaktır. İnsan kaynaklarına ve çevreye yönelik ciddi baskılar açıkça görülebilmektedir. Maddi üretimdeki artışa karşın, insanlar birçok bakımdan bugünkünden daha yoksul olacaklardır. Yüzmilyonlarca umutsuz yoksul insan açısından yiyecek ve diğer gereksinimlerin karşılanması olanağı daha iyi bir noktaya gelmeyecektir. Teknolojide devrimci atılımlar olmadığı takdirde ve dünya ulusları mevcut trendleri değiştirme yönünde kararlı davranmadıkları takdirde, yeryüzündeki çoğu insan için yaşam, şimdi olduğundan çok daha fazla riskli olacaktır.[12]

Raporu "yorumlamak" üzere oluşturulan altkomitenin yanıtı, bir yandan özel sektörden ve uluslararası şirketlerden gelen desteği de içeren bir global işbirliği gereğini sözüm ona savunurken bir yandan da milliyetçi önyargılar ve varsayımlarla doluydu. Fakirleşen Üçüncü Dünya ülkelerinin ABD ticareti açısından "iyi müşteri olmadığını" ve bu ülkelerin ekolojik açıdan daha da fakirleşmesinin "ABD'nin kendi güvenlik ve yaşam standardını" tehdit edeceğini haber veriyordu. Bu gözlemler tuhaf bir biçimde, altkomite üyelerine, görünüşte ilgili tüm ülkelerin yararına olan daha fazla serbest ticareti –"daha liberal bir ticaret düzeni"– savunma fırsatı verdi. Altkomitenin hazırladığı belge, klasik kurbanı suçlama örneğini izleyerek ekolojik hasarın büyük ölçüde Üçüncü Dünya'nın "umutsuzluk içindeki halkları tarafından" verildiğini de iddia etti. Dünya nüfusunun yüzde 6'sına sahip ABD'nin, dünyanın yenilenemez kaynaklarının ve enerjisinin yüzde 40 kadarını tükettiği göz önüne alındığında, bu iddianın haklı olduğunu söylemek pek mümkün değildir.

Kongre'nin Kriz Yönetimi Komisyonu tarafından kasıtlı biçimde yanlış anlaşılmasına karşın, *Global 2000 Report*'un kendisi, "mevcut büyüme trendlerini" yeterince eleştirmekteydi. Başkan Reagan, Herman Kahn ve Julian Simon adında iki sağcı fütüroloğu, raporun bulgularını çürütmek amacıyla *Global 2000 Revised* adında bir rapor hazırlamakla görevlendirmişti. Reagan'ın hazırlattığı bu rapor, çevreci mücadele açısından on yıllık bir dur-

12. *Averting Catastrophe: The Global Challenge.* Müşterek İktisat Komitesi'nin uluslararası ekonomi üzerine altkomite raporu, ABD Kongresi, 10 Ekim 1980, US Government Printing Office, Washington 1980, s. iii.

gunluk ve gerilemenin habercisi oldu. Bu on yılda ayrıca, uluslararası rekabet adına bilimsel ve teknolojik araştırmanın özelleşmesini ve militarize olmasını hedefleyen teknokratik karar mekanizmasının yeniden güçlenmesine de tanık olundu. Reagan yönetimi tüzel devleti güçlendirerek, kamu kurumlarını özel amaçlara yönelterek ve hükümetin kamu çıkarını gözetme yükümlülüğünü bir kenara atarak, geleceğin biçimlendirilmesinde en önemli etmen olarak, bilimsel bilgiye sadece şirketler kanalıyla ulaşılması ilkesini yerleştirdi.[13] Reagan'ın *Global 2000 Report*'a verdiği yanıtla aynı sıralarda, Savunma Bakanlığı, geleceğin silah sistemlerinin uzun vadeli planlanmasında Genelkurmay'a destek sağlamak üzere kapsamlı bir gelecek modeli oluşturma projesini başlattı. Bunu yapmakla, askeri seçkinler Amerikan fütürolojisine yeniden el koyduklarını açıklamış oluyorlardı. İlkin 1940'ların sonlarında giriştikleri bu çaba 1960 ve 1970'lerde liberal fütürolojinin atılımıyla geçici olarak engellenmişti.

Reagan döneminin büyük olumsuzluklarına karşın çevreci fütürolojinin etkisi giderek güçlendi. Günümüzde, çevreci fütüroloji, yeni global politikanın en üst düzeylerindeki planlama ve karar alma mekanizması üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Örneğin, BM'nin desteğiyle kurulan Bruntland Komisyonu'nun hazırladığı *Our Common Future* (1987) adlı kapsamlı rapor "sürdürülebilir kalkınma" için sunduğu reçetesiyle tüm dünyada hükümet politikalarında değişikliklere yol açmıştır.[14] Diğer yandan, bu tür raporların güçlü etkisi kuşkusuz, Dünya Bankası, Uluslararası Kalkınma Derneği ve ekokapitalizm adına global bir bilinç sözü vererek, gezegenin koruyucusu rolüne soyunan uluslar ötesi kartellerin "gezegen yönetimi" politikasınca yutulmakta ve istismar edilmektedir. Bu düzeyde, ekoloji, egemen ulusdevletlerin yasal denetimi dışında hareket eden yeni global yöneticilerin oynadığı yüksek bahisli bir oyunda yeni bir el daha anlamına gelmektedir.

13. David Dickson bu tarihi, *The New Politics of Science* adlı kitabında başından sonuna ayrıntılı bir şekilde anlatıyor; (University of Chicago Press, Chicago 1988).

14. World Comission on Environment and Development. *Our Common Future*, Oxford University Press, New York 1987; Linda Starke, *Signs of Hope: Working Towards Our Common Future*, (Oxford University Press, New York 1990).

Çevreci fütürolojinin önemli bir başarısı, kamuoyunun dikkatini ekolojik bunalımın uluslararası boyutuna çekmek olmuştur. "Global ısınma" teriminin akla getirdiği korku ve endişe yumağında ifadesini bulan bu kamuoyu dikkati, sıradan bir düşünce olarak globalizmin, uzun süredir kısa dönemli çıkarlar, milliyetçi kaygı ya da isteklerle sınırlanmış durumdaki halkın siyasal bilincine nüfuz ettiğini göstermektedir. Ekoloji hareketi, ya bireysel eylemler ile sorumluluklar ya da gezegene ilişkin kaygılar arasında belirleyici bir bağ oluşturmuştur.

Toplumsal ekologlar "sürdürülebilir kalkınma" düşüncesi karşısında haklı olarak duraksamaktadırlar. Murray Bookchin'in belirttiği gibi toplumsal ekologlara göre, "kapitalizmin büyümemeye 'ikna edilmesi', insanın nefes almamaya 'ikna edilmesi' kadar zor bir şeydir".[15] Ancak *Our Common Future* gibi çevreci raporların önemini, her düzeyde ekolojik talepleri özendirmede yararlı bir kaynak olarak kullanmamak için birkaç geçerli neden vardır. Bu raporlar bilgi politikasının seçkinci bir ürününü temsil ediyor olabilirler ayrıca, ekoloji hareketinin, bu harekete düşman şirketler tarafından "sömürgeleştirilmesi"nin yeni örnekleri olarak gösterilebilirler; ancak bu tür çevreci fütürolojinin inandırıcı etkisi şimdiye kadar, herhangi başka bir siyasal ya da toplumsal hareketin böylesine kısa bir sürede etkileyebileceğinden çok daha fazla sayıda hükümeti ve şirketi, politika ve uygulamalarını değiştirmeye zorlamış durumdadır. Bu başarılar, incelikli ekopazarlamanın kapsamlı bir özelliği haline gelmiş olan tüzel "iyilikseverliğin" bir yan ürünü değil, bilimsel kanıtlara dayalı ikna edici çalışmaların sonucudur. Ancak yaygın bir halk desteğine sahip bir hareket yaratmak için yalnızca bilimsel bilgilere dayanmak yetmez. Ekoloji hareketinin geçirdiği deneyim göstermektedir ki çevreci fütüroloji, önderliği, bilimsel çalışmayı yerel toplulukların gündelik yaşamında ve bu topluluklar temelinde uygulayarak "gerçekleştiren" kamusal ve popüler aktivizmin elinden almadıkça, kolayca bastırılabilir. Çünkü, daha ekotopyavari bir geleceğin tohumları, bilgisayarda gelecek modeli üretenlerin hazırladıkları karmaşık haritalarda olduğu kadar

15. Murray Bookchin, *Remaking Society: Pathways to a Green Future*, (Oxford University Press, New York 1990).

insanların yaşamak isteyecekleri alışılmış gelecek düşüncesinde de bulunmaktadır.

D. ŞİMDİKİ GELECEK

Pekâlâ, geleceği planlama ve hayal etmenin yakın tarihi nerede sona ermektedir? Günümüzde sol fütürizmin kendini yenilemesi görevi ikiz bir mirasın yükünü taşımaktadır: Geleceğin seçkinler tarafından büyük ölçüde sömürgeleştirilmesi ve ilericiler üzerinde geleceği düşünmekten vazgeçme yönündeki güçlü ütopya karşıtı baskı.

Gelecek üzerine son zamanlarda yazılmış en iyi ve en kapsamlı sosyalist yapıtlardan biri olan *The Year 2000* (1983) adlı kitabında Raymond Williams, stratejik üstünlüğü konu alan askeri söylemiyle günümüzdeki fütüroloji politikasını "Plan X" olarak açıklamaktadır:

> "Plan X" bütün diğer planlama çeşitlerinden ve geleceğe ilişkin önemli bütün düşünce biçimlerinden farklıdır; çünkü, ulaşmak istediği hedef kuşkusuz "X"tir, yani kasıtlı ve iyi düşünülmüş bir bilinmeyendir ve tamamlayıcı tek etmeni üstünlüktür... Böylece, halkla ilişkiler açısından [Plan X görevlileri] hâlâ çözümlerden ya da olası istikrarlardan söz etseler bile, onların asıl siyaseti ve planlaması bunlara değil, aşırı bunalımın ve aşırı tehlikenin belirsiz bir biçimde devamının kabulüne dayanmaktadır. Bu katı perspektif içinde onların tüm planları aşamalı üstünlük içindir; bu, onları, (çok yerinde bir deyişle) oyun planı dedikleri şeyde her zaman için en azından bir adım önde tutacak geçici bir üstünlük bile olsa... Plan X'in yürürlükte olduğu düzeylerde, yani, nükleer silah stratejisinde, yüksek sermayeli ileri teknolojilerde (ve özellikle bilgi teknolojilerinde), dünya piyasasında yatırım politikalarında, sendikalara karşı uygulanan stratejilerde, mücadele eden ve rekabet eden birey ve ailelerin önemsiz alışkanlıkları, yalnızca bir eğlence aracı olarak riskli girişimlerde bulunma, yerel ve ulusal sadakatlerin basitliği (plan X, bazı düzeylerinde, rasyonel olarak gerek duyulan yerde bunları yok saymak zorundadır) tümüyle farklı bir dünyaya ait şeyler gibidir. Kısacası, Plan X, doğası gereği, herkes için değildir. Kökeni kriz yönetiminin

kaçınılmaz deneyimlerine dayanan, ancak dikkatini sıklıkla ihtiyatsız davranış olarak nitelenen tutumdan kasten başka tarafa yönelten Plan X özbilinç sahibi seçkinlerin doğmakta olan rasyonelliğidir.'[16]

Geleceğin "doğal manzarasını" bölgesel pozisyon savaşı olarak tasavvur eden Plan X'in rasyonelliğine bir karşılık olarak, Raymond Williams, geleceğe ilişkin alternatif gündemlerin (eğer ciddi olacaklarsa) "*daha* rasyonel ve *daha* bilgili", ayrıca "ahlaksal açıdan daha güçlü" olmaları gerektiğini savunmaktadır. Ekoloji, barış ve feminizm hareketlerinin biriktirdiği veri stokları, ikna edici enformasyon ve bilimsel bilgi, ona göre, alternatif bir fütürizm oluşturmak için gerekli rasyonel kaynak örnekleridir.

Ancak bunları alternatif geleceklere ulaşmanın bir yolu olarak gördüğü için her ne kadar iyi niyetle yapıyor olsa da Williams'ın, seçkinlerin rasyonel yetkinliğine (bu durumda, muhalif hareketler *içinde* yer alan seçkinlerin yetkinliğine) güven tazelediği de düşünülebilir. Bu argümanı daha fazla uzatmak mümkün değildir. Kitlesel yaşamın biçimlenişinde "öncü" bir rol oynayan toplumsal uzman, mimar ya da plancı geleneği, askeriyede ve şirketlerde en enerjik dönemini yaşıyor olsa da bu gelenek bir zamanlar sol-liberal çevrelerde kendiliğinden uyandırdığı saygıyı artık, uyandıramamaktadır. Planlama, aktivizm ve yaşanan deneyim arasındaki ilişkinin hem etkileşimli hem de birbirine bağımlı olması gerekir. Gelişmiş teknolojilere ve bilgi veri tabanlarına kolayca erişemeyen insanlar, saldırgan bir biçimde her yerde karşımıza çıkan popüler teknokültür ya da tüketici teknokültür ortamında kendi harita ve modellerini yaratmaktadırlar. Çalışma ve dinlenme şeklindeki günlük yaşam ritmine dayalı bu ortamda alternatif öngörülerde bulunmanın hemen hiçbir önemi yoktur. Çoğu durumda, bu, farklı bir gelecek isteğinin herkes tarafından öğrenildiği ortamdır; bu istek tepeden inme öğretilemediği gibi, böyle isteklerin yaratılması ve iletilmesi de niceliksel "kesin verilerle" kolayca gösterilemez. Veriler ve bilimsel bilgilerin aktivistler hareketinin doğrudan eylemiyle bağlantılandırılması ge-

16. Raymond Williams, *The Year 2000: A Radical Look at the Future-and What We Can Do to Change* It (Pantheon, New York 1983), s. 244-7 [*2000'e Doğru*, çev. E. Tarım, Ayrıntı Y., 1989]

reğinin yanı sıra sıradan insanların günlük yaşamlarını düzenlemede temel aldıkları kendi doğrularıyla mücadele etmek de çok önemlidir. *New Left Review*'un ilk sayısındaki başyazıda yer alan önerinin izlenmesinde çok yarar vardır. Bu yazıda, sosyalizmin günümüzdeki görevinin, "insanlarla, bulundukları, dokunuldukları, ısırıldıkları, harekete geçirildikleri, kızdırıldıkları ve tiksindirildikleri yerde karşılaşmak" olduğu[17] söyleniyor; ama buna şunu da ekleyebiliriz, bu görev onlara nerede olmaları *gerektiğini* söylemek değildir.

Williams'ın, kaynaklarını yenilemek ya da kendi kendisini yok etmek durumundaki bir dünyada, herhangi bir gerçekçi alternatif gelecek yapısının tamamen büyüme, kalkınma ve üretim sınırlamalarına bağlı olması şeklindeki görüşlerine de benzer bir seçkinlik ikazında bulunulabilir. Williams'a göre, günümüzde sosyalizmin başarması gereken, fiziksel dünyayı insan toplumunun yararına istismar edilecek hammadde olarak gören Aydınlanma çağının bilimsel ilerleme geleneği dışındaki tüm bu yaşamsal kategorileri yeniden ele almaktır. İnsanların malzeme gibi kullanımına karşı çıkışıyla diğerlerinden farklı olan Marksist gelenek, yine de fiziksel dünyaya ve yeryüzündeki insan olmayan varlıklara bakışıyla bu istismarcı dünya görüşünü paylaşmıştır. Fiziksel dünyanın yalnızca hammadde olarak görülmesinin korkunç sonuçları, kapitalist üretimdeki mevcut trendler devam ettiği takdirde yaşanabilir bir geleceğin olamayacağını açıkça göstermektedir. Bu sonuçlar, ayrıca, sosyalizm düşüncesinin topyekûn olarak yeniden tanımlanmasının gerekli olduğunu, "doğayı" insanların kölelikten kurtulacağı bir dünya olarak görmenin toplumsal maliyetlerini hesaba katan bir sosyalizmin gereğini göstermektedir. Williams'ın fiziksel dünyanın "oluşturulan (*constituted*) doğası" dediği şey, geleceği yeniden düşünme ve oluşturmaya yönelik tüm çabalarda sürekli ve merkezi bir faktör olmalıdır.

Bununla birlikte, "doğa politikası"nın fütürizmin yenilenişine katkısı, geleneksel Marksist kategorilerin entelektüel biçimde yeniden tanımlanmasıyla sınırlanamayacağı gibi çevre koruyucu-

17. *New Left Review*, 1 (1960), s. 1.

larına –ırmaklar, okyanuslar, ağaçlar, atmosfer– ilişkin geleneksel kaygılar ya da insansız yerlerin gereğine inanan derin ekoloji düşüncesinin arındırıcı siyasetiyle de sınırlanamaz. "Çevre" ve "doğa politikası"na ilişkin her türlü geniş kapsamlı anlayışın, tüm çağdaş güç ilişkilerinin odağında yer alan ve insan bedenine ilişkin politikalar olarak bilinen sağlık hakları, üretim hakları, cinsel politika, biyoteknolojinin etiği, bağışıklık sistemi politikası, deri rengi politikası, militarizm, devlet gözetimi, ceza baskısı, işçi güvenliği kaygıları, diyet ve beslenme gibi konuları kapsaması gerekmektedir. İnsanlar *toplumsal büyümenin* sınırlarını bu çevre sorunları bağlamında yaşamaktadırlar; ayrıca bunlar bireylerin en şiddetli siyasal tutkularını ortaya koydukları, görüşleriyle eylemlerinin en çok etkili olacağını hissettikleri alanlardır.

Her şeyden önemlisi, atomize edilmiş bireye dayalı egemen *laissez-faire* anlayışına karşı, ilerici bir toplumsal bireycilik anlayışının ortaya koyulabileceği yer bir beden politikası ortamıdır. Bireye ilişkin egemen tutucu tanımlar, bedenlerimizin ya püriten ahlak tarafından denetlenen ya da kapitalizm tarafından tüketici seçiminin tapınağı olarak kutsallaştırılan sınırlı bir "mahremiyet" alanına hitap eder. Oysa, genişletilmiş bir toplumsal bireycilik kavrayışı, tam tersine tüketiciliğin Magna Cartası'ndan çok, demokratik vatandaşlık güvencesiyle yükselen, olumlu nitelikte, insanı özgürleştiren özgürlük ve seçim haklarını içerir.[18] Bireyler arasındaki farklılıklara ve yaşadığımız çevrelere –fiziksel, kültürel ve toplumsal– saygıyı garanti eden radikal bir demokrasiyi, ancak birey haklarını gözeterek oluşturabiliriz.

18. Bu tür politikalar hakkında daha kapsamlı tahliller için *New Times: The Changing Face of Politics in the 1990s* adlı kitaptaki derleme makalelere bakınız. (der. Stuart Hall ve Martin Jacques, Lawrence & Wishart, Londra 1989). [*Yeni Zamanlar: 1990'larda Politikanın Değişen Çehresi*, çev. A. Yılmaz, Ayrıntı Y., 1995]

VI. BU KEZ KURAKLIK

Buzul çağı geliyor, güneş beklenen
erimeye odaklanıyor, buğdaylar cılızlaşıyor
THE CLASS, "LONDON CALLING"

Biyolog ve çevreci fütürist Paul Ehrlich Capitol Hill'deki 1990 Dünya Günü toplantısında yaptığı kısa konuşmada, orada toplanmış bulunan kalabalığa ve televizyon izleyicilerine, "Sorunlarımız kesinlikle globaldir: Endonezya'da bir inek yellenir ve ABD'de torununuz yiyecek kıtlığı ayaklanmalarında ölebilir" şeklindeki görüşünü kabul ettirmeye çalıştı. Bu ifadede ne tür bir mantık işlemektedir? Kapsamlı bir düşünce mi? Anlık bir tahlil mi? Yoksa garip bir bilim anlayışı mı? Bu, neredeyse bir hiciv gibi iki alakasız olayı birbiriyle ilişkilendiren herhangi bir nedensel mantığı abartılı bir şekilde saptıran acayip bir iddiaya benzemektedir. Ancak Ehrlich izleyicilerini iyi değerlendirmişti ve pek çoğunun böylesi bir ifadeyi oluşturan bilimsel ve siyasal "ör-

neklemeyi" paylaştığını bilebilecek kadar ekoloji hareketindeki uzun deneyimlerine güvenebilirdi. "Sera etkisi" konusundaki bilimsel araştırmalara ve son zamanlarda bu konuda ortaya atılan bilimsel iddialara ilişkin iyi belgelenmiş bir tarih bilgisi bu tabloyu tamamlıyordu. Konuşmasında desteklediği bu politikalar, taraftarlarının da paylaştığı globalist "önermelere" dayanıyordu. Ehrlich ve diğerleri 1990 Dünya Günü öncesinde medyanın yaptığı hem bilim hem de siyasal ağırlıklı, kapsamlı yayınlara dayanarak bu ifadenin "sağduyulu" bir ifade olarak kabulü için "yeterince mantıksal" olduğunu ya da en azından yakın gelecekte bir noktada sağduyulu bir ifadeyi andıracağını ummaktaydılar.

Ehrlich'in yorumu yetkin bir siyasal felsefeye somut, hatta atasözüne benzer bir biçim verme girişimi gözüyle görüldüğünde elbette ki büyük bir başarı olarak değerlendirilemez. Bu yorum hem biraz fazla zekice hem de süreç içinde gerçekleştirilecek pek çok nedensel bağlantıyı gerektiren bir argüman için fazlaca kestirmeydi. Belki de altında yatan ima kamuoyu için hâlâ belirsizdir. Her halükârda, bu yorum olgun bir siyasal düşünce sisteminden çok iyi bir "spontane felsefe" oluşmasını sağlayacak duyumsal dolaysızlıktan yoksundu. Kuşkusuz, bu, ekoloji hareketinin kendi etkin davranışsal sloganlarını üretmediği anlamına gelmez. Örnek olarak verilebilecek bazı sloganlar şunlardır: "Global düşün, yerel davran" ya da Arne Naess'in "Basit araçlar, verimli sonuçlar", ya da Barry Commoner'ın ekolojinin dört yasası: "Her şey diğer her şeyle ilgilidir"; "Her şey bir yere varmak zorundadır"; "Bedava öğlen yemeği diye bir şey yoktur" ve "Doğa en iyisini bilir." Bununla beraber, retorik güçleri açısından bu ifadelerin pek çoğu "Dünya işçileri birleşin, zincirlerinizden başka kaybedecek bir şeyiniz yok!" gibi ifadelerle kıyaslandıklarında, basmakalıp ve fazlaca duygusaldırlar. Gelgelelim ekolojinin uygulanabilir bir politika olarak güçlü çekiciliği, insanları, günlük eylemlerinin sosyal ya da duygusal biçimiyle fiziksel neden ve sonuçların oluşturduğu niceliksel bir dünya görünümü arasında tutarlı bağlantılar kurabilmeleri için cesaretlendirme yeteneğinden kaynaklanmaktadır. En önemlisi, ekolojik iddiaların haklılığını gösterir kanıtlar bulmak için sıkça bilime başvurmasıyla diğer toplumsal ve siyasal hareketlerden ayrılan bir enformasyon ve

bilgi siyaseti olmasıdır. Bu yaklaşımı sergileyen Ehrlich'in yorumu bizden, onun mantığını destekleyen bilimsel bağlantıları kurmamız için biraz uğraşmamızı istemektedir. Şimdi bunların bazılarını çözmeye çalışalım.

İneklerden çıkan gazın yüksek oranda metan gazı içerdiği ve bu gazın global ısınmayı arttırdığı düşünülen sera gazlarından biri olduğu –diğerleri karbondioksit (CO_2), azotdioksit (NO_2) ve kloroflorokarbonlar (CFC'ler)– artık, yalnızca çevre uzmanlarının bildiği bir şey değildir. Sığırların çıkardıkları bu gazlar, özellikle yağmur ormanlarını barındıran ve sığır çiftliklerine yer sağlamak amacıyla –bu çiftlikler kısmen Batı'nın *fast-food* iştahını desteklemektedirler– ormanların yok edildiği gelişme sürecindeki ülkelerde, ağaçların CO_2 gazını emme kapasitelerini aşmaktadır. Bununla beraber, ticari gelişim döngüsü bir diğer fiziksel kaynaklı etkiler döngüsüyle zayıflamaktadır. Sera gazlarının atmosferik hareketinin bir sonucu olarak ortaya çıkan global ısınmanın dünyanın belli bölgelerindeki –özellikle de ABD'de– yiyecek üretimini etkileyeceği görüşü yaygın bir kabul görmektedir. Bu durumda ABD'de, ülkenin "tahıl ambarı"nın bulunduğu orta enlemlerde, ekim mevsimleri sırasında uzun süreli kuraklıklar yaşanacaktır. Dolayısıyla uzun süre dünyanın önde gelen tahıl ihracatçısı olma ayrıcalığına sahip olmuş, buna karşılık nüfusunun büyük bölümü için tüketim maddelerinde kıtlık yaşamaya pek az alışkın olan bir ülkede, kıtlıklar ve isyanların olması bir hayli olasıdır. Ehrlich'in mantığını izlersek Batılıların sömürü ve yeni-sömürgeci bağımlılık söylemi ödeşmeci bir söylemle kendilerine geri dönmektedir.

Bu uzak yerlerde geçen yeni-sömürgeci azgelişmişlik öyküsünde kastedilenleri anlamayanlar için sözü edilen bu ödeşmeci söylem keyfi bir adalet anlayışı olarak algılanacaktır. Ne var ki bu durum, meteoroloji uzmanlarının pek sevdiği, "Peru'daki bir kelebeğin kanat hareketleri Iowa'da hortumlara neden olabilir,"[1] şeklindeki formalist şakaya pek indirgenemez. Ancak Ehrlich'in

1. Ray Bradbury'nin kısa öyküsü "The Sound of Thunder"ı kim unutabilir. Biyoloji alanında esprili bir bilimkurgu öyküsü olan bu öyküde, zaman içinde seyahat eden biri uzak bir geçmişte bir kelebeği öldürür ve bunun sonucunda, şimdiki zamana geri döndüğünde, zamanın oldukça değişmiş olduğunu görür.

öyküsündeki bu doğal sonun aksine, Amerika'da yaşanacak hareket ve olayların Endonezya'daki (ya da bu anlamda, Peru'daki) insanlar ve toplumsal yaşam üzerinde sayılamayacak kadar çok etkisi olacaktır. Kuzey Amerika'daki otomobillerin egzozlarından yayılan gazların global ekoloji üzerindeki etkileri Endonezya gibi ülkelerde sığırların çıkardıkları gazların neden olduğu etkilerden (bu kısmen Batılıların kendi et tüketimlerinden kaynaklanmaktadır) çok daha fazladır. Benzer bir ironi, Kuzey Amerika'da gelecekte yaşanacağı düşünülen yiyecek ayaklanmalarına da atfedilebilir. Üretimin eşit olmayan dağılımı ve Batılıların gelişmekte olan Üçüncü Dünya ülkelerini sömürmeleri, dünya yiyecek pazarındaki kıtlığın en önemli nedenleriyse demek ki bu açlık ve yiyecek ayaklanması imajı Batılıların gözünde bu uzak ülkelerin doğal görünümlerinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Kuzey Amerika'daki olası yiyecek ayaklamaları tüm bunlardan daha ürkütücüdür, zira bu tür olayların bu ülkeye tümüyle yabancı olduğu duygusu egemendir. Bu tür olayların, Endonezya gibi kıtlığın arazi veriminin doğal bir sonucu ya da aşırı nüfus artışını önleyici Malthusçu bir denetim olarak görüldüğü ülkelere özgü olduğu düşünülür.

Ancak neden ve sonuçların özü kavrandığında, Batı'da yaşanan olaylar ile Üçüncü Dünya ülkelerinde yaşanan olaylar arasındaki kesin bağlantıyı görmezden gelmek mümkün değildir. Ehrlich'in ifadesindeki mantık da açıkça bu ilişkinin altını çizmeyi amaçlamaktadır. Bununla beraber, ancak son yıllardaki global politikalar ve ekoloji biliminin genişleyen himayesi altında bu ortak bağımlılık halkın bilincine ulaşmıştır. Unutulmamalıdır ki bu yeni bilinç, Batı'nın yaptığı haksızlıktan ötürü duyduğu suçluluk duygusunun bir sonucu değildir. Bu daha çok, artık, sınırlı olduğu ya da azaldığı fark edilen kaynaklara fazlasıyla bağımlı Batı'nın egemenliğine yönelik gözle görülür tehdidin bir sonucudur. Ehrlich'in ifadesi ahlaksal otoritesini, emperyalizm karşıtı herhangi bir düşünce sisteminden değil, öncelikle çevre biliminden almaktadır. Bu görüş yeni emperyalist bağımlılığın oluşturduğu etkilerin geç kalmış kabulünden farklı olarak dünya klimatoloji biliminden edinilmiş ve inek ile yiyecek ayaklanmasını birbiriyle ilişkilendirmede "sağduyu"ya otorite sağlayan bir dizi teoriden başka bir şey değildir.

Bu bakımdan, hiçbir şey Washington DC'deki televizyon istasyonlarından birinin tanınmış hava tahmincisi Bob Ryan'ın Dünya Günü toplantısına katılmasından daha anlamlı olamazdı. Ryan dikkatleri günün muhteşem havasına çekerek "gökyüzünün" dünyanın bir parçası olduğunu iddia etti ve ardından Başkan Bush'u, global ısınma, asit yağmurları ve hava kirlenmesi gibi çevresel sorunlarda hiçbir etkinlik göstermeyişinden ötürü eleştirdi: Beyaz Saray'ın bulunduğu yönü göstererek tekrar tekrar, "Bay Başkan pencereden dışarı bakın, işte temiz hava buna benzer. Biz böyle bir gökyüzü istiyoruz" diye gürledi. Bu siyasal bir toplantıda bir meteoroloji uzmanının kendi mesleğiyle ilgili olarak ortaya koyduğu alışılmışın dışında bir gösteriydi ve bilim adamlarının meslek yaşamlarında ender olarak yaptıkları bir şeydi. Ryan burada geçim kaynağı olan iyi havanın korunması için çaba harcamaktan öte bir şey yapıyordu. Oradaki varlığı ayrıca meteoroloji ve klimatoloji* uzmanlarının ekolojik hareket içinde son zamanlarda kazandıkları önemli konumu da vurgulamaktaydı.

Ryan başkanlık tarihiyle ilgili konuşmasına devam etmiş olsaydı, Bush'a, seleflerinden biri olan Thomas Jefferson'ın iklim değişimlerinin ülke ekonomisi üzerindeki etkileriyle kendisinden çok daha ilgili olduğunu hatırlatabilirdi. Meteorolojiye yönelik tutkulu ilgisinin ülke iklimine uygun tarımsal gelişmeler konusunda yaptığı kişisel araştırmalarına rehberlik ettiği Jefferson, öylesine dikkatli bir hava gözlemcisiydi ki Bağımsızlık Bildirgesi'ni ilan etmeye giderken yeni bir termometre alabilmek için yolculuğuna ara vermişti. 1810-1816 yıllarını kapsayan Meteoroloji Günlüğü'nde, Jefferson kendisinin ve tüm ülkedeki diğer meteoroloji meraklılarının topladıkları istatistiklere dayanarak hava sıcaklık eğilimleriyle ilgili ikna edici tahminlerde bulundu:

> Buralarda ilk kez yerleşilmesinden bu yana, birliğimizin çeşitli eyaletlerinin iklimlerinde hissedilir bir değişimin –hem soğukluk hem de sıcaklık derecelerinde bir yumuşama– yaşandığı ortak görüştür. Aynı görüş, Avrupa için de geçerlidir ve tarihten edinilen bulgular, örneğin Augustus Caesar döneminden itibaren İtalya ikliminin her yüzyılda 1

* Klimatoloji: İklim bilimi. (ç.n.)

Fahrenhayt oranında düzenli olarak değiştiğini kabul etmemiz için yeterli nedenler sunmaktadır. Daha sonraki dönemlerde sıcaklık ve soğukluk derecelerini doğru ölçmek için bulunan yöntemlerin ve daha önceden yapılmış, bundan sonra da yapılacak ve saklanacak olan gözlemlerin belli bir süre sonra fiziksel tarihimizdeki bu önemli bulguyu doğrulayacağını umamaz mıyız?[2]

Meteoroloji uzmanı bir başkanın sözleri olarak sahip olduğu otorite bir yana, Jefferson'ın "ortak görüşe" dayanarak ortaya koyduğu iklim değişikliği görüşü istatistiksel kesinliğe sahip kanıtlar kadar halkın inanç ve anılarına da çok şey borçludur. Coğrafi yapısının (ülkeyi baştan sona geçen hiçbir yatay dağ sırasının yer almadığı geniş bir kara kütlesi) diğer hiçbir ulus-devlet ile benzerlik göstermeyen çok farklı iklim ve sıcaklık değerlerine yol açtığı ABD'de, iklim değişimi konusundaki yaygın endişe, eskiden olduğu gibi günümüzde de ABD hava kültürünün her zamanki bileşenlerinden biridir. Bununla beraber, ancak bu yüzyılın ikinci yarısında, iklimsel değişkenliğin kanıtlanabileceği bilimsel olarak kabul edilmiştir ve son on beş yılda, iklimlerde görülen belirgin değişimler ve CO_2 yoğunlaşmaları arasında tarihsel bir bağıntı kurulmuştur.

1980'lerin sonunda, özellikle fosil yakıtları kullanımının neden olduğu ve ürkütücü "global ısınma" terimiyle anılan iklim değişikliği hayaleti halk bilincinin siyasal ruhunu sürekli rahatsız etmeye başladı. Kısa bir sürede, bilim adamlarının sera etkisinin "işareti" ya da "parmak izi" olarak değerlendirdikleri global ısınma tezi dünyaya bakış açımızda köklü bir şekilde yer etti ve gündelik yaşantımızın ve onun geleceğine ilişkin imajlarımızı etkileyen doğal ve toplumsal yasalar arasındaki karşılıklı etkileşim üzerine birbirimize anlattığımız öykülerin vazgeçilmez bir parçası oldu. Günümüzde, kültürümüzün büyük bir bölümü için alışılmış dünyaya yönelik açıklamalarımızın neredeyse doğal bir parçası haline geldi. "Global ısınma"ya yapılan göndermeler,

2. Thomas Jefferson, "Jefferson's Summary of his Meteorological Journal for the Years 1810 through 1916 at *Monticello*", *Thomas Jefferson's Garden Book*, yorumlayan Edwin Morris Betts (Philadelphia: American Philosophical Society, 1944) s. 622-624.

hemen hemen her türlü çevresel anormalliği açıklayan bir kaçış noktası oldu. Son beş yılda kuraklık, yağış miktarı, fırtına ve taşkın, birbirini izleyen sıcak ve soğuk dönemler, hortumlar ve diğer aşırı hava şartlarıyla ilgili olarak toplanan kayıtlara bakıldığında, bu iklim değişimiyle ilgili bilimsel görüşler sanki gözlerimizin önünde somutlaşmaktadır.

Bilimsel kuram ile halk bilincinin çökelmiş "sağduyusu" arasındaki patikalar sorunsuz olmaktan çok uzaktırlar. Bunlar şirket çıkarlarına, siyasal kazançlara ve devlet yatırımlarına hizmet etmektedirler. "Global ısınma" kuramları alanında yapılan makul herhangi bir vaka araştırması, bu kuram için bir süzgeç işlevi gören nüfuz, yasallaştırma ve otorite ağını hesaba katmak zorundadır. Global ısınmayla ilgili olarak üretilen politikaların neredeyse tamamen uzman kişilerin ifadelerine bağlı olmasına karşın, bu diğer otorite ve sponsorluk ağları, öykünün nasıl anlatılacağı konusunda oldukça etkin, biçimlendirici bir etkiye sahiptir. Örneğin, bilim alanının yeniden tanımlanması bu sürecin bir sonucudur. Şimdiye kadar daha heyecan verici bir bilim alanı olan meteorolojinin ikinci dereceden yardımcısı olarak görülen ya da daha iyi bir yaklaşımla fiziğin coğrafyayla pek çok ortak özelliğe sahip bir dalı olarak değerlendirilen klimatoloji –iklim istatistikleriyle ilgili tutarlı arşiv bilgisi– amacına ulaşmış ve birincil dereceden önemli siyasal bir metaya dönüşmüştür. Klimatoloji artık betimleyici olmaktan çok analitik bir bilimdir. İklim ise "atmosferin genel hali" değil, ancak insan gayretinin etkilerine bağlı, herhangi bir tutarlılığı olmayan, değişken olaylar dizisidir. İklim artık yalnızca, dünya eksenindeki eğim, güneşteki lekelerin çekimsel gücü, tektonik kıta kaymaları gibi dış kaynaklı uzak faktörlerden etkilenmemektedir; günümüzde iklim, enerji değiş tokuşu sisteminin başlıca altbileşenleri olan atmosfer, okyanuslar, buz tabakaları, kara yüzeyleri ve biyotanın* (insanların sera gazı ürettiği yer olan biyota dikkatlerin yoğunlaştığı odak noktası olmuştur) değişken bir sonucudur. Bu iklim sisteminin narin ve kendi kendini düzenleyen ekonomisinin artık, çökmek üzere olduğu fark edilmiştir. Neden? Aşırı boyutlardaki insan mü-

* Biyota: Herhangi bir coğrafi alan ve jeolojik devrenin karışmış direy (fauna) ve biteyi (flora). (ç.n.)

dahalesi. Belirtisi? Aşırı miktarda atık CO_2 gazı üretimi.

Bu yeni tehdidin çoğunlukla liberal pazar ekonomisi için kullanılan terimlerle tanımlanması ve bu ekonomide "devlet müdahalesi" nasıl lanetleniyorsa insan müdahalesinin de benzer bir yaklaşımla lanetlenmesi belki de rastlantı değildir. Bir klimatologun ifade ettiği gibi, "iklimsel gelirimize göre yaşamayı öğrenmeliyiz".[3] Yoksa ödeşme ve pişmanlık gibi söylemlerle daha da Hıristiyanlaştırılan bu müdahalenin ahlaksal sorumluluğunun bütün insanlığın sırtına bindiğini görmek bir sürpriz olmaz. Bir başka yorumcunun ifade ettiği gibi global ısınma "endüstrileşmenin bedeli"[4] olarak görülmelidir. Global ısınma kuramını kapsayacak biçimde oluşturulmakta olan yeni dünya görüşünün bazı öğeleri, Aydınlanma öncesi çağda, arada bir gelen meteorolojik felaketlerle tüm insanlığa günahlarının bedelini ödeten insan ilişkilerinin ilahi yorumcusu olarak doğayla ilgili anlayışı andırmaktadır. Bu yeni dünya görüşündeki, büyümekte olan bunalımın suçunu işadamları, anonim şirketler ve yönetici sınıfın üyelerinin korkunç "günahlarına" yükleyen diğer öğelerse daha da muhaliftirler.

Global ısınma kuramı, bu yüzyıl sonlarında popülerlik kazanan binyılcılık düşüncesine eklenen bir unsur oldu ve tıpkı havanın günlük yaşantımızı anlamlandırmada kullanılması gibi bunun sonuçları da pratik halk bilgisine uyduruldu. Havanın bu yeni konumu, global ısınmayı modern bilim felsefesinin oldukça saygın özelliklerinden biri haline getirirken global ısınma kuramı bilimsel otoritenin yakın zamanlara dek eşderecede önem verdiği diğer iklimsel değişim kuramlarının izlerini kendi başına yok etmek zorunda kalmıştır. İklim ortalamalarının ölçümünde birim olarak kullanılan otuz yıl, yani bir nesil boyunca iklimle ilgili en kalıcı anılar, sırasıyla nükleer etkinlikler ve global soğumayla ilgili olanlardı. Atmosferde atom bombası denemelerinin yapıldığı günlerde, bu denemelerin yalnızca oluşturdukları radyoaktif toz bulutu nedeniyle değil, ayrıca üst atmosferin radyasyon kuşağında

3. A. A. Miller "The Use and Misuse of Climatic Resources", *Advancement of Science*,13, s. 58.

4. Michael Oppenheimer ve Robert H. Boyle, *Dead Heat: The Race Against the Greenhouse Effect* (New York: Basic Books, 1990), s. 18.

oluşturdukları düşünülen değişikliklerden ötürü de nükleer serpintilere yol açtıkları ve bunun da sık sık soğuk havalara neden olduğu tartışıldı. Radyoaktif bir gelecekte yaşamı sürdürme mücadelesi bilimkurgu romanlarının vazgeçilmez bir meteorolojik öğesiydi. İşte, Philip K. Dick'in *Do Androids Dream of Electric Sheep?* adlı yapıtında yer alan tipik bir bilimkurgusal hava raporu:

> –Hey millet! Zap, klik, zip! Şimdi yarınki hava durumuna ilişkin kısa bir not zamanı: Önce ABD'nin doğu kıyıları. Mongoose uydusundan alınan raporlar, serpintinin özellikle öğleye doğru belirginleşeceğini ve daha sonra giderek azalacağını bildirmekte. Öyleyse, sevgili millet, yarın dışarıya çıkacak kadar cesaretli olan, öğleden sonrayı beklemek zorunda.[5]

Büyük bir savaşta ortaya çıkan toz ve dumanın atmosferde yarattığı etkiyle oluşabileceği düşünülen nükleer kışa ilişkin pek çok kuramdaki, 30 santigrat dereceye kadar öngörülen ısı oynamaları ile kıyaslandığında, global ısınmanın belirtisi olarak görülen tek rakamlı ısı değişimleri pek önemsiz kalır. Tahılın bütünüyle tükendiği, tüm dünyada kıtlığın yaşandığı ve şiddetli çevresel hastalıkların görüldüğü nükleer kış senaryoları ile karşılaştırıldığında, global ısınmayı önlemede gerek duyulan sanayi ve tarım düzenlemeleri oldukça basit görünürler.

Büyük kuraklıklar ve eriyen buz tabakalarına ilişkin kıyamet korkuları, en korkulan meteorolojik felaket olarak giderek nükleer tehdidin yerini aldı. Buna ek olarak, nükleer kış senaryoları son yıllarda soğuk savaş tehlikesinin azalmasıyla birlikte büyüsünü büyük oranda yitirdi. Gelgelelim, global soğuma ve yaklaşan buzul çağına ilişkin kuramlar, global ısınma kuramcıları tarafından bütünüyle yok edilmeseler de onların doğrudan itirazlarına uğradılar. Çevreci bilim adamları arasında bir zamanlar hâkim tez olarak on yıldan uzun bir süre gündemde kalan global soğuma kuramı meşru bilimin sınırlarına sürgün edilmiştir ve günümüzde bu kuram sanki dünyanın düz olduğuna inanıyorlarmış-

5. Philip K. Dick, *Do Androids Dream of Electric Sheep?* (New York: Ballantine, 1968), s. 54.

çasına dalga geçilen kafadan çatlaklar ve komplo kuramcıları tarafından kabul görmektedir.

A. SOĞUMA

Hatırlayabildiğim kadarıyla her zaman yeni bir buzul çağına girmek üzere olduk. Tarihi boyunca meteorolojik kökenli zorlukların pek başı boş bırakmadığı, ancak ikliminin genelde tek bir iyi unsurla Gulf Stream akıntılarının ılıman etkisiyle güzelleştiği bir ülke olan İskoçya'nın ovalarında büyüdüğümü söylemeliyim. Gulf Stream akıntılarının bir gün yön değiştireceğini –bu yakında mutlaka gerçekleşecek– ve bu değişimin beraberinde yeni bir buzul çağını getireceğini kabul etmemde beni cesaretlendiren, belki de, Kalvinci determinizmin bendeki gizli kalmış bazı etkileriydi. Ya da onaltıncı yüzyılın ikinci yarısında yaşanan ve ülkedeki fakirliğin sürmesinde etkili olarak, egemen bağımsızlık yazgısını belirleyen uzun süreli soğuk hava dönemini bana hatırlatan çok daha eskilere ait siyasal bir anı da olabilir. Sonuçta bu açıklama ben on altı, on yedi yaşlarındayken milliyetçilerin "İskoç yönetici sınıfı, ülkeyi İngilizlere sattı" biçimindeki yaygın görüşlerine açıkça meydan okumasa da daha yetkin bir görüştü. Milliyetçiler ve teolojik mitler bir yana, benim Gulf Stream akıntısının yönünde bir sapma olacağına ilişkin korkularımı destekleyen gereğinden çok kanıt vardı. Her şeyden önce, buzul arası dönemin sonlarına yaklaştığımız yaygın bir biçimde kabul edilmekteydi. İklim tarihçilerinin belirlediklerine göre, 90.000 ile 100.000 yıl süren buzul devreleri arasındaki bu geçiş evreleri ortalama 11.000 yıl sürüyorlardı. Hatta bir buzul geçiş evresi içinde bile iklimin hiçbir koşulda sabit olmadığı da belirlenmişti. Karşılaştırmalı araştırmalar iklim değişiminin Miken uygarlığının çöküşünde radikal etkilere sahip olduğunu ve Hititler gibi eski kültürlerin İÖ 1200'den sonraki yıllarda güneye göç etmelerinde etkin olduklarını göstermektedir.[6] Modern çağlarda kuzey yarıkürede bir dizi değişken iklim rejimleri yaşandı: 900-1130 ılık

6. Bkz. Ryhs Carpenter, *Discontinuity in Greek Civilization* (New York: Norton, 1968).

(İngiliz üzüm bağlarının en parlak dönemi); 1150-1380 daha serin (kutuplar çevresinde "batı rüzgârlarının" genişlemesi); 1550-1850 daha da soğuk ("küçük buzul çağı"); 1850-1950 daha ılık.[7] Küçük buzul çağında, Gulf Stream akıntısının İskoçya'da üst üste kötü hasatlara neden olacak şekilde güneye kaydığına inanılmaktadır. 1940'ların sonlarından itibaren son birkaç on yılda kuzey yarıkürede iklim nispeten daha serinlemiş ve buzullar artmaya başlamıştır. 1970'lerin başında iklim değişimiyle ilgili en tutucu tahminler, kuzey yarıkürede buzul çağına girmeden önceki son hazırlık dönemi olarak "küçük buzul çağına" benzer yeni-Boreal* iklimin yaşanacağını öngörmekteydiler. Yıllık sıcaklık ortalamalarında birkaç yıl boyunca sürecek yalnızca birkaç derecelik bir düşüşün buzulların oluşması için yeterli olacağı ileri sürüldü.[8]

Yüzyılın ortalarındaki görece kararlı iklime alışkın olan kuzey yarıküre hava kültürü yetmişli yılların başlarında global hava kalıplarındaki bir dizi şiddetli dalgalanmaya bağlı olarak değişim gösterdi. Bu değişim 1972-1975 yılları arasında Sahra ülkelerinde korkunç kuraklıklara, 1972'de Sovyetler'in tahıl rekoltesinde büyük kayıplara ve daha ileri tarihlerde Florida'da ilk büyük donlara neden oldu. Bu, bir dizi ülkenin birbiri ardına yıllarca, taşkınlar, kuraklıklar, kıtlıklar, yiyecek sıkıntıları, muson yağmurları, kar yağışları ve buzlanmada hızlı artış gibi çeşitli hava felaketleriyle karşılaştıkları bir dönemdi. 1974'deki OPEC petrol anlaşmasının yarattığı etkiler ve İran'ın devrim sonrasında petrol

7.Emmanuel Le Roy Ladurie, ortaçağ Avrupası'ndaki buzul kaymalarının tarihini şu yapıtında incelemektedir: *Times of Feast, Times of Famine: A History of Climate Since the Year 1000,* Barbara Bray (Garden City, New Jersey: Doubleday, 1971).

* Boreal: Mezolitik dönemde (İÖ 6000) Baltık iklimi. (ç.n.)

8. İklim değişikliği alanındaki öncü çalışma, East Anglia Üniversitesi'ndeki İklim Araştırma Birimi'nde H. H. Lamb tarafından tamamlandı ve 2 ciltlik *Climate: Past, Present and Future* (New York: Barnes and Noble, 1972) adlı kitapta derlendi. Klimatoloji alanında rakip felsefe okulları, Sovyet bilim adamı M. I. Bodyko ile Princeton'da klimatolog Joseph Smagorinsky'nin yapıtlarından esinlenmiştir. Global soğuma teorilerinin temel kaynağı 1970'lerin başlarında, Wisconsin Üniversitesi'nde Reid Bryson ve meslektaşlarının çalışmalarıydı. Bkz. Reid A. Bryson ve Thomas J. Murray, *Climates of Hunger: Mankind and the World's Changing Weather* (Madison: University of Wisconsin Press, 1977).

üretiminde yaptığı kısıntılar, meteoroloji uzmanlarının, iklimi dünyanın "enerji bütçesine" benzetmelerine yeni anlamlar kazandırdı. Dünya "yiyecek politikalarının" –tahıl ihracatının giderek siyasal bir silah olarak kullanıldığı bir oyun– bu değişen görünümünde iklim değişimi anahtar öğe haline geldi; büyük devletler, 1970'lerin ortalarından sonlarına dek yaptıkları kısa ve uzun vadeli iktisadi planlamaya göre düzenlenmiş kendi ulusal iklim tahmin programlarını başlattılar. Bu yeni iktisadi durumun yarattığı isteri koşullarında hava artık "normal" değildi ve global soğumanın etkileri de artık, bizden uzakta değildi. Tıpkı 1980'lerin sonunda ortaya çıkan global ısınma konusundaki kitap furyası gibi 1970'lerin ortalarında da global soğuma araştırmacılarının hazırladığı bir dizi kitap hızla baskıya girmişti: Bu alandaki en ciddi kitaplar arasında Nigel Calder'ın *The Weather Machine* (1975), Lowell Ponte'nin *The Cooling* (1976) ve John Gribbin'in *Forecasts, Famines and Freezes* (1977) adlı yapıtları sayılabilir.[9] Aradan pek fazla zaman geçmeden başlıklarında gelecek üzerine bahse giren kitaplar ortaya çıktı; D. S. Halacy'nin *Ice or Fire? Can We Survive Climate Change?* (1978) bunlardan biridir. 1970'lerin ortalarında CIA, bu fenomeni dikkate aldı ve iklim değişimindeki bu yeni "tehdidin" Amerika'nın gelecek yıllarda yüzleşeceği belki de en büyük ve yegâne tehlike olduğu sonucuna vararak global soğumayla ilgili bir dizi rapor sipariş etti.

CIA'in raporlarını okuduğunuzda, "reel politiğin" iklim değişimi gibi bir konuyu, ulusal stratejik üstünlük oyununa nasıl başarıyla dönüştürdüğünü görürsünüz. 1974'teki birinci rapor, CIA'in geniş kapsamlı standartlarına karşın, iklim sorunlarıyla ilgili bu yeni kaygısının "aklın geleneksel sınırlarını aştığını" kabul ediyordu. Rapor, ABD'nin global gücündeki büyümenin ondokuzuncu yüzyılın sonlarında, yani yeni-Boreal döneminin bitiminde başladığını ve bu durumun ortabatıdaki tarım üretimi için oldukça yararlı olan daha ılıman bir iklimle "kutsandığını" ifade

9. Nigel Calder, *The Weather Machine* (New York: Viking, 1974); Lowell Ponte, *The Cooling* (Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1976); John Gribbin, *Forecasts, Famines and Freezes* (New York: Walker, 1976); D. S. Halacy, *Ice or Fire? Can We Survive Climate Change?* (New York: Harper&Row, 1978). Halacy'nin kitabı gerçekten de soğuyan dünya okulunda yer almaktadır; ancak bu kitap aynı zamanda ısınma kuramlarına karşı giderek artan ilgiyi de yansıtmaktadır.

ediyordu. Bu yüzyıl için "normal" olarak değerlendirilen iklim şartları aslında bu ülke ekonomisi için en faydalı iklimdi. İkinci rapor ise tarihsel olarak kuraklık, açlık ve siyasal huzursuzluklar çağı diye nitelendirilen yeni-Boreal iklime geri dönüleceğine yönelik o sıralarda oluşmakta olan ortak bilimsel görüşün ortaya attığı endişelerle ilgiliydi. Daha önceki yıllarda yaygın bir şekilde yaşanan rekolte düşüklüğünün yarattığı tedirginliğe dayanarak bu rapor, ABD'nin dünyanın önde gelen gıda üreticilerinden biri olma rolünü yeniden ele alması gerektiğini öne sürmekteydi. Yetmişlerde, özellikle Dünya Bankası gibi kuruluşların dayattıkları tarım programları sonucu dünyadaki 200 ülkeden yalnızca yedisi gerçekten gıda ihracatçısıydı ve bütün tahıl ihracatının dörtte üçlük bölümü ABD'nin payına düşüyordu. Rapora göre global soğuma, Kanada ile SSCB ve Çin'in kuzey bölgelerinde tarım mevsimi sürelerinin kısalmasına ve Çin'in güneyinde, Afrika'nın batısında ve Hindistan'da muson yağmuruna bağlı rekolte düşüşlerine yol açabilirdi. Bu durum karşısında barajlar ve sulama sistemleri yararsız, yeşil devrimin yüksek verimli hububatları ise verimsiz olabilirlerdi; yalnızca en büyük tarım alanlarına sahip olan ABD ve Arjantin bu global soğumadan kârlı çıkabilirlerdi. Raporda, sahip olduğu güç ve nüfusta böylesi bir büyüme ile karşılaştığında ABD'nin "dünya işlerinde II. Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında sahip olduğu üstünlüğü yeniden kazanabileceği", ancak bu durumun, "ABD için potansiyel riskler doğurabileceği" sonucuna varılıyordu. Buna göre, "güçlü, ama aç olan milletler hububat alabilmek için her türlü ümitsiz girişimi deneyeceklerdi. Bazen fiziksel güçle karşı koymayı gerektiren toplu göçler ciddi bir sorun olacak ve dünya çapında siyasal ve iktisadi kargaşa yaşanacaktı". Sonuç olarak rapor gizli servislerde her zaman görülen soğuk savaş mantığı paranoyasına yakalanmıştı. Buna göre, ABD hâkimiyetinin yarattığı kırgınlık artacak ve "ABD, dışarıda bırakıldıklarını ya da kendilerine pek az fırsat tanındığını düşünen ülkelerin şamar oğlanı olacaktır ve başka bazı avantajlara sahip olabilecek diğer birkaç ülkede bu durumu kendi siyasal çıkarları için kullanmaya yönelecektir." Raporun son senaryosu ise bu durumdan rahatsız ülkelerden gelebilecek nükleer bir şantajdır, buna iklimi değiştirmek için

kutuptaki buzulların eritilmesi tehdidi de eklenecektir.[10]

Her zamanki paranoyasına sadık kalarak Pentagon, bir ara global soğumanın ABD'nin iklimini bozmaya yönelik diğer yan planlarla da tutarlılık gösteren bir Sovyet entrikası olduğundan şüphe etti. RAND ve DARPA'daki iklim biçimlendirme çalışmaları, uzun bir süre bu senaryoya göre yapıldı ve çalışmalardan bazıları Sovyetler'in Bering Boğazı'nı kapatmaya yönelik sözde önerilerini bertaraf etmeyi amaçlayan, kod adı Nil Mavisi olan bazı planlarda –bu planlar Başkan Kennedy ve Nixon'ın ilgisini çekmiş ve desteğini görmüştür– değerlendirildi.[11] Soğuk savaşın yoğun olarak yaşandığı sıralarda Pentagon, havanın askeri amaçlarla değiştirilmesi konusuyla oldukça uğraştı. CIA'in Küba ekonomisini bozmayı amaçlayan programlarından biri, yağmur bulutlarının adaya ulaşmasından önce yağışın düşmesini sağlayarak Küba'daki şeker ürününün kurutulması girişimini içeriyordu. Honduras, Florida'daki bu hava değiştirme programı sonucu yağmurdan yoksun bırakılması nedeniyle ABD'yi dava etti. Sonunda Pentagon'daki belgeler, Savunma Bakanlığı'nın Laos, Kamboçya ve Vietnam'da havayı değiştirmeye yönelik yedi yıllık oldukça masraflı çabaları ile Ho Chi Minh yolunu su ile doldurmayı amaçlayan uzun, kararlı uğraşını gözler önüne serdi. Tüm bu belgeler iklim değişiminin bir silah olarak kullanılması uygulamaları üzerinde kasvetli bir hava yarattı. Bunun ardından Birleşmiş Milletler iklim savaşlarıyla çevreyi etkilemeye yönelik her türlü girişimi engelleyen bir bildirge yayımladı. Bu bildirge, denizlerde yapılan yapay deprem dalgalarıyla bir yerin sular altında bırakılmasından yapay olarak yüklenmiş şimşeklerle hedeflerin vurulması ve ozon tabakasında delikler açarak belli bir bölgenin zararlı ışınlara maruz bırakılmasına kadar çok çeşitli müdahaleleri yasaklamaktaydı.[12] Gıdanın siyasal bir silah olarak kullanılmasıyla ilgili uy-

10. "A Study of Climatological Research as it Pertains to Intelligence Problems" ve "Potential Implications of Trends in the World's Population, Food Production, and Climate" (Ağustos 1974) adlı iki rapor, Impact Team'de yeniden basıldı: *The Weather Conspiracy: The Coming of the New Ice Age* (New York: Ballantine, 1977).

11. Bkz. Lowell Ponte, *The Cooling*, s. 169-174.

12. BM Genel Kurulu, Aralık 1974, Karar 3264: "Uluslararası güvenlik, insanların refah ve sağlığının korunmasıyla uyumlu olmayan askeri ve diğer amaçlar için çevreyi ve iklimi etkileyecek eylemler yasaktır."

gulamalar terk edilmiş, buna karşın ABD gıda yardımını Birleşmiş Milletler bünyesindeki diğer ülkelerin oylarına göre belirlemeye başlamıştı. Yaşayabilmek için yardım isteyen topluluklar arasında tercih yapmayı gerektiren bu iğrenç ayrım politikaları ve "cankurtaran ahlakı" kapsamlı bir şekilde tartışıldı ve yeni bir klimatokrasi yönetimi uygulanmaya başlandı. Bu yönetim, Dünya Meteoroloji Organizasyonu ve Dünya Hava Gözlemi gibi, hava durumuna ilişkin bilgileri düzenli bir şekilde yayımlamak ve hava durumuyla ilgili olarak fakir ülkelere erken uyarılarda bulunmak üzere kurulmuş kurumlar üzerinde kendi hükümlerini uygular hale geldi.

İklimsel değişimdeki soğuma rejimiyle ABD için öngörülen stratejik üstünlük, ortaya atılan ısınma teorisiyle tam tersine döndü. Global ısınma olayı yaşandığında, Kanada, Çin ve Sovyetler Birliği'nin kuzeyi gibi kuzey bölgelerinde tarım mevsimleri daha da uzarken ABD'nin orta bölümlerinde büyük olasılıkla yaygın biçimde kuraklıklar yaşanacaktır. Japonya, OPEC ülkeleri gibi ihracat güçleri, iklimle bağlantılı olmayan ülkeler, bu durumdan etkilenmeyeceklerdir. 1980'lerin sonlarında, global ısınma konusundaki tartışma uluslararası politikada önem kazanmaya başladıkça, bağımsız ulus-devletlerin kendi çıkarlarını ikinci plana atmalarına yönelik baskı, çevreci global diplomasinin yeni bir ahlaksal zorunluluğu haline geldi. Bu, Bush yönetiminin tepinerek de, ağlayarak da olsa kabul etmek zorunda bırakıldığı bir tavırdı.[13] Washington'ın, yetmişlerdeki soğuma kuramı çıktıktan sonra, gıda alanında global olarak olarak üstün olacağına ilişkin kurduğu fantezilerin bu dramada oynadığı rol tahminden öteye geçemez.

13. Karşılaştırıldığında, İngiliz hükümetinin, sera etkisiyle mücadelede geniş önlemleri desteklemekteki göreceli şevki, Margaret Thatcher'ın yeşil politikayla uyum çabasından çok, belki de hükümetin durdurulamaz göç "dalgası"na ilişkin milliyetçi fobisine atfedilebilir. Zamanın İngiltere BM Büyükelçisi ve *Climatic Change and World Affairs*'in (1977) yazarı Crispin Tickell, Başbakan Thatcher'a, "sera mültecisi" sorununun olası boyutlarını hatırlatmakta çok başarılıydı: "Bazı kişiler ve hükümetler, kendilerini dünyanın geri kalanından soyutlamak isteseler de bunu yapamazlar" diyordu Tickell. "Hiçbir ülke ya da kentte zenginler, yoksullara karşı kendilerini ebediyen muhafaza altında tutamazlar." Aktaran: Boyle ve Oppenheimer, s. 200; *The Independent*'ta yer alan "How Warming Could Create Refugee Crisis" (Haziran 1989) başlıklı bir makaleden.

Global ısınma kuramının etkinlik kazanmasındaki ve diğer tüm iklim değişikliği verilerine karşın sonunda hâkim kuram olmasındaki siyasal süreç ise bundan çok daha karmaşıktır.

CO_2 gazının atmosferdeki ısınmayla ilgili her durumda etkin bir faktör olduğunun bilinmesine karşın ("sera etkisinin" yaşama izin veren dünya iklimi için vazgeçilmez bir unsur olduğu kuramı yüzyıldan fazla bir süre önce ilk kez Jean-Baptiste-Joseph Fourier tarafından ortaya atıldı) soğuk dünya kuramcıları insanların ürettiği toz (tarım ticareti, sanayi, hava ve kara taşıt araçlarının dumanları ve ormanı tahrip ederek kazanılan arazide yapılan tarımdan kaynaklanan toz zerreleri) ve volkanik toz şeklindeki soğutucu faktörlerin neden olduğu yüzde 90'lık ısı değişimine kıyasla CO_2'nin yalnızca yüzde üçlük bir ısı değişimine (çoğunlukla atmosferin alt tabakalarında görülen ısınma) neden olduğunu öne sürdüler. Daha da önemlisi, soğuma kuramcılarının global ısınmaya karşı ileri sürdükleri, son yüzyılda dünya sıcaklığında belgelerle saptanan ortalama yüzde bir fahrenhaytlık artış, esasen buzul arası dönemin sonunu yaklaştıran bir unsurdur. Daha çok güneyde, astropik ile aşağı ve orta enlemler arasında görülen ısınma, dünyada eşit ve evrensel olmaktan uzak bir şekilde yaşanmaktadır. Bu enlemler arasında kalan yerler ısındıkça yükselen hava, nem yüklü bulutlar oluşturur ve bu da en sonunda kuzeyde kar yağışı olarak düşer ve buz tabakalarını daha da kalınlaştırır. Tropik kuşak ile kutuplar arasında, şiddetli hava değişimlerine yol açan ısı değerlerindeki bu farklılığın etkillerine ek olarak, beyaz bulut örtüsündeki artış da radikal soğutucu etkiler ortaya koymaktadır. Daha 1934 yılında, İngiliz Kraliyet Meteoroloji İdaresi'nin Başkanı Sir George Simpson, buzullaşmanın olabilmesi için güneş ışınlarında azalma yerine tropik sıcaklıklarda yükselmenin bir sonucu olarak kutuplar yönünde gelişecek nem transferi ve bunun yanı sıra bulut beyazlığındaki artışın gerekli olduğuna işaret etmişti. Buna göre soğumanın başlaması ve kutuplardaki havanın güneye doğru hareket etmesi için buzullaşma başlangıcındaki sıcaklığın buzul arası dönem sıcaklığından daha yüksek olması gerekmektedir. CO_2 gazı ve buzullaşma ilişkisine dayanan kurama göre çok az miktarlardaki global ısınma çok daha büyük oranlarda soğumaya yol açacaktır.

Soğuk dünya kuramcılarının pek çoğu bu tezin bazı versiyonlarını hâlâ kabul ederken kuramlarının sonunda, resmi olmayan devlet politikası olarak kabul edildiği, devletin mali desteğindeki "CO_2 topluluğu", bu tartışmadaki belirleyici unsurun bulut beyazlığındaki artış gibi "lokal" faktörler değil, atmosferdeki CO_2 ve diğer ender gazların uzun vadeli birikimi olduğunu öne sürdüler. Sonuç olarak, 1980'lerin başında global ısınma tezi egemen bilimsel kuram haline geldi ve son yıllarda kamu bilincinde kabul edilen bir gerçek konumuna yükseldi. On yıl boyunca yaşanan oldukça garip havalar, ısınmacıların iddialarının halk tarafından kabulünü daha da pekiştirdi. 1980'lerde, hava durumunda görülen anormalliklerden bazıları şunlardır: Bu yüzyılın en sıcak altı yılı (1990, resmi kayıtlara dayalı tarihimizdeki en sıcak yıldır); tüm dünyadaki hava kalıplarını sarsan ve yarattığı toplu taşkınlar, kıyı bölgelerindeki yer kaymaları, toz fırtınaları, rekor yağmurlar ve toplu göçlerle arkasında yüzbinlerce ölü bırakan 1982-1983'teki El Nino-Güney Sarsıntıları; son olarak da Başkan Bush'un "Yeryüzü yanıt verdi" biçiminde yorum yaptığı, ortabatı ile Plains* eyaletlerindeki korkunç kuraklıklar, bütün Batı'da yaşanan korkunç boyutlardaki orman yangınları, büyük Mississippi'nin neredeyse kuruması, kavrulan mahsuller, telef olan sığır sürüleri, artık yaşanamaz hale gelen kent merkezleri ve hepsinden önemlisi, arkalarında korkunç bir yıkım bırakan Karayipler'deki Gilbert ve Helene kasırgaları ile Bangladeş'teki büyük taşkın ile milyonlarca insana global ısınmanın kesinlikle neye benzeyeceğine ilişkin bir fikir veren *annus mirabilis*** 1988 sayılabilir. 1988'de yaşanan bu anormal havalar büyük ölçüde, ilkbaharda kutupların çevresindeki şiddetli bir hava akımında meydana gelen ve bütün bir yaz boyunca devam eden bölünmeden kaynaklanıyordu. Ancak, medyanın o yaz herkes tarafından hissedilen aşırılıklara ve ısınma kuramı ile bunun sonuçları arasındaki bağlantıyı gösteren güvenilir dayanaklar bulmak için uğraşan bilim adamlarına verdiği desteğe karşın, halihazırda bir açıklama olarak global ısınma kuramını kabul et-

* Plains eyaletleri: ABD'de, Mississippi Irmağı ile Kayalık Dağlar arasındaki bölgede yer alan eyaletler. (ç.n.)

** Annus mirabilis: Hayret uyandıran yıl. (ç.n.)

meye hâlâ yanaşmayanlar vardı. Bunlar, 1970'lerin ortalarından sonlarına dek yaşanan sert kışları hatırlayarak "yaklaşmakta olan buzul çağı" kuramları için benzer ampirik destekler sağladılar.

Sonuçta bu yeni bilimsel konsensusa karşın soğuk dünyacılar davalarını hâlâ sürdürmektedirler. Marjinal bazı komplo kuramcıları ısınma kuramını, enerji endüstrisinin kısa vadeli çıkarlarının neden olduğu bir hükümet tertibi olarak değerlendirmeye devam etmektedirler. (Ancak CO_2 tartışmasının yapılmasındaki destek EPA'dan değil Enerji Bakanlığı'ndan gelmiştir.) Soğuk dünyacılar, ısınmanın tahmin edilen uzun vadedeki etkilerinin acil ticari düzenlemeleri daha az gerektirdiğine, buna karşın pek yakın gelecekte olacağını tahmin ettikleri, New York'tan aşağıya doğru yaşanacak buzlanmayla ilgili felaket senaryoları için yaptıkları çağrının çok daha acil olduğuna işaret etmektedirler.[14] Kuşkusuz, büyük soğuma için öngördükleri tarihin gelip geçmiş olması soğuk dünyacıların içinde bulundukları durumu zorlaştırmıştır. Kendi kendini yetiştirmiş deneysel bir çiftçi olan John Hamaker'ın durumu buna iyi bir örnektir. Soğuk dünya kuramcıları arasında sivrilmiş bir kişilik olan Hamaker, buzul arası dönemin sınırının 1990 yılında başlayacağını tahmin etmişti.[15]

B. BÜTÇEYİ DENKLEŞTİR

Çevre korumayla ilgili tavır ve reformlar söz konusu olduğunda, gerekli çarelerin aciliyeti farklılık gösterebilir, ancak soğuma veya ısınmayı seçmek arasında pek bir fark yoktur. Hemen

14. Örneğin, bkz. Larry Ephron, *The End: The Imminent Ice Age and How We Can Stop It!* (Berkeley: Celestial Arts, 1988).

15. John Hamaker'ın makaleleri, Donald Weaver'ın açıklamalarıyla *The Survival of Civilization*'da (Burlingame, CA: Hamaker-Weaver Publishers, 1982) derlenmiştir. Hamaker, ormanların ölümünü, buzul gerilemesini izleyen uzun süren mineralsizleşme ve asitleşme sürecinin neden olduğu toprağın kalsiyumunun tükenmesine atfetmektedir. Hamaker, öğütülmüş kayalarla toprağı yeniden minerallendirmeyi, böylece buzulların ilerlemesini ve bu işi bizim için yapmalarını beklememeyi savunmaktadır.

hemen aynı nedensel etmenler geçerlidir ve her ikisi de sanayi ve kişisel tüketim açısından benzer önleyici tedbirleri gerektirmektedir: CO_2 ve CFC'ler (bunlar da ozon tüketicidir) dahil diğer ender gazların emisyonunda azaltma, sanayinin yol açtığı kirlenmeye ilişkin radikal düzenlemeler, ormanların korunması ve kapsamlı yeniden bitkilendirme çalışmaları, enerji kullanımında enerji temelindeki ani değişmelere uyum gösterebilecek yeni düzenlemeler ve pek çok Batılı vatandaşın yüksek oranda tüketime dayalı yaşam tarzlarının değiştirilmesi. Enerji ve hizmet sektörü sanayilerinin kazançlarını korumaya yönelik misyonunu unutmayan Reagan yönetimi, her iki kuramın da ortak sonuçlarını kabul ettiğini, her türlü CO_2 araştırmasına yapılan devlet desteğini keserek gösterdi. Reagan yönetiminin uyguladığı çevre politikasını en iyi hatırlatacak şey İçişleri Bakanı Donald Hodel'ın ozon tabakasındaki incelmeye karşı insanların kafalarına beyzbol şapkası giymeleri ve güneş gözlükleri takmaları şeklindeki önerisidir. Son yıllarda merkezi hükümetlerin, bir kuramı diğeriyle çarpıştırarak kayıtsızlıklarını haklı çıkarmaları daha da zorlaşmıştır. Bir başka deyişle artık, soğuma yanlılarına insanların yarattığı toz ve partikül görüşüyle, ısınma yanlılarına ise sera gazları ile (sanki sırasıyla ısınma ve soğumadan kaynaklanan etkiler birbirlerini bertaraf edeceklermiş gibi) karşı çıkmaları pek mümkün değildir. Yine de iklim değişimiyle ilgili olarak sürmekte olan tartışmalar (özellikle bulutlar, okyanuslar ve biyolojik kütle gibi geri besleme faktörlerinin çeşitliliği konusundakiler) Bush yönetiminin erteleyici tavrını (tıpkı selefinin asit yağmuruyla ilgili ulusal politikanın oluşturulmasını ertelemesi gibi) haklı çıkaran bir belirsizlik havası yaratmaktadır. Yerküre yanarken başkanlar boş şeylerle uğraşırlar.

Bu arada, çevre uzmanları ve biyologlar bize, inanılmaz çeşitlilikteki hava tabakalarının bir sonucu olarak milyonlarca canlı türünün yok olmasının, stratosfere doğru ilerlemekte olan sera gazlarının kavranamaz etkilerinin ya da tundralardaki buz tabakalarının erimesiyle birikmiş organik yığınlardan çıkan metan gazının neden olduğu zincirleme reaksiyonun tam da denge noktasında olduğunu hatırlatmaktadırlar. Eklenen yeni unsurlarla son-

suz kereler yapılabilecek olan spekülatif felaket hesaplamaları, bu tartışmaya lobici ya da danışman olarak katılan çevreci bilim adamlarının ya da kurum mantığıyla düşünen ekologların en sevdikleri oyundur. Uzmanların bulut beyazlığına (ya da güneş ışınlarının okyanus tarafından emilmesine) karşılık, çürüyen bitki örtüsünün yarattığı CO_2 gazı (ya da denizde serbestçe dolaşan bitkiler) gibi birbirlerine karşı unsurların tahmini istatistik etkilerine dayanarak tasarladıkları global ısınma modelleri ortaya, geri beslemeli bu bileşenlerin kendi içlerinde sürekli bir etkileşim durumunda oldukları karmaşık bir tablo çıkarmaktadır. Bu model üretiminin temelinde, iklim sisteminin makul her bir öğesinin merkezi biçimde rasyonalizasyonuyla birlikte gezegen yönetimiyle ilgili yeni şirket mantığı yatıyordu. Borca karşılık doğanın takas edilmesi ve uluslararası pazarda ticareti yapılabilen kirleticileri yayma haklarındaki artışla birlikte, aynı maliyet ve kazanç mantığı, kendini bu global ekonomi işletmeciliğinin yeni biçimlerinde de göstermektedir. Bu gelişmeler üst düzey karar mercilerinde, ekolojinin politika ve ekonomi üzerindeki etkisinin açık birer ispatı olmakla birlikte, böylesi bir Olymposvari perspektife sahip dağıtım sisteminde dikkatli olmayı gerektiren bazı nedenler vardır. Bu ekolojik merkantilizmin sonuçları temelde oldukça iç kapayıcıdır. Model globalleştikçe iklim krizlerinin toplumsal nedenleri ve şartlarına yönelik dikkatin gözden kaçması daha olası hale gelmektedir. Dünya "enerji bütçesinin" (bu bütçe denkleştirilmelidir) ya da "iklimsel gelirin" (kendi olanaklarımıza göre yaşamalıyız) biçimsel bir hesaplanmasıyla baş başa kalmış durumdayız. Bu ister "bizim" tarafımızdan ödenecek yıllık net sigorta priminin hesaplanmasını ister brüt global açığın –biyosferdeki aşırı "toplam solunumun" toplam fotosentez ile kıyaslanması– hesaplanmasını içersin, gezegen ekonomisinin yeniden kararlı hale gelmesiyle zımnen amaçlanan şey, dünya kaynaklarına bağlı "iktisadi iklimin" gelecekteki ticari ilişkiler için uygun olmasını garantilemektir. Meteorologların sanayiye hava ile ilgili hizmetler satarak mesleklerini geliştirmeye yönelik uzun süreli çabalarına karşın, ancak son yıllarda, global iklim değişimi ve ekolojik bozulma endişelerinin ortaya çıkışıyla birlikte klimatoloji dili geleceğe yönelik ticari tahminler için ayrıcalıklı bir

sözlük haline geldi.[16] Bu anlamda, iktisadi klimatoloji retoriğinin ortaya çıkışı, iklim ve aynı şekilde sermayeyle ilgili global krizlere yönelik endişeleri yansıtmaktadır. Yerel olarak değişiklik gösteren ve ayrıca riskli bir yatırım olan "havadan" farklı olarak bir zamanlar bölgesel açıdan istikrarlı olduğu düşünülen "iklim" artık, belirsizlik halindeki global bir sistem şeklinde görülmektedir. Öyleyse amaçlanan çözüm, kaynakları masraflara göre dengeleyerek doğayla "rekabet edebilecek" uygun bir iklimin yeniden yaratılmasıdır.

Özellikle dilin kullanımındaki eğilimlere pek az gönderme yapan eleştirilerime karşın, burada metafor ile eylemi birbirinden ayırmak pek de kolay değildir. Dünyaya bu şekilde bütçe açısından yaklaşmak –daha önce ileri sürdüğüm gibi bu yaklaşımı körükleyen global ısınma ile ilgili tartışmanın yarattığı endişelerdir– nicel olarak fiziksel dünyayı etkisine alan bilimsel anlayışta da devam etmektedir. Günümüzde bilim, "insanın parmak izinin" atmosferik davranış kadar kapsamlı, global bir sistem üzerindeki etkisini açıkça göstermiştir, dolayısıyla böylesi bir mantık elin tümünün çok daha kararlı ve yönlendirici müdahalesini gerektirmektedir. İnsanlar günümüzde istikrarlı bir iklim için doğayla *rekabet edebiliyorlarsa* kazanmak zorundadırlar. Bir başka deyişle böyle bir mantık iklim sistemi içindeki çeşitli unsurlar –okyanuslar, buzullar, kara yüzeyi, atmosfer ve biyota– arasındaki karşılıklı etkileşimleri kontrol etmeye yönelik müdahalelerin yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Kapitalizmin iktisadi faaliyet alanı kendi gerçek global sürecine girdiğinde, girdilere karşılık çıktıları hesaplayan bu mantığın yeni global yatırımcıların çıkarlarıyla tümüyle uzlaşacağı ortadadır. Bu yatırımcılar yelpazesi, gıda malları üzerinde yerel meteorolojik alçalma ve yükselmenin yarattığı

16. Yeni Zelandalı meteoroloji bilimcisi W. J. Maunder, "değişken ve seçkin bir kaynak" olan atmosferin, sanayi için ve şirketlerle siyasal düzeydeki tüm önemli karar mekanizmaları için "yönetim paketinin ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmesi" gerektiğini öne sürmüştür. *The Uncertainty Business: Risks and Opportunities in Weather and Climate* (Londra: Methuen, 1970). Bu tür argümanların amacı çok açık bir biçimde, havanın bir "ürün" olduğunu kabul etmektedir. Ancak, global ısınma tartışmasının sonucunda, atmosfere ilişkin tahmin retoriğinde, Maunder'in beklentilerini fazlasıyla geçen bir patlama gözlemiştir.

etkilerle kesin bir şekilde belirlenen vadeli işlemler piyasasındaki küçük çaplı oyunculardan, Dünya Bankası'nın geleceğin çokuluslu ekonomisini kârlı olacak şekilde oluşturmaya yönelik uğraşları eşderecede bölgesel iklim istikrarına bağlı, dünyayı etkileyen ve sarsan uzmanlarına kadar uzanmaktadır. Bu mantığa göre "iklimsel ekonomiyi" düzensizleştirmeye yönelik tüm girişimler (bu durumda sera gazları emisyonunu kısıtlayarak ve doğal kaynaklı ürünlerin yerine başka şeyler kullanarak insan sanayisinin yarattığı etkileri azaltmak) aynı zamanda o zamana dek var olmayan fiziksel dünyayı düzenlemek için birer fırsat olarak *görülmelidir.* Bunun da ötesinde daha etkin düzenleme amaçlı kontroller, sistemin kendiliğinden düzenleyici "doğal" ekonomiye geri dönmesine olanak tanıyacakları savıyla savunulmaktadırlar. Bu, *laissez-faire* ekonomisinin modern kapitalizm tarihi boyunca geliştirilen karşıt biçimidir. Bu yeni düzenleme/düzensizleştirme mantığının, şirket ekolojisi adına bugünlerde öne sürülmekte olan iddialara nasıl taşındığını anlamayı başaramazsak durağan soğuk savaş düzeninin çökmesinden hemen sonra dünya politikasında ana gündemi işgal eden global ısınma konusundaki anlamlı tartışmayı kavramakta da başarısızlığa uğrarız. Liberal kapitalizm için tüm dünyanın "bağımsız" olmasını isteyen ateşli mücadele, son günlerde, iklimi insan etkisinden "bağımsız" hale getirmeye yönelik kampanya ile kilitlendi. Tarih bize her iki "bağımsızlık" tanımının da en bayağısından bir ironi tarafından hedef alındığını düşündürmektedir.

Bu ironinin bir bölümündeki antisosyal güç, Gaia hipotezi olarak bilinen ve ilk kez İngiliz bilim adamı James Lovelock tarafından ortaya atılan kuramda gezegen yönetimi üzerinde insan kontrolü mantığının irdelenmesine yönelik değerlendirmeyle gözler önüne serilebilir. Gaia kuramına göre organik yaşam gezegen sisteminin aktif (olumsuz) bir geri besleme bileşenidir; bu nedenle organik türler arasındaki karşılıklı etkileşim sistemin homeostatik* ekonomisini düzenleyen yardımcı unsurlardan biridir. Gaia'nın uyum sağlayabilen (*adaptive*) kontrol sistemi iklimsel ve atmosferik bütünlüğün optimal düzeylerde kendi kendini dü-

* Homeostatik: Organik denge; yararlı bir fizyolojik durumu sürdürme eğilimi. (ç.n.)

zenlemesini içerir. Gaia'nın yaşayan gezegen sistemindeki en önemli şey, insan yaşamının değil, Gaiacı yaşamın devam etmesidir. Dünyanın bu kendi kendilerini düzenleyen organizmaları, kendilerini korumak üzere yeni, kararlı bir duruma geçtiklerinde –bu durumda, global ısınma– ortaya çıkan yeni şartlar insan yaşamının devamı için uygun olmayabilir. Sağlıksız bir tür olan insan ırkının yok olmasını gerektirebilen global ısınma, aslında ekolojik krize gezegenin kendisinin bulduğu bir "çözümdür". İnsan yaşamının gezegen organizmasının sağlığına yönelik ana tehdit olmasından ötürü, insan ırkının yok olması Gaia sisteminin yararınadır. Lovelock tarafından, acı bir biçimde, bir tanrıça olarak kişileştirilen Gaia'nın özellikleri şunlardır:

> ...Gaia ne kötü davranışlara hoşgörülü olan sevgi dolu bir anne ne de acımasız insanlığın tehdidi altındaki narin bir yaratıktır. Kurallara uyanlar için dünyayı her zaman sıcak ve rahat bir yer yapan, ancak bu kuralları bozanların yok edilmesinde acımasız olabilen haşin ve sert bir yaratıktır. Yaşama uygun bir gezegen onun bilinçsiz amacıdır. Eğer insanlar bunun önüne çıkarsa, ancak mikrobeyinli kıtalararası balistik bir füzenin hedefine doğru uçarken gösterebileceği kadar bir acımayla yok edilmemiz kaçınılmazdır.[17]

Gaia tezinin bazı çevreci destekçileri bunu insan bencilliğindeki şovenist yaklaşıma karşı koyabilen etkili, felsefi bir mit olarak değerlendirirken, bu görüşe karşı olanlar onu devletin/dünyanın iyiliğini kesinlikle toplumsal gruplar ya da bireylerin iyiliğinin üstünde tutan makroçevreci bir tür faşizm olarak değerlendirmektedir. Gaiacı tez doğal dünya üzerinde insan hâkimiyeti mantığını tam tersine çevirmektedir: Burada gezegen yönetimi, insan kontrolünün bir uzantısı olarak değil, ancak insanların kaderinin bütünüyle bağlı olduğu bir süreç olarak görülmektedir. "Biyosentrik eşitlik" ve "doğanın dengesi" ifadelerinin altındaki hâkimiyet mantığı göz ardı edilmekte ve insan yaşamının toplumsal özellikleri bu tablonun dışında bırakılmaktadır.

17. James Lovelock, *The Ages of Gaia* (New York: Norton, 1988), s. 212.

Dünyayı iktisadi bir birim gibi ele alan bu şirket işletmeciliği mantığına dayalı global modeller gibi Gaia felsefesi de dünyanın zoolojik bir birim olarak değerlendirilmesindeki tehlikeleri ortaya koymaktadır. Her iki durumda da insanlık, insan toplum ve topluluklarını birbirinden ayıran tüm zenginleştirici özelliklerden arındırılmış ve bu toplumlar içinde ve arasında yaşanan, insan hâkimiyeti yapılanmalarını haklı kılan ve idare edilmelerine yardımcı olan ırk, cinsiyet, sınıf, milliyet gibi tüm farklılıkların göz ardı edildiği efsanevi bir canlı türü olarak ortaya çıkmaktadır.[18] Her iki örnekte de ekolojinin ortaya attığı sorular, toplumsal kuram ya da toplumsal eylemle açıklanamaz veya yanıtlanamaz; bu sorular, ancak çokuluslu tüzel devlet mantığının "kaynak yönetimi" düzeyinde veya "katı" gezegensel organizmanın bağımsız emirleriyle açıklanabilir. Global ısınma sorunu artık, toplumsal kurumların barbarlığının ortaya konduğu bir arena değildir. Her iki bakış açısından da değerlendirildiğinde, global ısınma kendi dünya görüşlerindeki mantığın test edilmesi için deneysel bir fırsattır. Bu nedenle yakın zamanlarda yayımlanan *Gaia: An Atlas of Planet Management* adlı kitabın bu iki felsefeyi birleştirmeyi kolayca başarması ve kaynakların makroyönetimiyle Gaia'nın sağlığının korunması serüvenini övmesi şaşırtıcı değildir.[19]

Bu deneysel serüvenciliğin bilimsel kurumlarca nasıl paylaşıldığını görmek için Scripps Oşinografi Enstitüsü'nden Roger Revelle ile Hans Seuss'un sözlerine kulak vermek yeterli olacaktır. Genellikle global ısınmayla ilgili günümüzdeki tartışmanın kaynağı olarak değerlendirilen, atmosfer ile okyanus arasındaki CO_2 alışverişi üzerine 1957'de yazılmış bir yazıda şöyle diyorlardı:

> İnsanlar geçmişte asla olmayacak ve gelecekte de bir daha tekrarlanamayacak büyük ölçekli jeofiziksel bir deney yapmaktadırlar. Birkaç yüzyıl içinde, yüzmilyonlarca yılda çökelti kayalarında depolanan konsantre organik karbonu, atmosfere ve okyanuslara iade

18. Murray Bookchin'in, ekoloji hareketindeki toplumsallaşmaya ters eğilimlere karşı zarif saldırısı için bkz. *Remaking Society: Pathways to a Green Future* (Boston: South End Press, 1990).
19. Norman Myers ve Gaia Ltd Ekibi, *Gaia: An Atlas of Planet Management* (New York: Anchor, 1984).

edeceğiz. Bu deney, eğer gerektiği şekilde belgelenebilirse, hava ve iklimi oluşturan sürece kapsamlı bir açıklama getirebilir.[20]

Okuyucu bu sözlerdeki uyarıyı sezmeyebilir. Ancak yazarların böylesi büyük bir deney düşüncesine kattıkları aşırı iyimserlik ve kendine güven duygusunu görmemeleri söz konusu değildir. Bu, bilimin bütün bir dünyayı deney nesnesi olarak ele alabileceği ilk ve son deneydir. Elbette ki bu, doğa bilimleri tarihinde ulaşılan en yüksek noktaya işaret etmektedir; zira doğa biliminin kurucuları, daha en başından, fiziksel dünyayı rasyonel açıklamalardan aldıkları güçle sahip oldukları bir deney nesnesi olarak seçmişlerdi. Böylesi bir deneyin inanılmaz çekiciliğinin yanı sıra ("Global ölçekte, devasa bir deney yapıyoruz"– 1980 NASA raporunda ifade edilmiştir) onun çekici yanlarının daha da estetikleştirilmesine özen göstermeliyiz. Global ısınma ekolojisini "deney" için fırsat olarak görmek, çevreci bilimleri ekolojik bir ittifak olarak görme ümitlerimizi yok eden bütünüyle siyasal bir yaklaşımdır.

Bu bakış açısını siyasal olarak nitelediğimde, böylesi bir "deneyin" daima açık bir ideolojik amaca dayandığını ya da böylesi bir amaçtan etkilendiğini kastetmiyorum; ancak dış siyasal baskıların yıl boyunca süren iklim tartışmalarına katılan bilim adamları üzerinde önemli bir rol oynadığı da reddedilemez. Hükümetin mali desteği, kazanan kuramın kazandıracağı mesleki prestij, kanıtlama, kulis faaliyetleri, belirlenecek politikanın formüle edilmesi ve uygulanmasıyla ilgili fırsatlar ve klimatoloji öğretisinin ilerlemesi bu siyasal unsurlardan yalnızca birkaçıdır. Böylesi bir "deneysel yaklaşımın" saf bir edayla tanıklık eden gözlemcilerin yansız olabileceklerini varsaydığını da söylemiyorum. Ozon tabakasındaki "delik" felaketi, yıllar boyunca keşfedilemedi; çünkü gözlemciler bilgisayarlarını, beklenen normlardan fazlasıyla sapan değerleri hesaba katmayacak biçimde programlamışlardı. Bu olgu, böylesi iklim deneylerinin ne kadar "yoruma dayalı" olduğunu kanıtladı. Benim söylemek istediğim, özellikle gezegenin bütünü, bir araştırma konusu olarak laboratuvara taşındığında, bu

20. Roger Revelle ve Hans E. Seuss, "Carbon Dioxide Exchange Between Atmosphere and Ocean and the Question of an Increase of Atmospheric CO_2 During the Past Decades," *Tellus*, 9 (1957) s. 18-27.

deneyci yaklaşımın dünyayı kendi anlam ve değerinden bağımsızlaştırarak onu teknik tanımlama ve kontrolün rasyonelliğine taşıyarak farklı bir görünümde yeniden biçimlendiren yapıcı bir güç haline gelmesidir. Gerçeklerden örülü bir dünya yaratma amacında olan doğal bilimlerin hedefinin doğadan bağımsız olarak ve yalnızca kendi zihinsel paradigmalarıyla kendinden tanımlı rasyonel araştırma ve doğrulama üslubuna bağlı kalarak ilerlediği sık sık öne sürülmüştür. Kendi kuruluş ilkelerinden ötürü, yerel siyasal zorlamalara ve doğa ötesi inanışların etkilerine tarihsel olarak karşı çıkan doğa bilimleri, doğanın rasyonel organizasyonu ve hâkimiyetine dayalı çok daha güçlü bir ideolojiyle ilişki içinde gelişim gösterdi. Doğal dünyadan kesitleri kontrol edilebilir deneyler olarak izlemek, bu tip rasyonalizmin normatif araçlarından biridir. Modern çevre politikası tarihi, ister geleneksel korumacı tarzda (vahşi hayat sığınakları, zooloji müzeleri, milli parklar ve tabiat alanları şeklindeki korunaklı "doğa" parçaları) isterse "kaynakların işletmeciliği" şeklinde daha teknokratik bir tarzda olsun, bu tür bir düşüncenin etkilerini taşımaktadır. Henüz oluşmakta olan ve global ısınma tartışmalarıyla açıkça dramatikleştirilen global ekoloji düşüncesiyle bütün bir gezegen, barındırdığı organik yaşam biçimleri ve diğer "kaynakları" korumak amacıyla global ekosistemlerin işletildiği ve düzenlendiği bir deneyin nesnesi olarak korunaklı bir alan haline getirildi. Böylesi bir deneyde, "dışarısı" diye bir şeyden söz edilememesi, deneyi gözleyenler ve denetleyenler için yansız bir bakış açısına sahip olmanın herhangi bir değer taşımaması ve bu deneyin sonuçlarıyla ilgili entelektüel tartışmaya uzman olmayan kişileri temsil eden bir bakış açısının katılamaması, onu diğer deneylerden ayıran farklılıklardır.

Eğer gezegen ekolojisinin gözlemlenmesindeki yeni aşama, doğayı egemenlik altına alma "projesinde" niteliksel bir sıçramayı ifade ediyorsa, o zaman bu doğmakta olan global siyasetin biçimlendirdiği yeni öznellik biçimleriyle el ele olmalıdır. Global bir vatandaş olmanın ve global bir dünya görüşüne sahip olmanın ne anlama geldiğine ve bunun, Los Angeles, Yukarı Volta gibi gelişim yelpazesindeki yerleri birbirinden oldukça farklı olan yerlerde günlük yaşamı nasıl etkileyeceğine yönelik sorular, ge-

zegenin yaşamını sürdürmesiyle ilgili endişelerimizin ayrılmaz bir parçasıdır. Globalist ideolojinin belirlenmekte olduğu bir dönemde yaşıyoruz ve bunun sonucu olarak, belki de bu ideolojinin nasıl eşitlikten uzak bir şekilde geliştiğini ve bu durumun yarattığı etkileri çok iyi görebileceğimiz bir yerdeyiz. Batılı sanayi güçleri arasındaki üst düzey diplomatik görüşmelerin önemli konularından biri olan global ısınma tartışması, gelecekteki global sorunlarla ilgili benzeri kararlar alınırken izlenecek tutuma ilişkin bilgiler vermektedir. Dünyanın her yerde eşit olmayan bir biçimde ısınması bazı jeopolitik unsurlar nedeniyle bizi tedirgin edebilir. Örneğin, 1970'lerdeki "soğuma" kuramlarının Kuzey Amerika'daki "yerel" hava istatistiklerine dayandığı ve bu nedenle global eğilimleri doğru olarak yansıtmadığı ileri sürüldü. Günümüzde var olan bulgular ise ısınma "global" olsa bile, bunun her yerde aynı olmadığını ve güney yarıküre ile tropik bölgelerin, kuzey bölgelerine kıyasla daha hızlı ısındıklarını belirtmektedir.[21] Uzun vadede bu iddiaların doğruluğunun ya da yanlışlığının kanıtlanması, Batılıların, yalnızca kendisinin evrensel olduğunu beyan eden kuramsal bilimlerinden haklı bir şekilde şüphe eden Üçüncü Dünya ülkeleri için pek bir şey ifade etmemektedir. İklim

21. W. J. Maunder, 1950 ve 1960'larda kuzeydeki soğuma ile aynı dönemde güney yarıküredeki ısınma arasındaki eşitsizliğe dikkat çekmektedir. *The Uncertainty Business,* s. 78. Stephen Schneider, aynı dönemde ABD'deki soğumanın yerel bir etki olduğunu ve genel global ısı açısından pek az önem taşıdığını belirtmektedir. *Global Warming: Are We Entering the Greenhouse Century?* (San Fransisco: Sierra Club Books, 1989), s. 200. Son zamanlarda Schneider, geçici soğumanın, kömür ve petrol yakım fabrikaları ve elektrik santrallarının kükürt emisyonundaki ani artıştan ileri gelebileceğini öne sürmüştür. Bu emisyonlar, bulutların parlaklaşması ve böylece soğutma etkilerinin artmasına yol açan bulut damlacıklarının oluşumu için yoğunlaşan çekirdek görevi yapan sülfat partikülleri yaratırlar. Stephen H. Schneider, "The Changing Climate: A Risky Planetwide Experiment"; bu makale, Terrel J. Miner'in editörlüğünü yaptığı *Greenhouse Glasnost: The Crisis of Global Warming* (New York: Ecco Press/Institute for Resources Management, 1990) s. 126. Schneider'ın *Global Warming* ve daha önceki *The Genesis Stategy: Climate and Global Survival* (L. E. Mesirow'la birlikte) (New York: Plenum, 1976) adlı yapıtları, en üst düzeylerde aktif bir katılımcı tarafından yazılmış, iklim konusundaki tartışmalara ışık tutan iyi birer kılavuzdur.

Sera etkisi konusunda yararlı bulduğum diğer bilgi kaynakları arasında şunlar yer almaktadır: Francesca Lyman ve diğerlerinin *The Greenhouse Trap*'i, (Boston: Beacon Press, 1990); Jim Falk ve Kevin Brownlow'un *The Greenhouse Challenge* (New York: Viking, Penguin, 1989).

bilimi büyük oranda, neredeyse tüm tarihsel veriler için kapsamlı bir kaynak olan kuzey yarıküreden edinilmiş kayıtlara dayanmaktadır. Çoğunlukla kuzey yarıküreyi ilgilendiren kuramlarıyla kuzeyli bakış açısı, modern bilimler tarihinde normatif olma eğilimindedir. Bilimin giderek artan bir şekilde sermaye ağırlıklı hale gelmesi, onun tümüyle Batı'ya bağımlı olmasına yol açtı. Bütün bunlara bir de Çin ve Hindistan gibi (deniz düzeyinin yükselmesi sonucunda topraklarını yitirebilecek olan Küçük Ada Devletleri İttifakı'ndan daha büyük bir alana sahiptirler) gelişmekte olan ülkelerin duydukları haklı şüpheler eklenmiştir. Zira uluslararası konsensusla da örtüşen sera etkisine karşı önlemlerin pek çoğu iktisadi olarak gelişmiş ülkelerin kıyılarını korurken gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyümeleri üzerinde sınırlandırıcı etkiler yapacaktır. Bu bildik bir mantığın doğal sonucudur. Diğer ülkelerin gelişim standartları konusunda Batılıların yaptığı her türlü önerinin, aynı zamanda, Avrupalı olmayan ülkelerdeki sömürgeciliğe bağlı ve uzun azgelişmişlik tarihini desteklediğinin anlaşılması için sera sorununun ivediliğinden kuşku duymaya gerek yoktur. Böylesi bir durumda ve bu tip bir tarihsel zeminde, insanlar haklı bir şekilde "Rüzgârın ne yönde estiğini bilmek için hava tahmincisine ihtiyacımız yok" diyebilirler.

C. KÜLTÜR OLARAK BİLİM

Batı klimatolojisi global krizi her yönüyle tanımlamada en önemli otorite olarak kabul edilebilir. Ancak iklim tartışmalarında havanın global ve bilimsel yorumlarından çok yerel ve kültürel yorumlarına dayanan bir sürü soru ortaya çıkmaktadır. Bu noktada, yaşamın ve fiziksel dünyanın yorumlanmasında global iklim örneğindeki "evrensel" iddialarla pek az bağlantısı olan kültürel farklılıkların oluşturduğu çok geniş bir yelpazeyle karşılaşırız. Yerel düzlemde bile bu farklılıkların bazıları açıkça kültürler arasıdır. Örneğin, Mary Douglas aynı iklimi oldukça farklı olarak yaşayan, sıcak ve soğuk mevsimleri takvimlerinin diğerinin tam zıddı günlerinde kutlayan Kongo'daki iki komşu kabileyi –Kasai

Irmağı'nın farklı yakalarında yaşayan Lele ve Bushong kabileleri– anlatır. Belçikalı yetkililerin tuttuğu meteorolojik kayıtlar, her iki kabilenin de bir diğerinin soğuk mevsimini kendileri için dayanılmayacak kadar sıcak bulmalarını haklı gösterecek çok az "nesnel farklılık" olduğunu göstermiştir. Douglas, bu durumda fenomenolojik farklılıkların her iki kabilenin tarım takvimlerindeki farklılıklarla açıklanabileceği sonucuna varmıştır.[22]

Bundan öte, iklim ibarelerinin çevrilmesinde dilbilimsel zorluklar yaşanmaktadır; örneğin, "Şimdi hoşnutsuzluğumuzun kışıdır" ifadesinin herhangi bir astropik kültürde pek bir şey ifade etmesi mümkün değildir. Ayrıca, çevirideki bu sorunlar sürekli olarak etnolojik ağırlıklı varsayımlarda da sıkıntı yaratmaktadır. Örneğin Jody Berland, Inuit'in ünlü kar adlandırmalarını "temelde farklı bir adlandırma şeklinde değil, ancak az çok bizimkine benzer nesnel, işlevci bir yaklaşımla değerlendirme eğiliminde olduğumuza" işaret etmektedir. Bizim karı adlandırma sistemimiz onun günlük işlerimizi ne ölçüde engellediğiyle ilgilidir. Berland, karın verdiği sıkıntıları ölçü alan düzenleme amaçlı adlandırmamızdan farklı olarak yapılan karla ilgili her türlü "adlandırmayı", havaya boyun eğdirmede ortaya çıkan "çocuksu bir yetersizlik ya da reddediş" olarak gördüğümüzü belirtmektedir.[23]

Uzmanların hava kontrol sistemlerine ve iklim modellerine açıklayıcı "sesler" getiren, sadece geleneksel olarak doğaya "daha yakın" olduğu düşünülen Üçüncü ya da Dördüncü Dünya kültürleri değildir. Her bir kuzey ülkesi ve bölgesi de halkın anıları ve tarihsel bilgilerle zenginleştirilmiş kendi hava patolojilerine sahiptir. Bir bölge için "ılık" olan diğeri için "sıcaktır", bir bölge için "serin" olan diğeri için "soğuktur." Örneğin, periyodik kuraklıkların yaşandığı bir tarım bölgesinde yetişenler için bardaktan boşanırcasına yağan uzun süreli yağmurlar, hiçbir zaman böylesi bir havanın bazı kentlerde yarattığı olumsuz değerde olmazlar.

22. Mary Douglas, *Implicit Meaning: Essays in Anthropology* (Londra: Routledge and Kegan Paul, 1975) s. 234-236.
23. Jody Berland, "Weathering the North: Climate, Colonialism and the Mediated Body", *Provincial Essays*, cilt 8 (1989) s. 37.

Bölgesel ve kültürel farklılıklarla kesişen bu farklı yorumlar kargaşasını anlayabilmek için doğal olarak hepimizin aynı dünyayı paylaşmadığımız bilgisine sahip olmak gerekir. Evrensel gerçeğe yaptıkları göndermelere karşın, havayla ilgili pek çok ibarenin ancak yüzde 50'si doğru kullanılmaktadır (ve bu ifadelerin pek çoğu durumu kurtarmak için "sık sık" ibaresiyle beraber kullanılır, ancak pek çok durumda bu ifadelerin çoğunlukla tam tersi durumlara karşılık geldiklerini düşünebilirsiniz). Başka koşullarda ise yalnızca belli yerel durumlar ve iklimler için uygundurlar. İnsanlar çoğunlukla global göndermeleri fark etmeden önce yerel, kültürel birikim ve kimliklere bağlılık gösterirler. Kuzey Amerika'nın pek çok bölgesinde "eyalet havasına" yönelik yerel övünme geleneği, eyalet haklarıyla ilgili ateşli bir siyasal miras ile beslenmiştir. Dolayısıyla merkezi hava tahminlerine (özellikle, uzmanların göğü incelemelerinden veya doğadaki belirtileri değerlendirmelerinden çok, bilgisayar ekranındakileri okumalarını içeriyorsa) yönelik iyice yerleşmiş şüphelerin uzun ve belgelere dayalı bir tarihi vardır. Günlük ulusal hava tahminlerinin başlamasından uzun yıllar sonra yerel gazeteler, çoğunlukla oldukça renkli kişilikler olan ve topluluk içindeki mevkileri bu yeni meslek dalıyla tehdit edilen yerel hava tahmincilerinin hava raporlarını yayımlamayı tercih ettiler. Hava tahmin tarihi, yerel skeptisizmin alay konusu haline gelen resmi meteoroloji uzmanlarının ayyuka çıkan yanlış tahminleriyle doludur. Son yıllarda eyalet hava tahmincileri, kendi ana istasyonlarından tüm çevre bölgeler için de hava değişimlerini rapor eden yerel gözlemci ve gözcülerin gözlemlerinden alıntılar yaparak bu gücenme ve skeptisizmin haklı olduğunu kabul etmektedirler. Ne de olsa hava, milyonlarca farklı görüş tarafından açıklanır ve tanımlanır; ancak profesyonellerin hava tahminleri tüm tanımlamalardan ağır basmaktadır. Özellikle merkezi ulusal bürokrasi içinde yer alan ve hava tahminlerinde daha çok bilgisayar modellerini temel alan profesyonel hava tahmincileriyle ilgili olarak, insanların genellikle bu kişilerin coğrafi ve kültürel açıdan bu işi olması gerektiği gibi yapmaktan oldukça uzak olduklarını düşünmeleri hiç de şaşırtıcı değildir. Kültürel iktidar, önemli ölçüde, doğal felaket hallerinde bu merkezi otoritenin korunmasına, hatta daha önem-

lisi, bilimsel bilgiye erişim açısından eşit olmayan kültürler arasında otorite kurmaya dayalıdır. Zora Neale Hurston'ın *Their Eyes Were Watching God* adlı kitabındaki tanımlama en sevdiğim örneklerden biridir. Kitap, 1928 yılında bir kasırganın neden olduğu, Florida'daki büyük Okeechobee taşkınını konu almaktadır. Kasırga bir gece öncesine dek resmi meteorologlar tarafından tahmin edilememiş, ama neyse ki hasır otlarının (*sawgrass*) mevsim dışında çiçeklenmelerini yorumlayan Seminole yerlileri tarafından tam zamanında tahmin edilmişti. Hurston'ın kurgusal öyküsünde, çok çeşitli hayvan grupları yerlilere katılır ve hep birlikte Everglades bataklığındaki Siyah işçilerin huzursuz bakışları altında zorlu bir yürüyüşle uzaklaşırlar:

> Bazı tavşanlar doğu yönündeki alanlara doğru telaşla kaçtılar. Bazı opossumlar* hemen sıvıştılar ve gittikleri yön belliydi. Başlangıçta bir iki tane ve daha sonra daha da çok. İnsanlar tarlalarından ayrılırken bu geçit töreni hiç durmadan devam etmekteydi. Yılanlar, çıngıraklıyılanlar da bölgeden geçmekteydiler. Adamlar birkaçını öldürdüler, ancak bu kalabalık sürüngen topluluğundan kaçmak olanaksızdı. Gün ışıyana kadar insanlar evlerinde kaldılar. Janie gece boyunca birçok kere geyik gibi büyük hayvanların homurtularını, bir keresinde de bir panterin boğuk sesini duydu. Sesler güneye doğru uzaklaştı. O gece palmiye ve muz ağaçları yağmurla uzaktan konuşmalarına başladılar. Pek çok insan ürktü ve Palm Beach'den uzaklaştı. Binlerce avcı kuş uçarak bir araya geldi ve bulutların ötesinde bir yere uçup orada kaldı.

Resmi kasırga uyarı grubunda görevli amcasından bilgi alan ve en sonunda işi bittiğinde, Palm Beach'e geri dönen bir işçi, Tea Cake'i oradan ayrılması için ikna etmeye çalışır.

> "Yerliler doğuya gitti. Burası artık tehlikeli."
> "Onlar her zaman her şeyi bilmezler. Gerçeği söylemek gerekirse onlar hiçbir şeyi fazla bilmezler. Bilselerdi, bu ülkeye hâlâ sahip olurlardı. Beyaz adamlar hiçbir yere gitmiyorlar. Tehlikeli olsaydı onlar bilirlerdi. Burada kalsan daha iyi olur be adam. Eğlence var."[24]

---

* Opossum: Keseli sıçangillerden memeli bir hayvan. (ç.n.)

24. Zora Neale Hurston, *Their Eyes Were Watching God* (New York: Harper&Row, 1990) s. 147-148.

Tea Cake, Seminole yerlileri hakkında haklı da olabilirdi. Bunun gibi akıllarda kalan başka önemli olaylarda (1944'teki gibi), Seminole yerlileri, Florida kasırgalarının davranışlarını tahmin etmede "beyaz adamın biliminden" daha bilgili olduklarını kanıtladılar. Yine de pek çok olayda, doğadaki işaretleri yorumlamada kullandıkları homeopatik yöntemler hava durumu bürolarından daha az başarılı olmuştur. Ancak Tea Cake'in, oradaki işçilere ve yerli halka zarar veren (2000 kadar ölü) Okeechobee taşkınına dair yerliler ve beyaz Amerikalılar arasındaki bilgi/güç ilişkisiyle ilgili yorumunda ince bir alay vardır. Kendi halkını (Afrika kökenli Amerikalı tarım işçileri) artık, doğanın "işaretleriyle" ilgilenmeyen ve "toprakta" Seminoleler gibi yaşamayan, buna karşılık, doğaya ilişkin bilimsel anlayışı ile dünyada üstünlük sağlayan bir başka kültürün boyunduruğu altındaki bir kültür olarak tanımlamaktadır. Hurston kitabında bütün trajikomik etkileriyle bu sevimsiz konuyu kurcalamaktadır.

Zengin bir Amerikalının "Siyah Afrika"daki absürd maceralarını sözde bir alçakgönüllükle anlatan Saul Bellow'un *Henderson the Rain King* adlı romanı Hurston'ın utangaç etnografisiyle çarpıcı bir zıtlık oluşturmaktadır. Kuraklık yaşamakta olan Wariri kabilesinin kralıyla yağmur yağdırma törenlerinin olası başarısı üzerine bahse giren Henderson düşünmeden törene katılır ve yaptığı hareketleri takiben yağmurun yağmasıyla geleneklere göre kabilenin "yağmur kralı" ilan edilir. O zamana kadarki kabile kültüründe, bir yabancı olarak hiçbir işlevsel dayanağının olmaması, yağmur kralı rolünü oynamasında hiçbir sorun yaratmamaktadır. Kendi kültüründe, "yağmur kralı" konumuna en yakın kurum güvenilir bir bilgi birikimi ve profesyonel meteorolojik deneyimden kaynaklanan otoriteyi şart koşarken Henderson bu önemli kabile görevine yalnızca doğru zamanda ve doğru yerde bulunması dolayısıyla getirilir. Henderson'ın yağmurun nasıl oluştuğuna ilişkin bilgileri neredeyse karısının abonesi olduğu *Scientific American* dergisinden edindiği kuramlarla sınırlıdır ve bu bilgilerin, Waririler arasında Henderson'ın yağmur oluşturmaya yönelik önemli işlevi üzerinde kesinlikle hiçbir etkisi yoktur.

Kültürel iktidar ve iklim tahmini arasındaki ilişkileri konu alan bu öyküler, sözgelimi fazlasıyla bilimsel olan global ısınma kuramı gibi aynı açıklayıcı sistemin bir parçası *değillerdir*; ancak aralarındaki tek farkın, farklı şekillerde düzenlenmiş rasyonellik sistemlerine başvurmaları olduğu ileri sürülebilir. Global ısınma kuramı evrensel bir bilimsel gerçeklik iddiasında bulunmaktadır ve bu gerçeklikle karşılaştırıldığında Seminoleler ya da Waririlerin iklim yorumlamaları yerel inanç sistemleri ya da daha doğru bir ifadeyle, *etnometeoroloji* olarak görülmektedir. Ancak bu ayrımın kendisi kültürel iktidarın kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Global ısınma kuramı iklim ekonomisinin yorumlanması alanına hâkim olan Batı biliminin kültürel ifadesinden başka bir şey değildir. Buna karşılık, Batı biliminin evrensel olarak ortaya koyduğu global ısınma kuramını Waririlerin tüm dünyayı ilgilendiren yerel bir doğa olayı olarak değerlendirip değerlendirmeyecekleri konusunda spekülasyona girmek zorunda değiliz. İnsanların çevrelerinde neden oldukları kirlenmeyle ilgili kendi kültürel değerlerini taşıyan sonuçlar çıkarmak için bilimin evrensel rahatlığına ihtiyaçları yoktur. Claude Lévi-Strauss'un *The Origin of Table Manners* adlı yapıtında gösterdiği gibi gündelik yaşama ait pek çok alet ve ritüeller –şapka ve eldiven giymek, kamış kullanarak bir şeyler içmek, tarak ve kap kacak kullanmak– dış dünyayla olan alışverişimizi düzenleme yollarıdır. Bunlar "hiçbir şey fazla aceleye getirilmemeli"[25] önkoşulunu sağlayarak çevreyi, kendi kirletici eylemlerimizden korur.

Meteorologların kesin dilinden görece fazla etkilenmeyen sanayileşmiş Batı'daki pek çok insan gündelik yaşamlarında iklimin belirleyici rolünü kendilerine göre anlamlandırır; bu rol yelpazenin deneysel ucundan –insanların doğadaki işaretlerden mevsime ilişkin sonuçlar edinebildikleri havayla ilgili geleneklerin

25. Claude Lévi-Strauss, *The Origins of Table Manners*, çev. John ve Doreen Weightman (New York: Harper&Row, 1978), s. 507. Lévi-Strauss masa adabının kökeninin, dış dünyanın kirliliğini savuşturmanın korkutucu yönlerinden çok, "dünyaya saygı - iyi tavırlar, yükümlülüklere saygıdan doğar" anlayışına dayandığı sonucuna varır: "İyi tavırları, öznenin içsel saflığını, varlık ve şeylerin dışsal kirliliğine karşı bir koruma yolu olarak düşünsek bile, bunlar, varlıkların ve şeylerin, öznenin kirliliğine karşı korunmasının birer aracıdır." s. 504.

kültürümüzde iz bırakmış hatıraları ve "görünüm bilimi" fenolojinin (*phenology*) bildik uygulamaları (çiçeklerin görünümü, havaların ısınması ve hayvan ve kuşların göç etmesi ve benzerleri)– bölgesel hava durumu, dayanıklılık ve haz devrelerinin mevsimsel beklenti kuralı ve felaket kültürü gibi çok daha soyut etki alanlarına kadar uzanmaktadır. Bu geniş yelpaze ve desteklediği dünya görüşünün, klimatologların hava sistemini oluşturan, etkileşimli global atmosfer modeliyle –okyanuslar/buz tabakaları/bulut beyazlığı/biyota– pek az ilişkisi vardır. Bazı durumlarda dil farklı, ancak yaşanan deneyim/bilginin nesnesi aynı olabilir. Örneğin, Güney Pasifik Okyanusu'ndaki Çocuk İsa olarak anılan korkunç fenomenler -El Niño ve La Niña (sırasıyla ılık ve soğuk)- adlarını, Orta ve Latin Amerika'da iklim üzerindeki etkilerinin (aktif oldukları yıllarda) aralık ayı sonlarında başlaması gerçeğinden alırlar. Pasifik'teki bu iki büyük bölgede, barometrik basınçtaki alçalma ve yükselme şeklinde kendini gösteren bu inişli çıkışlı hava durumu için kullanılan meteorolojik terim Güney Osilasyonu'dur. El Niño'nun Latin dinsel tarihine dayanarak uyandırdığı popüler çağrışımlar, fenomenle ilişkilendirilen şiddetli hava şartlarına renksiz Güney Osilasyonu teriminden oldukça farklı kültürel bir tını kazandırır.

Gelgelelim bilimsel uzmanlığın dili ile deneyime ait yerel hatıraların popüler kültürü arasındaki fark bunların türlerinden kaynaklanan bir fark değildir. Söz konusu olan, fiziksel dünyanın bize dayattığı kavramlar ise bu farklılıklar, kültürel görecelik olarak da açıklanamaz. Bu farklılıklar güç skalasında net bir şekilde sıralanmışlardır ve yalnız farklı kültürel toplulukların fiziksel dünyayla olan ilişkilerinin güç seviyesindeki gerçek eşitsizlikleri değil, her topluluğun bu ilişkiyi etkileyecek argümanlar üretme yeteneğindeki eşitsizlikleri de yansıtırlar. Bu bakımdan dünyayı bir deney nesnesi olarak ele alan iklim değişimi ile ilgili kuramların, yalnızca deneysel doğrulama ya da biçimsel tutarlılık ölçütüne dayandırılabileceğini düşünmek hata olur. Bu kuramlar dünyadaki güçlerini seçkin kültüre sahip insanlardan almaktadırlar. Bu insanlar gördükleri eğitim ve edindikleri yetki duygusu ile dünyayı *dominyonlarının* (rasyonel olarak kontrol edilmesi gereken, maliyet-kâr analizleriyle ayrıntılı dökümü ya-

pılmış, ayrıca doğal ekonomisini de düzenleyen siyasal etkinliklerle korunan) bir parçası olarak görmeye alışkındırlar.

Bu saptamaları yaparken, global ısınma kuramını *reddetmediğim* unutulmamalıdır. Bilimsel bir teoriyi reddedebilmek için büyük miktarlarda laboratuvar sermayesine, uzmanlık alanında uzun bir geçmişe dayalı mesleki prestije sahip olmak gerekir. Ben daha çok kuramsal hâkimiyete yönelik mücadelenin hangi kültürel ve siyasal şartlar altında gerçekleştiğine ve bunun sonucunda bilimsel "sağduyunun" kamu bilincinde nasıl oluştuğuna dikkat çekmeye çalışıyorum. "Global ısınmanın" çevresel sonuçlarının radikal yöntemlerle değerlendirilmemesi gerektiğini de ileri sürmüyorum. Global ısınma hipotezinin doğruluğu kanıtlansın ya da kanıtlanmasın, son zamanlarda iklim tartışmalarına yönelik bu ilgi, kapitalist büyüme ve gelişmenin ekolojik ayıplarının üst düzey karar çevrelerinin gündemine girmesinde yegâne ve en iyi olanağı sağladı. Bu "krizle" ilgili konsensusun sağlanması bireysel tüketici tercihlerinden çokuluslu şirket etkinliklerinin düzenlenmesine kadar her türlü etkinlikte ekolojik bakış açısına sahip anlamlı adımların atılmasına ve programların üretilmesine yol açacaktır. Böylece ulus-devletleri iklim adaları gibi gören düşünceyi yok etme ihtiyacı global bir siyaset oluşturma ihtiyacıyla eşzamanlı olarak gelişecek ve bu ihtiyaç birbirlerinden ayrı olan ulus-devletlerin birbirinden kopuk saplantılarını aşacaktır.

Ancak tüm değişimlerin ilerici olmasını umamayız. Eski ulusal bağlılıklar geçerliliğini kaybettikçe globalizm de kendi yeni güç ilişkilerini yaratacaktır. Çevreci düzenlemelerin kapitalizme yüklediği sosyal maliyetler nasıl tüketicilere yüklenecekse, insanların da global vatandaşlığa geçişte tahammül etmeleri gereken kültürel maliyetler vardır. Bu durum, büyük boyutlu ekolojik sorunlarla ilgili olarak sorumluluğu aslında şirket yöneticileri ve hissedarlarının yüklenmesi gerekirken bireylerin kendilerinin yüklenmesi biçimindeki derin ahlakçı duyguyu benimsetme eğiliminden oldukça farklıdır. "Ulusal çıkarlar" adına eski "yapay" kıtlığın bir azınlık tarafından sömürülmesi gibi bu sefer de pek çok insan için global bilinçli ekonomideki yeni "doğal" kıtlığın istismar edilmesi söz konusudur. Bu, kıtlığın ko-

şullarını yaratarak bundan çıkar sağlayan bir azınlık adına çoğunluğun yoksunluk çekmeye devam etmesinin de ötesinde bir şeydir. Kültürel açıdan, global bilinç, kültürel farklılıklarda sivriliklerin "yeni global ekonomi/iklimin" artık bedellerini "karşılayamamasından" ötürü yok olması ve bu durumun çeşitliliği erozyona uğratması (elbette ki Benetton tarzı kültürel farklılıkları sergileyen postmodern imajlar bunun dışındadır) anlamına da gelmektedir. Global köyün görsel diline, dünya temposunun çoksesli ritmine ve pazar çoğulculuğu ideolojisine kolayca aktarılamayan her türlü kültürel farklılık özellikleri ortadan kaybolacaktır. Global kültür yarışı hızlandığı ölçüde, ekologların biyolojik çeşitlilik konusundaki argümanlarını kültürel çeşitlilik konusunda da sürdürmeye hazır olmalıyız. Canlı türlerinin kaybolması gibi, kültürel çeşitliliğin yıpranması da toplumsal varoluşumuzu korumaya ilişkin şansımızı azaltmaktadır.

Globalizm bir dünya görüşü olarak yeni bir kültürel bağlılık olan öznel bir sadakat yaratmak için çok uğraşmalıdır. Ulus-devletlerin izledikleri ayrılıkçı tavır, global öznellik ifadeleri için pek az destek sağlarken çevre sorumluluğunun yeni gezegen boyutları, global vatandaşlığın yakın zamanlara dek birbirinden ayrı duran Babil (*Babelian*) sözlüklerini bir araya getirmek için gerekli dili çoktandır sağlamaktadır. Bu yöndeki hareket, keşfedilebilecek ve sömürülebilecek yeni yeni sorumluluklar düşünüldüğünde, aslında iki yönlüdür. Global vatandaşlık hakları için girilen mücadeleler liberal ulus-devletlerdeki kanlı vatandaşlık tarihine damgasını vuran aynı özgürlük ve adalet hakları üzerinde odaklanmayacaktır. Sonuçta herkes global bir topluma *aittir*. İlke olarak hiç kimse bunun dışında tutulamaz; hele, liberal ulus-devletlerindeki tüm vatandaşlık haklarından tarihsel olarak yoksun bırakılan yerli halklar hiç dışlanamaz (her ne kadar, günümüzde "Araplar" gibi tüm bir halka "uluslararası caniler" ya da "teröristler" gibi kanunsuz sınıf yakıştırması yapılıyor ve global haklardan yoksun bırakılacaklar arasında ilk sırada Araplar bulunuyorsa da –ki bu eğilim, "yeni dünya düzeni" adına girişilen ilk eylem olan Körfez Savaşı'nda kendini göstermiştir). Ancak vatandaşlığın *laissez-faire*'cilik adına genişletilmesi, eşitlik pahasına özgürlüklerin geliştirilmesi için yeni fırsatlar da sağlayacaktır.

Globalist hareketin siyasal bir boşlukta gerçekleşmediğini unutmamak gerekir. Globalizm, aydın sosyalistlerin benimsediği enternasyonalizm anlayışında şekillenmemekte, tıpkı çevreciliğin, çevreye zarar veren şirket ve kurumlar yerine tüm bireyler tarafından eşit olarak paylaşılan toplumsal maliyet olarak görülmesi gibi, serbest piyasa ideolojisinin himayesinde gelişmektedir.

Burada değerlendirmekte olduğum global ısınmayla ilgili tartışma, insanların doğal dünyaya ilişkin düşüncelerinde benzer çelişkiler yaratacak gibidir. Havayı tarihsel olarak paylaşılan yerel, hatta ulusal kültürün bir parçası gibi hissetmek yerine, onu global olarak algılama yönünde cesaretlendirilmekteyiz. Bu bir taraftan kültürler ve kıtalar arasındaki çevresel faktörlerin karşılıklı bağımlılığına yönelik dikkatlerimizi geliştirirken diğer taraftan insanların yerel eylemlerin yorumuna olan inancının azalmasına neden olabilir. Örneğin, global ısınmayı bir dizi çevresel sorun ve meselenin uzak, ancak neredeyse kaçınılmaz nedensel açıklaması olarak değerlendirmek insanların işine gelmektedir. Bunların bazıları aslında yerel toplulukların baskısıyla açıklanabilecek ve yerel eylemlerle değişmeye açık olan çok daha yerel kaynaklı sorunlardır.

Global hava kültürü henüz çocukluk döneminde olabilir, ancak hava kültürleri fenomeni dün ortaya çıkmadı. Bundan sonra, şimdiye dek globalleşme öncesi ideolojinin korunmasına yardımcı olmuş yerel, daha belirgin şekliyle ulusal hava kültürlerinin bazı tarihsel özelliklerini açıklayacağım. İnceleyeceğimiz bu tarihte, katı kurallar yerine gelecekteki olası modellere öneriler getiren ipuçları ve eğilimlerle karşılaşacağız.

D. YAĞMUR KÜLTÜRÜ

Öğrencilerimden biri bir keresinde hiçbir zaman hava raporlarına başvurmadığını söyledi ve açıklama olarak da "Hava diğer insanlar içindir" dedi. Ona bunun iyi bir vatandaşın söyleyeceği bir şey olmadığını ima eden bir karşılık verdim. Birkaç yıl verdiğim yanıt üzerine düşündükten sonra, şimdi yanıtımın hem doğru hem de yanlış olduğunu görüyorum. Hava yalnızca

diğer insanlar için değildir, çünkü diğer insanların havasını paylaşıyoruz. Öte yandan, ulusal hava tarihi, burada da belirteceğim gibi kendisini havadan sorumlu hisseden bir vatandaş olmanın anlamına ilişkin olarak, basit ya da kesin garantili açıklamalar sunmaz.

1841'de, Académie Française'de bir bilim adamı ve bir beyefendi olan Louis Arago (hiç şüphe yok ki böyle beyanlar vermekten hoşlanıyordu) "Fransa'nın Cuvier'si, İngiltere'nin Newton'ı ve Amerika'nın da Espy'ı var" demişti. İşe yeni başlamış meteorologlar arasında en renkli sima olan James Pollard Espy'ı hiç duymamış olanlar için onun yaşamı ve çalışmalarından, özellikle de global ısınmanın gündemde olduğu şu günlerde bilim, ideoloji, devlet desteği ve halkın hayal gücü arasındaki ilişki üzerine öğrenilecek çok şey vardır. Espy polemiklere neden olan *The Philosophy of Storms*'un (1841) yazarı olarak konferans çevrelerinin sürekli konuşmacılarından biri haline geldi, "Fırtına Kralı" olarak tanındı ve gazetelerde de öyle ilan edildi. Böyle bir yetenekle ünlü olmak hiç de küçümsenecek bir başarı değildi. Halka açık konferans kürsüsünden Thoreau şöyle demişti: "İnsanlar, rüzgârın kadın ve erkekleri nereye sürüklediğini duymaktan hiçbir zaman sıkılmıyorlar, ancak onlara bununla ilgili bilimsel bilgiler verdiğinizde sıkılıyorlar." Ünlü Espy'ın yaptığı tam da buydu. Espy yirmi yıldan belki de daha uzun bir süre ünlü bilim adamı William Redfield ile fırtınaların doğası üzerine kamuoyu önünde tartışmaya katıldı. Her ikisi de kendi fırtına kanunlarının doğruluğunu ilan ettiler; her ikisi de Alleghenies'in ötesine, yani "Uzak Batı'ya", böylece bilinen dünyanın sınırlarına kadar havanın doğasına ilişkin varsayımlarda bulundular; her ikisi de büyük bir fırtınanın neden olduğu hasarların yarattığı etkileri inceleyebilmek için birbirlerine yakınlaştılar ve buna karşın her ikisi de bütün bu konularla ilgili olarak birbirlerinden tümüyle farklı sonuçlar çıkardılar.

Espy'ın bilimsel kuramları karışık görüşleri içeriyordu. Fırtına davranışlarına ilişkin çıkarımlarının yanlış olduğu kanıtlandı; Espy bir alçak basınç çevresindeki rüzgârın eliptik hareket izlediğini öne sürerken Redfield dairesel rüzgâr hareketini savunmuştur. Öte yandan, Espy termal hava akımı ve özellikle de

yükselen sıcak havaların şimşekli fırtınanın oluşumundaki rolüne ilişkin önemli buluşlarıyla ün kazanmıştır. Aslında, onun kötü şöhreti bu tezin belli bir versiyonundan kaynaklanmaktadır. Espy yıllar boyunca, kentlerdeki sanayi bölgeleri üzerinde yükselen termal havanın yağmur bulutları oluşturduğuna ilişkin gözlemlerine dayanarak yapay yağış (yağmur) kuramının reklamını yaptı. *The Philosophy of Storms*'da, Philadelphia'dan Benjamin Matthias adlı birinin tanıklığını kuramına bir kanıt olarak kabul etmektedir: "Geçen kış İngiltere'deyken dört ya da beş kez Manchester'a gittim ve orada bulunduğum her gün yağmur yağdı. Orada yaşayanların pek çoğu yılın hemen her günü Manchester'da yağmur yağdığına dair bana güvence verdiler."[26] Espy, bu kuramın "kötü bir felsefe" gibi göründüğünün farkındaydı; ancak hiç şüphesiz, Matthias'ınkine benzer kanıtları biriktirerek halkın görüşleri sayesinde en sonunda bunun doğruluğunun kanıtlanacağı uyarısında bulundu.

ABD Kongresi'ni meteorolojik sorunlarla bilgilendiren komitenin başkanı olarak Espy, yağmur yağdırma hizmetlerinin özellikle bir geçim kaynağı olduğu böylesi bir dönemde, görüşlerini daha da ileri götürebilecek bir konumdaydı.[27] Pennsylvania ve Orta Atlantik eyaletlerinde yaşanacağı tahmin edilen kuraklık benzeri iklim koşullarını hafifletmeye yönelik bir önlem olarak yağmur yağışını sağlamak üzere ormanlık alanların yakılmasını önerdi. (Bu öneri ancak geniş ormanların yok edildiği bir dönemde değerlendirilebilirdi.) Ayrıca deneyinin başarılı olması halinde yüklü bir miktarda ödül de alacaktı: On mil karelik alandaki yağış için 5.000 ABD Doları ve buharlı gemilerin Ohio Irmağı'nda yazın seyredebilmesine olanak veren su seviyesinin korunması için de 50.000 ABD Doları.

Bu önerinin Kongre içinde ve dışında oldukça alay konusu olması bir yana, ondan pek bir sonuç da alınamadı. Bununla beraber, olaydan sonra, yalnızca tek bir popülist senatörün, ne kadar yetenekli ve ileri görüşlü olursa olsun hiçbir bireyin Ohio Irmağı

26. James Pollard Espy, *The Philosophy of Storms* (Boston: Charles Little ve James Brown, 1841) s. 495.

27. Yağmur yağdırmanın tarihi için, bkz. Clark C. Spence, *The Rainmakers: American Pluviculture to World War II* (Lincoln: University of Nebraska Press, 1980).

üzerinde böylesi bir mutlak kontrole sahip olmaması gerektiğini belirtmesi de bir şeydi. Eski Başkan John Quincy Adams bu "fırtına üreticisi"nin tutkuları üzerine alışılmışın dışında sert sözler söyledi: "Adam metodolojik olarak sabit fikirli ve kendini beğenmişliğinin boyutları, Fransa Ulusal Enstitüsü'ndeki bir komitenin onun çatlak beyninin meteoroloji alanında ürettiği buluşlarını onaylayan bir rapor yayımlanması yüzünden neredeyse şişmiş bir guatr kadar büyümüş."[28] Tüm alaylara ve iftiralara karşın Espy, yükselen sıcak havanın yerel havayı etkileme kapasitesi konusunda haklı çıktı. Aslında Matthias'ın Manchester'da yağmur yağışıyla ilgili gözlemleri uzun bir süredir doğrulanmaktaydı: Fabrika dumanı ile otomobil egzoz dumanının azaldığı hafta sonlarında geniş endüstri alanlarındaki yağmur yağışlarında fark edilir bir düşüş vardı. Buna karşın, Amazon, Sahel* ve Himalaya eteklerindeki ormanların yok edilişinin feci sonuçları göz önüne alındığında, Espy'ın yağmur yağdırmak için orman yakma önerisi, günümüzde herhalde düzeltilemez korkunçlukta bir tarihsel hata olacaktı. Ormanların Hıristiyanların, pagan dinlerine göre kutsal olan korulukların yok edilmesini talep eden mantığıyla da destek gören, 2000 yıldır süregelen kâr amaçlı tahribi, bölgesel iklimler üzerinde yıkıcı bir etkiye sahipti ve bu belki de günümüzde global ısınmada önemli bir rol oynamaktadır.

Espy'ın Kongre'ye sunduğu Ohio Vadisi'nde yağmur yağdırma planının getireceği "kâr", özellikle ulusal bir değer sistemine bağlıydı. Kongre'ye yaptığı son öneri, yapay olarak üretilmiş yağmur yağışları sonucunda ortaya çıkacak olan sanayi ve tarımdaki ulusal kazancın maliyetinin bir yılda, her bir vatandaştan alınacak yarım sentten daha az bir miktarla karşılanabileceği savına dayanıyordu.[29] Bu öneri sanayi ve tarıma artık, karşılıksız olarak sağlanamayan su gibi kaynakların getirdiği toplumsal maliyetlerin tüm toplum tarafından karşılanması

28. Şu kitaptan alınmıştır: Gary Lockhart, *The Weather Companion* (New York: John Wiley, 1988) s. 100.

* Sahel: Afrika'da Sudan ile Senegal'i birleştiren kuşak. (ç.n.)

29. W. E. Knowles, Middleton, *A History of the Theories of Rain: And Other Forms of Precipitation* (New York: Franklin Watts, "Expression of the American Character"), s. 160. Yüzyıl sonra, daha "bilimsel" yağmur yağdırıcılar hâlâ id-

kuramının ilk örneklerinden biri olarak yorumlanabilir. Espy'ın önerisi, ayrıca, ulusal değer ekonomisiyle doğal değer ekonomisi olarak adlandırabileceğimiz iki şeyi birbirine bağlamaktadır. İdeolojinin, toplumsal olanı doğal diye sunarak, bu iki ekonomiyi bir arada sergileyen bir söylem biçiminde tanımlanabileceği göz önünde tutulduğunda, Espy'ın yaklaşımının, bizzat ideolojinin dayanaklarını ve sonuçlarını açığa çıkardığını söyleyebiliriz. Ulusalcı ideoloji kesin biçimde her iki ekonominin de birlikte var olmasına dayanmaktadır. Sonraki sayfalarda, "ulusal hava" tarihine baktığımızda, herkesçe bilinen bir kaderin parçasıymış gibi bu yakın ilişkinin kurulmasına yardımcı olan dilleri, teknolojileri ve ifade sistemlerini ele alacağım. Bu durumda, artık, fiziksel dünyadaki "hava" tarihinden değil, ulusal bir kültürdeki ideolojik bağlamıyla "hava"dan söz ediyor olacağız.

Espy'ın tarihteki yeri en azından yağmur yağdırma kuramlarından ötürü tartışma götürmez. Onun dönemi Jefferson'ın tarım ağırlıklı yaklaşımı tarafından yönlendirilen Batı'ya doğru ulusalcı bir gelişmenin yaşandığı bir dönemdi ve Espy'ın yağmur yağdırma kuramları, toprakların tarıma açılmasının iklim üzerindeki etkileri konusunda ciddi tartışmaların yapıldığı bir sırada, "Yağmur toprağın sürülmesinden sonra gelir" şeklindeki popüler anlayıştan esinlenmekteydi. Başka bir deyişle, sınırların Batı'ya doğru itilmesi aynı anda ve bir defada iklimi ılımanlaştıran ve henüz ekilmemiş düzlüklerde yağmur yağdıran hava durumunu "yarattı". "Ulusal hava" ulusun sürekli genişleyen sınırlarıyla sınırdaştı. Bu anlamda ülkenin genişlemesindeki bu ilk dönemle örtüşen, "ulusal" bir hava kültüründen hayali de olsa söz edebiliriz.

Espy'ın sahip olduğu önem bir yandan da özel kişilerin kap-

---

dialarını, dağıtılmış maliyetlerin hesaplanmasına dayandırmaktadırlar. 1940'ların sonlarında New Mexico'da bir iyot jeneratörü işleten, serbest çalışan büyük yağmur yağdırıcıların sonuncusu olan Irving Langmuir çabalarının yöredeki vatandaşlara olan maliyetini tahmin etti: "Atmosferin kalınlığının 8 km olduğunu varsayarsak New Mexico'da belirli bir alanda yüzde 30 yağmur şansı elde etmek için gümüş iyodürün maliyeti, 15.000 km^2'de 1 dolardır." Tahmini ulusal ölçekte tamamlamak istersek; koşullar New Mexico'daki gibiyken, ABD'de yağışları iki katına çıkarmak için Langmuir, maliyetin haftada 200 dolar olacağını düşünüyordu. Aktaran D. S. Halany, *Ice or Fire? Can We Survive Climate Change?* (New York: Harper and Row, 1978), s. 64.

samlı bir şekilde tuttukları günlük hava raporlarını (Washington, Jefferson, Franklin ve diğer binlerce tanınmamış hava tahmincisinin oluşturduğu ve dinsel bir kural gibi izlediği büyük bir Amerikan geleneği) ulusal ölçekte biriktirmeye ve karşılaştırmaya yönelik çabalarından da kaynaklanmaktadır. Bu geleneğin o sıralardaki bir diğer iyi örneği de Charles Peirce'dır. Peirce, 1847'de, kendi ifadesiyle "Philadelphia'nın saygın pek çok vatandaşının dostça ricası üzerine" 1790 ve 1847 yılları arasındaki elli yedi senenin hava olaylarını ve sıcaklık kayıtlarını özet olarak yayımlamaya kalkıştı. Bu meteorolojik rapora çoğunlukla kapsamlı bir dizi tarihi liste de ekledi: Milâdi takvimin başlangıcından o güne kadar Avrupa'daki ve 1790 yılına dek Amerika'daki soğuk ve fırtınalı kışlar; her iki kıtadaki fırtına ve kasırgalar; "Birleşik Devletler hükümetinin kurulmasıyla" ilgili kendi tuttuğu kayıtlardan raporlar; Philadelphia'nın tarihi binaları ve bağlantı yollarıyla ilgili ayrıntılı bir döküm – tren yolları ve buharlı gemileri ve havanın bunlar üzerinde yaptığı zararlar; büyük yangınların ve önemli depremlerin kayıtları ve Peirce'ın ifadesiyle, "doğduğumuz veya vatandaşı olduğumuz ülkeyle ilgili önemli gerçek ve hatıraları sakladığımız Hatıralar Kitabesi'nin dışında tutulan, Columbus'un gezisinden başlayarak devam eden Kuzey Amerika tarihinin ayrıntılı bir dökümü".[30]

Her bir tarih ya da olay sanki bir muhasebe defteri titizliğinde yazılmıştı ve hava felaketleri, iktisadi gelişmeler ve teknolojik yeniliklerle yumuşatılıyor ve dengeleniyordu. Püriten yerleşmecilerin yaptığı gibi (1686 yılında Increase Mather, Massachusetts iklimi için "İngiliz bedenlerimizin yapısına uyuyor" demişti; Fransız yerleşmeciler Akdeniz iklimi özellikleri nedeniyle New Orleans'ın Körfez iklimini övmekteydiler) Old England ile New England arasında hava koşullarının kesinkes devamlılığını sağlamaya yönelik herhangi bir çaba olmamakla birlikte, ulusal hava durumu kitapta yine de Avrupa'daki hava olaylarına göre sıralandırılmış ve böylece Eski Dünya'yla olan "doğal" devamlılığı tarihselleştirilmiştir. ABD gibi kıtasal bir top-

30. Charles Pierce, *Pierce's Statistics of the Weather: A Meteorological Account of the Weather in Philadelphia from January 1, 1847* (Philadelphia: Lindsay&Blakiston, 1847).

rak kütlesinin kapsamlı bir şekilde haritalandırılması için yaşamsal olan iletişimdeki tarihsel gelişimle yakın ilgisi bir yana, Peirce'in yöntemindeki en çarpıcı unsur onun bulgulara ve istatistiklere olan kesin bağlılığıdır. Thoreau'nun Walden Pond'daki yaşam standardına ilişkin saplantılı kayıtları gibi Peirce'ın istatistik kayıtları da onun doğa ekonomisine ilişkin kayıtlarına toplumsal ve tarihsel bir süreklilik sağlar. Böylece, daha sonraları ulusal bağlamda Daniel Boorstin'in "istatistiksel topluluk" olarak nitelediği şeyin oluşmasına yardımcı olur.[31]

Peirce'ın amatör, iyi niyetli gayretlerinin aksine Espy'ın tutkulu çabaları "çiftçilere, denizcilere ve tüm insanlığa" yardımsever bir hizmet olarak düşünülen profesyonel ulusal hava kavramına bağlıydı. Aslında bu profesyonel çabalar, ilk federal meteoroloji kurumunun temellerini oluşturdu. Bu kurum, başlangıçta Savaş Bakanlığı'nın Sinyal Birlikleri'ne hizmet amacıyla kuruldu ve Smithsonian Enstitüsü'nden Joseph Henry, telgrafla Washington'a raporlar bildiren ulusal bir hava gözlemcileri ağı oluşturarak kurum hizmetlerinin merkezileşmesini sağladı. Bu kurum, 1870'de, Hava Bürosu olarak kuruldu (ilkin Savaş Bakanlığı'nca yönetildi ve daha sonra Tarım Bakanlığı'nın [1891] ve Ticaret Bakanlığı'nın [1940] himayesine girdi), 1970'lerde Ulusal Hava Hizmetleri (NWS) adını aldı. Önce Çevre Bilimleri Hizmetleri İdaresi tarafından yönetildi. Günümüzde ise Ulusal Okyanus ve Atmosfer İdaresi tarafından yönetilmektedir. Bu kurumun gelişim sürecindeki her bir aşama siyasal faktörlerle (ilk askeri bürodan sivil statüye geçiş) ve iktisadi sebeplerle (büronun Ticaret Bakanlığı'na bağlanması havacılığa yönelik hizmetlerin tarıma yönelik hizmetlerden daha ağır bastığı bir dönemde oldu) belirlendi.[32] NWS'nin günümüzde sağladığı bilgilerin maliyetinin neredeyse yok denecek kadar az olmasına karşın medya ve özellikle de televizyon bu bilgileri insanileştirmek ve haber yayınlarının eğlenceli bir parçası olarak sunabilmek amacıyla personel masrafları ve benzetim teknolojileri için milyonlarca dolar

31. Daniel Boorstin, "The Rise of the Average Man", *The Decline of Radicalism: Reflections on America Today*de (New York: Random House, 1969).
32. Bkz. Donald R. Whitnah, *A History of the United States Weather Bureau* (Urbana: University of Illinois Press, 1961).

harcamaktadır. Ancak NWS artık, merkezi bir devlet tekeli olarak işlev görmemektedir. En azından bir tane özel hava tahmin bürosu (Pennsylvania'da Accu-Weather) aralarında pek çok televizyon istasyonunun da yer aldığı özel teşebbüsler için kapsamlı ve oldukça faydalı hava hizmetleri sunmaktadır. Accu-Weather'ın başkanı Joel Myers "NWS'nin ulusalcılık nedeniyle Avrupa hava kalıplarından çok kendi hava kalıplarını dayanak aldığını" iddia etmektedir (New York Times; 15 Şubat 1987). Bu bakımdan Avrupa'nın üstünlüğü çoğunlukla yeterince mali destek görmeyen NWS için ciddi bir ulusal sorun olarak ortaya konmaktadır; bu üstünlük ayrıca, pek çok bağımsız devletin çokuluslu şirketler tarafından kendi ülkeleri hakkında topladıkları bilgileri edinmelerini sınırlayan, yeni uluslararası bilgi jeopolitiğinde belirleyici bir unsurdur. Son yıllarda Kongre tarafından ülkedeki meteoroloji teknolojilerinin tümüyle yenilemesine yönelik büyük bir ödenek ayrılmıştır.

Reagan yönetiminin başta olduğu 1980'li yıllarda âdemimerkeziyetçilik oldukça ilerledi. Bu dönemde özel hava tahmin bürolarının her türlü uzmanlık alanındaki etkinliklerinde büyük bir gelişme görüldü. Pek çok özel hava raporu kullanıcısı herhangi merkezi bir araç ya da meteorolojik yorum olmaksızın uydulardan dolaysız olarak bilgi edinebilmektedir. Bu arada NWS tahminlerinin gemi ve uçaklara ulaştığında çoğunlukla geçerliliğini yitirmesini önlemek üzere, merkezi liman sistemlerinin yerine gemilerdeki hava gözlem donanımı kullanılmaktadır. Âdemimerkeziyetçilik ve kuralsızlaşma ulusal hava bilgilerinin yorumlanması ve yayımlanması üzerindeki federal kontrolü bütünüyle ortadan kaldıramadı; ancak uluslararası hava anlayışının son yıllarda siyasal ve iktisadi bir meta haline geldiği ortadadır. Uluslararası Meteoroloji Örgütü'nün, 1873'te, Viyana'da ilk kez toplanmasından bu yana dünya havası prensipte diplomatik bir konu haline gelmiştir; bu arada Washington'ın Ulusal İklim Programı'na yönelik ilgisi, Dünya İklim Programı'na yönelik ilgisinin gerisinde kalmıştır. Bir taraftan, havanın global bir fenomen olarak resmen kabulü, asit yağmuru, radyoaktif serpinti ve global ısınmayla ilgili herhangi bir durumun ortaya çıkması halinde, bu durumun herhangi bir ulusal sınır gözetilmeksizin ele alı-

nabileceği anlamına gelirken, diğer taraftan, bu bağımsız devletlerin hava bilgileri üzerindeki kontrollerinde olabilecek herhangi bir aksama, bu bilgilerin kontrolü ve yayımlanması ile ilgili kararların (eğer herhangi bir sınırlandırılma getirilmezse) özel şirket imparatorlukları ya da çokuluslu kartellerce kontrol edilebilecekleri anlamına gelmektedir.

E. TAYLOR'LAŞTIR YA DA ÖL

Espy, Henry ve diğerlerinin Smithsonian'da uygulamaya koydukları yeni telgraf teknolojisiyle ulusal meteorolojiyi merkezileştirme çabaları, telekomünikasyon sistemlerindeki ilerlemeler aracılığıyla günlük yaşantımızın giderek daha rasyonel bir tarzda organizasyonunu öngörmekteydi. Yukarıda sözü edilen bu kişiler ayrıca, "Amerika"yı ritmler, krizler ve "doğa" kalıplarıyla birbirine bağlayan bir söylemden, eyalet eyalet birleşmiş, tasarlanmış bir ulusal topluluğun, başka bir deyişle doğal sınırları olan ve toplumsal dünyada doğal, hatta talihli bir kaderi olan doğal bir topluluğun doğuşunu gözlemlediler. Son yıllarda bu uyumlu ulusal topluluk tablosu, bırakın doğaya dönüşün kökleşmesini, siyasal olarak hâlâ netleşmemiş global endişeleri barındırmaktadır.

Günümüzde, havayı "değerlendirişimizin" Espy ve çağdaşlarının değerlendirmelerinden farklı olduğu şüphe götürmez bir gerçektir. Bunun nedenleri, yalnızca, üstün teknolojiye bağlı olarak yaşanan doğrusal "ilerleme", meteoroloji bilimindeki gelişmeler ya da doğal dünyanın daha az dar kafalı bir yaklaşımla kavranması değildir. Bizi onlardan ayıran şey, "havanın" çeşitli eyalet çıkarları ve ticari çıkarlara göre biçimlendirildiği ve benimsendiği yoğun bir toplumsal tarihtir. Pozitivist kanunlara dayalı bir disiplin haline, ancak bu yüzyılın başında gelebilen meteoroloji bilimi özellikle piyasa güçlerinin baskısına ve askeri-endüstriyel etkilere maruz kaldı. Ünlü Bergen meteoroloji okuluna bağlı İsviçreli bilim adamı Robert Friedman, Joseph Bjerknes'in kariyerini konu alan kitabında, yeni gelişmeye başlayan havacılık sanayisinin atmosfere ilişkin doğru bilgilere ihtiyaç

duyduğu bir zamanda Bjerkenes'in yeni "bilim" meteorolojiyi meşrulaştırarak bilim dünyasında nasıl prestij sağlamaya çalıştığını anlatmaktadır. Kitabı, bu konuyla ilgili çok iyi bir vaka araştırması örneğidir. Yeni meteoroloji, dünya savaşı sırasında vazgeçilmez bir askeri değere sahip olduğunu gösterdi ve hava tahmini savaştan sonra kısa bir süre içinde hava yolculukları için faydalı bir ticari hizmet haline geldi. Bjerknes'in hava kütlelerinin sürekli olmayan "cepheler" halindeki hareketini "buluşu", bu disiplinin ve kuşkusuz hava tahmini uygulamalarının dönüşümü için uygun bir sırada sunuldu. Friedman, Bjerknes'in sürekli olmayan cepheler şeklindeki bu açıklayıcı yeni modelinin kavramsal biçimini, kuzey yarıküreyi, ılık ekvatoral hava akımının kutupsal hava akımıyla mücadele ettiği bir savaş alanı gibi gören militarist bir yaklaşımdan edindiğini göstermektedir. Sonuçta Bjerknes, Avrupa'da çok yakın bir zamanda yaşanmış olan savaşın metaforik bir uzantısı olarak tüm bir yarıküre boyunca uzanan tek bir "savaş cephesi" şeklinde tutarsız bir tablo ortaya koydu. Bjerknes'in cephe kuramı, bu sözcüğü tüm Avrupa ve Kuzey Amerika'ya yayan bir okulun ve öğrencilerin ortaya çıkmasına olanak tanıdı ve dolaykutupsal hava hizmetlerinin temelini oluşturdu. Kuramın bilimsel çevrelerde kabul edilmesiyle herkes etrafta "cepheler" görmeye başladı. Friedman'ın Bjerknes'in kariyeriyle ilgili öyküsü, bu bilimsel kuramın güç, otorite, ikna ve ticari çıkarlara yanıt vererek yükselişini gösteren çarpıcı, alegorik bir öyküdür.

Elbette bu "cephe" doğada ampirik olarak keşfedilmeyi bekleyen bir şey değil, ancak kuramsal bir varsayımdır. Havayı "görme" ve "yorumlama"yla ilgili olarak genel kabul gören yöntemi değiştirmek üzere Bjerknes, doğal olarak eski mekanik gözlem yönteminden daha çok tahmine dayanan ve daha az statik olan bir hava semiyolojisi yaratmak zorundaydı.[33] Gözlemciler, bu sürekli olmayan cepheler kendilerine ulaşmadan önce bunların

33. ABD Sinyal Hizmetleri'nin gönüllü gözlemcilerine verilen yönergeleri karşılaştırmalı biçimde ele alın. Gözlemcide hiçbir yorumlama yeteneği aranmamaktadır, yalnızca şu ölçümleri doğru olarak yapma arzusu gereklidir: Sıcaklık, nem, atmosfer, basınç, yağmur miktarı ve sıklığı, rüzgârın yönü ve hızı ve havadaki elektrik durumu. *Instructions for Voluntary Observers of the Signal*

var olduklarını anlayabilecekleri işaretler sistemine ihtiyaç duyuyorlardı. Friedman, Bjerknes'in bilimin sınırlarında ve ülkenin coğrafi sınırlarında nasıl kanıtlar aradığını anlatır:

> Bergen hava tahmin bürosunu tasarlarken Bjerknes'in aklına bulutları atmosferik sürecin işaretleri olarak kullanma fikri geldi. 1918'de, sahildeki kayalıklarla fiyordlar arasında bir aşağı bir yukarı dolaşırken hava tahminiyle ilgili birçok yeni fikir edindi. Hava tahmin bürosunun gözlemcileri olacak olan çiftçiler, deniz feneri bakıcıları, balıkçılar ve denizcilerden engin hava tahmin geleneğini öğrendi. Eski ve batıl inançlarla, kehanette bulunmaya yarayan işaretler iç içe geçmişti. Batı'daki eksik verileri telafi etmeye yardımcı olmak üzere bir işaretler sistemi geliştirebileceğini fark etti. Bu işaretler doğru yorumlandığında, Kuzey Denizi ufkunun ötesinden yaklaşan hava sistemleri için ipuçları sağlayabilirlerdi.[34]

Burada elbette abartılı bir anlatımın tüm belirtileri var; oysa korkusuz bilim adamı, gelenekler ve batıl inançların izleyicisi olan kişileri bilimin amatör öğrencilerine dönüştürerek halk bilincinin kendini fazla göstermeyen, kısmen doğru bilgilerinden yararlanılmasını sağlar. Kuramlarının doğrulanmasını sağlamak için Bjerknes, bu eğitilmemiş gözlemcilere bir dizi hava tahmin talimatı hazırladı. Bu talimatlar, elbette ki kurama uyacak ve sürekli olmayan bulut cephelerinin kanıtı dışında hiçbir şey göstermeyecek şekilde tasarlanmıştı. Örneğin, Bergen'deki tek kutupsal cephe kuramıyla uzun bir süre örtbas edilen ikinci cephelerin varlığı göz ardı ediliyor ve Bjerknes'in oluşturduğu hava tahmin sistemiyle imkânsız olarak gösteriliyordu. Bjerknes'in denizcilerin havayla ilgili geleneksel bilgilerini ve kehanet yöntemini sistematik bir tahmin yöntemine dönüştürmesini mutlulukla miras aldığımız aydınlanma gelişiminin parlak bir örneği olarak değerlendirirsek, öykünün yalnızca yarısıyla yetinmiş oluruz. Öykünün diğer yarısı ise bilimdeki kaçınılmaz ilerlemelerden çok siyaset, ticaret ve prestijle daha ilgili yöntemlerle bu dönüşü-

---

Service, U.S. Army (Washington: Government Printing Office, 1882).

34. Robert Marc Friedman, *Appropriating the Weather: Wilhelm Bjerknes and the Construction of a Modern Metorology* (Ithaca: Cornell University Press, 1989) s. 164.

mün biçimlenmesine yardımcı olan toplumsal unsurları anlatmaktadır.

Benzer bir uyarı, Espy'ın sınırlarda yağmur yağdırma düşüncesinin altın çağındaki hava ile günümüzün global olarak ısınan dünyasındaki hava arasındaki fark değerlendirilirken de yapılabilir. Burada ayrıntılarıyla anlatılamayacak kadar uzun olan bu sürede bir dizi büyük ölçekli kültürel değişimin yaşandığı ileri sürülebilir: Bitkilerin ve hayvanların davranışlarını göz önüne alan "eğlenceli" hava geleneği "bilimi" ve kehanetinin yerini alan günümüzdeki meteorologların jargon yüklü diliyle yeni, "mutsuz" ilişkimiz; gündelik "deney" kültü yerine hava semiyolojisini anlamada kullanılan profesyonellerin kurumsal "bilirkişi raporları"; hava algılayışımızın zengin doğası (havayı dinleyişimiz ve onun gelip geçişini hissedişimiz) yerine "hava duyarlılığı" spektrumu (bedenlerimizin hava fenomenindeki önemsiz ayrıntılara dayanıksızlığı –burada zihinsel ve bedensel olarak yapılan işe göre belirli bir ayrım vardır; çalışan insanlar havaya duyarlı bedenlere, entelektüeller ise havaya duyarlı akla sahiptirler); yerel tarım topluluklarının kullandıkları erken uyarı sistemleri yerine ulusal sınırların korunmasına yönelik fazlasıyla kurumsallaştırılmış endişe; havanın yerel bir trajedi olarak haberlere konu olması yerine bölgesel, ulusal ya da uluslararası bağlamda değerlendirilmesi, özellikle de hava felaketlerinin jeopolitik trajedi düzeyinde irdelenmesi; havaya bağlı hastalıkların iyileştirilmesindeki almanak kültürüne ve tedavilere bir zamanlar eşlik eden şarlatan hekimlik yerine, yıl boyunca süren hava tehdit ve saldırılarına karşı vücut bakımının neredeyse bütünüyle metalaştırılması; "pencereden dışarı bakma"nın yerini alan, yere göre durağan uyduların sunduğu perspektif ve psikocoğrafi çevremize ilişkin zihinlerimizdeki akılcı ya da kavramaya yönelik haritaların yerini alan, havanın etkisi altında nesnel olarak benzetimi yapılmış bir çevre betimlemesi. (Burada sözü edilen hava ise ancak geçici bir süre bizim olan, aslında diğer insanlara ait bir havadır.)

Bu liste daha da devam ettirilebilir, ancak bu listenin yapısı aslında dile getirmeyi istemediğim bir argümanı akla getirmektedir. Böylesi bir anlayışla anlatılan bu tip bir değişim listesi hem sağın hem de solun söylediği zaten bilinen bir öyküyü destekler: Nesnel

dünyanın giderek artan bir biçimde teknolojik olarak rasyonelleştirilmesi, toplumsal kontrol ve hepimiz için pasif, metalaştırılabilir kişiliklerin üretilmesi yöntemlerinde artış. Ben, yine de bu meseleyi böylesi bir söylemle ele almayı amaçlamıyorum. (Aslında sözünü ettiğim siyasal varsayımların pek çoğuna oldukça yakınlık duymaktayım.) Ayrıca, kültürel güç kullanımına ilişkin olarak anlattığı öykünün de uygun bir açıklama olduğunu sanmıyorum. Nostaljik bir gerileme ve büyünün bozulması söylemiyle desteklenen bu öykü, modern teknolojilerle giderek yok olan ve yabancılaşan, halkın göreceli tutarlılığına ve toplumsal *deneyime* "değer" vermektedir. Bunun tam karşıtı bir söylem ise bilgi ve enformasyonun (bunlar herhangi bir değerin atfedilmediği ya da üzerinde "deneyimden" daha az düşünülmüş kategoriler değillerdir) cahillik ve batıllıktan üstünlüğünü savunur. Bu söylemde, teknoloji öncesinde yaşanan ve doğal ya da toplumsal eşitliği andırır herhangi bir şey garanti etmekten çok uzak olan, doğaya yönelik bu "yakınlığın" baskıcı bir toplumsal hiyerarşinin önde gelen araçlarından biri olduğuna dikkat çekilebilir. İnsanlığın "bozmadığı" doğaya yakınlık, kültürümüzde ancak son yıllarda pozitif bir değer kazanabilmiştir; bu, yüzyıllardır süren barbarlık, şeytana inanış ve diğer kötülüklerin tam karşıtı bir durumdur.

Raymond Williams, doğaya ilişkin hâkim görüşlerin "insanlık tarihindeki pek çok unsuru" içerdiğine işaret etmektedir. Batı kültürünün modern çağlarında doğa, diğer pek çok şeyin yanı sıra sırasıyla Tanrı'nın vekili ya da elçisi (ortaçağlar), mutlak hükümdar (Rönesans), anayasa vekili (Aydınlanma Çağı), seçici bir üretici (Darwinci yaklaşım) ve serbest pazarcı (*laissez-faire*) olarak kişileştirilmiştir.[35] Bu rollerin genel olarak insanlara, yönetici sınıf çıkarlarının yarattığı ya da belirlediği korkunç "doğal" kıtlıklar ve ihtiyaçlar "kanununa" göre belirlenen pasif, teslimiyetçi bir kader dışında hiçbir şey vaat etmediği kolaylıkla öne sürülebilir. Günümüzde, fırtınaların kötü yola sapmış halklara Tanrı'nın inayetiyle musallat olduğu şeklindeki teolojik bilginin, sanayi sürecinin atmosferik bozulmaya korkunç katkıları olduğu yolundaki

35. Raymond Williams, "Ideas of Nature" *Problems in Materialism and Culture* (Londra: Verso, 1980) s. 67-85.

bilimsel bilgiden daha az güçlü olduğunu reddedecek pek az insan vardır. Ancak bu yanlış bir kıyaslamadır ve her bir iddia doğrultusunda seferber olacak farklı güç ilişkisi dizgeleriyle ilgili doğru bir açıklama sunmaz. Bu tür her bir iddiayı, belli bir zaman ve belli bir yerde doğmasına neden olduğu yerel politikaları ve hizmet ettiği çıkarları göz önüne alarak kendi toplumsal ve tarihsel koşullarında değerlendirmek zorundayız. Teknoloji öncesi baskıcı toplumsal hiyerarşi ile ilgili her bir örnek için teknolojik gelişimin alt düzeylerini yaşayan, ancak hiyerarşik olmayan toplumsal varoluş biçimleriyle ilgili karşıt bir örnek verilebilir.

İster bilimde ister teolojide olsun, hâkim görüşler nesnelerin doğal düzeninin bir parçası şeklinde sunularak her zaman meşrulaştırılmış ve uygulanabilmiştir. Aydınlanma Çağı gelişim sürecinde bilimin, doğanın taviz vermez biçimde istikrarlı düzenine karşı tavır takınmasından sonra, kültürel ve iktisadi gücün korunması gelişim ve sabitlik, yenilik ve kararlılık, ilerleme ve tutuculuk diyalektiğine dayandırılmıştır. Bunun sonucunda modern kapitalizm tarihindeki görüşlerin genel kabul görme mücadelesi, geleneksel değerler söyleminin ilerleme değerleriyle dengelendiği, karşıtların dengeli bir biçimde çatıştığı bir ortamda sürmüştür. İlerlemenin olabilmesi için her zaman bir şeylerin feda edilmesi gerekmektedir ve onun yerinden ettiği şey, ancak toplumsal yaşamın başka bir kesiminde korunabildiği takdirde, ilerleme onaylanabilir. Bu değerler oyunu bağlamında yaklaşıldığında, modern hava tarihi ulusal kültürdeki rolünü en iyi şekilde ortaya koyar. Bu yaklaşıma göre hava kalıplarının değişimi ve tekrarı, gelişmiş kapitalist kültürlerin özünde yatan değişim ve sabitlik diyalektiğiyle temelden ilişkilidir. Bu diyalektiğin andan ana sürekli değişen biçimi üzerinde yoğunlaşmak, ilerlemeye ilişkin alabildiğine lineer söylemlerin açıklayıcı gücünü reddetmek olur, kaldı ki bu söylemler hâkimiyetçi ya da özgürleştirici ilerlemeye ilişkin olabilir.

Bu bağlamda global iklim değişimi konusundaki yeni isteri –şimdiye kadar sabit olduğu düşünülen harikulade doğal düzenin değişimi– bölgelerin ve ulusların tarihsel endişelerinin bir devamı olarak görülebilir. ABD hava tarihi bunun örnekleriyle doludur. Pennsylvania ve New Jersey gibi güney bölgelerinde bile buz ve

karın bütün bir yaz boyunca yerde kaldığı ünlü "yazsız sene", *annus mirabilis* 1816'yı düşünün. Tahıllar harap oldu, bunu kıtlık izledi, New England'da tarıma dayalı üretimden sanayi üretimine geçiş başladı ve Ortabatı'ya olan büyük göç yaşandı. Jefferson'ın önceki sayfalarda aktarılan, iklim değişimi konusundaki şüphelerine de yansıyan bu olaylara ilişkin yaygın düşünce, iklimin sürekli değiştiği ve yazların yaşanmadığı o yılların istisna değil, kural olduğu şeklindeydi. Ya da 1930'lardaki korkunç iktisadi buhran ile Meksika'dan Kanada'ya, Büyük Göller'den Sierra'lara kadar ülkenin orta bölgelerini etkisi altına alan kuraklık benzeri iklim şartları arasındaki raslantıyı düşünün. Toz fırtınası felaketi Batı'nın yarı kuru olan topraklarının, çok daha nemli topraklara sahip olan Doğu'nun tarım tekniklerini kaldıramadığını ve bunun California'nın batısına doğru yaşanan benzer bir göçü hızlandırdığını kanıtladı. Yine yaygın düşünce havanın sürekli –daha da kötüye doğru– değiştiği şeklindeydi ve bu NWS'deki meteorologların zar zor karşı koyabilecekleri bir kanıydı. Bir anlamda çok daha etkileyici olan üçüncü bir örnek, şimdiki kuşağın da hatırladığı, 1950'li yılların başlarından 1970'li yılların başlarına dek ABD'nin uzunca bir süre keyfini çıkardığı ve elbette ki tutarsızca ulusal iklim sağlığıyla bağdaştırılan yumuşak iklimli dönemdir; bu dönem siyasal konsensusun, bolluğun, önüne geçilemez bir iktisadi büyümenin yaşandığı ve tüketicinin her şeyden faydalandığı bir dönemdi. Buna karşın OPEC petrol ambargosundan, çokuluslu kapitalizmin yükselişinden ve ekolojik endişelerin başlamasından sonra bu ulusal konsensusun dağıldığını, eriyen buz parçaları ve benzeri global korkularla beslenen (bunlar artık, gelecekteki iklimin değişmez bir unsuru olarak kabul edilmektedir) felaket kültürünün geliştiğini gördük.

Uzun süren meteorolojik anormallik örnekleri günlük yaşantımızı düzenleyen değişim ve kararlılık ekonomisine ilişkin popüler ve resmi endişeleri açığa çıkarır. Tarihsel hava olayları, ne kadar tekil ya da uzun süreli olurlarsa olsunlar, onlarla aynı zamanda ortaya çıkan siyasal ve toplumsal olayların kamu belleğinden silinmesinden çok sonraları bile radikal anormalliklerin somutlaşmış örnekleri olarak hatırlanırlar. Ünlü kar fırtınaları, kuraklıklar, hortumlar kendileriyle aynı dönemde ortaya çıkan ya da

nedensel olarak ilişkili oldukları siyasal olayların yarattığı yankıları çoğunlukla aşan toplumsal bir içerikle bölgesel ya da ulusal tarihe damgalarını vururlar. Örneğin, 1885-1887'deki büyük Texas kuraklığı bu bölgenin beyaz adamların "fethiyle" başlayan tarihinin önemli olaylarından biridir. Kuraklığı takip eden bir yüzyıl boyunca "kuraklık öncesi" ve "kuraklık sonrası" ibareleri Texaslıların tarihsel olaylarda kullandıkları gündelik referanslar haline gelmiştir.[36] Yakınlarda yaşanan 1988 yazı da halkın ekolojik bilincinde benzer bir referans noktası olmuştur. Bu yaygın hatıraların zihinlerde böyle uzun süre kalmaları, şüphesiz, kısmen bizden uzak olan siyasal olaylardan farklı bir biçimde doğal zorlukların en azından prensipte herkesi eşit olarak etkilemesi şeklindeki ortak kanıdan kaynaklanmaktadır. Ancak bu da kesinlikle değişimin, hatta en uç değişim örneklerinin bile nasıl alışkanlıkla benimsendiğine ya da en azından nasıl insan ya da toplumla ilgili nedenlerden ötürü değil, ama doğal nedenlerin bir sonucu olarak sunulduğuna bir örnektir.

Havanın günden güne değişimi bizim değişim olgusuyla olan en bariz ilişkimizdir ve bu nedenle bunların çoğunlukla toplumsal değişim kalıplarıyla ilişkilendirilmeleri hiç de şaşırtıcı değildir. Havanın haftalarca değişmediği zamanlarda, tıpkı iktisatçıların bir uyarıcı ihtiyacındaki durağan ekonomiye ilişkin kaygıları gibi bir durgunluk endişesi yerleşir. Kuraklık benzeri durumlarda, hava durumu ekonomiyi doğrudan etkiler, çünkü doğanın sanayiye karşılıksız (ya da bir zamanlar karşılıksız) sağladığı hizmetler geri çekilmiştir. Diğer taraftan hava değişme yeteneğini özellikle sergilediğinde bunu "değişebilir hava" olarak adlandırıyoruz ve bunu, ataerkil bir yaklaşımla kadınlıkla ilgili terimlerle adlandırıyoruz. Örneğin, Mart "dönek", Temmuz "ihtiraslı"dır, ayrıca son zamanlara dek kasırgalara kadın adları verme uygulaması beklenenin ötesinde sertlikte gerçekleşen tropik fırtınalar için söz konusuydu.

36. John Edward Weems, *"If You Don't Like the Weather....": Stories of Texas Weather* (Austin: Texas Monthly Press, 1986) s. 61. Kuraklık, beyaz ırktan göçmenleri yöreyi terk etmeye ve Doğu'ya dönmeye zorladı; ancak dönmeyip yaşamlarını sürdürebilenler açısından bu davranış, bir öncü kahramanlığı haline geldi ve eyaletin, doğanın ve toprağın fethi tarihinde anıtsallaştırıldı.

Havanın değişebilme yeteneğinin ve yaşanan iklimin büyük bir esin kaynağı olduğu İngiliz ulusal hava kültüründe hava durumunu tanımlamada, çoğunlukla halkın ulusal kurumları tanımlamada kullandığı belirsiz kavramlar kullanılır. Örneğin, Bayan Thatcher'ın 1987 genel seçimlerindeki zaferinin ertesinde çıkan ulusal kamu hizmetleri konusundaki tartışma, mufazakârlar tarafından daha da tırmandırıldı. Kraliyet Kamu Yönetimi Enstitüsü Genel Direktörü William Plowden, günümüzde modası geçmiş bir konsensus tavrını şöyle ifade etmeye çalıştı: "İlke olarak hayranlık uyandırıcı olan kamu hizmetlerinin doğası gereği tutucu, kaynaklarını kullanmada müsrif, karmaşık bir yapıda, müşterilerinin isteklerini karşılamaktan uzak ve eleştiriye kapalı bir kurum olduğu yaygın bir kanıdır. Bu konuda hava durumuyla ilgili olarak yapılabilecek şeylerden biraz daha fazlası yapılabilir." (*The Independent*, 24 Haziran 1987). ABD'de hava durumu ulusal olabilir, ancak devletleştirilmemiştir. Ona boyun eğeriz, ancak bu ABD hükümetine boyun eğmemize pek benzemez. İster beğenin ister beğenmeyin, ama bu daha çok piyasanın "görünmez eline" ve onun özgür ve doğal diye adlandırılan kanunlarına boyun eğmemize benzer. Bu bakımdan, eğer sistemin kararlı görünümü garantilenmiş ise günlük değişim ne kadar rastlantısal ve koşullara bağlı görünürse görünsün, gereklidir: Havanın vatandaşları olarak bizler, değişime yönelik yatırımımızı onaylama ve cesaretlendirme konusunda özendirilmekteyiz. Sistemin kendisini yeniden üretebilmesi için değişim olmalıdır; bu, pazar ekonomisinin temel ilkesidir. İş hayatındaki bir ömürlük hizmetin sonuçta Güney eyaletlerinden ya da Güneş Kuşağı eyaletlerinden birinde geçirilen, güzel bir havadaki tatil ile ödüllendirildiği bir ekonomide insanlar kapitalist bir havadan başka ne umabilirler ki? O zaman bu, kapitalist hava sisteminin doğal bir teşvikidir. Coğrafi olarak başka hiçbir ulus, bir yandan kuzeyindeki sert mevsimsel değişimlerden faydalanarak Puriten iş ahlakını sürdürürken öte yandan böylesi büyük bir nüfus için bu tip güzel ödüller vaat etme ve sunma olanağına sahip değildir. Komşu olmayan iki eyalet olan Alaska (işgücü ve petrol üretiminin buzdan cehennemi) ve Hawaii (huzurlu dinleme ve tatil cenneti) iklimleri arasındaki zıtlık insanların emeklilik öncesinde yaşadıkları hava sisteminin

sembolik iki uç noktasını ifade eder. "Güneşin asla batmadığı" yerleri içine alan ve böylece zamansız, sınırsız ve değişimsiz (siyasal olarak) koşullarla belirlenen eski İngiliz impara-torluk hava sisteminin aksine, Amerikan hava sistemi ondoku-zuncu yüzyıldaki ilk sanayi toplu üretim sistemi gibi karşılıklı değiştirilebilir bölümleriyle dinamik bir mekanizmaya sahiptir.

Mark Twain'in New England havasıyla ilgili ünlü betimlemesini ele alın. Burada "üretim" ekonomisinin bölgesel temelde yeniden üretildiği görülmektedir:

> Bizi yaratan yaratıcının New England'ın havası dışında her şeyi yarattığına saygıyla inanıyorum. Bunu kimin yaptığını bilmiyorum, ama sanırım, bu, New England üzerinde deneyler yapan ve neyin nasıl yapılacağını oradan öğrenen hava satıcısının fabrikasındaki, yatacak yer ve giysi için çalışan yeniyetme çırakların işi olmalı; bu çıraklar daha sonra, iyi bir malzemeye gereksinim duyan ve bunu bulamazlarsa başka yerden alacak olan ülkelerin hava yapma işine terfi ettirilir. New England havasında, yabancıların hem beğenmelerine hem de üzülmelerine neden olan inanılmaz bir çeşitlilik vardır. Orada hava her zaman bir şeyler yapıyor; her zaman yeni tasarımlar ortaya çıkarıyor ve insanlar üzerinde bunları deneyerek nasıl durduklarına bakıyor. Ancak diğer mevsimlere oranla baharda işlerle daha fazla uğraşıyor. Baharda bir keresinde yirmi dört saat içinde toplam yüz otuz altı tane farklı hava durumu saydım. Centennial'da* sergilenen ve yabancıları fazlasıyla şaşırtan müthiş hava koleksiyonunun sahibini, ünlü ve zengin bir adam yapan kişi benim.
>
> Adam bütün dünyayı dolaşacak ve iklimlerden örnekler toplayacaktı. Ona "Bunu yapma; iyi bir bahar gününde New England'a gel" dedim. Hem tarz hem çeşitlilik hem de miktar açısından ona neler yapabileceğimizi söyledim. Sonunda geldi ve dört günde koleksiyonunu hazırladı. Çeşit olarak daha önceden varlığından bile haberdar olmadığı yüzlerce hava tipi topladığını itiraf etti. Miktar olarak tüm topladıkları içinde güzelliğini kaybetmiş olanları bir kenara ayırdıktan sonra elinde yalnızca ihtiyacı kadar değil, yedek olarak saklayabileceği, kiralayabileceği, satabileceği, biriktirebileceği, yatırım yapabileceği ve yoksullara dağıtabileceği kadar çok hava kaldı.[37]

* Centennial: Yüzüncü yıl. (ç.n.)

37. Mark Twain, "Speech on the Weather", *The Family Mark Twain* (New York: Harper, 1935) s. 1109-1110.

Twain'in, resmi ziyafet söyleviyle hitap ettiği New England sosyetesinin hali vakti yerinde üyelerinin yerel iş gururu ve dirayetini hedef alan bu zekice dokundurmayı bundan daha iyi bir şekilde ifade etmesi imkânsızdı. Twain'inki, seyyar satıcı kültürüyle soylu sanayici kültürüne, bu iki kültür arasındaki "ince zevk" ayrımını nazikçe ortadan kaldırarak (okuyucuları şüphesiz bunun korunmasını isteyeceklerdi) çarpık bir adalet uygulayan bir karakter eylemidir. Twain geleneksel zanaatkâr/çırak emek sistemini gezginci şovmen/vurguncuların çok daha kâr amaçlı sömürüleriyle birleştirerek bize ondokuzuncu yüzyıl ortalarında yeni sanayileşmekte olan kuzeydoğunun değişen ticari tarzlarıyla ilgili özlü bir tablo sunmaktadır. Vurguncu yine de dışarıdan biri, bir "yabancı" olarak betimlenmiştir; ancak yerel ürünleri, emeği ve bölgedeki doğal kaynakları sömürmede kullandığı yöntem ve yollar ona "ün ve zenginlik" getirmektedir. Doğal kaynakların çeşitliliğiyle sağlanan bu "göz kamaştırıcı belirsizlik" vurguncu olabilecek herkes için olası bir fırsatlar kaynağıydı. Twain'in daha da ileri giderek "New England havasının insanlık dışı ahlaksızlığı" olarak adlandırdığı şey, burada mükemmel bir yatırım fırsatına dönüşmüştür. "Sabırlı ve tahammüllü" New Englandlılar için büyük bir rahatsızlık kaynağı olan doğanın değişkenliği çok şeyler vaat eden ticari bir metaya, kararsızlığı sürekli bir gelir kaynağına dönüştürülebilecek ikinci bir doğaya dönüşür.[38]

Twain'in öyküsü doğal kaynakların sömürüsüne bir örnek olarak değerlendirilebilir; ancak öykü bunun tam tersi bir durumu da anlatmaktadır. Sanki tutarlı bir şeymiş gibi değişebilir bir üretim sistemini açıklamada doğal çeşitliliğe başvurulmaktadır: Risk ve fırsatların doğal bir süreci olarak ticari mal üretimi. Twain'in New England hava sistemi bir sonraki yüzyılda, bölgenin havasının "boyutları" dediği şeyin bu bolluk vaadini sürdüreceği tam ulusal boyutlara erişecektir. Bir yüzyıl sonra, ünlü Halk Cep-

38. Twain'in havayla ilgili daha ünlü gözlemi (*Hartford Courant*'ın editörüne atfen) şöyledir: "Herkes havadan konuşur, ama hiç kimse hava konusunda bir şey yapmaz." Bu yorum, iklim değişikliği tartışmasının ilk evrelerinde, Stephen Schneider bir AAAS toplantısında "Bugünlerde herkes hava konusunda bir şeyler yapıyor, ama kimse havadan konuşmuyor" şeklindeki pek ünlü yorumu yapınca, yeni bir önem kazandı. Schneider, *Global Warming*, s. 200.

hesi edasıyla Archibald MacLeish, Twain'in kurnaz şüpheciliğinden eser olmaksızın bu vaadi hatırlatacaktır: "Amerikalılar dünyadaki her yerden daha fazla sıcağın sıcak, soğuğun soğuk ve sabahların tam anlamıyla sabah gibi olduğu bir kıtada yaşama şansına sahiptirler."

Ulusal hava sisteminin ideolojik olarak varlığını sürdürmesi, Twain'in konuşmasında belirttiği ve benim de öne sürdüğüm gibi toplumsal neden ve etkilerin yerlileştirilmesine bağlıdır. Eğer aşırı hava şartları sıkıntılara yol açıyorsa, o zaman insanların yaşadığı sıkıntılar her zaman hava şartlarıyla açıklanabilir ya da örtbas edilebilir; buna göre bir aile çiftliğinin ipotek nedeniyle kaybedilmesi doğal döngünün kaçınılmaz bir bileşeni olarak görülebilir. Tüm alçalma ve yükselmeleriyle var olan hava konfigürasyonuna göre eşitsizlikler, tüm ülkede eşit bir şekilde dağıtılmıştır: Bazıları sıcak, bazıları soğuk sever, bazı zamanlar iyidir, bazı zamanlar da kötü; bir yerde kazananlar olduğunda başka bir yerde kaybedenler olacaktır. Ödüller ve cezalar, tüm ülkede bunları dengeleyen bir maliyet-kâr analizine göre dağıtılmıştır. Krediler ve borçlarla ilgili bu hava sistemi, siyasal bir modele (ABD'nin güçler ayrımına dayalı anayasal sistemi) olduğu kadar bir ideolojiye de ("Doğa ana her şeyi dengeler" şeklindeki kutsal düstur) gönderme yapar. Bu tip benzetmeler, havanın, bazı insanlar zorlukları yaşamalı ki diğerleri bolluğun tadını çıkarsın, şeklindeki görüş kadar doğal görünmesini sağlamaktadır.

Global boyuttaki bölgesel ve yarıküresel eşitsizlikler de benzer şekilde, tarihe göre değil, coğrafyaya göre açıklanabilir. Doğa, hava zenginliğinin dağılımının böyle olmasını amaçlamıştır ve eğer gelişmiş ülkeler ılıman bir iklimin faydalarından yararlanıyorlarsa bunun nedeni insan sanayisinin doğal olarak böylesi bir iklimi tercih etmesidir. Azgelişmiş ülkelerdeki açlık, Dünya Bankası'nın bu ülkelere dayattığı tarımsal kararlardan çok (hububat ve diğer yiyecek ürünlerinin üretilmesi yerine pamuk, kahve ve muz gibi ihracat için tek tip ürün yetiştirilmesi) iklimin neden olduğu bir etki olarak algılanır. Modern "uygarlık" kuzey yarıküreye aittir ve doğa onun başka bir yerde gelişim gösteremeyeceğini belirlemiştir. Bu eşit olmayan gelişimi *açıklamak* ve global ısınma çağında giderek daha da artan bir şekilde bunu

desteklemek üzere bir iklim haritası kullanılmıştır. Buna karşın bir sömürgecilik, nüfuz ve bağımlılık haritası bu eşitsizliklerin tarihine ilişkin çok daha doğru bilgiler sunardı.

F. HARİTAYI HAREKETLENDİRME

Şimdiye kadar havanın toplumsal olanı doğallaştırmak için nasıl kullanıldığını vurguladım: Bir dizi rastlantısal olayı açıklamada, sanki bu olaylar toplumsal kökenli değil de doğal kökenliymiş gibi davranarak, havaya ve iklime yapılan göndermeler. Hayali bir ulusal toplulukta hava toplumsal ve siyasal yaşam kültürümüzün karşısında doğayı canlandırır ve bunu yaparken de siyasal ve toplumsal yaşantımızı adlandırmamıza yardımcı olan oldukça anlaşılır bir dil sağlar. Yerel haber yayınlarında yer alan uzun hava raporlarının en önemli işlevi işte budur ve bu programlarda hava bülteni, ana haber bülteninden spor haberlerine geçişi kolaylaştıran, ayrıca dışarıya bilgi sızdıran bir işlev görür. Buradaki amaç çoğunlukla zorluk ile iyi talih, ulusal ile bölgesel, siyasal mantığın değiştirilemez işleyişi ile bunun çoğunlukla nedenleri belirsiz olan yerel etkileri arasındaki bağlantıların altını çizerek havayı bir haber konusu olarak kullanmaktır. Benzer bir işlev, iktisadi iklime de yüklenir. Günlük hava durumuyla ilgili istatistiksel tahminler çoğunlukla yerel şirketlerin hisse senedi fiyatlarıyla ilgili duyurunun hemen öncesinde ya da sonrasında yapılır. Bu işlev 1987'deki Wall Street "bunalımı" sırasında haber yayıncılarının düşmekte olan hisse senedi fiyatlarını yine düşmekte olan hava sıcaklıklarıyla (ülkenin doğu kesimindeki) ilişkilendirmeleri sonucu kendiliğinden ortaya çıktı. İngiltere'ye ilişkin raporlarda Londra hisse senedi piyasasını altüst eden "fırtına" mecazi olarak bir-iki gün öncesinde İngiltere'nin güneyinde etkili olan kasırga şiddetindeki fırtınaya benzetildi ve her iki olay da toplumsal dünyamız üzerinde rastlantısal etkiler yaratan, ancak herhangi bir açıklanabilir nedeni olmayan, doğanın korkunç eylemleri olarak değerlendirildiler.

Atlanta'daki Landmark Communications'ın 24 saat kablolu yayın yapan Hava Kanalı'nın 1982'de kurulmasıyla hava tahmin

kurumu kesinlikle yeni bir ulusal "karakter" ve yeni bir amaç –haberlerden hava yapma yerine havalardan haber yapma– edindi. Kanalın ticari başarısı yayın müdürünün deyişine göre "istasyonun ülkenin hava durumu konusunda en önde gelen bilgi kaynağı olma şeklindeki amacından" kaynaklanmaktadır. Hava Kanalı'ndaki program akışı oldukça düzenli bir tarzda bir araya getirilmiş farklı açıklayıcı programlar ile dizi programların aralıksız akışından oluşmaktadır. Sabah yayımlanan bölgesel hava durumu bilgilerinin (sabahın ilerleyen saatleriyle saat kuşaklarına göre –doğu, orta ve batı bölgeleri için– yapılmakta) özetini öğlen yayımlanan çok daha rahatlatıcı eğlence ve yaşam tarzıyla ilgili dizi programlar ("Hava ve Siz") izlemektedir; bunun ardından, akşamın ilerleyen saatleri boyunca, TV ağındaki eğlence programlarının başlangıcına ya da sonuna gelmiş olan ve "zapping yapan" televizyon izleyicilerini cezbedebilmek üzere hazırlanmış daha seri güncel haberler yer almaktadır. Yerel hava tahminleri sabahları her bir saatte on ikişer kez, öğleden sonraları sekizer kez ve akşamları onar kez yayımlanmaktadır. Gün boyunca her saatte en az bir kez yayımlanan düzenli programlar arasında şunlar vardır: Uçuş Havası, Tekne ve Sahil Hava Raporu (yazın)/Kayakçılar İçin Hava Raporu (kışın), Yolculuk Yapan İşadamları İçin Hava Raporu, Balıkçılar İçin Hava Raporu, Michelin Lastiği Kullanan Sürücüler İçin Hava Raporu, Okul Günleri Hava Tahmini, Tropik Bölgeler İçin Hava Raporu Güncellemesi, Kış Fırtınası Güncellemesi ve Hafta Sonuna Genel Bakış/Sonraki Günler Hava Durumu. Bu kanalı alışkanlıkla her gün birkaç dakika izleyen ortalama bir izleyici bile (haftada on milyon aile bu kanalı izlemektedir) hava konusunda oldukça ileri bir tartışma evrenine dahil edildiğini fark eder. Hava Kanalı kendi kendine yeterlidir: İdareciler "programların tuttuğunu" iddia ediyorlar ve bunun açıklamasını "Hava evrensel bir konu ve herkesin bir çeşit hava durumuna ihtiyacı var" biçiminde yapıyorlar. İzleyiciler bu programlarda, daima çok çeşitli bilimsel bilgiler, dostça yapılan öneriler, spontane felsefi konuşmalar ve bu programlarda görüntülenmediği takdirde soyut kalacak hava olaylarıyla ilgili güvenilir haberler izleyebilmektedirler; ayrıca, hava durumu programları ile ticari sponsorluk arasında (özellikle radyo ve

televizyonun ilk yıllarında gözde olan ve doğrudan sponsorluk modasına uygun olarak) anında fark edilen, neredeyse endekse bağlı ilişkileri gösterir programları (soğuk hava dalgalarıyla ilgili programlar Thermalit Termal Giyim tarafından; alerji ve sağlık programları Afrin burun spreyi tarafından ve uluslararası hava da AT&T tarafından destekleniyor) ve hem ulusal hem de bölgesel ölçekteki hava tehdit ve krizleri ile reklamı yapılan ticari ürünler dünyasında bunlara karşılık gelen pragmatik çözümler arasındaki karşılıklı dinamikleri görebilmektedirler. Aslında kanalın ticari başarısı büyük oranda yerel tüccarların ulusal boyuttaki reklam ağlarına dahil olmalarına olanak veren kooperatif reklam anlayışının öncü kullanımından kaynaklanmaktadır. Bu "yaratıcı reklamcılık", tüm ülke için yapılan bir filme, yayımlandığı her bölge için o bölgedeki ya da çevresindeki satıcıların kendileriyle ilgili yerel metinlerin eklenmesiyle yapılıyordu. Bu reklam programının yapımı Hava Yıldızı programındaki teknolojinin kullanılmasıyla mümkün olmuştu. Hava Yıldızı'nda yerel hava yayınları kablolu yayındaki ulusal program akışına ekleniyordu. Bu teknolojiyle yerel olanlar hiç fark ettirilmeden ulusala katılmaktadır; ulusal hava sisteminin yerel ekonomisi, neredeyse ulusal bir şirketin kendisine bağlı yerel şirketlerle ilişki kurmasında uygulanan aynı mantıkla izleyiciye ulaştırılmaktadır.

Benim gibi hava müptelaları için Hava Kanalı'nın sunduğu dünya, jet uçağının yarattığı duman izi, gelişen cepheler, antisiklonlar ve alçak basınçlı hava sahaları gibi kendi genel söylemleri ve hava durumu öğeleriyle tutarlı bir kurgu sunmaktadır. Kamera karşısındaki meteorologların yoruma dayalı açıklamaları bu kurgusal dünyada yapılacak hoş bir gezi daveti gibidir: "Haydi haritayı hareketlendirelim... Şimdi, hava tüm ülkede yumuşak bir başlangıç yapıyor, ancak günlük ısınma başladığında gelişmeleri göreceğiz"; "Güneybatıda bir başka sıcak gün bizi beklemekte, ancak Maine'in oralarda serin bir yerler var ve şimdi de Ohio Vadisi'ndeki bu yağmura neyin sebep olduğuna bakalım"; "Büyük havza üzerindeki yüksek basınç kubbesi Plains eyaletlerinde görülen bunaltıcı sıcaklığın nedeni"; bu arada "Körfezdeki alçak basınç alanı bir fabrika gibi işliyor ve tüm Güneydoğu'yu etkileyen fırtınalar yaratıyor." Her gün duyulan bu tür konuşmalar, ulusal

güçler ayrımının bir parçasıdır: "Batı'daki soğumayı dengeleyecek şekilde sıcaklıklar Doğu'da kümeleniyor"; "Karayipler'de her şey çok sakin, ancak burada, Pasifik'in kuzeybatısında fırtınalar birbiri ardına saflar oluşturuyor." Uluslararası hava tahminlerinde, kıtasal bloklar ABD'nin meteorolojik birliğine neredeyse eşit görülen bir bakış açısıyla oluşturuluyor. "Denizaşırı ülkelerde havanın nasıl olduğunu merak ediyorsanız... İşte diğer ülkelerdeki hava durumu..." (genellikle yalnızca Avrupa, ama son zamanlarda, savaş için hava durumunun yaşamsal önemde bir askeri ve ticari kaygı olduğu Basra Körfezi bölgesi); bu bölgelerin hava durumu son derece farklı ulus-devletlerin bulunduğu bir kıta boyunca, aynı "ölçek" ve "boyutta" ele alınmaktadır. "Sıcaklık İtalya ve Yunanistan üzerinde, buna karşın Batı Rusya'dan İrlanda'nın batısına kadar bir alçak basınç kuşağı gözlenmekte." Avrupa'dan Amerika'ya göç etmiş bir kişi olarak kıtaya ilişkin böylesi bir hava raporunun herhangi bir Avrupa ülkesinde, hava raporu izleyen vatandaş için pek az ya da hiçbir pratik anlam taşımayacağını biliyorum. Böyle bir hava raporu gerçek ya da potansiyel bir gezgin turist olmaktan çok bir hava turisti olarak düşünülen ve ABD'ye ilişkin makrocoğrafi bakış açısı Avrupa'yla da genişletilmek istenen Amerikan hava vatandaşı için Brobdignagvari* bir yaklaşımla oluşturulmuştur. Kuzey Amerika kıtasını paylaşan diğer ülkeler, ancak "onların" havaları "bizimki"ni etkiler görünüyorsa ya da eğer Büyük Göller, platolar, Kuzeybatı Pasifik ya da Meksika Körfezi gibi bölgeleri bizlerle "paylaşıyorlarsa" ilgimize maruz kalırlar. Hava haritasında, Küba hâlâ büyük bir bölümüyle "mevcut" değildir ve ABD'nin Küba üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı günden beri Küba'nın da ABD üzerinde herhangi bir etkisi yoktur.

Hava Kanalı'nın yarattığı bu kurgusal dünya, dünya siyasal ve toplumsal haritasına göre bilinçli olarak biçimlendirildiği kadar, hareketli hava cepheleri ve hava kütlelerinin atmosferik haritasına göre de oluşturulmuştur. Aynı şey günlük yaşamdaki ticari amaçlı yaklaşımı için de söylenebilir. Burada, Hava Kanalı, tüketiciyi/ev halkını (bunlar hava durumuna ilişkin bilgileri kendi sağlıkları,

* Brobdignag: Jonathan Swift'in Gulliver'in Seyahatleri'ndeki devler ülkesinin adı. (ç.n.)

iyilikleri, güvenlikleri ile boş zamanlarını değerlendirme etkinliklerini planlamada kullanırlar) hedef alan hava durumu bilgisiyle, üreticileri/şirketleri (bunlar kısa vadeli kazançlar için bu bilgileri kullanırlar) hedef alan hava durumu bilgisini destekleyen meteoroloji hizmetleri arasındaki uzmanlaşmış iş ayrımını tamamıyla somutlaştırmaktadır. Üreticileri hedef alan hava durumu bilgisi tarım, ormancılık, havacılık ve denizcilik gereksinimleri ve sanayi için gereklidir. Hava Kanalı'nda iş için hava tahmini yoktur; yalnızca dinlenme zamanı ve alışveriş zamanı için gerekli hava tahminleri vardır. Öte yandan, kanal düzenli olarak bahçecilikle ilgili programlara (don ve buz haritaları, ekim takvimi ve "çimen ve bahçecilik" için raporlar) yer verdiği halde kuraklık, taşkın, kasırga ya da mevsim dışı donlar gibi tüketici pazarını doğrudan etkileyebilecek olağanüstü ve acil durumlar dışında tarımsal üretimin ihtiyaçlarına hiç dikkat yöneltmemektedir. Hava Kanalı'nın yarattığı dünyada insanlar, iş dışında her şeyi yaparlar; hava onların işe "gidişlerini" ve eğer işadamıysalar iş için yaptıkları yolculukları etkiler, ancak havaya karşı bağışıklıkları olduğu farz edilen asıl iş ortamları üzerinde havanın hiçbir yaptırımı yoktur. "Üreticiye yönelik hava bilgisinin yokluğu bu dünyayı, emeğin yalnızca hizmet sektörü reklamlarında, business class'la yapılan uçak yolculuklarında, kadınların ev işlerinde ve erkeklerin evlerindeki kendi tamiratını kendin yap etkinliklerinde görüldüğü, sanayi sonrası süreci yaşayan bir dünya haline getirmektedir. Tüketici etkinlikleri ortalama vücut bakımıyla sınırlıdır. Moda sohbetleri benzer şekilde termal iç çamaşırlarıyla ya da çocukların okul giysileriyle ya da yaşlıların sıcak tutulmalarıyla sınırlıdır ve Hava Kanalı'nda gösterilen pek çok harita arasında asit yağmurlarının verdiği zararları, orman alanlarının tahribatını, petrolün denize döküldüğü alanları, zehirli atık bölgelerini ya da nükleer patlama sonrası fırtınanın yönünü gösterir hiçbir harita yoktur. Bu sağlık ve güvenliği tehdit eden, siyasal olarak karmaşık tehlikelerin varlığından söz edilmemesi, sonuçta sorumluluk sahibi bir hava vatandaşının haklarının toplumsal erozyon yerine doğal erozyonla tehdit edildiği izlenimini vermektedir. Böylece kanalın bireye, bireyin ailesine ve ulusa yaptığı çoğul göndermeler ilkel olarak çoğulcu olmakla bir-

likte gerçekte mülk sahibi beyaz adam kimliğine sahip vatandaşlara yöneliktir. Hava Kanalı'nın ideal vatandaşlarının hali vakti yerinde, ofiste çalışan, arabalı, tekne sahibi, tatil yapabilen aileler ile pahalı bakımlar gerektiren bahçe ve ev sahibi kişiler olduğu farz edilmektedir.

Hava Kanalı, haber, kültür ve dinlence sanayisinin saygın pek çok programındaki yapısal biçimleri paylaşırken aynı zamanda, kendi sınırları içinde her bir sanayiye de hizmet vermektedir. Aslında, bu, ulusal televizyonda da gördüğümüz ticari hizmet sanayisinin tam anlamıyla gelişmiş ilk ürünüdür. Hava Kanalı, sezinlenen belli gereksinimleri karşılamaya yönelik bir hizmet olarak tasarlanan hava durumu ve bununla ilgili programlar üretmekten çok gündelik hayatımıza ilişkin genel bir görüntü, hatta hava durumu ile açıklanan ve hava durumunun oluşturduğu "bir dünya kavramı" üretmektedir.

"Yaptığınız her şeyde bize ihtiyacınız var", Hava Kanalı'nda sıkça anonsu yapılan bir istasyonun sloganıdır ve bu slogan aynı zamanda günlük yaşantımızın tümüyle "havaya bağımlı hale getirilişini" de ilan etmektedir. Havanın etkisi yaşantımızda her zaman ve her yerde var olan bir şey olarak sunuluyor. Bu etki, uyuduğumuzda çevremizi saran tozdan, işimize giderken içinden geçtiğimiz durgun hava gediklerine ve hatta fırtına davranışlarıyla ilişkilendirilen çok daha kapsamlı psikopatolojilere kadar varlığını göstermektedir. Bu etki spektrumunda tam olarak bulunduğumuz konumu hatırlatmak üzere Hava Kanalı bize sonu gelmez bir dizi ulusal harita sunmaktadır (pek çoğumuz için hava tahminleri genel seçimler dışında ulusal haritamızı gördüğümüz yegâne zamanlardır): Balıkçılık haritaları, iş seyahati haritaları, piknik haritaları, kapalı mekân bağıl nem haritaları, açık alan bağıl nem haritaları, güneşlenme haritaları, alerji haritaları, "ağır ve acı indeksi" olarak adlandırılan uğursuz nem haritaları, grip haritaları, yağış haritaları, radar haritaları, fırtına tarihi haritaları, rüzgârlı gezi haritaları ve daha pek çoğu –her biri havanın vücudumuzda yarattığı günlük etkilerin ayrıntılı bir coğrafi dökümünü yapmaktadır ve yine her biri bunlara uygun bir ürünün üreticisi olan firma tarafından mali açıdan desteklenmektedir.

Ancak bu yaşantımızın metalaştırılabilir her anı için bizi ha-

vaya karşı korunaklı hale getirme durumu, "hava tamirine", (yani hava kaynaklı belli problemlere yönelik belli tüketici çözümlerine) bağımlılık ilişkisinden daha fazlasını akla getirmektedir. Bu, daha çok ileri bir hava bilincini ima etmektedir. Bunu "hatalı bir hava bilinci" olarak değerlendirme eğiliminde olabiliriz; ancak böyle değerlendirmemek için yeterli neden vardır –her ne kadar bu bölümün bazı yerlerinde "hava", "ideoloji" yerine kullanılmış olsa bile.[39] Hava durumu tanımlamasını, vücudumuzun tepki verirken kullandığı her türlü yöntem, biçim ve bağlamı içerecek biçimde genişlettiğimizde, bu tanımlama çevre konusundaki sohbetlerle, Hava Kanalı'nın başarısıyla, ulusal gazete *USA Today*'ın renkli hava durumu sayfalarıyla ve 1980'li yıllarda hava durumuna ilişkin genel ilgideki artışla oluşan ve giderek gündelik yapılanmalarımıza geçen yeni bir güç konfigürasyonu ortaya koymaktadır. "Hava duyarlılığı" toplumsal adaptasyonla ilgili endişelerimizde baskın bir unsur haline gelmiştir. Popüler bir rehber kitabın yazarının ifade ettiği gibi, "havanın vücudumuza ve duygularımıza neler yapabileceğini bilmek ve hava duyarlılığına uyum göstermek sahip olduğumuz potansiyeli etkin bir şekilde kullanmak için atılacak ilk adımdır. Diğer insanların hava duyarlılığını anlamanızda, aşk hayatınızda ve aile yaşamınızda size yardımcı olabilir".[40] Hava Kanalı'nın yöneticileri bu yeni hava bilincini genel nüfustaki artan hareketliliğinin yarattığı ihtiyaçlara atfetmektedirler. Bazı eleştirmenler oldukça dolaysız bir biçimde çevresel sorunlara yönelik yeni ilgiye dikkat çekerken, diğerleri hava felaketlerinin bir eğlence unsuru olarak kullanılabilmesi olasılığına işaret etmektedirler. *San Francisco Cronicle* ve *Chicago Tribune* gibi gazeteler, bu öğeleri birbirleriyle birleştirerek yaptıkları "Dünya Haftalığı", "Gezegenin Günlüğü" gibi sürekli yayınlarında, korkunç taşkınlara, kasırgalara, volkanlara, depremlere, uzay araş-

39. Yine de, "bilim" "ideoloji"ye müdahale edince havanın tarihi de Althusserci birçok özellik kazandı. Örneğin onyedinci yüzyılda barometrik varyasyonların keşfi, tüm "sağduyu" doktrinlerine aykırı geldi. Atmosfer basıncı, anlamlı hiçbir algımızın bulunmadığı, Marksist ya da diğer her türlü ideoloji/sağduyu kavrayışının temelinde yaşanan deneyimin bulunduğu bir şeydir.
40. Julius Fast, *Weather Language* (New York: Myden Books, 1979), s. 7-8.

tırmalarına, ekolojik açıdan sorunlu bölgelere ve benzerlerine dikkat çeken global hava raporları yayımlamaya başladılar.

Ancak gelişen hava bilinçliliğinden kaynaklanan yeni biyosiyasetlerin biçimi biraz belirsizdir. Eğer Michel Foucault'nun, bedenin kapsamlı incelenmesi ya da gözlenmesi biçimindeki disiplinsel bilgi olarak modern iktidarın uygulamasına ilişkin spekülasyonlarını genişletmemiz gerekirse, tüm bu yeni bilginin görünür nesnesinin havanın kendisinden çok, havaya duyarlı beden olduğunu söyleyebiliriz. Hava Kanalı'nı ilk kez seyreden herhangi biri, kendi bedeninin bir dizi ortamda nasıl işleyeceği konusunda farklı bir kavrayış edinir. Bu nedenle hava tahminine eşlik eden şimdiki zamana, geçmişe ve geleceğe ilişkin istatistik engeli, bedene ilişkin bir bilgi ve sınırlama alanı yaratır. Hava istatistiklerinin geçmişiyle kıyaslandığında, mevcut havanın konumunu belirleyen söylem, fiziksel yaşamımızı normalleştirmenin bir yöntemi olarak işlev görür; sıcaklık kayıtlarını içeren bir arşivle bağlantılı olarak fiziksel yaşamımızın ortalama davranışını düzenler. Rekor derecede sıcaklık ya da soğukluk gibi anormallikler, kendimizi şu ya da bu şekilde sorumlu hissetmemize yol açan çevresel davranış normundan mevcut sapma derecemizi belirleyen, farkların düzenlenmesi alanına girmektedir. Ortalamaya ya da normale ilişkin istatistikler, bırakın "normal" bir iklimi, "normal" bir hava diye bir şeyin bile olmadığı görüşünü yalanlamaktadır. Bu ortalama değerler bizim için normalleştirme işlevi görürler. Bu istatistiklerin *oluşumundaki* sorumsuzluğumuz, büyük olasılıkla aynı iklim koşullarında yaşadığımız atalarımızdan daha fazla değildir; ancak değişik biçimlerde de olsa havayı paylaştığımız yerel ve ulusal topluluklara karşı sorumluluğumuzun bir kısmını bu istatistikler oluşturmaktadır. Artık, hava yurttaşlığı, niceliksel boyut kazanmış tarihsel ve coğrafi sorumluluk duygusuyla gerçekleşmektedir. Global ısınmaya ilişkin bilgiler; hava, ortalama istatistik normlardan ne zaman ve nerede sapsa yeni bir sorumluluk katmanı, yeni bir endişe düzeyi ortaya çıkarmaktadır; bu arada, "global ısınma"lı felaket kültürü de kitlesel nüfusların davranışlarını simgesel olarak düzenlemenin etkili bir yöntemi işlevini görmektedir.

Ne kadar sınırlandırıcı olursa olsun, bu yeni normalleştirme ve

düzenleme biçimleri, insan bedenine ve çevreye ilişkin endişelerle ilgili bilimsel bilgi ve enformasyonla sürdürülen yeni ve gelişen siyaset biçimleriyle birlikte ortaya çıkmaktadır. "Hava", biyosiyaseti toplumsal ve fiziksel dünyadaki büyük ölçekli güçlerle bağlantılandırmada etkili bir ortam olduğu içindir ki siyasallaşmış bir çevreye dönüşmüştür. Daha önce ele aldığım global ısınma tartışması, yurttaş öznelliğinin denetim altında yeniden biçimlenmesi için güçlü bir araç haline gelebilir; ancak bu, aynı zamanda, dünyanın *laissez-faire*'ci algılanışından farklı haklar, özgürlükler ve sorumluluklarla birlikte başka türde siyasetler yürütme fırsatını da ortaya çıkarmaktadır.

Öyleyse, benim "ileri hava bilinci" dediğim şeyin, gündelik yaşamlarımız üzerindeki toplumsal denetimin genişletilmesinin bir parçasından ibaret olduğu ve Hava Kanalı'nın, sözgelimi, bu sürecin son derece iyi yönetilen ticari bir istismarı olduğu sonucuna varmak yanlış olurdu. İzleyicilerin Hava Kanalı'nı, değişik amaçlar için kullanmaları pekâlâ olasıdır. Bu değişik amaçlar, Hava Kanalı'nın izleyicilere hitap biçimi ya da raporlarını sunuş biçiminin "metinsel" çözümlemesiyle, izleyicileri uyumlu bir ulusal topluluğun üyesi ve hava durumuna duyarlı bireyler haline getirmesiyle tam olarak açıklanamayacak ya da önceden tahmin edilemeyecek biçimlere bürünebilir. Hava Kanalı'nın, sonuçta hareketsiz, toplumsal bakımdan soyutlanmış ve yeniden biçimlenme yeteneğinden yoksun uyumlu TV izleyicisi yaratmayı sağlayacak uyumlu TV söyleminde bu özelliklerin kullanılmasına katlanamayız. TV asla böyle izlenmez ya da ancak ender olarak böyle izlenir. Günümüzde televizyonun mevcut toplumsal ilişkileri "yeniden üreten büyük bir araç" olduğunu biliyoruz; ancak toplumsal bilgiyi üretmenin yanı sıra pek çok başka işlevi de vardır. Televizyonun yeniden üretme kapasitesini anlatmakla yetinmek, şimdiye kadar kaçındığım türdeki tarihe, yani teknolojik rasyonelleştirmedeki ilerlemeleri toplumsal denetim ve baskıdaki artışla özdeşleştiren, böylece, sonuçta körü körüne yurtsever, havadan korkan yurttaşlar üreten bilgi türüne dayalı tarihe boyun eğmek anlamına gelecektir.

Benzer bir uyarı, bu bölümde ortaya koyduğum ulusalcılığa ilişkin tartışmalar için de geçerli olabilir. Benedict Anderson'ın

terimleriyle belirtmek gerekirse, "ulus" yaratılan bir ortak tarih –ya da hava– bilgisiyle ilgili olarak, ortak bir coğrafya duygusuyla birbirine bağlı insanların "anonim bir yapıda derin ve yatay arkadaşlığı"ndan oluşan, "tasarlanan bir topluluktur".[41] Başka bir deyişle ulus, siyasal yaşamda ve evrensel meşru değerlerden biri olduğu günümüzde, sahte ya da yapay bir topluluk değildir. Ancak ulusun ortaya çıkışını ya da tarihsel oluşumunu *yalnızca* anlatmak her zaman için yaratıcının yanında yer almak anlamına gelir. Tarihlerimizde, ulusalcılığın yapılışının (*construction*) büyük öneminin vurgulanması, genellikle onun etkilerinin gücüne fazlasıyla bağlanmak demektir. Cumhuriyetçi, devrimci kökenlerini vurgulayan ABD, ulusalcılığına ilişkin alternatif anlatıları vurgulamaksızın ulusal kimliğin sola daha çekici gelen biçimlere dönüştürülebileceği ya da sunulabileceğini varsayamayız. Ulusal kimliğin oluşumundaki başarılarını ne denli ısrarla açıklıyorsak, ulusal kimliğin sınırlarını ve başarısızlıklarını da o denli ısrarla vurgulayabilmeliyiz. Ulusalcılığın, sınıf mücadelesinin yol açmış olduğundan daha fazla kolektif nefreti, arzuyu ve ölümü özendirdiği birçok ülkede, "etkileri" kimi zaman siyasal açıdan ilerici olmuştur. Ulusalcılık anlatısının geleneksel muhafazakâr bir nitelik taşıdığı ABD'de bu, daha az böyle olmuştur. Ulusalcılığın, tarihsel olarak ve günümüzde bile, halk ayaklanmasıyla ilişkili olduğu ülkelerin aksine, ABD ulusalcılığı altsınıf seferberliğinden duyulan korkudan doğmuştur. Bu korku, başlangıçta, ayaklanan kölelere özgürlük değilse de hoşgörü sunulması görüşünden kaynaklanmıştır. Bu bakımdan, ABD ulusalcılığının yapısal tarihi, kendi kaderini belirlemeden çok, denetim altına alma çabasının bir ürünü olmuştur. Kuşkusuz bu durum, ABD ulusalcılığının görece zayıflığını ve bunun sonucu olarak ortaya çıkan ve sağcılığın dönemsel olarak onayladığı paranoya-saldırganlık koşullarını da açıklamaktadır. Anderson'ın belirttiği gibi, ulusalcılığın ilk oluşumu sırasında yaratılan duygusal bağlar öylesine zayıftır ki Bağımsızlık Bildirgesi'nden yüz yıl sonra ayrılıkçı bir savaşı önleyememiştir. (Bu arada, rast-

41. Benedict Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* (Londra: Verso, 1985) [*Hayali Cemaatler*, çev. İ. Savaşır, Metis Y., 1992].

lantıya bakın ki anayasanın hiçbir yerinde "ulusal" sözcüğü yer almamaktadır.) Bir yüzyıl sonra, kısa ömürlü ABD ulus-devleti dönemi fiilen sona ermiştir.

Reagan-Bush döneminde, spekülatörlerin ulusal gurur adına yürüttükleri yağmacılığı örtbas etmek dışında bir anlam taşımayan ulusalcılık şevkinin arttırılması olgusu, ulus-devletin düşüşünün acı bir belirtisi olabilir. Kırmızı, beyaz ve mavinin debdebesi, hakları ve istekleri Amerikan ulusalcılığının egemen biçimiyle açıkça çatışan, beyaz ırktan olmayan yurttaşlar açısından özellikle anlamsızdı. Kolomb'un seyahatinin 500. yıldönümü olan 1992 yaklaşırken umalım ki "Amerika"nın resmi tanımına karşı çıkmak ve Güney ve Kuzey Amerika'nın diğer devletleri arasındaki tek ulus-devlet olarak emperyalist tarihini anlatmak için bir sürü fırsat çıksın.

Öte yandan, Reagancı ve Thatchercı ulusalcılığın başarıları, her türlü global kimlik anlayışına, hatta medyanın, McLuhan'ın global köy tablosuna yönelik heyecanı içinde tercih ettiği tarzda bir global kimlik anlayışına kamuoyunun kayıtsızlığını da açıkça istismar etmiştir. Eko-idealistler, tüm global vatandaşların çevresel haklarının, sınırlı vatandaşlık anlayışına dayalı egemen devletlerin çıkarlarından daha önemli olacağı global bir demokrasi çağına girmekten söz etmektedirler. Mevcut ulus-devletlerde açıkça görülen, toplumsal haklardaki eşitsizlik ve eksiklik tablosu göz önüne alındığında bu parlak hayal için henüz çok erkendir. Belki de daha önemli olan, bu hayalin, çokuluslu şirket felsefesi açısından McLuhan'ın globalizminin yirmi yılı aşkın süre önce taşıdığı öneme sahip bir hayal olmasıdır. Ancak globalist zemini önceden terk etmenin getireceği hiçbir şey yoktur. Özellikle çevre hakları, hâlâ daha gerçekten enternasyonalist olma olasılığı taşıyan bir globalizmin gerekli özelliği olacaktır.

G. NOT: ULUSAL HİZMETİN ÖTESİNDE

Hava Kanalı'nın yayımladığı 1990 Hava Rehberi Takvimi tüm ülkede 10.000'den fazla bölgede etkinlik gösteren ve yüzyıldan fazla bir zaman önce Smithsonian'da kurulan gönüllüler servisinin devamı olan amatör gözlemciler ağına ilişkin bir yan bilgi

vermektedir. "Neden Bunu Yapıyorlar?" başlığı altında ifadesine yer verilen bu gözlemcilerden biri olan Rudy Villareal, "Bir kooperatif hava gözlemcisi (ücretsiz) olmak, bir Amerikan vatandaşı olarak bu ülkenin bana verdiği tüm güzellikler ve zenginliklere verdiğim karşılıktır" diyor.[42] James Pollard Espy'ın gurur duyacağı bu ifade, amatör bir ruha aşılanmış ulusal kimlik ekonomisi anlayışının ne düzeyde olduğunu göstermeyi amaçlamaktadır. Açıkçası bu, Hava Kanalı'nın sorumluluk sahibi bir hava vatandaşının nasıl olması gerektiğine ilişkin düşüncesidir. Ancak amatör hava gözlemcileri kültürüne daha yakından bir bakış (Neden Bunu Yapıyorlar?) çok daha çeşitli güdü ve ilgileri açığa çıkarmaktadır. New York'un merkez dışındaki bölgelerinde, kaba bir örneklemeyle seçtiğim ve konuştuğum gönüllü gözlemciler bu gönüllü etkinliklerini, özellikle "ulusal" bir bakış açısıyla değerlendirmelerini istediğimde bile, bu yerel topluluk hizmetleriyle ilgili olarak ulusal, hatta yurtsever bir görev anlayışından çok daha fazlasını dile getirmekteydiler. Etkinlikleriyle ilgili olarak anlattıkları öyküler, hava gözlemciliğine yönelik saygın ilgilerinin çok kişisel öyküleriydi; bazıları için düzenli olarak yaptıkları bu gözlemler, günlük yaşamlarını düzenlemenin bir yoluydu; pek çoğu için bu, şu ya da bu şekilde meslekleriyle, yani öğretmenlik, çiftçilik gibi ya da çevresel ağırlıklı uğraşlarıyla ilgiliydi; diğerleri içinse bu, doğaya yönelik ilgilerinin bir uzantısıydı; hatta bir-iki tanesi bunu, hükümetin hava teknolojisini bedava öğrenmenin bir yolu olarak gördüklerini bile itiraf ettiler. Bu kişilerin pek çoğu uzmanların ortak görüşlerine yönelik şüpheci bir yaklaşımı dile getirdiler. Global ısınmanın "etkilerine" ilişkin görüşleri sorulduğunda, NWS için topladıkları verilerden çok, hava eğilimlerine ilişkin son zamanlarda edindikleri kişisel deneyim ve hatıralarına başvurdular.

Görüştüğüm "resmi" hava gözlemcilerinin pek çoğu ise yaptıkları etkinliklerden oldukça soyutlanmışlardı. Bu kişiler, arada sırada ortak ilgi konuları olan hava durumunu konuşmak üzere tanıdık birileriyle bir araya geldiklerini, ancak bölgedeki diğer resmi hava gözlemcileriyle hiçbir sosyal ilişkileri olmadığını

42. Hava Kanalı'nın *Weather Guide Calendar*, 1990 (Denver: Accord Publishing, 1989) adlı yayınından.

açıkladılar. Buna karşın Amerikan Hava Gözlemcileri Birliği ile ilgili pek çok bölüm ve kuruluşun düzenli toplantılarında yoğun bir sosyalleşme yaşanmaktadır. Birliğin aylık dergisi *American Weather Observer* hava meraklılarının hava durumuyla ilgili öykü ve bilgileri paylaşmadaki coşkularının canlı bir kaydıdır. Dergide, geçmişteki hava durumuyla ilgili sütunlara, Tornado Alley'deki (Oklahoma-Texas-Panhandle-Missouri) fırtına takibi gibi sansasyonel haberlere, hava anormallikleriyle ilgili olarak okuyucuların yolladıkları kısa mektuplara, hava durumuna ilişkin korkunç gözlemleri içeren süslü yazılara ve tüm ülkeden gelen gözlem verilerinin kayıtlarına yer verilmektedir.

Amatör hava kültürü konusunda yapılacak etnografik açıdan yeterli herhangi bir araştırma (benim araştırma sahamın dışındadır), Hava Kanalı'nın amatör gözlemcilerinin gönüllü çalışmalarını göstermek üzere seçtiği tek alıntıda ortaya konulandan çok daha çeşitli, hatta birbiriyle çelişen motivasyonlar ortaya çıkaracaktır; bu motivasyonlar ulusal hizmet, görev ve sorumluluğun talep ettiklerine kıyasla yetersizdirler; bunlar yerel, bölgesel ve gündelik olanla öylesine bağlantılıdırlar ki bu "ulusun çıkarlarını" her şeyin üstünde gören, hâkim ulusal hizmet görüşüne ters düşmektedirler. Bu motivasyonlar, profesyonel uzmanların işini kendi bürokratik olmayan yöntemleriyle yapan amatör bir topluluğa ilişkin açıkça beyan edilen bir istekten tutun da çok daha kişisel olan, özgürlükçü isteklere kadar çeşitlilik gösterebilirler. *American Weather Observer*'daki okuyucu anketinde yer alan bir yanıtta ifade edildiği gibi "AAWO, hava ve havayla bağlantılı etkinliklerle ilgili olarak kendimi ifade etmeye yönelik bastırılmış arzumu ortaya çıkardı".[43]

Konuştuğum birkaç gözlemci global ısınmayla ilgili olarak uzmanların uğraştıkları kuram ve veriler üzerine gerçekten kapsamlı bilgiye sahipti ve hepsi de söz konusu çevresel sorunlardan ilgiyle söz ediyorlardı. Cumhuriyetçilerin pek çoğu Reagan-Bush politikalarından açıkça üzüntü duymaktaydı ve bir yandan devlet uygulamalarına yönelik karşı çıkışlarını korurken öte yandan hepsi de tüm dünya için etkin çevresel uygulamalara ihtiyaç olduğu ko-

43. *American Weather Observer*, 7, 6 (Haziran 1990) s. 2.

nusunda hemfikirdiler. Bir-ikisi ise gezegensel davranışla ilgili çok daha teolojik bir yaklaşımı kabul ettiklerini itiraf etmekteydiler: Global ısınma büyük olasılıkla Tanrı'nın isteğiydi. Global ısınmayla ilgili endişelerin insanları büyük olasılıkla sorunların uluslar ötesi doğası üzerine düşünmeye daha çok teşvik ettiği konusunda hemfikir olmakla beraber, pek azı sıradan insanların global ısınmayla ilgili bir şeyler yapabilmek amacıyla siyasal kaynaklara ulaşabileceğini düşünmekteydi.[44]

Bu öyküler, oluşmakta olan "global vatandaşlık" anlayışındaki eşitsiz şartların dağınık ve özet halindeki bir görünümünü ortaya koymaktadır. Bununla beraber "global ısınmanın" böylesi bir kimlik oluşumuna geçiş yolu olduğu tezini destekledikleri şeklinde de değerlendirilebilirler. Globalizm üst düzey politika ve şirket çevrelerinde şimdiden oldukça gelişmiş bir ideolojidir. Bu ideoloji günümüze dek dünya tarihini oluşturan bağımsız devletlerin ve uluslararası blokların egemen gücünü ortaya koymaktadır. Jeopolitik arenada globalizm, en azından Körfez Savaşı'nda yeni bir cephe açarak, yani yeni-sömürgeci çıkarlar için yeni bir Birinci Dünya ittifakı cephesi oluşturarak, yeni bir dünya düzeni görüntüsü çizmektedir. Körfez'de yürütülen savaş kampanyasının arka planında medyanın yarattığı "birleşmiş" dünya tablosuna karşın, globalist düşünce ve globalist bilinç nüfusun çoğunluğu üzerinde hâlâ çok zayıf bir etkiye sahiptir. Global ısınmayla ilgili kaygıların bizi bir yarışın ilk engellerinden biriyle karşı karşıya getirmek üzere olduğunu düşünelim. Globalizm yarışı daha fazla ilerlemeden, bunun, en iyi eğitimi görmüş ve müsrif bir genel desteğe sahip olanların avantajına kısa bir sürat yarışı olmaması için, ayrıca tüm yarışmacılara açık olması gerekirken, kuralları henüz belirlenememiş bir yarış olmaması için elimizden geleni yapmak zorundayız.

44. İnsanların sera etkisini kavramsallaştırma yöntemine ilişkin daha ciddi bir etnografik araştırma Willett Kempton'ın "Lay Perspectives on Global Climate Change"inde (Report No. 251, Enerji ve Çevre Araştırmaları Merkezi, Princeton Universitesi, Ağustos 1990) bulunabilir. Kempton'ın çalışması, sera etkisine ilişkin bilgi verenlerin çoğunun, bilimsel bir açıdan yaklaşıldığında, olayın nedenleri, özellikle de kişisel enerji tüketimiyle ilişkisi konusunda temel yanlış anlamalara sahip olduğunu göstermektedir.

Teknolojiye teslim olan sanayi sonrası kapitalist kültür büyük bir bunalım yaşıyor. Bu bunalımın nedeni ise, teknolojinin kime ve neye hizmet ettiği konusunda yaşanan kaos. Birçok kişi için teknoloji, artık bolluk ve özgürlük getiren bir gelecek vaat etmiyor. Tam tersine, kapitalist sınır tanımazlığın bir aracı haline gelerek insanlığın geleceğini tehdit ediyor.Kapitalist zihniyet çok uzun bir süredir dünyayı sonsuz bir hammadde rezervi olarak görüyor. Ve dünya kaynaklarının başlıca tüketicisi olan Batılı kapitalist ulus-devletlerin elinde teknoloji, savaş ekonomisini besleyen sınırsız bir güç haline gelmiş durumda. Bu sınır tanımazlığın acı bedeliyse günümüzde yaşanan ekolojik bunalım!

"Yeşil" bir kültür eleştirisine katkı niyetiyle yazılan *Tuhaf Hava*, dev şirketlerin ve askerlerin denetimine terk edilmiş olan teknoloji karşısındaki tutumu irdelerken, geleceğimizi biçimlendiren teknolojik tartışmalara kayıtsız kalınmasını eleştiriyor. Kitabın yazarı Ross şöyle diyor: "Teknolojik gelecek hepimizi ilgilendiren bir konuysa, bu geleceğin nasıl olacağına ilişkin kararlar, yalnızca uzmanlara bırakılamaz."

Ross, kültürün radikal eleştiricilerini teknoloji fobisinden kurtulup, gelecek tartışmalarına katkıda bulunmaya çağırıyor; bilim ve teknolojinin kültüre bu derece yabancı kalışının faturasını da teknokrat seçkinlere ve seçkinci bilim topluluklarına çıkarıyor. Otoritelerini bilimin rasyonalist temellerinden ve evrenselci iddialarından alan bu çevrelerin, bilim ve teknolojiyi hümanist ve popüler kültürden ayrı tutarak yapay bir bölünme yarattıklarını ileri sürüyor. Öte yandan, egemen bilimsel görüşlere tepki olarak doğan alternatif bilimsel kültürlerin, egemen bilimin rasyonalist söylemini taklit ettikleri sürece, bu bölünmeyi ortadan kaldıramayacaklarını da vurguluyor. Bu bağlamda incelediği Yeni Çağ, bilgisayar üçkâğıtçılığı, siberpunk gibi karşıkültürel pratiklerin kültürümüzdeki bunalımı nasıl değerlendirdiklerine bakıyor. Ross, globalizm ve yeni dünya düzeni gibi son dönemlerin en yaygın tartışma konularında da çarpıcı saptamalar yapıyor.

"Gerektiğinde son derece keskin bir eleştiri, gerektiğinde de cömert bir değerlendirme niteliğine bürünen *Tuhaf Hava*, hayatımızı giderek daha fazla egemenliği altına alan teknokültüre ilişkin belirleyici önemde bir çalışma."

Joel Kovel

AYRINTI • İNCELEME
ISBN975-539-073-1
9 789755 390734